L. KASSZIL

M. POLJANOVSZKIJ

VOLOGYA UTCÁJA

MÓRA

L. KASSZIL – M. POLJANOVSZKI

VOLOGYA UTCÁJA

AZ ÉN KÖNYVTÁRAM

AZ IFJÚSÁGI IRODALOM REMEKEI

L. KASSZIL – M. POLJANOVSZKIJ

VOLOGYA UTCÁJA

REGÉNY

2

MORA FERENC KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1964

Л. КАССИЛЬ — М. ПОЛЯНОВСКИЙ

УЛИЦА МЛАДШЕГО СЫНА

FORDITOTTA GYAROS LASZLO

SZASZ ENDRE RAJZAIVAL

V. FEJEZET

BÚCSÚ A NAPVILÁGTÓL

Egy nagy teherautó robogott az úton Kercsből Sztarij-Karantyin felé. A vezetőfülkében ott ült Vologya, és roppant büszke volt, hogy a sofőr teljesen megbízik benne, és időnként jelt ad, hogy húzzon maga felé egy rézkart, és váltsa a sebességet. Hátul, a ponyvával gondosan letakart rakományon batyuk, ládák, bőröndök és mindenféle háztartási eszközök között Jevdokija Tyimofejevna, Valja és Gricenko bácsi szorongott.

– Nos, Duszja, most már határozd el magad – szólt Gricenko bácsi. – Én Vovkát szükség esetén magammal viszem a kőbányába. Már beszéltem erről az osztag parancsnokával. Megengedte. Ismeri Nyikifort. Az én Vanyám is ott lesz. Így majd mindkettőre vigyázhatok. Efelől ne legyen semmi kétséged.

– De hiszen a mi Vovocskánk még kis buta gyerek – kesergett Jevdokija Tyimofejevna. – Mit fog ő ott csinálni egyedül? És mi hasznotok lesz belőle?

– Hogy mi hasznát vesszük, arról majd később beszélünk. Most másról van szó. Elsősorban gondoskodni akarok róla. Hogy akarod ezt a gyereket itt hagyni, ha a németek bejönnek? Te talán még nem ismered a természetét? Hát nem elég bajod volt vele békeidőben is?

– Igaz..., ez bizony így van... De mégis félek... Mit csinál ő ott nélkülem?

– Csak te tarts ki itt, nélküle... Őt pedig ne féltsd.

– Ó, ez mégis szörnyű, Ivan Zaharovics... Nagyon féltem őt!

– Itt még jobban kellene féltened. De nélküle majd csak átvészelitek a nehéz órákat... Az én Nyusámmal együtt vigyáztok majd

a házra. Ő egyedül nem is bírná. Betegeskedik... Hozzá még másállapotban van: a kis jövevényt tavaszra várjuk. Bizony! A föld alá mégsem vihetem magammal: nem bírná ki ott, egy napig sem. Máskülönben mindnyájatokat levinnélek.

November első napjaiban Gricenko bácsi házikójában, ahol Dubinyinék laktak most, megremegett az ablak, és csörömpölni kezdtek az edények. Kamis-Burun felől súlyos, tompa dörrenések hallatszottak.

Gricenko bácsi sápadt, gondterhelt arccal érkezett meg este a kőbányából. Sokáig tartott, amíg megmosdott, és füléből is kivakarta a mészkőport. Azután csendesen magához intette a két fiút: Vologyát és Vanyát.

– Na, gyerekek, legyetek készenlétben. A fasiszták Kamis-Burun felé közelednek, és a napokban minden bizonnyal leszállunk a bányába. Álljatok készenlétben, hogy azután, ha megérkezik a parancs, egy-kettő, máris ott legyetek. És az én engedélyem nélkül most már sehová sem mehettek.

Vologyát és Vanyát eddig még nem engedték le a bányába, de mindennap ott szorgoskodtak az aknarakodónál, és segítettek a felnőtteknek: kirakták az élelmiszert, lőszeresládákat, duzzadó liszteszsákokat; becipelték a felvonóba a szalmazsákokat és a hordókat.

A két fiúnak nagyon tetszett, hogy ilyen komolyan berendezkednek. Mennyi mindent szállítottak a melléklejáratokon át már a föld alá! Valaki még a ládáit, tokba bújtatott harmonikáját, göngyölegbe kötött takaróit és szekrényeit is levitte... De a legnagyobb öröm persze az volt, amikor elküldték őket a főbejárattól, és messziről nézték, amint a kőfaragó bányászok ponyvával vagy esőköpennyel gondosan letakart, súlyos tárgyakat cipeltek a felvonóba. Ilyenkor csak a katonai ügyekben teljesen járatlan ember nem találta ki rögtön, hogy géppuskákat visznek.

Néha feljött a kőbánya mélyéből Zjabrev is. A fiúk már messziről felismerték magas, erős alakjáról, és elébe futottak. A parancsnok felhúzta hosszú szemöldökét, örökké mosolygó, fekete szemével tréfásan feléjük kacsintott, és jókedvűen rájuk kiáltott:

– Hej, pionírok! Dolgoztok-e?

– Parancsnok elvtárs – kérdezte halkan Vologya –, lemegyünk-e hamarosan?

– Ne légy kíváncsi, mert hamar megöregszel! – ütötte el tréfával a választ a parancsnok. – Aztán ha lenn leszünk, majd meg felkéredzkedsz...

– Nem én! Soha az életben nem fogom ilyesmire kérni!

– No, azt elég után teszed! Én például nem szándékozom lenn csücsülni egy életen át.

A parancsnok jóízű nevetéssel sietett egy kis zöld autó felé, és már messziről kiabált a sofőrnek:

– Jemelin, megyünk a városba! A pártbizottságba, Szirota elvtárshoz.

A tengerről sűrű, hideg, nedves köd szállt fel. Elborította a völgyeket, és elrejtette a környező magaslatokat. Úgy tűnt fel, hogy az élet számára megmaradt terület szinte napról napra kisebb, szűkebb lett. A ködön túl pedig szakadatlanul dörögtek az ágyúk. A háború zaja egyre tisztábban hallatszott, vészesen közeledett.

November 6-án reggel Gricenko bácsi a szekrény alsó fiókjából összegöngyölt vörös zászlót vett elő, és Vanya kezébe nyomta azzal, hogy tűzze ki a ház tetejére.

– Vovka, te is segíts neki. Erősítsétek jól oda, gyerekek. Holnap ünnep lesz. Hadd lássák az emberek... Jó magasra, fiúk, hogy messziről is láthassák! Hogy mindenkinek eszébe jusson a mi bányatelepünk neve: Vöröspartizán! Így hívják 1919 óta, és így fogják nevezni örökkön-örökké!

A fiúk kitűzték a vörös zászlót a cseréptetős házacska tetejére. A tetőn állva körülnéztek, és látták, hogy Sztarij-Karantvin háztetői fölött itt is, ott is megjelennek az ünnepi vörös zászlók. Jó messzire láttak innen a magasból, megfigyelhették az egész környéket. A tengerből sűrű, szürke köd szállt fel, mintha tűzvész füstfelhői gomolyognának. A Kamis-Burun mögött emelkedő ködfal eltakarta az egész környéket. De a ködfal mögül puska- és ágyúlövések hallatszottak. Idehangzott a géppuskák zakatolása, a géppisztolyok száraz, gyors ropogása. Néha kellemetlen, hátborzongató süvítéssel röpült el valami a fejük fölött, a város irányába. Onnan pedig

elindult, és lassan az egész környéken körös-körül terjedt egy hatalmas robaj visszhangja.

De Sztarij-Karantyin fehér házacskái fölött vörös zászlókat lengetett a szél.

S az emberek halkan, sokatmondóan, jó reménységgel hangjukban üdvözölték egymást:

– Lobognak ám a zászlók!

– Boldog ünnepeket!

– Eh, nem így gondoltam én ezt, hogy így fogjuk megünnepelni ezt a napot. Október huszonnegyedik évfordulóját...

– Átkozott Hitler! Rátört a mi békés életünkre!

– De a zászlók, oda nézz, fenn lobognak...

– A gyávák bezzeg zászló nélkül ülnek, a zsalugáterek mögött kuksolnak.

– Nem sok van ilyen. Egy-kettő, több nincs. Én most jártam be a falut, mindenfelé zászlók lobognak.

Estefelé Vazsenyin és Susztov, a partizánosztag két felderítője visszatért Kamis-Burunból. Gricenko bácsi fogadta őket. Puskával a vállán őrséget állt a bánya főbejáratánál.

– Mi jót, mi újat hoztatok, felderítők?

– Újat nem sokat, jót még kevesebbet – felelte Vazsenyin.

– Látni-e nácit Kamis-Burunnál?

– Látni is meg hallani is a bitangját – vetette oda komoran a felderítő.

– Már Eltingenben vannak. Hátvédjeink ott egy kicsit feltartóztatták őket – magyarázta az öreg Susztov. – Kercs felé törnek. Már bejelentették, eldicsekedtek vele, hogy holnapra ott lesznek. „Hoch" – gondolják –, az Októberi Forradalom évfordulójára a német hadsereg elfoglalja Kercs városát, a Krím félsziget egyik legnagyobb ipari központját... És így tovább. Láttuk a röpirataikat. Ismerjük már ezt. De a mieink nem engedik, hogy megkóstolják az ünnepi kalácsot. Sajnos, ezen a vidéken nagy erőket vontak össze a németek, géppisztolya van minden fritznek.

– Tankjuk is sok van – jegyezte meg Vazsenyin.

– Itt a parancsnok? – kérdezte Susztov Gricenkótól.

– Lement a parancsnokságra.

A két felderítő odaballagott a felvonóhoz.

... Csönd volt az elsötétített faluban, csak Kamis-Burun felől hallatszott puskaropogás és ágyúzás. Innen azelőtt a hullámverés lágy hangja morajlott. Hirtelen a sötét utcán, nem messze a bányatelep főbejáratától, világosan érthetően felcsendült:

– Itt Moszkva, Moszkva beszél!

S az utolsó hangszóró körül, amit még nem szereltek le oszlopáról, összegyűlt a falu lakossága. Kapuk, ajtók csapódtak: az emberek kiszaladtak a házakból. Vologya és Vanya nyakuk közé szedték a lábukat, és szintén odanyargaltak.

A tenger és Kamis-Burun felől fokozódott a robbanások, ágyúlövések zaja és a puskaropogás. Az emberek fülük mellett tölcsért formáltak a tenyerükből, hogy jobban halljják Moszkva hangját. Ha túlságosan hangos volt a közeli robbanás, bosszúsan legyintettek. És a háborús éjszaka hideg, szeles sötétjét, a közeli harc dübörgését legyőzte a rádióból hangzó beszéd:

„... a német hadsereg országunk belsejébe hatolva, eltávolodik a német hadtápterülettől, ellenséges környezetben kénytelen működni, idegen országban, új hadtápterületet kénytelen teremteni, amelyet ráadásul még partizánjaink is pusztítanak, ami alapjaiban szétzülleszti a német hadsereg ellátását, arra kényszeríti a német hadsereget, hogy saját hadtápterületétől féljen, és megöli benne a helyzetének szilárdságába vetett hitet ..."

Amikor Moszkvából a hangszórón keresztül szűnni nem akaró, zúgó, viharos taps és éljenzés hallatszott, a sötétben álló emberek mindenről megfeledkezve szintén tapsolni kezdtek. Ebben a percben nem hallották a közeledő harc vészes zaját, nem hallották a fejük fölött repülő lövedékek süvítését, csak a lelkes ünneplést figyelték, amely ott mennydörgött Moszkvában, csak lángoló szívük dobogását hallották, amelyet ismét izzóvá hevített a remény, s úgy érezték, mintha saját tapsukat hallanák a hangszóróból.

A sötétben láthatatlan rádió elnémult. Az emberek már-már szétszéledtek, amikor ismét kattant a hangszóró, és egy olyan erős női hang szólalt meg, hogy szinte azt hitték, itt, a közelben beszél. A női hang lassan, vontatottan, szomorúan jelentette:

– Figyelem! A kerületi rádióközpont beszél! Mindenkihez, min-

denkihez! Polgártársak, öt perc múlva ideiglenesen kivonulunk Kamis-Burun községből. Ezzel ez a rádióközpont a felszabadulásig befejezi működését. Halál a fasiszta megszállókra!

A hangszóró ismét kattant és elhallgatott. S most mintha halálosan fojtó, szorongató sivárság áradt volna belőle. A kietlenség belopózott az emberek szívébe, és még a legbátrabbakat is megdermesztette. Az emberek fényre, melegre, barátok közé vágytak, arra, hogy harcos, hű bajtársat érezzenek maguk mellett, hogy ne érezzék magukat elveszettnek ebben a sötét, üressé vált világban, amelybe már behatoltak a vad támadók.

A kőbánya bejáratánál állt a parancsnok, és nagy tenyerével óvatosan takargatta zseblámpája fényét. A partizánok körülvették. Vologya és Vanya is odafurakodott, és szívszorongva hallgatta Zjabrev tisztán csengő, határozott hangját:

– Felderítőink most tértek vissza másodszor. A németek már Kamis-Burunnál vannak. A leszállás időpontját holnapra tűzöm ki. Azonnal értesíteni kell mindenkit, aki a faluban állomásozik vagy lakik. Minden bejárathoz megerősített őrséget állítani. Holnap reggel hét óra nulla perckor felrobbantani a főlejáratot. Zsucsenkov elvtárs intézkedjék az utasításoknak megfelelően ...

– Már megtörtént – hallatszott a sötétből Zsucsenkov nyugodt, komoly hangja.

– Még egyszer ismétlem: ellenőrizni, hogy a legénységből ki van még fenn. Mindenkinek megparancsolom, hogy hajnalra költözzön le a kőbányába. És ettől az időponttól kezdve egyetlenegy ember sem mehet fel az én engedélyem nélkül. Mindenki megértette? Kérdés van?

Vologya iskolás módon két ujját nyújtotta a parancsnok felé:

– Megengedi?

– Ki az ott? – a parancsnok odahajolt, és zseblámpájával a hunyorgató Vologya arcába világított. – Ahá! Nos, pionír, mit akarsz mondani?

– Megengedi, hogy mi most Vanyával elmenjünk?

– Ezt senki sem tiltja meg nektek, amíg itt fenn vagytok. De ha egyszer leszálltunk, akkor vége a mászkálásnak: ülj nyugodtan, és ne dugd ki az orrod!

– Parancsok elvtárs, azt akartam mondani... A faluban egy raktárt fedeztünk fel. Azelőtt ott állt az őrség, de most nincs senki. Bemásztunk oda, megnéztük, és gránátokat találtunk. Ide kellene hordani, hogy a németek kezébe ne kerüljön.

– Jó szemed van, hallod! Nemhiába beszélt rólad Gricenko. De biztos, hogy gránátok? Nem az ijedtségtől kerekedett ki a szemed, mi? Hátha abban a raktárban krumplit vagy talán hagymát tárolnak?

– De nem... Valódi gránátok – „F-1" kézigránátok! Én ne ismerném meg a gránátokat? Kérdezze meg Vanyát!

– Nos, ha Vanya is bizonyítja, akkor biztos, hogy úgy van – nevetett a parancsnok. – Egy ilyen szaktekintéllyel szemben én persze tehetetlen vagyok. Meg tudjátok mutatni az utat?

– Hát persze! Mi magunk is idehordtuk volna, de nagyon nehéz...

– Azt már nem!... Nem nektek való az. Mindjárt küldök veletek embereket... Csak azután igyekezzetek minél gyorsabban végezni. Egyik lábatok itt legyen – a másik meg ott. Gyerekek, adjátok át a faluban azt az üzenetet is, hogy a mieink hajnalra legyenek itt. Gricenko bácsinál megvan a névsor, és Vanya mint helybeli lakos megtalálja a címeket. Na, indulj!

– Na, gyere, te helybeli lakos! – tréfálkozott Vologya.

Utolsó éjszaka aludt Vologya a föld felszínén, Gricenko bácsi házában.

Az éjszaka folyamán anyja néhányszor odament az ágyhoz. Vologya együtt aludt Vanyával. Jevdokija Tyimofejevna megigazította rajtuk a takarót, és kezét szájára szorította, hogy a torkát fojtogató aggodalom hangos zokogással fel ne törjön belőle.

Amikor az ablakokat elsötétítő kék papír szélein átszűrődött a hajnal első sugara, Gricenko bácsi felkelt, és mezítláb átment a szobán, felhúzta a függönyt, és beengedte a szobába a borús, rideg hajnali világosságot. Azután megrázta a mélyen alvó fiúkat:

– Gyerünk, gyerekek, felkelni!

A fiúk ásítozva öltöztek. Kicsit reszkettek a hajnali hűvös leve-

gőtők. Jevdokija Tyimofejevna és Valja már befűtött, és most teát főzött. Nyusa néni ágyban maradt, mert az utóbbi napokban egészen leesett a lábáról. A két fiú kiszaladt az udvarra, és jó hideg, friss vízzel alaposan megmosakodott. Az álom egykettőre kirepült a szemükből. Bent asztalhoz ültek. Jevdokija Tyimofejevna fia mellé ült. Az ágyban fekvő Nyusa néni pedig halkan kínálgatta őket:

– Igyál, Vovocska..., ki tudja, mikor vendégelünk meg legközelebb. Egyél, kedves... Vanyuskám, vegyél még a kalácsból, tégy a hátizsákodba is. Kinek tartogassuk most már... Ó, gyerekek, gyerekek...

A fiúk engedelmesen szürcsölték a forró teát, és szorgalmasan rágták az estéről megmaradt hideg lepényeket.

Kint lassan felszállt a köd. Az égbolt pereme pirosodni kezdett. Percről percre közelebbről hallatszott a háború zaja.

– Fejezzétek be a teázást, gyerekek! Várnak ránk. A parancsot teljesíteni kell!

– Mi lesz ott veled, Vovocska? El sem tudom képzelni... – kesergett még mindig Jevdokija Tyimofejevna.

– Ugyan, ne aggódj miattam, mama! Elég már ebből. Inkább magadra vigyázz, és ne felejtsd el, amit tegnap Vanya bácsi mondott. Nos, mit mondasz majd, ha valaki utánam érdeklődik?

– Emlékszem én, emlékszem, Vovocska... Azt mondom: „Vologya elutazott a nagymamához."

– Ne felejtsd el: a nagymamához. Vigyázz, el ne szólj magad! Ez hadititok, érted?

– Értem én, hogyne érteném, Vovocska – mondta engedelmesen anyja, könnyektől fátyolozott hangon. – Ó, Vovocska, Vovocska! Legalább vigyázz ott magadra, légy óvatos, hiába ne kockáztasd az életedet...

– És te is, Valentyina, vigyázz, nehogy elfecsegd valakinek, hogy én hova mentem. Neked is meg kell értened...

– Jól van, ne taníts, kérlek... Nagyon a fejedbe szállt a dicsőség!

Gricenko bácsi félrehúzta Vologyát:

– Hogy lehet az, hogy ha a nővéreddel beszélgetsz, abból mindig veszekedés támad? Ne felejtsd el, hogy ő idősebb nálad. Amellett

olyan kislány, aki minden tekintetben sokkal jobban megállja a helyét nálad...

– Milyen tekintetben? – sértődött meg Vologya.

– Hát olyan tekintetben, hogy nem fecseg jobbra-balra feleslegesen. Tudja, hogy mi a kötelessége, és hallgat.

– És miről kell neki hallgatnia?

– Arról... Arról, amiről neked még csak tudnod sem szabad.

Vologya nem értette a dolgot, csodálkozva bámult Ivan Zaharovicsra. Tudta, milyen nehéz megtudni valamit Gricenko bácsitól.

– Szóval ő is? – kérdezte suttogva.

– Hát mit gondolsz? – mondta zsörtölődve Gricenko bácsi. – Olyan lány az, hogy Vanya meg te tanulhattok tőle... Komszomoltag! Ő is szeretett volna velünk jönni, de nem jön. Itt marad! Mert tudja a kötelességét, megértette a feladatát. Nem úgy, mint Vanya, aki azonnal elfecsegett neked mindent...

– Vanya bácsi – suttogta izgatottan Vologya –, neki is... szóval ő is... megbízatást kapott?

– Miféle megbízatást? Mi az, hogy megbízatás? Miféle szavak ezek?! – csattant fel haragosan Gricenko bácsi. – Te tudd a magad dolgát, és hallgass! Inkább Nyusa nénire meg anyádra gondolj! Ki marad majd itt velük? Kell valaki, aki gondot visel rájuk...

Vologya látta, hogy Vanya bácsi ismét titkolózik előtte.

– Szóval ő is?... – kérdezte. – Igen, bácsi?

– Hát te hogy képzelted?

– Nahát, ez a Valentyina! – csodálkozott Vologya.

– Hát igen, ez már így van – fejezte be a beszélgetést Gricenko bácsi.

Valja éppen az útra készülők holmiját csomagolta. Közben kiment a kamrába, hogy a hátizsákot kivegye a ládából. Vologya utána surrant. A kamrában koromsötét volt, de Vologya hallotta a láda tetejének koppanását, és érezte, hogy nővére éppen mellette áll.

– Valentyina – kezdte suttogva –, talán haragszol rám valamiért? Járt a szám?... Ne haragudj! Én téged úgy általában azért tisztellek. Csak megszokásból mondok olyanokat... – óvatosan megszorította Valja kezét, a valamikor sima, bársonypuha, most el-

durvult, széltől kifújt kezet. – Mi történt veled, Valja, hogy ilyen cserepes a kezed?

– Tudod, annyit mostam az utóbbi napokban, hogy tyúkszemek nőttek az ujjaimon. Segítettünk a kórházban – magyarázta Valja, és kezét bizalommal hagyta öccse tenyerében.

Vologya két kézzel szorongatta nővére ujjait. Most igazi tisztelettel tekintett Valjára, amíg simogatta a dolgos, kemény, mosástól kidörzsölt kislánykezet.

– Valja – szólalt meg végül nagyon halkan –, búcsúzzunk itt el egymástól. Nem szeretek én mindenki előtt... Tudod, ilyenkor megölelik, megcsókolják egymást..., azután elkezd a hangjuk remegni, hunyorognak a szemükkel... Ne haragudj rám, Valentyina!

– Eh, Vologyka, Vologyka! Igaz, hogy folyton veszekszünk, de azért, ha nem vagy otthon, nem találom a helyemet. Hát még a mama... Te, Vologya, kérlek, légy majd lenn óvatos, vigyázz magadra...

– Rendben van! – vágta el röviden Vologya. – De inkább te vigyázz a mamára. Ha túlságosan nyugtalankodik miattam, majd nyugtasd meg, hogy ne gondoljon mindig rám...

– Hogy ne gondoljon rád?... Kis buta vagy te még, Vovka!

– Na, mindenesetre igyekezz majd...

– Jól van, igyekezni fogok.

Megölelték egymást. Vologya ügyetlenül odasimult nővéréhez, aki erősen megölelte, és mindkét arcát megcsókolta. Vologya a sötétben kissé szipogott, majd óvatosan megkérdezte:

– Mondd, Valja, te is kaptál itt megbízatást?

Azonnal megérezte, hogy nővére elhúzódott tőle.

– Nos, fölöslegesen fecsegni most igazán nincs időnk! Gyerünk Vologya, csomagolni kell!

Most Gricenko bácsi intett, és egy percre mindnyájan leültek. Ősrégi orosz szokás ez: hosszú út előtt – akik elutaznak, és akik maradnak – egy-két percig néma csöndben ülnek. Ők is most mindnyájan szótlanul ültek a széken, ágyon, padon, ahol éppen helyet találtak, és némán maguk elé néztek. Nyusa néni is felült az ágyon. A fagyos, világos őszi reggel halvány, derengő fénye megvilágította a két anya és Valentyina sápadt arcát...

A kőbánya bejáratánál álló őr, miközben beengedte Gricenko bácsit és a két fiút, beszélgetni kezdett velük:

– Na, gyerekek, mindenkit összeszedtetek? Ti maradtatok utoljára? – pillantott a kezében tartott névsorra. – Nem a... Még kettő hiányzik. Amott jönnek, ni...

Két lány szaladt a bánya felé. Kezükben kis batyu. Az őr megállította őket:

– Hohó, megállni, galambocskáim! Álljatok hát meg, lányok! Ne siessetek úgy, előbb igazolnotok kell magatokat.

– Elaludtad tán az eszedet, vagy mi? – támadt az őrre az egyik, egy magas, barna, hetyke nézésű lány. – Tegnap együtt sétáltunk, ma meg nem akar megismerni... Eressz be, te bürokrata!

– Nem eresztelek – rázta a fejét az őr, de azért erősen elpirult. – Parancs van rá, hogy mindenkit ellenőrizni kell a névsor szerint... Hát én ellenőrzöm még akkor is, ha személy szerint ismerlek is benneteket. Hogy hívnak?

– Hallottál már ilyet, Nyina? – fújt mérgesen nagyokat a csinos barna, és barátnőjéhez, egy tömzsi, szőke, tizenhat évesnek látszó lányhoz fordult.

– Ugyan hagyd, minek kezdesz vele? – legyintett az. – Igazold magad, és kész. Én Nyina Kovaljova vagyok, ez meg Nagya Sulgina.

– Ő maga mondja – makacskodott a szigorú őr. – Csak személyesen igazolhatja magát.

– Pfuj te, hát hogy lehetsz ilyen utálatos! – szikrázott Nagya szeme. – Rögtön láttam, hogy bürokrata vagy! De várj csak, kerülj a kezem közé ott lenn!

– Ha sértegetsz, egyáltalán nem engedlek be.

– Nos, mit szólsz ehhez, Nyina?... Na, jól van, írj be: Nagyezsda Zaharovna Sulgina. Ott van a nevem a névsor alján. Úgy látom, fene írástudó embereket állítottak ide!

Az őr megjelölte a listán a lányok nevét, és végre beengedte őket. Azután a fiúkra nézett, és jelentőségteljesen bólintott feléjük, mintha azt mondaná: no lám, rajtam ugyan nem fog ki senki.

A két lány a felvonóhoz ment. A telt, szőke hajú kislány körülnézett, majd váratlanul megragadta barátnője kezét:

– Ó, Nagya, mégiscsak szörnyű dolog lemenni a föld alá! Nézd, milyen derült idő van itt fenn... És ünnep van... Mi pedig lemászunk abba a sötétbe...

– Jól van, na... Ha vállalkoztunk rá, most tartsunk ki keményen.

Félretolta barátnőjét, és határozott léptekkel belépett a mélyből éppen felérkező felvonókasba.

– Gyere, Nyina! Ne félj hát... Egy életünk, egy halálunk!

A kis kövér gyorsan beugrott a kasba, barátnője vállához simult, és szomorú, nagy szemével az égre nézett:

– Viszontlátásra, fényes, szép napvilág!

És a kas leszállt a mélybe.

– Na, fiúk, rajta... Másszatok be ti is – intett az őr. – Már teljes a létszám. Az a parancs, hogy most már se be, se ki – senki. Halljátok a németet, hogy dühöng? Mintha itt lennének a közelben, ott a ház mögött. Na, gyerünk, ne tartsatok fel!

A fiúk odaléptek a felvonóhoz, és lenéztek a mély, feneketlennek tűnő aknába. Lentről, a bánya láthatatlan mélyéből valami különös pinceszag áramlott feléjük, és elfojtott, tompa kopácsolás hallatszott: Vologya még egyszer lenézett.

Hirtelen mintha rosszullét fogta volna el. Körülnézett, és mély lélegzetet vett. Az első gyönge fagytól lehűlt, friss, tiszta levegő behatolt a tüdejébe, és átjárta egész testét. Az ég is tiszta, kékes rózsaszínű volt. Hamarosan felkél a nap, első sugarai már ott rezegtek a láthatár szélén.

Igaz, már valahol egész közelben kattogtak a géppuskák. Füstöt és égésszagot hozott magával a hajnali szellő. De mégiscsak ijesztő volt lemenni az ismeretlen, föld alatti homályba, és nehéz volt lemondani a tiszta levegőről, a napfényről és az égboltról.

Amikor a nyirkos, vasrácsos felvonókas feljött az akna mélyéből, és megállott a fiúk lába előtt, Vologya úgy érezte, hogy most nagyon fontos, döntő lépés előtt áll. Milyen sok kellemes és szép dolog tűnt el az életéből az utóbbi időben! Valahol messze-messze, a távolban volt már Artek, a könnyű szárnyú repülőgépmodellek, a Mitridat-hegy csúcsáról elébe táruló gyönyörű kilátás, az iskolai pajtások, Szvetlana Szmirnova és minden... Félbeszakadt gyermekkora most

elhagyta, és fennmaradt a föld felszínén, anyjával és Valjával együtt. S neki most be kell lépnie a vasrácsos kasba, le kell szállnia a föld alá, ahol az ijesztő mélységben egy egészen más élet vár reá...

Vologya és Vanya egyszerre lépett be a kasba. Rövid füttyszó hallatszott. A kötelek megrándultak, a kas megremegett, és gyorsan süllyedni kezdett. A két gyerek egymásba kapaszkodott.

A világosságból egyszeriben sötétségbe jutottak. Megcsapta őket a föld mélyének szaga.

... Fél óra múlva egy lélek sem maradt a kőbánya udvarán. Ekkor szörnyű robbanás rázta meg a főbejárat környékét.

Gerendák, kövek, deszkák repültek a magasba. Megnyílt a föld, és megmozduló rétege betemette a főaknát. A mészpor lassan leszállt. A környék néptelen volt és csendes.

A föld elnyelte a partizáncsapatot.

A FÖLD ALATTI ERŐD

Így utazott el Vologya „a nagymamájához"...

Amikor a felvonó a kőbánya mélyére ért, odalenn még égett a villany. Szürkésfehér mészkőfalú folyosók, járatok szelték át minden irányban a főaknát, amelynek simára csiszolt kőfalai között működött a felvonó. Jobbra és balra sínek futottak, és tűntek el az oldalfolyosók homályában. Partizánok tologatták a ládákkal, batyukkal, csomagokkal telerakott csilléket. Az utolsó előkészületek folytak. A partizáncsapat berendezkedett a föld alatti életre. Vologya a ragyogó fénnyel égő villanylámpák, a szilárd, megbízható falak, a guruló csillék láttán megnyugodott, és úgy érezte, hogy itt egyelőre semmi különösebb félelemre nincs oka. Hiszen ez majdnem olyan, mint a Metro, gondolta.

A fiúk egy ideig a főakna körül ténferegtek. Nem tudták, hovámerre menjenek. Körülöttük, mint a hangyák, sürögtek-forogtak az emberek, de ügyet sem vetettek a tétovázókra. Az egyik folyosóról gyors léptekkel, meghajolva közeledett a parancsnok, nehogy beleüsse a fejét a vezetékbe és a faácsolatba.

– Gyertek ide mindnyájan! Gyorsan! Amíg világítás van. Mert minden percben kikapcsolhatják.

Az emberek a felvonó köré gyülekeztek. Voltak itt öreg bányászok, sztarij-karantyini és kamis-buruni halászok, munkások a vasérckombinátból. A kék munkaruhákon nagy, fehér foltokat hagyott a mészkőpor. Vologya néhány idősebb asszonyt és két fiatal lányt is látott a partizánok között. A lányokat már ismerte látásból, azok vitatkoztak ott fenn az őrrel. Jobban körülnézve észrevette, hogy

gyerekek is vannak itt: négyéves kislány fogta egy nagyobbacska, talán első osztályos fiú kezét. Még két fiú jött oda, akik közül az egyik Tolja Kovaljov, Vanya Gricenko jó barátja volt.

– Elvtársak, névsorolvasás lesz – a parancsnok elővette a névsort, és olvasni kezdte. – Vazsenyin, Vlasz Ivanovics!

– Jelen! – kiáltotta az a partizán, akit Vologya tegnap látott visszatérni a felderítésből.

– Gricenko, Ivan Zaharovics!

– Jelen! – kiáltotta harsányan, katonásan Gricenko bácsi.

– Gricenko, Ivan Ivanovics!

– Na, mi lesz? – suttogta Vologya, és oldalba bökte Vanyát, aki az izgalomtól, hogy őt először életében mint felnőtt embert, Ivan Ivanovicsnak szólították, egy szót sem tudott kinyögni.

– Itt van ni! – kiáltott helyette Vologya.

– Hát te megnémultál? – kérdezte a parancsnok. – Szokd meg a rendet! Ha szólítanak, azonnal válaszolj!

– Itt vagyok – szólalt meg halkan Vanya.

– Na, most már hallom, hogy itt vagy – nevetett a parancsnok, és folytatta névsorolvasását: – Dubinyin, Vlagyimir Nyikiforovics!

– Jelen! – kiáltotta tele tüdővel Vologya.

– Jó erős hangod van – csóválta a fejét Zjabrev, és jókedvűen nézett Vologya felé. – Igen... No, Zsucsenkov itt van, Zjabrev szintén jelen van...

A névsorolvasás folytatódott, és Vologya állandóan forgatta a fejét jobbra-balra, hogy megjegyezze, kit hogy hívnak. A jól értesült Vanya, aki mindenkit ismert, suttogva magyarázgatott:

– Sulgin, ez az apja annak a Nagyának, aki fenn az őrrel vitatkozott.

– Lazarev, Szemjon Mihajlovics! – olvasta a parancsnok.

– Jelen!

Vanya megint Vologya felé hajolt:

– Ez a csapat vezérkari főnöke... A háború előtt az adzsimuskaji és az itteni bánya vezetője volt. Zsucsenkov meg – ott, az a fekete hajú – a mi kőbányánk vezetője.

– Lazareva, Akilina Jakovlevna!

– Ez Lazarev felesége, Kilja néni. Őt mindenki ismeri.

– Ljubkin, Jefim Andrejevics!
– Ó, ez az örök jókedvű! Jól ismerem.
– Manto, Jakov Markovics!
– Ott az a hosszú. Ő a főszakács. Nagyon mókás! Majd meglátod.

Vologya így nagyjából megismerte azokat az embereket, akikkel mától kezdve együtt fog élni a föld alatt. Családok is voltak itt lent – Kovaljovék, Sulginék, Jemelinék, Lazarevék. Sok asszony nem akart megválni férjétől vagy apjától, és inkább a rideg, föld alatti életet választotta, friss levegő és napfény nélkül, semhogy az ellenség megszállta földön éljen.

– Most pedig – szólt a parancsnok a névsorolvasás után – mindenki helyezkedjen el véglegesen Zsucsenkov elvtárs utasításai szerint, amint az osztag parancsnoksága azt előre kijelölte. És kérem, hogy kijelölt helyét senki se változtassa. A családokat is arra kérem, hogy a nekik kijelölt helyen rendezkedjenek be, és ne kóborolljanak többé. Másképpen itt örökös népvándorlás lesz. Megértettük? És kérem Lazarev elvtársat, azonnal állítson őrséget valamennyi szektorba, elsősorban a „Volga" szektorba és a parancsnoksághoz. Bejelentem azt is, elvtársak, hogy ettől a perctől kezdve hadiállapotban vagyunk. Kérem, ne felejtsék el, hogy mi nem elrejtőzni jöttünk ide, hanem harcolni. Ez itt – mutatott a földre és maga köré –, ez a front. A mi védelmi vonalunk. Ennyi az egész. Most még Ivan Zaharovics akar néhány szót szólni.

A fal mellől egy zömök, erős, nagyon széles vállú ember lépett elő. Mintha egyetlen csapással, egy darab kőből faragták volna ki. Világos, mészkő színű munkaruha volt rajta, és ahogy előrelépett, olyan volt, mintha most vált volna le a kőfalról. Kettőt lépett, aztán megállt. Amikor félig lehunyt szemét felnyitotta, Vologya hirtelen megörült és elcsodálkozott: olyan nyugodt fény volt e szempárban, oly éles és átható volt e tekintet, hogy még talán a kövön is áthatolt.

– Ez Kotlo, a komisszár – bökte meg Vologyát könyökével Vanya.

A komisszár beszélni kezdett:

– Nagyon rövid leszek, elvtársak. Tőlünk nem szavakat, hanem

tetteket várnak. Mintegy félszázan vagyunk itt. Nem túlságosan sok ez, de nem is kevés, ha mindenki arra gondol, hogy ő szovjet ember, egy olyan ország polgára, amilyen ország még sohasem volt a világon. Nehézségek várnak ránk. Igaz, hogy jól felkészültünk. Mindennel elláttak bennünket – élelmiszert és fegyvert is kaptunk. De természetesen takarékoskodnunk kell: most még nehéz lenne megmondani, mennyi ideig kell itt harcolnunk. A párt ránk bízta, kommunistákra, hogy vezessük ezt a partizánmozgalmat az alatt a föld alatt, ahová most lép az ellenség. Mit hoz az ellenség, mivel jön a mi földünkre, ezt mindnyájan tudjuk. Nem akarom elismételni. De nem lesz nyugalma a mi földünkön! Amíg élünk, nyugtalanítani fogjuk innen az ellenséget! Csapataink ideiglenesen kivonulnak Kercs körzetéből. Lehetséges, hogy a városból is. De mi maradunk! Mi itt maradunk, elvtársak! A parancsnok már megmondta, és nagyon helyesen mondta, hogy mi ide nem megbújni jöttünk, hanem harcolni. Ez a mi föld alatti erődünk. Innen fogunk tevékenykedni. Csöndes, nyugodt életet nem ígérhetek. De bizonyos vagyok a győzelmünkben. És szilárdan bízom bennetek, kedves barátaim..., elvtársaim... Bízom abban, hogy itt mindenki: öregek és fiatalok, kommunisták és pártonkívüli elvtársak, Komszomol-tagjaink és pionírjaink egyaránt, híven teljesítik kötelességüket hazájuk iránt, és mindent elkövetnek a győzelem érdekében! S amikor eljön az idő, hogy újra felmehetünk a napfényre, és ismét megláthatjuk ott fenn, a föld felett a mi vörös zászlónkat, az emberek majd szerető tisztelettel hajolnak meg előttünk, és a nép azt mondja: „Lám, igazi szovjet emberek élnek Sztarij-Karantyinban. Nemhiába bíztunk olyan szilárdan bennük." Bizonyítsuk be, hogy méltók vagyunk erre a bizalomra!

A komisszár mellett álló, kerek arcú, lenszőke Ljubkin hangos hurrát kiáltott, de a komisszár hatalmas tenyerével befogta a száját.

– Mérsékeld a hangod... Most, elvtársak, inkább magunkban kiáltsunk hurrát. Mert fentről bevontuk az őrséget, és nem tudni, ki mászkál most ott, a főbejárat körül. Felesleges zajra pedig nincs szükség. De ha már szívünk úgy kívánja, hát halkan, kiabálás nélkül mondjunk hurrát a mi hazánkra.

És félszáz ember – öreg és fiatal, felnőtt és gyerek – a föld alatti

kövek közé zárva, együttesen mondta háromszor egymás után, halkan:

– Hurrá!... Hurrá!... Hurrá!...

Vologya szívét sohasem érzett boldog, meleg érzés járta át.

A villany ekkor hármat pislogott, egy-egy szemvillanásnyira vaksötétség borult a folyosóra, majd ismét világos lett. És ugyancsak háromszor szorult össze Vologya szíve. Mi lesz, ha leáll a villanytelep, és teljesen kialszik a fény a föld alatt?

– Elvtársak, ne késlekedjünk tovább. Nekünk adtak most jelet a villanytelepről – szólt a komisszár nyugodt, de visszafojtott hangon. – Zseblámpák, karbidlámpák készenlétben vannak? Meggyújtani, és mindenki haladéktalanul menjen a helyére. Zsucsenkov elvtárs, Vlagyimir Andrejevics! Nálad minden készen van? Fogj hozzá, amíg áram van. Igyekezz! Nézd meg az órád. Húsz percet adok, hogy ezalatt az emberek eljussanak a helyükre. Ellenőrizz mindent, és... a parancsot végrehajtani!

Alighogy a fiúk befordultak az egyik föld alatti oldalfolyosóba – kialudt a fény.

Az áthatolhatatlan, sűrű, végtelen homály mintha sötét, elmozdíthatatlan falat emelt volna szemük elé. Vologya belekapaszkodott Vanya zubbonyába. Eleinte semmit sem látott, de aztán valahol előttük imbolyogni kezdett egy gyenge visszfény, és szeme fokozatosan megszokta a derengő félhomályt. Valahol messze előttük fény szűrődött a folyosóra, az alacsony boltozaton pedig hosszú, sötét árnyék mozgott. Ez az árnyék, mint valami óriási olló két szára, hol szétnyílt, hol összecsukódott.

– Na, indulás, miért álltál meg? – fordult hátra Vanya. – Szokj hozzá...

Vologya megindult, de már az első lépésnél beverte fejét egy kiálló sziklába. Az ütés nyomán diónyi daganat támadt a homlokán.

– Középen haladj, ne a fal mellett – magyarázta a tapasztaltabb Vanya. – Na, álljunk meg, hadd gyújtsam meg a lámpát. Pedig igazán nem akartam hiába pocsékolni!

Megálltak. Vanya ügyesen meggyújtotta a bányászlámpást. Halkan sziszegett a karbidgáz, és apró lángja sejtelmes fénybe burkolta a folyosó egyenetlen falát, az alacsony mennyezetet. Távolabb

már úgy elnyelte a fényt a sötétség, mint a homok a vizet. A homály most még feketébbnek, még sötétebbnek tűnt fel.

Így mentek egy darabig. Vologya érezte, hogy a járat lefelé lejt. Az egyik járat falában kisebb barlangszerű üreg nyílott. Vanya ide vezette barátját. Magasra emelte lámpását, és a kis barlang minden zugát bevilágította.

– Itt fogunk mi ketten lakni – mondotta. – Helyezd ide a holmidat!

Vologya szeme csak lassan szokta meg a félhomályt. Amint derengeni kezdett előtte az üreg, valami kényelmetlen kőpadot pillantott meg, rajta hatalmas, jól megtömött szalmazsákot. A fekvőhely fölött kivájt kis mélyedésbe helyezték a lámpást.

Miután elhelyezkedtek, Vanya végigvezette barátját a keskeny járatokon, folyosókon, és jóformán az egész föld alatti erődöt megmutatta neki. Így tudta meg Vologya, hogy az erődnek három emelete, úgynevezett „horizontja" van. A föld mélyét keresztül-kasul hálózták az utak. Ezek különböző irányban, egymást keresztezve, labirintusszerűen több kilométernyi hosszúságban húzódtak. A föld felszínéről lejtős járatok és függőleges aknák vezettek a mélybe. A fiúk most a második horizonton voltak, mintegy harmincöt méternyire a föld alatt. Ez volt a „Moszkva" szektor. Vanya csak messziről mutatott Vologyának egy kőfalba vágott kis fülkefélét. A fülkében lámpás égett, és előtte őr állt. Ugyanott két kőbe vájt géppuskafészekből két géppuska kandikált ki úgy, hogy szükség esetén bármely irányban lehetett használni őket. Az őr mögött két sorban négy magas szekrény állt, a középen szabadon hagyott bejáratot egy sátorponyvából készült függöny takarta. Belülről valami kevéske fény szűrődött ki, és a parancsnok zengő hangja hallatszott. Itt volt a parancsnokság. A harmadik, alsó horizont egészen mélyen, mintegy hatvan méterre volt a föld felszínétől. Ott volt a lőszerraktár. A partizánok nagy többsége a második horizonton helyezkedett el.

Vologya éles szeme egykettőre észrevette, hogy a járatokban alul, a fal mentén drót húzódik. Itt-ott időnként rekedt, búgó hang hallatszott. Vanya megmagyarázta, hogy a föld alatti erőd egyes szektorait telefonhálózat köti össze. Telefon-összeköttetés van a „Volga"

szektor és a felszínhez legközelebb eső, tehát legveszélyesebb „Kijev" szektor őrhelyeivel. És minden vonal természetesen a parancsnoksághoz vezetett.

A „Kijev" szektorba az őr nem engedte be a fiúkat, visszaküldte őket.

– Na, akkor gyerünk a konyhába – javasolta Vanya. – Jasa Manto bácsi házszentelő lakoma címén talán megvendégel bennünket valamivel...

Vanya határozott léptekkel haladt, kis bányászlámpásával világította az utat. Vologya alig tudott a nyomában maradni. Már jó néhány éve elmúlt, hogy utoljára lent járt a bányában. Ilyen mélységben pedig még soha életében nem volt. Önkéntelenül is behúzott nyakkal, vigyázva lépkedett. Folytonosan az járt az eszében, hogy most mindjárt beveri a fejét valamibe, és ez az érzés mindjobban elhatalmasodott benne, különösen akkor, ha eszébe jutott, micsoda vastag kőzetréteg van a feje fölött.

Az egyik oldalfolyosóból mozgás és rekedt bőgésféle hallatszott. Vologya felfigyelt, és legnagyobb meglepetésére egyhangú kérődzés ütötte meg a fülét.

– Te, Vanya, mi van ott?

– Jasa bácsi állatkertje! – kiáltotta vissza jókedvűen Vanya. – Egész tehéncsorda. Van itt tartalék mindenből, légy nyugodt.

A száraz széna- és trágyaillat nagyon békés, otthonias és különös volt ebben a sötét és veszélyes föld alatti világban.

Még vagy száz métert mentek előre, befordultak, és Vologya orrát megütötte a konyha szaga, a sült hús illata. Fény pislogott előttük, asszonyi hangok, edénycsörömpölés hallatszott. Egy perccel később már egy nagy helyiségben álltak. A falakon vígan táncolt a tűzhely lobogó lángjának fénye. Kilja néni és a két lány, akiket Vologya reggel az akna lejáratánál látott, egy sarokban a nagy konyhaasztal körül tevékenykedett. A tűzhely fölé rendkívül magas és termetes ember hajolt, feltűrt ingujjal, fehér kötényben és sapkában.

– Jó napot, Jasa bácsi, jó ünnepet kívánok! – köszönt Vanya, és könyökével oldalba taszította Vologyát, mintegy figyelmeztetésül, hogy most valami mulatságos dolog fog történni.

– Remélem is, hogy nap van – ez egy! Remélem, hogy jó – ez

kettő! – bólogatott Jasa bácsi. – Mert én már harmadik napja füstölődöm itt, és fogalmam sincs róla, hogy most nappal van-é vagy éjszaka... Na, gyertek be, gyerekek, gyertek! Kit hoztál magaddal, Vanya? Ki vagy te, gyönyörű gyermek?

Vologya már-már megsértődött, de Vanya gyorsan közbevágott:

– Ez Vologya Dubinyin. Emlékszik, Jasa bacsi, már beszéltem magának róla. Jól ért a villanyszereléshez. Majd megjavítja a maga elromlott dinamóját.

– Ohó! – kiáltott fel Jasa bácsi felegyenesedve, és menten a fejéhez kapott, mert alaposan beleverte a mennyezetbe. – Úgy. Hát megint érintkezés történt... – tapogatta feje búbját. – Jegyezzük meg: immár nyolcadszor, és mindig ugyanazon a helyen. Nem értem, miért nem csinálták magasabbra a konyhának szánt helyiséget. Esetleg egy alacsonyabb főszakácsot is szerződtethettek volna, nemde? Ez az abszolút ellentét tipikus példája. És a saját fejemmel fizetek érte. Mi szükség van arra a dinamóra, amikor úgyis folyton villamos szikrákat hány a szemem?... Nono! Miféle fehérnépvihogást hallok ott a sarokból? Ügyet se vessetek rájuk, gyermekeim... Hamarosan kész az ebéd. Ilyet még a földön sem ettetek, nemhogy a föld alatt...

– Mi lesz ma ebédre, Jasa bácsi? – érdeklődött gyanús mohósággal Vanya.

– Először is: parasztleves à la partizán. Utána: vagdalt hús zabbal. Végül pedig minden pionír lekváros pampuskát kap. Nektek mint régi ismerősöknek külön ráadást is adok, a maradékból.

– Ne mondja, Jasa bácsi! – kacagott Vanya.

Vologya is jókedvűen, tiszta szívből nevetett. Nagyon megtetszett neki Jasa bácsi. Már régebben, odafent is találkozott vele, hiszen Kercsben mindenki ismerte a „motoros Jasát", Jakov Markovics Mantót, az egyik nagy étterem főszakácsát, a kitűnő motorosversenyzőt és tréfacsinálót. Motorkerékpárja a városban megjelent első saját gépek egyike volt. Jasa bácsi minden szabad idejét a fülsiketítően berregő, kékes füstöt okádó vasparipa nyergében töltötte, és fel-alá robogott rajta Kercs utcáin. De a vasparipa nagyon szeszélyes jószág volt. Gyakran előfordult, hogy Jakov Markovics alaposan megizzadt, amíg makrancos paripáját kantárszáron vezette, vagyis fel-

tolta a hegyre, ahová az jószántából semmi áron sem volt hajlandó felmenni. Ilyenkor a motorossportért lelkesedő gyerekek voltak segítőtársai e nagy munkában. Ezek közül aztán a legélelmesebb tüstént ráhasalt a nyeregre, míg a tobbiek minden oldalról tolták-taszították a gépet. S így persze inkább akadályozták Jasa bácsit, ahelyett, hogy valóban segítettek volna neki.

Jasa bácsi a háború első napjaiban motorkerékpárjával együtt önként jelentkezett a népfelkelő lovészzászlóaljba. Zjabrev, aki jól ismerte Mantót, felajánlotta, hogy lépjen be a partizáncsapatba. Jasa bácsi felesége és gyermeke már régebben elutazott, ő pedig nagy örömmel fogadta Zjabrev ajánlatát. Csupán egyetlen feltételt szabott: hogy hőn szeretett motorkerékpárját is magával vihesse a föld alá. Nem tudta volna elviselni, hogy fasiszták üljenek az ő acélparipája nyergébe.

A kis piros zászlóval díszített motorkerékpár ott állt a konyhabejárat közelében, egy beugróban.

– Ide figyelj, kiskomám – fordult Jasa bácsi Vologya felé, és óvatosan oldalt billentette fejét, nehogy ismét „érintkezés" történjék. – Igaz az, hogy te nagyszerűen értesz a technikához, fizikához, elektromossághoz és a pszichoterápiához?

– Azt sem tudom, mi az – ismerte be Vologya.

– Na, jó, akkor hagyjuk a pszichoterápiát – csavarta fejét a másik válla felé Jasa bácsi –, és tartsuk meg magunknak a fizikát, a technikát és az elektromosságot. Értesz valamit a zseblámpaelemekhez és a lámpákhoz?

– Természetesen... Csak nekem, sajnos, nincs zseblámpám.

– Szóval a hozzáértés még megvolna, de zseblámpa nincs? Sebaj, kiskomám!... Nekem meg van egy motorkerékpárom. Azon pedig, mint bizonyára te is tudod, van egy dinamó. És én azt gondoltam, hogy a dinamótól vezetéket húzol, arra egy foglalatot szerelsz, és abba belecsavarsz egy villanykörtét. Ezt a villanykörtét mi elhelyezzük a parancsnokság helyiségében. Én itt megindítom a motort, a dinamó forog, az áram kénytelen-kelletlen végigfut a vezetéken, mert mit is tehetne egyebet? És a parancsnokságon kigyúl a villanyfény. Mi? Ez aztán az ötlet! Azt hiszed, nem jó? Hohó! Jasa bácsi feje nemcsak azért van ám a nyakán, hogy beleütögesse a tetőbe...

Hah! Valami odaégett! – kiáltott fel elmélkedés közben, és a tűzhelyhez ugrott. Valóban, égett, kozmás szag terjengett a konyhában. Jasa bácsi félrerántott egy óriási lábost, és haragosan dünnyögött: – Lám, mi történik, ha az embernek kölykökkel van dolga... Idejönnek, aztán annyit jár a szájuk, hogy az ember még szóhoz sem jut... De a végén azért Jasa bácsi felel mindenért. Akilina Jakovlevna, adjon nekik egy-egy palacsintát, aztán tűnjenek el, ne is lássam őket itt többé...

Most hatalmas robbanás mennydörgésszerű robaja reszkettette meg a föld alatti helyiséget, a levegőt és a falakat. A légnyomás erejétől mind a két gyerek térdre bukott. A tűzhelyből füst és láng csapott ki. Vanya lámpása kialudt, és a levegőben mészkőpor kavargott. Jasa bácsi gyorsan letakarta lábosait és fazekait. A két lány és Kilja néni néma kérdőjellé meredve bámult rá. A két fiú torkán megakadt a palacsinta.

– Hagyjuk a pszichoterápiát – folytatta nyugodtan Jasa bácsi, mintha mi sem történt volna. – Ilyenkor azt szokták mondani, hogy a „felvonó javítás alatt". Egy ideig nem fog működni, mert Zsucsenkov elvtárs felrobbantotta a liftaknát. Minden rendben, hiszen mindenki itthon van! Nemde?

Be kellett rendezkedni.

A két fiú visszatért szállására, és minél kényelmesebben igyekezett elhelyezkedni a szűk kis üregben. Felrázták a szalmazsákot, és egy takaróval letakarták a megvetett kőágyat. Hogy a mészkőfal össze ne kenje a ruhájukat, újságpapírral „kitapétázták" a helyiséget. A papírt gyufaszálakból készült faszegekkel erősítették a falra, de a szögek helyét előbb kifúrták. A Pionyer-ből kinyírtak egy „Tengeri csata" című színes képet, és azt is felszögezték a fejük fölé. Holmijaikat egy-egy kis ládába rakták. Vologya otthonról hozott könyveit párnája alá tette.

Ebben az időben már nem sok könyve volt. Nagy részüket elajándékozta, amikor a Timur-brigád tagjaként a fronton levő vöröskatonák kisgyermekeit látogatta. Csak a legfontosabb, legkedvesebb könyvei maradtak meg, s azokat most ide is elhozta magával. A lám-

pás halvány fénye szelíden megvilágította Spartacus nemes arcélét, Giovagnoli gyűrött szélű könyvének címlapját és a fekete lovon vágtató, lobogó köpenyű Csapajevet Furmanov könyvének fedőlapján. Itt volt még Puskin „Poltavá"-ja, egy Cskalovról szóló kis könyv és a nyelvtankönyv is, melyet Julija Lvovna iránti tiszteletből és az ő tanácsára hozott magával, továbbá a „Tom Sawyer". Ezt a könyvet Vologya eleinte nem is akarta magával hozni, de azután eszébe jutottak Tom kalandjai a barlangban, eltévedése a labirintusban és egyéb viselt dolgai. Ki tudja, még-talán szükség lehet erre a könyvre a kőbányában. Elvégre sok minden előfordulhat...

Egy ócska füzet pepita borítólapjában külön helyet kapott egy cím és címlap nélküli, gyűrött, régi könyvecske. Az igazat megvallva, apja könyvespolcáról került ide. E könyv első oldalán azok a szavak állottak, amelyek valamikor régen, amikor először olvasta, megragadták Vologya képzeletét, és örökre szívébe vésődtek: „Kísértet járja be Európát..."

Az első nap szinte észrevétlenül telt el a berendezkedéssel és a föld alatti erőd megtekintésével. Vanya nélkül Vologya jó néhányszor eltévedt volna a bonyolult folyosókon.

A föld alatt nyomasztó volt a levegő – talán azért, mert az emberek tudatában voltak annak, hogy fejük felett sok millió pud* föld van, és ezt az aránylag kicsi és szűk területet, amelyben éltek és mozogtak, körös-körül, alulról és felülről is sziklák zárják el. Ittott a kőfal repedéseiben megcsillant a leszivárgó víz. Nyirkos volt minden, a falak, a ruhák, a takarók. Minden fémtárgy olyan nedves volt, mintha megizzadt volna. S ebben a fojtó homályban, nyirkos börtönben kellett élni, nem egy napig és nem egy hétig, de talán több hónapig is...

Vologya mégsem érezte azt a terhes, nyomasztó megalázottságot, amit az óvóhelyen, ahol együtt kuksolt anyjával, a szomszédokkal, öregekkel és fiatalokkal, és feszülten figyelte a bombák robbanásától remegő pincefalakat. Az megalázó, tehetetlen várakozás volt csupán. Itt azonban Vologya a mennyezetre erősített lámpások fényénél látta a fegyveres őröket, a géppuskákat, amelyek, mint két acélkeselyű,

* *Pud* – súlymérték (16,38 kg)

őrizték a parancsnokság bejáratát, a gondosan bebugyolált lőszeresládákat. Tisztogatás és olajozás közben hallotta a fegyverzávárzatok csattanását, és maga is érezte: ez nem óvóhely, ez erőd. Összpontosított, félelmetes erő, amely ugyan elrejtőzött a sziklák alatt, de kész arra, hogy megvédje saját magát és azokat, akik fenn maradtak az ellenség kegyetlen markában.

És bár a szokatlanul nyirkos levegőtől Vologyának vacogott a foga, mégis igazi büszkeség töltötte el, hogy őt is befogadták ezeknek az erős és összetartó embereknek a családjába, akikben – mint a politikai tiszt mondta – a nép szilárdan megbízik.

Vologya egy ízben észrevette, hogy Vanya Gricenko alaposan bekormozódott valahol, és semmi kedve a mosdáshoz. Ebben a kisfiú hadihelyzetben megengedhetetlen rendellenességet látott.

– Mondd csak, Ivan, miért hagyod el magad? Az ágyadat sem vetetted meg... Maszatosan, lomposan jársz... No, csak hozd magad rendbe! A pionírnak mindig rendesnek kell lennie, akár a föld felszínén van, akár a föld alatt. Ez igazán mindegy. És hol a nyakkendőd? A párna alatt van a helye?

Vologya maga már rég gondosan megkötötte vörös kendőjét, és csücskeit óvatosan bekecse alá rejtette, hogy ne piszkolódjanak be a fáklyák és lámpások szerteszálló kormától. Még egyszer barátjára tekintett, azután keményen vállon ragadta, lefektette a kőpadkára, és saját fésűjével hozta rendbe összekócolódott haját.

Vanya fejét kapkodta, fel-felugrott, de Vologya könyörtelenül rendre intette:

– Tűrj, Ivan, tűrj! Szokd meg a hadihelyzetet!

– Engedj már el, Vologya! Hogy húzol! És ne parancsolgass! Szörnyen fontoskodsz! Na lám, micsoda parancsnok!

– Hogy ki a parancsnok, az majd elválik. Addig is tűrj!

Ekkor Vologya háta mögött megvillant egy lámpás, és Zjabrev ismerős hangja hallatszott!

– Helyes, Dubinyin! Legény vagy a talpadon! Csak így tovább.

A parancsnok magasba emelte a lámpását, körülnézett a kis barlangban, szemügyre vette a szépen megvetett ágyakat, a rendesen egymásra rakott könyveket, és elégedetten jelentette ki:

– Ezért a rendért dicséretet érdemeltek. Minden a helyén, amint

dukál. Látszik, hogy pionírok laknak itt, a szó igaz értelmében. Ilyen gyerekekre nyugodtan támaszkodhatik az ember.

Vacsora után, amikor is Jasa bácsi repetát adott a lekváros palacsintából, a fiúk felmásztak fekvőhelyükre. Minthogy apjukéhoz hasonló dicsőséges vállalkozásba fogtak, hát vörös ceruzával nagy büszkén felírták a falra: „V. Dubinyin. – I. Gricenko. 1941. XI. 7." Ezek után elégedetten magukra húzták nyirkos takarójukat, és eloltották a lámpást. Kis ideig szótlanul feküdtek. Sűrű sötétség borult rájuk, olyan sötétség, amilyen a földön még a legfeketébb éjszakákon sincs, akármilyen vastag függöny takarja is az ablakot. Ez a súlytalan, de mégis nyomasztó sötétség körülfolyta, elborította a fiúkat is. Valahonnan, a felsőbb folyosókról és a kőbánya távolabbi járatai felől, emberi hangok halk zúgása-búgása hallatszott, de lassan ez a zaj is elcsendesedett.

– Mi lehet most ott fenn a földön? – kérdezte szorongva Vologya.

– Talán már harc folyik – felelte Vanya. – A felderítők holnap egy másik kijáraton át felmennek, és mindent megtudnak.

Most rövid csend támadt. Álmosak voltak a fiúk.

– Te, Vanya, kéredzkedjünk mi is felderítésre.

– Az ám, majd éppen teged engednek oda! – szólt Vanya két nagy ásítás között.

– Hát meg kell mondani, hogy minden lyukat és kijáratot ismersz. Meg kell mondani, hogy mi ketten már egészen kicsi korunkban is itt mászkáltunk. Megmondod? Hé, Vanya!

De Vanya már nem felelt; napközben kimerült, s most mélyen aludt.

... Vologya valami fényt érzett a szemhéján, és felriadt. Gricenko bácsi állt ott lámpásával, és az alvó fiúk arcába világított.

– Elég lesz az alvásból ... Már mindenki felkelt. Jasa bácsi nem hagy nektek egy szem kását sem, ha nem siettek. Hé, hopp! Nyissátok már ki a szemeteket!

Fentről egyetlen, búgó zaj hallatszott. Időnként egy-egy pillanatra elcsöndesült, majd újra kezdődött. A falakról lassan pergett a mészkőpor.

– Gyerünk, világ lustái, ébredjetek! – húzta le a takarót a fiúk-

ról a bácsi, miközben leverte az ágyról a port. – Felkelni, mosakodni, azután munkára... Harci feladat vár rátok...

A két gyerek, mint a villám, ugrott ki az ágyból.

– Milyen feladat, Vanya bácsi? – gyűrte ingét gyorsan a nadrágjába Vologya.

– Majd megtudod, várj sorodra...

– Kitől?

– Tiszta sor, hogy kitől... Hát a parancsnokságtól. Jó lenne, ha valamivel kevesebbet kérdeznél.

A fiúk kirohantak az oldalfolyosóra. Itt a falra akasztott mosdóvíztartályoknál pillanatok alatt megmosakodtak, és a közös törülközőt kis híja, hogy kétfelé nem szakították türelmetlenségükben. Egy perccel később már a lámpással világító Gricenko bácsi nyomában haladtak. Hamarosan megérkeztek a konyhába. A fehér kötényes Jasa bácsi üdvözölte őket, de fehér sapkás fejét alig emelte fel, nehogy beverje a mennyezetbe. Két csajka konzervhúsos kását tett a fiúk elé az asztalra.

– Nos, itt van a segítség, Jakov Markovics – szólt Gricenko bácsi. – Hozzád vezényelték őket, rendelkezésedre. Hadd lakjanak jól, aztán adj nekik munkát.

A fiúk gyorsan eltüntették a reggelit, felhörpintettek egy-egy csésze forró teát, megették a lekváros kenyereket is. Alighogy megtörülték a szájukat, talpra ugrottak, és a harci parancsot lesték.

– Na, fiúk, megtörtént az üzemanyag-felvételezés? – kérdezte Jasa bácsi. – Vagy adjak még egy adagot?

A fiúk nagyon köszönték, de nem kértek többet.

– Hát egészségetekre! – biccentett Jasa bácsi. – Akkor most megkapjátok a parancsot. Azonban figyelmeztetlek benneteket: ez harci feladat, és sürgős lesz. Tessék figyelni a szavamra! Elmagyarázom a feladatot. Először is, mi a kétszersült?

– Hát... szárított kenyér – vonogatta a vállát Vologya.

– Éppen hogy szárított, tehát száraz, de semmi esetre sem nedves. Nekünk pedig itt a szomszédos folyosóban tíz láda kétszersültünk van raktáron, és tegnap észrevettem, hogy ettől az átkozott nyirkosságtól – ami nekem is rágja a csontjaimat, a májamat és a lépemet – a kétszersült átnedvesedik, megsavanyodik, megdohoso-

dik, sőt mi több, már penészedni is kezd. Szóval ezt most azonnal ki kell válogatni. Amelyik penészes, azt félre kell tenni, amelyik száraz, át kell vinni egy másik helyre. Ez a foglalkozás persze nem túlságosan érdekfeszítő, de mit lehet tenni, kiskomák? ... Na, nem igaz? A háború nem valami kellemes dolog. Én tudom, hogy sokkal érdekesebb fenn élni, mint itt lenn. Ez természetes. De mi mégis lejöttünk ide ... No de csak nem kell benneteket agitálni? Elvégre ti öntudatos gyerekek vagytok, vagy mi a szösz! Fogjátok a lámpást, és induljatok!

Vologya és Vanya, majd később a segítségükre érkezett Tolja Kovaljov, Zsora Jemelin, Vova Lazarev is egész nap kétszersültet válogatott. Ez meglehetősen unalmas és kellemetlen munka volt. A kétszersült egy része átnedvesedett, sőt néhány darab már penészedni kezdett. A lámpás gyönge világánál a kétszersültek rég nem tisztított, zöldellő rézpénzekre hasonlítottak. A fiúk hallgatagon válogattak, külön rakták a szárazat, amelyet a föld alatti nyirkosság még nem kezdett ki. A kissé nedves darabokat nagy vastepsikbe tették, hogy majd a tűzhelyen megszárítsák. A teljesen elázott kétszersültet tiszta vödrökbe dobálták.

Időnként megjelent a harsány hangú Nagya Sulgina.

– Hé, ti verebek! – kiáltott olyan hangon, hogy azt még az élelmiszer-raktárt mindenfelől körülvevő sziklák sem tudták letompítani. – Ne piszmogjatok! Mozogjatok élénkebben, mert elalusztok ...

Nagy szemű, kövérkés barátnője, Nyina Kovaljova szótlanul vette át a tepsiket, cipelte a vödröket, csak néha szólalt meg szelíden:

– Egy kicsit gondosabban csináljátok, gyerekek ... Nézd, Tolja – mutatta öccsének –, ne rakd az ilyen penészest a jók közé ...

A fiúk szótlanul dolgoztak. Néha felfigyeltek a súlyos dörgésekre, amelyek a negyvenméternyi vastag kőrétegen keresztül is idehallatszottak. Nagyon szerették volna tudni, mi történik most ott fenn, a föld színén. A rájuk bízott munkát is meglehetősen elszontyolodva végezték, megalázó, férfiatlan, konyhai munkának vélték. Hát érdemes volt kiverekedni felvételüket a partizáncsapatba azért, hogy most itt lenn békésen üldögéljenek, és kétszersültet válogassanak? ... Végül is Vologya nem bírta tovább, felállt, és odaszólt a fiúknak, hogy mindjárt visszajön. Bement a konyhába. Ott is dol-

goztak. Az asszonyok az edényeket mosogatták, az asztalokat súrolták, és az átnedvesedett kétszersültet szárították.

– Jasa bácsi – kezdte halkan Vologya, és odalépett a főszakácshoz. – Hát mi lesz velünk? Még sokáig kell kétszersültet válogatnunk? Adjon valami más feladatot! Ott fenn valószínűleg már harcolnak, mi meg kétszersültet rakosgatunk ide-oda.

Jasa bácsi valami alacsony zsámolyfélén ült. Vologya szavaira fel akart ugrani, de valami eszébe jutott, meggondolta magát, oldalt felpillantott a mennyezetre, és lassan, óvatosan emelkedett fel.

– Különösnek találom, hogy ilyen szavakat kell hallanom. Megszoktam, hogy a pionírok mindenre azt felelik: „Mindig készen." És ehelyett azt kell hallanom, hogy egy pionír nem óhajtja végrehajtani a rábízott harci feladatot. Enni – arra mindig kész! De segíteni az embereknek, hogy legyen mit enniök a föld alatt – azt már nem.

– Hát micsoda harci feladat ez? ... Ezt kisgyermekekre is rá lehetne bízni ... Én pedig már ... meg Vanya is ...

– Te biztosan hallottad már azt a kifejezést, hogy „lőszerellátás"? Igen? Ez természetesen a tölténnyel, gránáttal és egyéb ehhez hasonlókkal való ellátást jelenti. De nemcsak puskát, ágyút kell megtölteni, hanem az embernek az eszét is, vagyis az agyát, értelmét és szívét. Ez a szellemi táplálék. A szellemi táplálékkal való ellátásunk a komisszár dolga. Nekem pedig azt a feladatot adta a parancsnokság, hogy enni adjak az embereknek. És én ellátom őket ennivalóval, hogy mindennap jóllakjanak, hogy a vér meg ne fagyjon az ereikben ettől az átkozott nedvességtől, hogy erős legyen a kezük meg a lábuk. Hát ez szerinted nem ugyanolyan fontos, mint a lőszerellátás? Hallgass rám, és ne légy gyerek! Még hallani is furcsa az ilyet! Nesze, inkább vedd el ezt a lekváros palacsintát, a többit meg vidd el a pajtásaidnak. És ne feledd, hogy több hasznot hoz a száj, ha eszik, mint ha fecseg. Na! – kiáltott haragosan, amikor Vologya ismét válaszra nyitotta a száját. – Elég legyen ebből, mert mindjárt dühbe gurulok! Tűnj el!

És Vologya eltűnt.

... Késő este tért vissza a csapat két felderítője: Vazsenyin és Susztov. Nem sokkal napkelte előtt mentek fel egy távoli feljáraton keresztül, és ugyanazon az úton jöttek most vissza. Fáradtan,

mogorván, szótlanul baktattak a parancsnokság felé. Véges-végig a folyosókon, a fal mellé húzódva engedtek nekik utat a partizánok, de nógató, sürgető kérdéseikre nem jött felelet. Vologya és Vanya is hiába forgolódott körülöttük az úton, hol mögöttük, hol elébük kerülve.

– Susztov bácsi, mi van most fenn? Harcolnak? ...

– Ne türelmetlenkedj ... Megtudsz mindent a maga idején! Na, engedj utat ... – vetette oda néha Vazsenyin.

Jelentéstétel után a parancsnokságról kijött Zjabrev. A partizánok addigra már mind egy szálig oda gyülekeztek, és most izgatottan lesték a parancsnok arcát.

– Elvtársak – kezdte a parancsnok, és felmutatott a boltozatra –, felettünk most harc folyik. Kamis-Burun lángokban áll. Mától kezdve ostromállapotban vagyunk. Az ellenség földünkön van. Ez azt jelenti, hogy bedughatja az orrát a föld alá is. Ellenőrizni az őrségeket, megkettőzni az őröket! Egyelőre minden egyéb változatlanul marad.

A fiúk riadtan néztek egymásra. Vologya felemelte a fejét, és dermedten nézte a szürke kőfalat, amelyen ijesztő árnyak mozogtak. Nehéz volt elképzelni, hogy ott fenn, a kisgyerekkora óta jól ismert drága földön most idegen katonák járnak. Ettől bizonyára még a föld is felháborodik, ezért lehet idáig érezni remegését.

Dermedtségéből Zjabrev hangja riasztotta fel:

– Nos, miért hagytátok abba a munkát? Zsucsenkov, Manto! Küldjétek embereiteket a helyükre!

S az emberek szótlanul szétszéledtek, még mélyebben lehajtott fejjel, mintha a föld felszínén tompán morajló, szörnyű gonoszság súlyától a föld alatti folyosók boltívei is alacsonyabbakká váltak volna.

FENN ÉS LENN...

Másnap délelőtt a fiúk Jasa bácsi irányítása mellett megint a konyhán dolgoztak. A kétszersült kiválogatását már befejezték, most a szárított gombát válogatták, azután konzervekkel teli ládákat rakosgattak egyik helyről a másikra, megfelelőbb helyre.

A föld felszínén morajló zaj egyre erősödött. A fiúk megpróbáltak eljutni az egyik titkos lejárathoz. Rendkívül érdekelte őket, mi történik fenn. De az első horizonton álló őr nem engedte őket tovább, sőt telefonálni akart a parancsnokságra. Kénytelenek voltak tehát visszafordulni.

Amikor visszafelé mentek, az alsó horizont felé, az egyik folyosó hajlatában egy ismeretlen ember bukkant fel előttük. A két fiú egy szempillantásnyi idő alatt besurrant egy oldalfolyosóra.

– Hé, gyerekek! – kiáltotta feléjük egy hang a sötétből. – Gyertek ide hozzám. Csetlek-botlok itt a sötétben. Eltévedtem, és nem találom az utat... Ki szeretnék jutni a napvilágra...

– Ne válaszolj! – suttogta Vanya, és kezével eltakarta lámpása fényét.

– Szólni kell gyorsan a mieinknek – javasolta Vologya.

Szaladni kezdtek visszafelé, lélekszakadva futottak az őrhöz, aki az előbb nem engedte fel őket a felső horizontra. Az őr azonnal telefonált a parancsnokságra, ahonnan hamarosan megérkezett Gricenko és Sulgin.

– Ki jár itt? – kiáltott be Gricenko bácsi a sötét folyosóba, ahol még egyre hallatszottak az ismeretlen tétova léptei.

– Kihez van szerencsém? – kérdezte az idegen.

– Ide figyelj! – kiáltotta mérgesen Gricenko. – Nem érek rá a tréfára! Gyere ide a lámpás fényébe! Akkor majd lesz szerencséd!

Gricenko bácsi nyugodt hangja nyilván jó hatással volt az ismeretlenre, mert egy perccel később a lámpás fénye egy fiatal, villogó szemű katonát világított meg. Vállát terepszínű esőköpeny borította. Törzsőrmesteri rangjelzése volt. Kigombolt zubbonya alatt kék csíkos matróztrikót viselt. Kezében géppisztolyt tartott.

– Kedves bátyám – kezdte békülékeny hangon az idegen –, én bejutni csak bejutottam ide, de visszafelé már nem találom az utat. Mostanáig a németekkel verekedtem, az enyéimmel együtt, de az utolsó töltényem is elfogyott. Már az utolsó kézigránátomat is elhasználtam. Így hát visszahúzódtam, és végül beszorítottak ide, az ördögök katlanjába...

– Hagyd békén az ördögöket, inkább jelentsd úgy, ahogy kell, kicsoda-micsoda vagy! – emelte fel a puskáját Gricenko bácsi szigorúan.

– Sztyepan Szoszjura tengerészgyalogos főtörzsőrmester... az ön parancsa nélkül megjelent! – elnevette magát, majd megcsóválta a fejét, és elkomorodott. – Nos, nem tudom most, merre menjek, bácsikám... Eltévedtem... Mutassák meg nekem az utat, hogy jutok ki a napfényre. A mieink ott harcolnak, ott hullanak...

– Gyere velünk! Indulás! – vezényelt Gricenko bácsi, és valamivel kedélyesebb hangon tette hozzá: – Alighanem utánpótlásra tettünk szert.

A partizáncsapat így még egy harcossal erősödött. Szoszjura Komszomol-tag ott maradt velük.

Vagy fél órával később ismét egy katonát kísértek a partizánparancsnokságra. Ez Alekszandr Bondarenko tengerészgyalogos-tiszt volt, aki szintén eltévedt a föld alatt. A nagy túlerővel támadó hitleristák elől harcolva visszavonuló tengerészgyalogos-brigádhoz tartozott ő is. A kőbánya egyik bejáratánál védekezett, de harc közben géppisztolyával baj történt, egy töltényhüvely benne szorult. Erre revolverével lőtte tovább a fasisztákat, akik teljesen körülzárták, és elvágták társaitól. Bondarenko már az utolsó revolvertöltényeit lőtte a hitleristákra, és úgy látszott, hogy azoknak sikerült foglyul ejteni őt, amikor észrevett egy nyílást a kövek között. Gyorsan beugrott

oda, és legurult a kőbányába. Itt első dolga volt rendbe hozni géppisztolyát. Eközben talált rá a partizánok őrjárata. A parancsnokságon gondosan ellenőrizték Szoszjura és Bondarenko igazolványát, majd felajánlották nekik, hogy lépjenek be a partizáncsapatba. Ezt az indítványt a két katona készségesen elfogadta. A kemény harcokban eltoltott napok és éjszakák után a két borostás arcú, kimerült ember még mindig bizonytalanul nézegetett körül. De minden fáradtságuk ellenére is bizalommal, figyelmesen pillantottak az összegyűlt partizánok szemébe.

– Szóval csurran-cseppen az utánpótlás! – állapította meg örömmel Zjabrev is.

Ebed utan Manto közelebb tolta motorkerékpárját a parancsnoksághoz, és elhelyezte az egyik zsákutcaszerű oldalfolyosóban. Vologya segítségével egy hosszú drótot húzott a motortól a parancsnoki irodába. Jasa bácsi híres motorja néhány olyan puskalövéshez hasonló dörrenéssel kezdte meg működését, hogy hallatára majdhogynem riadót fújtak a kőbányában. De azután a gép megemberelte magát, és most már vígan berregett. A parancsnokságon pedig az asztal felett kigyulladt a drót végére szerelt s a mennyezetre erősített villanylámpa. Fényesen bevilágította a sziklafalakat és a nevezetes pillanat szemtanúit: Zjabrevet, a parancsnokot, Kotlót, a komisszárt, Lazarevet, a vezérkari főnököt és Zsucsenkovot, a fő robbantómestert. Mantót és fiatal segítőtársát egyhangúlag dicsérték.

– Köszönöm a parancsnokság nevében – mondta Zjabrev. – Olyan világítás ez, hogy jobb nem is kell! Csak éppen egyelőre ki kell kapcsolni. Mert a te villanyteleped, Jakov Markovics, nagyobb zajt csinál, mint amennyi világosságot ad. Túlságosan hangosan zakatol ez a masina. Gondolom, egyelőre felesleges, hogy tudomást szerezzen rólunk az ellenség.

Vologya már éppen kifelé készült, de gondolt egyet, és visszafordult. Olyan jó hangulatban van a parancsnok, hátha most engedékenyebb lesz.

– Mondhatok valamit, Alekszandr Fjodorovics? Mi, hárman, Vanya, én és Tolja Kovaljov, mindnyájan pionírok vagyunk. Ma elhatároztuk, hogy minket kell felderítőbe küldeni... Mi itt minden

bejáratot ismerünk... Mi is fel akarunk mászni... Minket nem is vesznek észre ott fenn... És mi elhatároztuk...

– Kik azok a „mi"?... Ki határozta ezt el? – érdeklődött a parancsnok.

– Nos, mi mindnyájan.

– Ahá, értem – bólogatott komolyan Zjabrev –, ti elhatároztátok... Nos, akkor rendben van... Hívasd csak ide azokat, akik ebben az ügyben határoztak.

Egy perccel később a három jó barát már ott szorongott a parancsnok asztala előtt.

– Úgy – nézett végig a parancsnok a három gyereken. – Vologya Dubinyin közölte velem, hogy ti úgy *határoztatok,* hogy titeket *kell* felderítőbe küldeni. Igaz ez?

– Igaz! – erősítgette egyhangúlag Vanya és Tolja is.

– Ti *határoztatok,* és ezt nekünk végre *kell* hajtanunk. Nemde? – kérdezte még egyszer a parancsnok. Felállt, és a komisszárhoz fordult: – Na, Ivan Zaharovics, mássz le a helyedről! És te is állj fel, Lazarev elvtárs! A mi dolgunk most már roppant egyszerű lett. Mindenről határoznak helyettünk. Nem kell többé törni a fejünket. Kérem, elvtársak, szíveskedjenek – fordult Zjabrev a gyerekek felé. – Hozzátok beszélek, Vologya, Tolja és Vanya. Üljetek ide! Nos, miért haboztok, miért álltok még mindig? Foglaljatok helyet!

A parancsnok odalépett a gyerekekhez, és az asztal mögött álló székek felé tessékelte őket. A fiúk húzódoztak, de az erős kéz mindhármukat összefogta, és akaratuk ellenére már ott is álltak az asztal mögött, ahol az imént még a parancsnok, a komisszár és a vezérkari főnök ült. Zjabrev ezután még mindig hivatalos komolysággal, erélyes mozdulattal leültette a fiúkat, egyiket a másik után. Kotlo, Lazarev és Zsucsenkov kozben félreült a fal mellett álló ágyakra, és kíváncsian figyelte a fejleményeket.

– Nos, Vologya Dubinyin – szólt Zjabrev –, ha ti már mindent elhatároztatok, hát most csináljátok. Most te vagy a parancsnok, Dubinyin, és te felelsz mindnyájunkért. Mind az ötven élő lélekért. Bármi történjék itt a kőbányában, ettől a perctől kezdve mindenért te vagy a felelős. Minden egyes emberünkért téged fognak kérdőre

vonni. És felelned kell majd a kérdésekre, nemcsak saját lelkiismereted előtt, hanem a nép előtt, a párt előtt is. Megértetted? Vedd át az ügyeket! Itt minden fel van írva. Ha ti ilyen egyszerűen döntöttetek, határoztatok, akkor nektek ez bizonyára sokkal könnyebben fog menni, mint nekünk.

A függönyül szolgáló sátorlapot most félrevonta valaki. Vazsenyin lépett be a helyiségbe. Azonnal észrevette a fal mellett ülő parancsnokokat és a három kisfiút, akik bár a parancsnoki asztalnál ültek, egyáltalán nem hasonlítottak igazi parancsnokokra, és láthatólag azt sem tudták, hová süllyedjenek. Vazsenyin már-már óvatosan visszahúzódott, mikor Zjabrev észrevette:

– Gyere, gyere, Vazsenyin, gyere csak be!

– Parancsnok elvtárs – lépett be Vazsenyin –, a „Kijev" szektor legfelső tárnájában valami mozgás van. Megerősített őrséget kellene ott tartani, és úgy kellene megszervezni, hogy helybe hordják az ennivalót, nehogy egy is hiányozzék közülük. Azután meg jó lenne valami fegyverjavító műhelyt is berendezni. A nedvesség kikezdi a závárzatokat... Azután még azt akartam mondani, parancsnok elvtárs...

– Kérlek, hogy mindezzel fordulj a mi pionírjainkhoz – vágott közbe a parancsnok –, ezentúl mindenben ők határoznak helyettünk...

Vologya és két pajtása szótlanul, lehajtott fejjel ült az asztalnál. Zavarukban és szégyenükben még a fülük hegye is kivörösödött. Azon törték a fejüket, hogyan kerülhetnek minél előbb ki innen. Most értette meg Vologya először, milyen mérhetetlen felelősség terhe nyomja a parancsnok vállát, milyen emberfeletti munka ennyi embert vezetni, és ugyanakkor az egészen apró, jelentéktelennek látszó kis dolgokban is dönteni: tudni, hogy a többiek számítanak az emberre, és reá bízzák életüket, sorsukat, harcukat. Csak egy percre ültette Zjabrev a maga helyére Vologyát, tréfából csupán, és azért, hogy rendre tanítsa, de ez a hely máris égette a fiút. Mit érezhet ez a magas, erős, ragyogó fekete szemű ember, aki egyetlen percre sem dobhatja le magáról ezt a súlyos terhet?

Vazsenyin egy kukkot sem értett az egész históriából, csak meresztette a szemét, hol a fiúkra, hol meg a parancsnokra.

– Miért tartod fel ezt az embert? Miért nem válaszolsz neki? – figyelmeztette Vologyát a parancsnok.

Vologya restelkedve állt fel, és megigazította a blúzát.

– Miért gúnyolódik, Alekszandr Fjodorovics? Mi nem parancsnokolni akarunk, csak felderítőbe kértük magunkat...

– Szóval először is szögezzük le, hogy a parancsnoksággal nem tudsz megbirkózni. Itt van ez az ember... Egészen egyszerű ügygyel jött hozzád, és te nem tudsz intézkedni, pedig nagyon köpted a markod.

– Hát honnan tudjam én azt, mit kell felelnem arra, amit ő kérdez?

– Hát jó, fogadjuk el, hogy ezt valóban nem tudhatod. De ahogy én nézem, barátocskám, te még felderítőnek sem vagy alkalmas. És ez a legnagyobb baj. Aligha ismered te olyan jól a mostani helyzetet, hogy mindenben határozni tudj helyettünk.

– De mi csak azt kértük...

– Már engedd meg... Tanúk vannak rá, hogy így mondtad: „Mi elhatároztuk, hogy minket kell felderítőbe küldeni..." És mit jelent ez? Azt, hogy ti határoztatok!... Nem így van? Nos, barátocskáim, ezt így nem lehet. Határozni, dönteni a parancsnokság fog – Zjabrev odalépett az asztalhoz, és könnyedén megbillentette Vologyát. – Na, ti hősök, szálljatok le a lóról... Ne foglaljátok el másnak a helyét! Látom, hogy a feladat meghaladja az erőtöket. Majd csak boldogulunk nélkületek is, ha összedugjuk a fejünket.

A parancsnok ránézett a fiúk szégyenpírtól égő, zavart arcára, és harsogó nevetésben tört ki. Csak úgy zengett a helyiség. A komisszár sem bírt ellenállni az általános jókedvnek, sőt még Lazarev is mosolygott. Erre aztán az egész társaság hahotázni kezdett. Már Tolja Kovaljov is kuncogott, Vanya meg előbb bizonytalanul elmosolyodott, aztán ő is elkacagta magát.

Vologya azonban komor maradt. Állát vállához dörzsölgetve állt egy darabig, majd hirtelen mozdulattal félrelökte barátját, és hanyatt-homlok rohant a kijárat felé. Vazsenyin széttárta karját, hogy megfogja, de Vologya villámgyorsan lehajolt, és átbújt a karja alatt.

– Megsértődött az öcskös – mosolygott Zjabrev.

– Nem baj, majd megbékül – felelte a komisszár.

– Elmehettek, gyerekek – fordult a parancsnok Vanyához és Toljához. – Mondjátok meg Dubinyinnak, hogy azért ne keseredjen el. Szükség esetén majd sor kerül rátok is. De megmondom őszintén – csak a legvégső esetben. A mai beszélgetést pedig ne feledjétek el! Talán most majd érthetőbb lesz számotokra is, hogy kinek kell itt határoznia, és ki köteles a határozatot végrehajtani.

A parancsnokok jókedvű kacagása kísérte a helyiségből kirohanó Vologyát, aki majd leütötte lábáról az ajtó előtt álló őrt. A fiú rohant, rohant a homályos folyosón. Minél messzebb akart kerülni a parancsnokságtól, minél hamarabb el akart tűnni a sötétben, hogy elrejthesse piruló arcát. Az egyik fordulónál majdnem beleütközött egy szembejövő kis csoportba. A lámpás fénye egy pillanatra elvakította, de azután összehunyorított szemével lassan felismerte Susztovot, Koliskint és még két ismerős partizánt. Az ötödik embert nem ismerte. Az katona volt, egyenruháján hadnagyi rangjelzést viselt, hosszú köpenye mészkőportól fehérlett. A kék szemű, fiatal hadnagy sárfoltos arcát benőtte a pihés szakáll, és nagyon bizonytalanul lépkedett. Fejét válla közé húzta, a kelleténél jobban lehajolt. Így mennek azok, akik először kerülnek a bánya mélyébe. Vologya a falhoz szorult, hogy utat engedjen a szembejövőknek. Az ismeretlen hadnagy és a partizánok beszélgetéséből egy-két mondatfoszlány ütötte meg Vologya fülét, és tüstént megértette: valami nagyon fontos dolog történt fenn. Gyorsan visszafordult, és szorosan a kis csoport nyomában lépkedve haladt a parancsnokság felé. Most Susztov hangját hallotta:

– Itt egy kicsit lejtős... Vigyázzon, hadnagy elvtárs!

A hadnagy halálosan fáradt, kimerült hangon kérdezősködött:

– Messzire kell még menni? Nem tévedünk el?

– Már hogy tévednénk el, hadnagy elvtárs! Ismerünk mi itt minden követ. Már egészen közel vagyunk.

Vologya nesztelenül lépkedett mögöttük, és mohón figyelt minden egyes szóra.

Még nem tudta, milyen tragédia játszódott le az imént a kőbánya fölött.

Petropavlovszkij főhadnagy parancsnoksága alatt második hete vonult vissza egyre harcolva egy tengerészlövész-század. A század azt az utasítást kapta, hogy fedezze a szovjet csapatok kivonulását Kamis-Burunból. Az ellenség minden oldalról keményen szorongatta őket. Elvágták a századot a tengertől, sőt az egyes szakaszok is elszakadtak egymástól. Éjszaka azonban az élve maradt harcosok összegyülekeztek, és elhatározták, hogy az utolsó töltényig kitartanak, és a dicső tengerészmondás szerint végrehajtják a kapott parancsot: „Elpusztulunk, de nem adjuk meg magunkat!"

A németek nem messze Sztarij-Karantyintól teljesen bekerítették a megmaradt századot. A matrózok mindössze negyvenketten voltak. A terep itt dimbes-dombos volt, és helyenként hatalmas árkok, szakadékok tátongtak. Védekezésre rendkívül alkalmas helynek látszott. De mit tehetett a több napos szakadatlan harctól halálosan kimerült, bekerített és minden segítségtől elvágott negyvenkét ember? Már elvesztették reményüket, hogy megmenekülhessenek e pokolból, és egyre csak arra gondoltak, hogy becsülettel haljanak meg, és minél drágábban fizettessék meg életüket az ellenséggel. A század parancsnoka, Petropavlovszkij főhadnagy és Kornyilov, a politikai megbízott, most ott feküdt a katlan alján, a szélén pedig védelmi állásban helyezkedtek el a harcosok. Mellettük két ápolónő – Nagya Jusztyina és Marina Szavina – egy súlyos sebesültet kötözött. Esteledett. A németek minden oldalról támadtak. Már a közvetlen közelben, talán 25 méternyire kattogott egy német géppisztoly. Az egyik harcos csak úgy vaktában hajította kézigránátját a hang irányába. Robbanás hallatszott, és szilánkok röpködtek a levegőben. A géppisztoly elhallgatott. De ugyanakkor megszólalt egy másik, az ellenkező oldalról.

– Ide figyelj, főhadnagy – szólalt meg rekedten Kornyilov – Szergejev jelenti, hogy a lőszer fogytán van. Az összeköttetés még tegnap megszakadt a zászlóalj-parancsnoksággal. Sőt lehet, hogy már maga a zászlóalj sincs meg. Mit akarsz csinálni?

– Az én véleményem, Georgij Ivanovics, az – válaszolt halkan Petropavlovszkij –, hogy mi itt a földön tulajdonképpen már elvégeztük kötelességünket...

– Mi az, te már az égbe készülsz?

– Miért az égbe? Van még egy harmadik lehetőség is: sem a földön, sem az égben, hanem a föld alatt. Emlékszel, mit mondtak nekünk abban a kis falucskában, Marientalban? Alattunk valahol egy kőbánya van. A nép azt beszéli, hogy ott partizánok rejtőznek. Mi lenne, ha oda mennénk, Kornyilov?

És Szergejev hadnagyot két tengerész kíséretében felderítőbe küldték. Petropavlovszkij még naplemente előtt megfigyelte, hogy a katlan egyik hajlatában hatalmas, sötét lyuk ásítozik. Szergejev a két matrózzal odakúszott, és látták, hogy az nem egyéb, mint egy félig beomlott tárna. Most már csak a teljes sötétség beálltát várták, hogy az egész megmaradt század elrejtőzzön a tárnában. Akkor majd a bejárat körül heverő hatalmas kőkockákkal eltorlaszolják magukat.

Alighogy leszállt az éj, a németek rakétákat lövöldöztek, hogy megvilágítsák a terepet. A rakéták merőlegesen röppentek a fekete égbolt felé, azután keselyű módjára, felülről nézegettek a katlanba. A kísérteties bengáli fény hosszú ideig bevilágította a környéket. A katlanban – akár a hold egyik kráterében – halványzöld arccal ültek az emberek, mintha a rakéták utolsó csepp vérüket is kiszívták volna. Eközben a tengerészek kövek, földhányások mögé lapulva kúsztak egyre közelebb a tárna felé. Hamarosan veszteség nélkül bejutottak a hatalmas nyílásba, és ott haladéktalanul nekiláttak a fal építésének. A kőkockákból összerakott falban megfelelő lőréseket hagytak a géppuskák és puskák számára. Szergejev gyorsan összeszedte a bajtársak zsebében található gyufát, és két ember kíséretében elindult a lejtős, sötét folyosón a föld mélye felé. Az ottmaradottak reménykedve néztek utána. Eleinte még látták a halványan felcsillanó fényeket – Szergejev gyújtogatta gyufáit, hogy világítson. De később ezek a pislogó lángocskák is eltűntek, s a léptek a távolba vesztek. A tengerészek vártak, vártak még sokáig, meredt szemmel figyelték a föld alatti labirintusokból feléjük áradó, néma sötétséget.

Most már csak a sebesült fojtott nyögése és a két nővér biztató, gyengéd szava hallatszott. Néha valaki hangosan sóhajtott. Egy-egy nekikeseredett matróz félhangosan káromkodott a sötétben. Körös-körül felvillant a cigaretták parazsa, de halvány fényükben alig lehe-

tett kivenni azokat, akik a lőrések mögött géppuskájuk mellett ültek. A hatalmas kődarabokból emelt fal most már teljesen elzárta a kijáratot. Egyik géppuskát – minden eshetőségre számítva – a tárna mélye felé irányították: elvégre még nem lehet tudni, ki jön majd ki onnan, az ijesztően néma és sötét mélységből . . .

Eközben Vologya és pajtásai a parancsnokság körül sürögtek-forogtak, és a kíváncsiság majd kifúrta az oldalukat. A sátorlap függönyön keresztül kihallatszott Zjabrev zengő hangja, a komisszár mély dörmögése és az ismeretlen hadnagy rekedtes, halk, szakadozott beszéde. Kisvártatva Susztov rohant ki, eltűnt a folyosó homályában, majd hamarosan visszatért. Nyomában ott lépkedett Jasa bácsi, kezében egy párolgó, étvágygerjesztő illatot árasztó csajkával, benne kanállal. A fiúk már rég a sátorlapra szorították volna fülüket, annyira égette őket a kíváncsiság, de az őr haragosan elkergette őket:

– Mit hegyezitek itt a fületeket? Mi kell? He? Na, indulás tovább, mert mindjárt szólok a komisszárnak!

Végre-valahára félrehúzták a függönyt, és egy-egy lámpával a kezében kilépett a folyosóra a parancsnok, mögötte a komisszár, végül az ismeretlen hadnagy. Rá se hederítettek a gyerekekre, azonnal elindultak a folyosón a „Kijev" felé. Vologya utánuk akart sompolyogni, de a komisszár mély hangja visszakergette:

– Ki mászkál ott? Menj vissza azonnal! Úgyis hallom . . .

Ezután nagyon sok idő telt el. Talán egy egész óra, de lehet, hogy kettő is. Végre a fiúk a „Kijev" felől lábdobogást, emberi hangokat és fémes, csörömpölő zajt hallottak. Előbb megrémültek és felugrottak, amikor egy oldalfolyosóból hatalmas tömeg embet tódult be. Az emberek jóformán elárasztották a járatot, és a homályban nem lehetett megkülönböztetni, ki az ismerős, és ki az idegen. Vologya először az újonnan jöttek kemény arcélű parancsnokát vette szemügyre. Tele volt aggatva fegyverekkel, még a hóna alatt is két puskát szorongatott. Mellén egy géppisztoly lógott, egy másikat pedig szabad kezében tartott. Köpenye alól hatalmas pisztoly kandikált ki sárga tokban. Válláról barna-zöld foltos sátorlap csüngött, éppen olyan színű, mint a terep rajza a katonai térképeken.

Vologya nyomban visszaemlékezett a Pionírok házának katonai szobájára. A tömeg most kettévált. Utat engedtek a hordágyvivőknek. A hordágyon egy sátorlappal betakart, mozdulatlan ember feküdt. Mögötte két nő jött, oldalukon viaszosvászon vöröskeresztes bőrtáska lógott, és egyikük a sok különböző fegyver birtokosa felé fordult:

– Mit fogunk itt csinálni, Kornyilov elvtárs? Itt pusztulunk el?

– Nyugalom, Marina, nyugalom – válaszolta halkan a megszólított.

– Ó, Kornyilov elvtárs, olyan hátborzongató itt a föld alatt! Sohasem kerülünk ki innen élve...

– Csöndesebben, Marina... Minden rendbe jön majd... Kikerülünk innen, ne félj...

Még valamit mondott, de ezt már túlharsogta Zjabrev hangja:

– Megérkeztünk, elvtársak! Egyelőre máshová nem is mehettek. Kénytelenek lesztek itt nálunk lehorgonyozni. Ha már így adódott, hát harcoljunk együtt. A századparancsnokot és a politikai tisztet kérem, jöjjenek be hozzám a parancsnokságra. Hívjátok ide Mantót! Lazarev elvtárs, intézkedj, hogy mindenki enni kapjon. Hol van Zsucsenkov? Helyezze el őket a negyedik és az ötödik folyosószakaszban, ott még van szabad helyiség. Ti pedig telepedjetek le, elvtársak! Ahogy mondani szokás – erősítést kaptunk.

Amíg a parancsnokok tanácskoztak, addig a fiúk Vologya vezetésével végigrohantak a folyosókon, hogy mindenkihez eljuttassák a nagy hírt. De az újonnan jöttek híre mindenütt megelőzte a fiúkat, és ez mélységesen elkeserítette őket. Már mindenki tudta, hogy a föld alatti erőd legénysége negyvenkét fővel gyarapodott. Így aztán senki sem csodálkozott, és senki sem értékelte Vologyáék jóllértesültségét. Később aztán megvigasztalódtak a gyerekek, és nagyon élvezték a szerepüket, mikor a tengerészeket a nekik kijelölt helyekre vezették. Lámpásukat lóbálva, boldogan lépkedtek a járatokban, biztatgatták a mögöttük bizonytalankodó, csetlő-botló katonákat, akik még nem szokták meg a merőben új „terepet":

– Jöjjön csak bátrabban, bácsi! Jöjjön csak erre egyenesen... Most hajtsa le a fejét, mert beüti... Itt van egy raktárunk, erre pedig a családosok lakóhelye. Maguk pedig itt lesznek elszállásolva.

Ha lerakták a holmijukat, mindjárt elvezetjük magukat a konyhába... Manto bácsi a mi főszakácsunk.

A kötényes főszakács pedig ezalatt már nagyban működött a konyhában. Gyakran és kíméletlenül veregette fejét a sziklaboltozatba, de már nem is érezte a fájdalmat, annyira megszokta az „érintkezést". Harsány hangon kiabált segítőtársaival, hangosan számolta az adagokat, miközben többször hangoztatta, hogy ő, mármint Jasa bácsi, a fejével felel mindenért, pedig a feje már úgyis alaposan megdagadt attól az átkozott mennyezettől...

A „lányszobába" – ahogy a partizánok a két lány, Nagya és Nyina kőbarlangját nevezték – vendégszeretően befogadták és elhelyezték a két ápolónőt. Néhány perccel később már olyan zajos beszélgetés és vidám nevetés hallatszott ki onnan, hogy csak úgy visszhangzott a folyosó. Mintha legalábbis húszan laktak volna ott, húsz régi ismerős...

A fáradt harcosok lerakták fegyvereiket a szálláson, és most aludni készültek. A fiúk mélységes tisztelettel vették kézbe ezeket a félelmetes fegyvereket, emelgették, és súlyukat latolgatták. Élvezettel nézegették a rég óhajtott katonai felszerelést, és egyre a puskák mámorítóan hűs csövét simogatták. A politikai tiszt, aki annyi különböző fegyver birtokosa volt, végleg meghódította őket. Amikor befejeződtek a parancsnokkal való tárgyalások, a politikai tiszt kilépett a folyosóra. Vologya szempillantás alatt mellette termett:

– Hű, bácsi, mennyi sok van magának mindegyikből!

– Hát te mit csinálsz itt? – kérdezte Kornyilov. – Te is partizánkodsz?

– Ehe... Bácsi, hol szedett össze ennyit? Látom, még német puskája is van. Ez itt meg német géppisztoly. Ismerem: Schmeisser-rendszerű. Csodálatos! Nagyszerű! Ide nézz, Vanya, látod?... Bácsi, honnan van ez magának?

– Ezt a „Hans"-ok adták át nekem, megőrzés céljából – mosolyodott el Kornyilov.

– Miféle „Hans"-ok? – képedt el Vologya.

– Hát azok, akiket a másvilágra segítettem.

– Maga egyedül?

– Egy részüket magam, némelyiknél pedig az elvtársak segítettek... Hát te ki vagy? Hogy hívnak?

– Vova... – és bosszankodva, gyorsan helyreigazította: – azaz hogy Vologya..., vagyis Vlagyimir... Vlagyimir Dubinyin.

– Na, jól van, Vova, azaz Vologya, vagyis Vlagyimir. Megmutatnád nekem, hol helyezkedtek el a mieink? Mert ebben a sötétségben nem ismerem még ki magam.

– Azonnal. Jöjjön csak utánam! Én itt mindent ismerek már. Megszoktuk a sötétséget, én is meg a többi gyerek is. Magát hogy hívják?

– Georgij Ivanovics Kornyilov. De lehet egyszerűen Gora bácsi vagy politikai tiszt elvtárs. Na, gyerünk...

Útközben Vologya, aki Kornyilov előtt haladt, megállt, visszafordult, és lámpását felemelve, könyörögve nézett a politikai tiszt arcába:

– Bácsi... politikai tiszt elvtárs... Olyan sok fegyvere van magának... Adjon nekem egy pisztolyt ajándékba!

– No, nem..., ezt így nem lehet, Vova... Amikor hadiállapot van, nem ajándékoznak fegyvert.

– Na, legalább adja a kezembe, hadd vigyem... Magának biztosan nehéz.

– Nem tesz semmit, elbírom... Holnap majd jegyzékbe vesszük a fegyvereket, és akkor elosztjuk, kinek mit...

– És nekünk, gyerekeknek is jut belőle?

– Ha még tovább is így kapkodsz a puskámhoz, akkor majd valami más jut neked. Vedd el a kezed, és jól jegyezd meg: a fegyver nem játék. Tudsz már lőni?

– Tudok, bácsi! A Pionírok Házában célba lőttem. Gyerünk, én lövök egyet, hogy lássa...

Vologya megragadta a politikai tiszt karját, és maga után akarta vonszolni valahová az egyik oldalfolyosóba.

– Hát mit gondolsz, kis barátom? Hová lőnél itt, ebben a vaksötétségben? Csak megijesztenénk az embereket, vagy véletlenül belelőnénk valakibe.

– Hát akkor elvezetem a kijárathoz, bácsi, én itt minden járatot ismerek. Odakúszunk... Jó?... Magával biztosan odaenged az

őr!... Odamászunk, és én a fasisztákra lövök. Na, legalább csak egyszer...

– Úgy látom, agyafúrt fickó vagy... De hát a fasiszták is tudnak ám lőni – figyelmeztette Vologyát a politikai tiszt. – Mi lesz, ha nem találod el?

– Hát ha először nem is találom el, de másodszorra biztosan beletalálok. Közelebb mászok, és onnan lövök egy-kettő-háromszor... egymás után! Egyszer csak beletalálok..., legalább egyszer... Hát nem? Ugye, politikai tiszt elvtárs?

– Nem, barátocskám, a céllövészetet nem így tanulják. Légy türelemmel: ha lehet, majd berendezünk itt egy lőteret, csinálunk céltáblákat, és akkor majd foglalkozom veled. De addig nem tanácsolom, hogy fegyverrel játsszál. Nagyon veszedelmes játék az.

A németek, akik bekerítették Petropavloszkij századát, és beszorították a tengerészeket a katlanba, biztosak voltak abban, hogy a falu utolsó védői már sehová se menekülhettek: a gyűrű bezárult, abból kitörni nem lehet.

A hitleristák körülzárták a katlant, és elhatározták, hogy reggelig várnak. Aztán a napvilágnál majd végleg leszámolnak a század maradványaival. Egyre-másra eregették a rakétát, hogy bevilágítsák a katlant, végigpásztázták géppuska- és géppisztolytűzzel. De a sötétség beállta óta a matrózok nem válaszoltak a lövöldözésre. Reggel pedig kiderült, hogy a körülzárt szovjet tengerészek úgy eltűntek, mint a kámfor. A németek majd hanyatt estek a csodálkozástól. Egyre csak azon törték a fejüket: hová is tűnhetett a napok óta üldözött egység? Hogyan tűnhetett el sebesültjeivel és géppuskáival egyetemben? Csak nem nyelte el őket a föld?

Gondosan átvizsgálták a területet, és kiderült, hogy most az egyszer ráhibáztak: a tengerészszázadot valóban a föld nyelte el, mert azok mind egy szálig lementek valahová a föld mélyébe...

A fasiszták hamarosan megtudták, hogy alattuk kőbánya van, s ott a hírek szerint rengeteg partizán bujkál. Híre járt, hogy a parancsnokság rendelkezésére a szovjet csapatok egy része is a föld alá vonult, és egyesült a partizánokkal, hogy onnan mérje csapásait a

hitleri hadseregre. A németek odamerészkedtek a tárnához, de amint megközelítették a szürke mészkőből épített falat, annak minden kis nyílásán tűz fröcskölt rájuk: kaszálni kezdtek a géppuskák, és megszólaltak a géppisztolyok. Így tehát kénytelenek voltak beásni magukat, és kézigránátokkal lerombolni a kőbarikádot. Azután alája helyezett aknákkal felrobbantották a falat. De vagy száz méterrel odább, a tárna mélyén újabb fal emelkedett a németek előtt, amely mögül a partizánok mindenkit lelőttek, aki csak közeledni merészelt a keskeny folyosón.

A németek hamarosan lemondtak a további kísérletezésről. Belátták, hogy ezen a tárnán keresztül egyhamar nem juthatnak be a kőbányába. De azért, minden eshetőségre készen, őrséget állítottak a lejárat elé.

Az ellenség első sikertelen támadásának híre villámgyorsan elterjedt a föld alatti erőd lakosai között. Az emberek ezen a hajnalon egyre a távoli lövöldözés zaját figyelték. A puska- és gépfegyverropogást megsokszorozva hozta feléjük a visszhang a „Kijev" felől.

A parancsnokság helyiségétől nem messze megjelent a falon a Harci Újság első száma. A faliújság röviden közölte: az ellenség első behatolási kísérletét visszaverték. Mindenki legyen résen, mert az ellenség most már tudja, hogy a bánya mélyén partizánok rejtőznek, és minden erővel igyekezni fog behatolni a föld alá. E közlemény alatt függött Zjabrev parancsa, amely szerint Petropavlovszkij századának negyvenkét emberét felvették a partizáncsapatba, továbbá a parancsnokság köszönetét nyilvánította Nagya Sulgina, Nyina Kovaljova, Vologya Dubinyin, Tolja Kovaljov és Vanya Gricenko partizánoknak, több gazdasági jellegű munka példás elvégzéséért.

A fiúk büszkén járkáltak fel s alá. Messziről figyelték, milyen benyomást tesz a parancs az újságot olvasgató partizánokra.

Estefelé – az időt itt a föld alatt csak az óra mutatta – az őrség a felső horizontról letelefonált a parancsnokságra, és jelentette, hogy az egyik folyosóban, közel a felszínre vezető kijárathoz, egy ember van, aki tiszta orosz nyelven hívogatja a kőbánya lakóit, hogy menjenek fel. Egy széles, enyhén lejtő akna bejárata közelében történt a dolog. Zjabrev, a parancsnok, Kotlo, a komisszár, Lazarev és Kor-

nyilov azonnal odasiettek. Nesztelenül mentek a lejtős aknáig, ott megálltak és hallgatóztak.

– Hé, polgártársak – kiabált valaki fentről –, gyertek ide fel, nem lesz bántódástok! Miért bujkáltok ott? A parancsnok úr megparancsolta, hogy mindenki jojjön fel! Ők tudják, hogy ki van lent. A parancsnok úr elrendelte, hogy mindnyájan jöjjetek fel. Tőlük nem lesz semmi bántódástok. A parancsnok úr név szerint ismer benneteket. Ha akarjátok, felolvashatom a névsort... Lazarev polgártárs!... Zsucsenkov!... Zjabrev!...

– Te féreg, te bitang! – suttogta mélységes dühvel Lazarev. – Ez a hang nekem valahonnan nagyon ismerős... Hallottam én már ezt többször is... Ki lehet az, aki minket elárult?

– Alekszandr Fjodorovics! – harsogott tovább az ismeretlen hangja a lejtős tárna bejáratánál. – Vaszilij Andrejevics! Szemjon Mihajlovics!...

Zjabrev a kövek mögé rejtette lámpását, és vaksötétben vezette felfelé a lejtős folyosón Kornyilovot, Kotlót és Lazarevet. Szorosan a fal mellett haladtak, a lehető legnesztelenebb léptekkel. A távolban, messze előttük, előbb halványan, majd egyre erősebben világított a tárna félkör alakú nyílása. A lassan világosodó háttérben már élesen kirajzolódtak annak az embernek a körvonalai, aki harsány hangon, szünet nélkül sorolta a partizánok nevét. Az ember mögött néhány géppisztolyos alak húzódott meg.

– Eh, de könnyű lenne most ezeket puskavégre kapni! Egy sorozattal mind leszedhetjük őket – súgta Zjabrev fülébe Kornyilov.

A parancsnok azonban vállon ragadta:

– Nem szabad, semmi esetre sem! A lejáratokban és a föld alatti üregekben még sok helyi lakos rejtőzik. A bombázások és harcok idején itt kerestek menedéket. Ha most ezeket a gazembereket elpusztítjuk, sok bajt okozhatunk a mieinknek... A mi embereink csak hadd menjenek nyugodtan haza... Te hogy gondolod, komisszár?

Kotlo helyeslően bólintott, és súlyos, erős kezét Zjabrev vállára tette:

– Ezt a hangot pedig megjegyezzük magunknak – mormogta a foga között.

– Látjátok, nem mernek lejönni – mosolygott Zjabrev. – Mégis félnek tőlünk. Ez jó... Az őrök itt fokozottabb éberséggel figyeljenek. Az őrjáratot is meg kell erősíteni. Hallod, Szemjon Mihajlovics?

Visszatértek az alsó folyosóra. A hosszú, lejtős aknában még sokáig rekedten visszhangzott mögöttük az áruló rábeszélő hangja.

– Hej, emberek, polgártársak! Minek bujkáltok? Gyertek ki!... Senki sem fog bántani benneteket...

Egy távoli tárnán keresztül késő este tért vissza a két felderítő: Vazsenyin és Susztov. Leadták jelentésüket, majd Zjabrev odahívatta parancsnoktársait. Amikor mindnyájan összegyűltek, Zjabrev megszólalt:

– A helyzet ma a következő: a fasiszták, úgy látszik, már túlságosan sokat tudnak rólunk. Felderítőink jelentik, hogy mindenkit kilakoltatnak a kőbánya környékéről. A bányát egész nap figyelik. A férfiakat válogatás nélkül letartóztatják.

– Igen, alig tudtunk idáig elvergődni – erősítette meg Vazsenyin.

– És a nőket nem tartóztatják le ezen a környéken? – érdeklődött Zjabrev.

– Nem, egyelőre még szabadon járnak – felelte a felderítő.

– Fontolóra kell tehát vennünk, hogy a nők közül melyiket lehetne felderítőbe küldeni.

Fél órával később az ebédlőben Nagya Sulgina már jókedvűen bosszantotta Vazsenyint:

– Mi az, Vlasz bácsi, befejezted a felderítést? Hja bizony, helyet a nőknek! Azt hiszitek, hogy csak a férfiaknak van merszük? Látod, te már nem vagy megfelelő, most aztán rajtam a sor!

– Jól van, no – fogta tréfára a dolgot Vazsenyin is. – Olyan a nyelvecskéd, mint a kasszád volt fenn a szövetkezetben: egy ezüstért tíz rezet adsz vissza apróban.

– Az ám, kislányom – tanácsolta apja is –, igazán itt hagyhatnád a nyelvecskédet, nehogy ott fenn aztán le kelljen harapnod.

– Ott fenn majd úgy teszek, mintha süketnéma lennék – nevetett Nagya.

Vologya egész este Nagya Sulgina körül forgolódott, és irigykedve

nézte. Micsoda szerencséje van ennek a lánynak – felderítőbe mehet! Ez aztán igazi harci feladat. Nem olyan, mint kétszersültet válogatni.

Nagya Sulgina azonban nem mehetett felderítőbe. Alighogy egy régi tárnán át felért a föld színére, valami ismeretlen nyelven durva kiáltást hallott. A lány visszaugrott. Fölötte súlyos csizmák dobogtak a köveken. Nagya úgy futott, ahogyan még soha, és sebesen bekanyarodott az első oldaljáratba. Itt álltak a lány kísérői: a komisszár és Vazsenyin. A bejárat szájánál megpillantották az üldözőt: egy géppisztolyos német katona alakját. Vazsenyin már-már ráemelte fegyverét, de a komisszár visszatartotta: a lövés felhívhatná a németek figyelmét. Így is nyilvánvaló volt, hogy ezt a lejáratot figyelik. De azért nem kell bizonyítékot szolgáltatni az ellenségnek, hogy itt rejtőznek a partizánok. Hadd gondolják, hogy ez csak egy légoltalmi fedezék, ahonnét még nem jöttek fel a falu oda rejtőzött lakosai.

Most egy másik, még távolabb eső tárnán keresztül próbálták felküldeni a felderítőlányt.

Megindultak arrafelé.

Amikor megérkeztek, Vazsenyin megszólalt:

– Várj csak, Nagya! Még mielőtt kimennél, majd én magam nézek ki, mi történik itt a környéken.

A kijárathoz kúszott, és rögtön vissza is kapta a fejét. Megpillantotta a közelben álló német őrt és még néhány katonát, akik úgy turkálták ott a földet, mintha el akarnának valamit ásni. Vazsenyin nesztelenül húzódott vissza a tárnába.

– A vállalkozás elmarad – jelentette a komisszárnak –, erről az oldalról már megkezdték az elaknásítást. És őröket állítottak mindenfelé. Kijárás nincs.

– Úgy... A helyzet egyre súlyosodik – suttogta maga elé a komisszár. – Túlságosan gyorsan keresztezték azonban az útunkat. Valaki ott fenn elárult bennünket. Nos, Nagya, ne bánkódj – igyekezett vigasztalni az elszomorodott lányt. – Várj csak türelemmel, ezt nem lehet elsietni... Majd csak kitalálunk valamit.

Bár minden egyes felszíni kirándulás halálos veszéllyel fenyegetett, a partizánok mégis majdnem mindennap kiküldték felderítői-

ket. Ezek megkeresték a legtávolabbi, rejtett, fentről alig észrevehető, félig beomlott járatokat, és azokon keresztül másztak fel. Civil ruhába öltözve rendszeresen jártak felderítőbe Gyerunov és Rofejcsik. Gyakran a felszínre jutott Makarov és Vazsenyin, a két tapasztalt felderítő. A távolabb fekvő, felső folyosókon néhányszor szembekerültek és össze is csaptak a partizánok föld alatti birodalmában védtelenül hagyott lejáratot kereső hitleristákkal. Ha tűzharcra került a sor, a fasiszták rendszerint gyorsan visszavonultak, sebesen vitték az irhájukat a láthatatlan, rettenthetetlen harcosokkal benépesített, félelmetes, sötét folyosókból.

Bondarenko, a tengerészgyalogos-tiszt is kitűnő felderítőnek bizonyult. Rofejcsikkal és Gyerunovval együtt bebarangolta a legtávolabbi folyosókat is, ahová már évek óta senki sem tette be a lábát. Bondarenko erősen remélte, hogy talál egy olyan kijáratot, amelyet az ellenség még nem fedezett fel, és itt esetleg találkozik néhány, a bombázások és az ágyúzás elől ide menekült helyi lakossal, aki még mindig a föld alatt rejtőzik.

Bondarenkónak egy alkalommal valóban sikerült egy régi, elhagyott kőbányarészlegen keresztül feljáratot találnia. Olyan keskeny és szűk volt ez a járat, hogy a széles vállú Bondarenkónak ugyancsak nehezére esett keresztülbújni rajta. Véletlenül éppen abban az időben ment arra egy falubeli asszony. Amikor megpillantotta Bondarenko fejét közvetlenül a lába előtt a földből kibújni, szegény majd meghalt ijedtében. Bondarenko kézzel-lábbal igyekezett megnyugtatni az ájuldozó falusi asszonyt, aki végül úgy tett, mintha füvet szedne a kecskéjének (a kecske egyébként nem messze nyugodtan legelészett), és beszélgetni kezdett a partizánnal. Bondarenko így megtudta, mi történt a faluban, megtudta, hogy új hitlerista csapatok érkeztek, és a fasiszták állandóan faggatják a lakosokat, hogy hol rejtőznek a partizánok.

Amíg a komisszár és Vazsenyin sikertelenül igyekezett Nagyát kijuttatni a kőbányából, Vologya és pajtásai nem vesztegették hiába az idejüket. A bánya legalsó horizontján, mintegy hatvan méter mélységben a föld alatt, Kornyilov céllövőpálya-félét rendezett be. Itt gyűltek össze az ifjú partizánok és néhány matróz Petropavlovszkij századából. A hosszú, zsákutcaszerű folyosó végén két lám-

pás világította meg a fából készült, újságpapírból kivágott, célkarikákkal beragasztott táblákat. Ekkor derült ki, hogy Kornyilov igazi mesterlövész. Egyik lövése a másik után talált bele a célkarikák tintával kirajzolt „legközepébe". De ezzel nem érte be.

– Vologya, légy szíves, szedd össze a kilótt töltényhüvelyeket, és állítsd fel őket sorban arra a kőre, a céltábla mellett.

Vologya sietett teljesíteni a politikai megbízott kérését, és miután elvégezte a feladatot, futva tért vissza. Innen elég nehéz volt kivenni a lámpások halvány, gyönge fényében meg-megcsillanó hüvelyeket, amelyek, mint kis gyertyácskák, állottak sorban a céltábla mellett.

– No, ide süss – szólt Kornyilov, és kigombolta pisztolytáskáját. Előhúzta hosszú csövű pisztolyát, felemelte karját, egy mozdulattal láthatatlan kis kört írt le, és felülről lefelé máris célra tartotta a fegyvert. Pam! – egy hüvely eltűnt. Kornyilov ismét felemelte a pisztolyt, és megismételte a mozdulatot. Pam! – kialudt a második hüvely fénye is. Ezután már nem hadonászott tovább, hanem nyújtott karral célra tartotta a pisztolyt, és egymás után húzta meg a ravaszt. Hangosan dörrentek a lövések, és minden egyes lövés után eltűnt egy-egy hüvely. De Kornyilov karja mozdulatlan maradt.

– Hűha, ez aztán nagyszerű! Ez már igazán nagyszerű! – kiáltoztak a fiúk lelkesen.

A politikai tiszt játékosan mutogatta boszorkányos katonai művészetét. Most még egy bűvésztrükköt akart bemutatni. Vologya kezébe nyomott egy gyufásdobozt, és rászólt:

– Dobd ezt a boltozat mentén a céltábla felé!

Vologya elhajította a skatulyát úgy, ahogy Kornyilov mondotta. Abban a pillanatban lövés hangzott, és a fiúk egymást letaposva rohantak, hogy felszedjék a földről az átlőtt gyufaskatulyát. Egymás kezéből tépdették a dobozt, mielőtt visszaadták gazdájának.

– Ez igen! – mondta Vologya. – Ha én így lőnék...

– Nos, ha te fegyver után vágyakozol, akkor előbb tanulmányozd elméletileg, ismerd meg a technikáját, azután tanulj meg vele bánni – s akkor majd kaphatsz egyet te is... No, gyertek közelebb, fiúk... Ez itt, amint látjátok, közönséges gyalogsági puska, 1891. évi modell. Orosz puska, a legmegbízhatóbb... Most vegyük sorra a fegyver egyes részeit. Ez itt a závárzat...

A három gyerek Kornyilov erős és ügyes keze fölé hajolt, amely szilárdan tartotta a csattogó závárzatú puskát.

Koliskin megjelenése félbeszakította az érdekfeszítő előadást. Már messziről kiabált:

– Vologya Dubinyin, Tolja Kovaljov és Vanya Gricenko a parancsnokságra! Gyorsan!

A fiúk a parancsnokság felé rohantak. Zjabrev megszokott helyén ült, az asztal mellett. A rendszerint nem nagyon mozgékony komisszár most súlyos, döngő léptekkel járkált fel s alá. Lopva pillantott a belépő gyerekekre, elfordult, szája szélét harapdálta, egy pillanatra megtorpant, majd ismét járkálni kezdett.

– Nos, Ivan, Anatolij és Vlagyimir – siklott végig a parancsnok fekete szeme a három fiún –, hát hogy tetszik nektek a föld alatti élet? Tetszik? Jól van... Egy kis megbeszélésem lenne veletek. Üljetek le! Ti nemrég azzal dicsekedtetek, hogy a bánya minden le- és feljáratát ismeritek. Igaz ez?

– Hát ismerünk néhányat – szerénykedett Vologya.

Vanya hozzátette:

– Az igazság az, hogy mi csak a főbejáratot nem ismertük eddig, mert oda nem engedtek minket. De ami oldalt van, vagy félreesik az útból, arra mindenfelé mászkáltunk.

– És vajon most megtalálnátok-e ezeket a járatokat?

– Miért ne találnánk meg...

– Nos, akkor mindjárt elmondom, hogy miről van szó – folytatta a parancsnok. – Megpróbáltunk ma felderítőket küldeni. De nem sikerült. A németek a főbb lejáratokat megfigyelés alatt tartják. Már mindenütt próbálkoztunk. A komisszár, Ivan Zaharovics maga is megkísérelte. Hát én arra gondoltam: talán ti, gyerekek, ismertek egy olyan kijáratot, ami fentről egyáltalán nem látszik. Mert biztosan van ilyen is...

Vologya izgatottan ugrott fel:

– Van, Szasa bácsi..., vagyis Alekszandr Fjodorovics..., van! – most Vanyához fordult: – Emlékszel, Vanya, ahol én belezuhantam, amikor megtaláltuk a feliratot? (Vanya bólintott.) Van, Szasa bácsi. Mi tudunk egy ilyen helyet! A nyílás fentről egyáltalán nem látszik. Vanyával mi sokszor másztunk le ott...

A komisszár abbahagyta a járkálást, és odalépett az asztalhoz.

– Ez egy olyan omlásféle, nem messze a főbejárattól – folytatta Vologya. – Ott egyszer régen Vaszilij bácsi tehene megbotlott, belezuhant a gödörbe, és kitörte a lábát.

Zjabrev elnevette magát:

– Nos, ha ott egy tehén eltörte a lábát, akkor talán még az ördög is kitörheti azon a helyen a nyakát... Csakhogy... nem sétálhatnak-e ott is fasiszták? Mi? Te mit gondolsz?

Most váratlanul megszólalt Susztov, aki eddig észrevétlenül meghúzódott a háttérben:

– Aha, várjatok csak... Azt a helyet én is ismerem egy kevéssé... Az a lyuk a hegy lejtőjén van, mi? Ha onnan nem is lehet kimenni, azért látni lehet az egész környéket. Arról a helyről úgy látni egész Sztarij-Karantyint, mint a tenyeremet. Én csak azt nem tudtam, hogy abba a lyukba innen is be lehet jutni. Azt hittem, csak egy olyan omlásféle van ott, semmi más... Ti meg ezt is tudjátok... De aztán tudjátok-e, mit beszéltek? Az a lyuk ott nagyon szűk. Azóta talán már rég be is omlott. Egy macska sem bújik keresztül rajta.

– De mi átbújunk – makacskodott Vologya. – Parancsnok elvtárs, Szasa bácsi, engedje meg nekünk... Természetesen maguk határoznak, mi csak kérjuk – tette hozzá sietve, mert eszébe jutott a múltkori lecke.

– Nos, Ivan Zaharovics, te mit gondolsz? – kérdezte Zjabrev a komisszárt. – Úgy látszik, kénytelenek leszünk beleegyezni...

A komisszár elkomorodott, súlyos léptekkel végigmérte még néhányszor a helyiséget. Azután odalépett a fiúkhoz, és két karját összefonta a mellén:

– Lám, gyerekek, elérkezett az idő, amikor szükség van rátok... Ti magatok is megértitek, hogy nem szívesen engedünk ki benneteket. De nekünk harcolnunk kell, és ehhez pontos értesülések szükségesek. Mindent meg kell tudnunk: milyen ott fenn náluk, a németeknél a helyzet, hol van a legénység elszállásolva, hol a parancsnokság, merre figyelhető meg mozgás, csapatmozdulatok... Egyszóval, a feladatot majd később pontosan elmagyarázzák nektek. Számunkra roppant fontos, hogy mindezt megtudjuk! – a komisszár

gondterhelten végigsimította a haját. – A mi partizánjainkat most nem küldhetjük fel, a németek ezen a környéken minden férfit elfognak. Valamit már, úgy látszik, megneszeltek. Valaki bizonyára fecsegett nekik rólunk... Az elhagyott tárnákból, amelyek jó fedezékek voltak a bombázások és harcok alatt, kikergették az embereket. Szóval itt most felnőtt embereknek nem szabad mutatkozniok. Értitek? S valamennyi többi, általunk ismert járatnál német őrség áll. Ezenkívül a kijáratokat elaknásították. De lehet, hogy benneteket nem vesznek észre, vagy ha meg is látnak, azt gondolják: kószáló gyerekek vagytok... De ti persze ne nagyon mászkáljatok a szemük előtt. Nagyon vigyázzatok, gyerekek! Ne kockáztassátok feleslegesen az életeteket. Erre én kérlek benneteket...

A komisszár gondterhelten nézett a fiúk szemébe, aztán legyintett egyet, és leült a székre. Az nagyot reccsent a súlyos test alatt. Zjabrev megértő pillantást vetett rá, majd a fiúkra kacsintott, és megszólalt:

– Félt benneteket a komisszár. Be kell vallanom, hogy én sem vagyok egészen nyugodt. Egyszóval, fiúk, legyetek nagyon óvatosak. Susztov elvtárs majd útbaigazít benneteket, ellát a szükséges jó tanácsokkal. Ivan Gavrilovics tapasztalt ember. Jól véssétek a fejetekbe a szavait. És kérlek, ne önkényeskedjetek... Értitek? Most reggel kilenc óra van – fél óra múlva indultok... Ivan Gavrilovics, te elkíséred őket a kijáratig, ott kinézel előbb, hogy mi a helyzet... Ha valamiféle csoportosulást látsz a közelben, akkor nem engeded ki a gyermekeket. Akkor inkább kivárunk egy alkalmasabb időpontot... Nektek pedig, gyerekek, megparancsolom, hogy ha sikerül feljutnotok, jelentéstételre tizenhét óra nulla perckor itt jelentkezzetek. Susztov elvtárs a kijáratnál fog rátok várni. Vigyázzatok, nehogy eltévedjetek a visszaúton, és főleg úgy hallgassatok Ivan Gavrilovicsra, mint az édesapátokra és édesanyátokra együttvéve... Vigyázz, Vova: én bízom benned. Értelmes gyerek vagy. Kinevezlek a felderítő járőr parancsnokának. Ma Tolja Kovaljov megy veled. A helyet ő ismeri.

Vanya Gricenko reménykedve nézett a parancsnokra, és igyekezett elkapni tekintetét. De Zjabrev határozottan folytatta:

– Te, Tolja, hallgass Vovára: találékony, gyors szemű gyerek.

Ezt már régen észrevettem ... Te meg, Vanya, komoly gyerek vagy, megérted ... Neked még korán lenne ott fenn mutatkoznod. Téged sokan ismernek. Na, induljatok, fiúk! Jó munkát, sikert, sok szerencsét – egyszóval minden jót kívánok!

– És a faluba ma be ne dugjátok az orrotokat – szólalt meg még egyszer a komisszár, s odalépett hozzájuk. – Ma nekünk az a legfontosabb, hogy itt közvetlenül fölöttünk, a bánya környékén ismerjük a helyzetet ... Hallottátok, gyerekek? A parancsnok meg én számítunk rátok!

– Megcsináljuk, ahogy kell, ne nyugtalankodjanak – lihegett Vova az örömtől. A szíve csak úgy ugrált és dalolt a boldogságtól meg az izgalomtól.

– Megcsináljuk, ebben bizonyosak lehetnek.

– Ha nem volnánk bizonyosak benne, akkor nem küldenénk titeket ...

– Most pedig, Ivan Gavrilovics – szólt Zjabrev –, vidd őket gyorsan Mantóhoz, a konyhába ... adjon nekik enni-inni, amennyi csak beléjük fér, hogy ne korogjon-morogjon a gyomruk, ha kimásznak a napvilágra ... Azonkívül, gyerekek, egyezzünk meg abban: minden zaj nélkül készüljetek – és csöndesen menjetek fel. És az egészről egyelőre egy szót se senkinek!

Nehéz dolga volt a két ifjú felderítőnek, amikor Akilina Jakovlevna traktálás közben érdeklődött, hogy hová sietnek annyira.

– Különleges megbízatásunk van, Kilja néni – mondta végre Vologya, és hozzátette: – Titkos.

– Mindenkinek van itt valami titka, hallottak már ilyet! – zsörtölődött Akilina Jakovlevna. – Az előbb hívtam a lányokat, azoknak is valamilyen titkuk van. Ohó, ismerem én az ő titkaikat ... Ezekkel a kis ápolónőkkel együtt szépítgetik a „leányszobájukat" ... Mindenféle újságból kivágott virágfüzéreket, képecskéket meg szőnyeget raknak a falra ... Annyi dolga van itt mindenkinek, hogy még az evésre sem jut idejük. Már kilenc óra is elmúlt, és még senki sem jött reggelizni. Még Manto maga is eltűnt valahová.

– Hja, a háború, kedvesem, elveszi az emberek étvágyát – nevetett Susztov. – A békebeli étkezési időrendnek már vége ... Hát ti, gyerekek, miért siettek annyira azzal az evéssel? Rágjátok csak

meg alaposan azt az ételt, úgy több fér belétek. Mutassátok meg, hogy Kilja néni nemhiába nyitotta ki számotokra a vendéglőjét. Üljetek csak le rendesen ahhoz az asztalhoz... Miért esztek állva?

– Állva több fér be – fuldoklott Vologya a nagy darab kalácstól, amit Kilja néni szelt le mindegyiküknek.

A kis felderítők megköszönték a reggelit Kilja néninek, majd Susztov szállására siettek. Ott aztán Ivan Gavrilovics előszedte a puskáját, megnézte, rendben van-e, meg van-e töltve, majd vállára vette. Aztán néhány kézigránátot vett elő, csizmaszárába pedig egy matrózkést dugott – ami talán a legmegbízhatóbb fegyver a föld alatti homályban. Az öreg felderítő művészi ügyességgel rejtette el felszerelését kabátja alatt. Kézbe vette bányászlámpáját, úgyhogy ha valaki ránézett, békés bányászembert látott, aki éppen munkába indul. Éppen csak a csákány hiányzott a válláról.

Vologyát és Toljá̇t a sárga irigység emésztette az öreg felderítő fegyverei láttán.

– Eh – szólalt meg Vologya, aki nem bírta tovább –, legalább egy bicskát adnának nekünk is, hogy ne mennénk így puszta kézzel.

– Én azt gondoltam, hogy te értelmes gyerek vagy, és most kiderül, hogy tévedtem – mordult rá Susztov. – Képzeld el: szép kis kalamajka lenne, ha elkapnának a nácik, és fegyvert találnának nálad. Menten véged lenne, de nekünk is, veled együtt. Gondolkozni is kell, barátocskám! Amikor én felmegyek, ezt mind itthon hagyom. Békés polgár vagyok – és semmi más. Ma csak azért viszek magammal egyet s mást, hogy ha a tárnában hívatlan vendégekkel találkoznánk, megkínálhassam őket valamivel...

Vanya Gricenko irigykedve nézte pajtásait. Most, első alkalommal, nem mehetett Vovával és Toljával, csak elkísérhette őket az ismerős tárnáig. Az ő számára egyelőre nagyon veszélyes lett volna kimenni a felszínre. Vanyát túlságosan jól ismerték Sztarij-Karantyinban. Mindenkinek feltűnt volna, hogy ilyen hamar visszatért. Mert az emberek úgy tudták, hogy Ivan Zaharovics Gricenko fiával együtt más vidékre költözött.

AZ ELSŐ VÁLLALKOZÁS

Susztov még egyszer figyelmesen végignézte a két kis felderítőt, és megvizsgálta zsebeiket, hogy nem maradt-e náluk valami, ami balsiker esetén elárulhatná az ellenségnek a gyerekek és a partizánok kapcsolatait. De a fiúk zsebében csak néhány kétszersült volt, köztük szalonnadarabok. Igaz, hogy Vologyánál még papír és ceruza is akadt, de ezt Susztov azonnal elkobozta. A gondos előkészületek után az öreg partizán kézbe vette a bányászlámpást, és megindult a fiúk előtt. A sötétség kettévált, szinte utat engedett a felderítőknek, de aztán rögtön összezárult mögöttük.

A tárna felfelé futó folyosóján eljutottak a bánya felső emeletére. Kanyargós, bonyolult volt a föld alatti út. A hosszú, szűk, hordószerű folyosóból jobbra és balra egyforma keskeny járatok nyíltak, és a járatok vége homályba veszve szinte a végtelenbe vezetett. Némelyik oldaljáratban frissen fejtett mészkövekből rakott halmokat láttak, amelyeket a harcok közeledte miatt már nem tudtak a felszínre vinni és elszállítani. Sok helyütt friss falazás ötlött szemükbe. Az ilyen munka már a partizánok keze nyoma volt, akik néhol elfalazták a bejáratot, kerülő utakat vágtak, megtévesztő zsákutcákat építettek, hogy ily módon is megnehezítsék az ellenség esetleges behatolását a föld alatti erődbe. Sok-sok kilométer hosszúságban húzódott a föld alatt a keskeny folyosók és szűk járatok vízszintes, függőleges, lejtős, meredek, egymást keresztező vagy helyenként egymással párhuzamos hálózata. Aki nem ismeri itt a járást, könnyen eltévedhet. De Susztov és a fiúk szótlanul, biztos léptekkel haladtak előre. Az öreg felderítő időnként figyelmeztette a fiúkat:

– Ezt itt most jól jegyezzétek meg, gyerekek: forduló. Ezt a három kőből készült jelet ne feledjétek el. Innen kezdődik a kerülő út.

És lámpásával megvilágította a kövekből rakott jelzést. Aki nem ismerte a jelek titkát, ügyet sem vetett rájuk. De a partizánok jól megtanulták kőábécéjüket, és azonnal megértették a jelzésekből, merre kell menni, hol kell megkerülni a folyosót elzáró falat. Helyenként jó százméteres kerülőket tettek, hogy azután ismét visszatérjenek az eredeti, jó irányba vezető útra.

Végre, nagy sokára halvány, alig látható sárgás fény villant fel előttük. Megszólalt az őr:

– Állj! Ki vagy?

– Vállszíj. Jelszó?

– Voronyezs – hallatszott a keskeny alagútból.

Feljebb még egy biztosító őrség állta útjukat. Itt Susztov már egészen halkan mondta: „Vállszíj", és a sötétben valaki csaknem a fülükbe súgta: „Voronyezs". Itt kezdődött a felső horizont széles folyosója. Ez már egészen közel volt a föld színéhez. Ide már halványan beszűrődött a napvilág gyengéd, szürkéskék, derengő fénye. Susztov már csak suttogott. S ettől az alig hallható hangtól, az állandó feszült izgalomtól, a bizonytalan világosságtól és a fasiszták által megszállott föld közelségétől Vologyának dideregni kezdett a lelke. Most fogta fel először, milyen veszélyes vállalkozásba kezdtek, és most döbbent rá, milyen bizonytalan kimenetelű lehet ez a kirándulás.

– Na, hol van itt a ti kibúvótok? Merre menjünk? – fordult suttogva a fiúk felé Susztov.

Vanya Gricenko megfogta az öreg felderítő lámpást tartó kezét, valamivel feljebb emelte, körülnézett, és Vologyára pillantott:

– Megismered ezt a helyet, Vovka? Én azt hiszem, most arra kell mennünk. Emlékszel, éppen itt kell lennie annak az aknának, ahol a feliratokat találtuk, csak most be van omolva ...

Most Vanya és Vologya ment elöl. Susztov egy bőrtokot húzott a lámpára, hogy azzal tompítsa a fényét. Libasorban haladtak, egyik kezükkel mindig az előttük haladó vállát fogták. Nesztelenül lépkedtek a puha kőporban. Vanya egyszerre megtorpant, és engedélyt

kért Susztovtól, hogy egy pillanatra levehesse a lámpásról az „elsötétítőt". Susztov megengedte, és a felderítők szeme előtt óriási kőhalom emelkedett. Nemrég omolhatott itt be a folyosó. Most már csak hason csúszva jutottak előre. Vologya és Vanya hamarosan felfedezett a kövek között egy rést. Mint két fürge gyík, surrantak be oda, egyik a másik után.

Félelmetes érzés volt ezen a szűk, alacsony helyen kúszni, a hatalmas kövek között, amelyek minden pillanatban agyonnyomhatták volna a fiúkat. De még sokkal nehezebb volt Susztov helyzete. Lihegve, erőlködve mászott a gyerekek után, bal kezével erőteljesen belekapaszkodott Vologya egyik lábába, míg az ő jobb lábát Tolja markolta meg, aki ilyenformán a hátvéd szerepét töltötte be a csúszó-mászó társaságban. Az üregbe már erősebben világított a nappali fény. Távoli ágyúdörgést hallottak. Vagy ötpercnyi kínlódás után megpillantották a föld felszínére vezető nyílást, amelyet féligmeddig eltakartak a leomlott kövek. Friss levegő áramlott ezen a keskeny résen a bányába, és a szél úgy fújt át rajta, mintha szét akarta volna kergetni a föld alatti homályt.

Susztov megrántotta Vologya lábát, a fiú megértette a figyelmeztetést, és megállt.

– Most várjatok egy kicsit, gyerekek! Előbb majd én nézem meg, hogy mi van odafenn – rendelkezett halkan Susztov, és rászólt a fiúkra, hogy maradjanak veszteg, ne mozduljanak. Ő maga olyan halkan, mint az árnyék, a kövekkel eltakart nyílás felé kúszott.

– Susztov bácsi – súgta utána örömmel Vologya –, ez csakugyan a mi beomlott tárnánk... Ugye, Vanya, te is megismered?

– Persze hogy az – helyeselt Vanya. – Csak azt engedje meg legalább, hogy kinézzek egy pillanatra, ha már fel nem is mehetek.

– Maradj csendben – súgta haragosan Susztov, és óvatosan kinézett a nyíláson.

A szürke, ködös, őszi napfényben Sztarij-Karantyin hétköznapi panorámája tárult eléje. Az öreg felderítő azonnal megismerte, hol is van ő most tulajdonképpen. Az üreg nyílása a hegy meredek lejtőjére nyílott. Susztov óvatosan félregördített néhány követ, és kidugta a fejét. Tudni akarta, észreveszik-e a németek. Ha bárhonnan is lőnek rá, akkor itt sem lehet kiengedni a kis felderítőket.

Valahol a közelben néhány ágyú dörgött. A föld remegett, és zúgó-morajló visszhanggal válaszolt a dörrenésekre.

Vologya már nem bírta tovább az idegölő várakozást. Zajtalanul odasiklott az ismerős nyíláshoz, és Susztov vállán keresztül ő is kinézett. Tekintete végigkalandozott a hegy lejtőjén, majd továbbröppent, a bánya főbejárata felé. Ott most sötétzöld katonaköpenyes alakok nyüzsögtek. „Csak nem fasiszták?" – nyelt egy nagyot Vologya. Mohón figyelt kifelé, és szeme beitta mindazt, amit a résen keresztül látni lehetett. A lázas izgalomtól teljesen kiszáradt a szájpadlása. Alig hitte, hogy ő az, aki most saját szemével és közelről látja az ellenséget. Susztov felé fordult, de az erősen figyelt az ellenkező irányba. Vologya is arra fordította a fejét.

A falu szélétől kissé távolabb eső, egyedül álló kis ház körül is zöld köpenyes alakok mozogtak. Az országútról ide fordultak be egymás után az esetlen, terepszínűre festett, ponyvával letakart teherautók. A kis házból sok-sok drót vezetett az országút mentén felállított vadonatúj távíróoszlophoz. A nedves, hideg, szürke fénnyel tompán csillogó úton zöld köpenyes katonákkal telt teherautók robogtak Kercs felé.

– Észrevetted? – suttogta Susztov. – De ki ne dugd az orrod, feküdj nyugodtan, és ne mutasd magad! Na, mondd el, mit láttál?

– Ahhoz a kis házhoz egymás után autók érkeznek, és ott sok ember gyülekezik.

– Azok nem emberek, azok fasiszták – igazította helyre szigorúan Susztov. – Pontosabban fejezd ki magad! Na, hadd halljam tovább!

– Drótokat vezettek oda. Ez azelőtt nem volt így.

– Derék legény vagy! Jó szemed van! Na és mi következik abból, amit most észrevettél?

– Nos, hát ez azt jelenti, hogy ott biztosan valami iroda vagy egyéb hivatal van.

– Az ám... Könnyen lehetséges, hogy ott van a stáb, a parancsnokság. Ezt jól megjegyezzük magunknak. Hát ott lenn, nézz oda, mit látsz?...

Lenn, a domb alján, a falu szélén lehajtott fejű, kis batyukat cipelő emberek baktattak, a Sztarij-Karantyinból kilakoltatott, haj-

léktalanná vált lakosok. A zöld köpenyes katonák ordítozva, kíméletlenül hajtották őket előre, puskatussal noszogatták az embereket, akik kordékon húzták holmijukat. Szuronyokkal bele-beledöfködtek a batyukba, csomagokba, és a szerencsétlenek megmaradt, kevéske cókmókjából is a földre hajigáltak egyet-mást.

Kamis-Burun felől fekete-vörös füstfelhő emelkedett az ég felé. Magas lángnyelvek csaptak fel onnan, ahol azelőtt a környék büszkesége, a kamis-buruni gyár állott. Az országúton teherautók és sűrű sorokban menetelő piszkoszöld egyenruhás katonák igyekeztek Kercs felé. A tócsák visszatükrözték alakjukat. Kercs felől szüntelen ágyúzás hallatszott. Az eget félig-meddig elborította a becsapódó lövedékek robbanásának füstje.

A felderítők feje fölött megállás nélkül remegett a föld. A német tüzérség a dombról lőtt. Minden egyes lövés után apró kavicsok tömege hullott a föld alatti üregbe. Szörnyű látvány volt – innen a föld alól, a keskeny nyíláson át ez a kietlenné vált, idegen világ, amely tegnap még olyan érthető, olyan ismerős volt, és az egyedül lehetséges életet jelentette.

Susztov oldalba bökte Vologyát.

A fiú felrezzent, és ismét figyelni kezdett. A kis házból most egy náci tiszt lépett ki, legalábbis a sapkájáról ítélve tiszt lehetett. Néhány szót szólt a ház előtt álló katonákhoz, majd megindult a kőbánya felrobbantott főbejárata felé. Kisvártatva két géppuskát cipeltek ki a ház elé, és úgy állították fel őket, hogy csövük a bányaudvar romjai felé fordult.

Most valaki nagy robajjal szaladt el – a felderítőknek úgy tűnt, hogy közvetlenül a fejük fölött. Susztov és Vologya villámgyorsan visszahúzódtak az üregbe. Mikor elhaltak a léptek, óvatosan ismét elfoglalták előbbi helyüket.

Egy fasiszta katona sietett lefelé a hegyről. Kőről kőre ugrálva rohant a tiszt felé, ott vigyázzba merevedett, tisztelgett, és valami jelentést adott le, miközben a kőbánya főbejárata felé mutogatott. A tiszt és a katona ezután besiettek a házba.

– Úgy látszik, csakugyan valamilyen parancsnokság – jegyezte meg Susztov.

Alighogy kiejtette e szavakat, valami furcsa, szaggatott nesz

ütötte meg a felderítők fülét. Mintha valaki a közelben bizonytalan léptekkel botorkálna. A zaj kissé balra és lejjebb hallatszott.

– Nézd csak... Liszka! – suttogta elképedve Tolja Kovaljov, aki időközben már szintén odacsúszott a nyíláshoz. – Csakugyan Liszka!

A három fej össze-összekoccanva szorongott az üreg nyílásában. A lejtőn, a felderítők közelében egy ösztövér barna ló poroszkált. Vologya alig pillantott rá, máris felismerte:

– Nézd csak! A mi Orlikunk!

– Miféle Orlik? Liszka ez, ha mondom – tartott ki a magáé mellett Tolja.

– Neked lehet, hogy Liszka, de nekem meg Vanyának... – kezdett bele a magyarázatba Vologya, de aztán elhallgatott, hiszen a helyzet a legkevésbé sem volt megfelelő ahhoz, hogy most elmondja a lovak históriáját.

Liszka-Orlik három lábán furcsán botladozva igyekezett lefelé, a közeli ágyúlövésekre rémülten megrázkódott, és csüggedten körülnézett. A kiálló bordájú, békés bányaló most kétségbeejtően elhanyagolt állapotban volt: szomorúan lógó farkából bogáncs és szalmaszálak meredeztek. Törött lábával lassan, nehezen mozgott. Ki tudja, hogy került ide, erre a mennydörgő zajjal telített, veszélyes háborús területre?

– Susztov bácsi, becsületszavamra, most kellene nekünk kimenni – szólalt meg határozottan Vologya. – Amint az a náci ott a főbejáratnál elfordul, és odébb megy, Tolja meg én kiugrunk innen, és egyenesen odamegyünk Liszkához, mintha haza akarnánk vezetni. A ló ismer minket... És amíg vezetjük, útközben mindent megnézünk és megtudunk, amint parancsolták. Jó lesz?

Susztov hallgatott. Jól tudta, hogy a németek mindenkit elfognak, aki a kőbánya környékén megjelenik. Igaz, hogy eddig csak felnőtt férfiakat tartóztattak le. De ki tudja – hátha már a gyerekeket is gyanúsnak találják.

A katona, kezét mellén függő géppisztolyán tartva, sétálgatott a kőbánya főbejárata előtt. Ebben a pillanatban megfordult, és ellenkező irányba lépkedett. Susztov izgatottan rágcsálta bajusza végét, nehéz szívvel nézte a két gyereket, aztán intett a kezével.

– Gyere, Tolja! – szólt hátra Vologya, és könnyedén kiugrott a nyílásból.

Tolja azonnal utána iramodott. Alig telt el egy szempillantásnyi idő, a két kis felderítő eltűnt Susztov szeme elől. Bizonyára elbújtak valahol lejjebb egy mélyedésben. A fiúk kis idő múlva óvatosan odacsúsztak Liszkához, és lekuporodtak mellé. Susztov látta, milyen gondterhes arccal vizsgálgatták a ló törött lábát. Messziről úgy tűnt, hogy a két kisfiút csak a sebesült állat érdekli. De ha Susztov közelebb mehetett volna hozzájuk, a következő párbeszédet hallhatta volna:

– Tudod, mit mondok neked, Tolja?

– Na, mit?

– Te maradj itt Orlik mellett, mintha a lábát nézegetnéd, én meg addig gyorsan leszaladok ahhoz a házhoz. Közelebbről jobban látom, hogy mi van ott...

– Úgyis elkergetnek...

– Majd ügyesen csinálom... Mintha segítséget kérnék. Azt mondom: a ló kínlódik... És közben mindent jól megfigyelek... Te meg addig próbáld Orlikot felfelé hajtani! Meg kell tudni, mi van ott fenn...

– De hamar visszajössz?

– Egy pillanat alatt. Na, mit bámulsz? Ha egyszer mondom, hát csináld! Hallhattad, hogy engem neveztek ki a felderítő járőr parancsnokának, tehát engedelmeskedned kell! – sziszegte haragosan Vologya, és határozott léptekkel megindult a házikó felé.

Lefelé menet könyörtelenül dörzsölgette a szemét kabátja ujjával. De minden erőfeszítése hiábavalónak bizonyult. Szeme már megszokta a nappali fényt, és most egyetlen könnycseppet sem sikerült kipréselnie. Vologya erre hangos, panaszos szipogásban tört ki, és öklével dörzsölgetve a szemét, közelebb ment az őrt álló katonához. Az résen volt, Vologyára tartotta géppisztolyát, és odakiáltott:

– Hej-hej! Zurück! – és úgy integetett Vologya felé, mintha legyet hessegetne. Le akarta kergetni a ház felé vezető ösvényről, de Vologya most már nagyon természetesen pityergett, annál is inkább, mert e percben igazán megijedt. A gondos Susztov bácsi és a többi elvtárs nélkül roppant tehetetlennek és elhagyatottnak érezte magát.

Siránkozásával végül is felkeltette a német érdeklődését. Az valami érthetetlent kiáltott felé. Vologya azt se tudta, hogyan kezdje a mondókáját, és már a nyelve hegyén volt a megszólítás: „bácsi". De azonnal gondolt egyet: milyen undorító lenne, még az ügy érdekében is, bácsinak szólítani, jó szóval illetni egy fasisztát. Így inkább panaszosan nyöszörögni kezdett.

– Szegény Liszka!... Milyen nagy baj érte!... A mienk! Az enyém! Mein Pferd!...

A német persze egy árva kukkot sem értett az egész históriából. Megvető csodálkozással figyelte a síró kis orosz gyereket. Vologya most a géppisztolyra mutatott, majd a saját lábára, azután ismét mondott valamit, és most már Orlik felé mutogatott. A német rábámult a távolban bicegő lóra, majd újra Vologyára meresztette a szemét, kaján nevetésbe kezdett, és húsos, vastag ajka mögött két sor fényes fémfog villant meg. Aztán hirtelen lekapta nyakából a géppisztolyt, és Vologya lábára célzott. A gyerek elég jól megjátszotta az ijedtséget, és keserves sírásra fakadt.

– Ó, szegény Orlik! Hogy kínlódik... – szipogta szívet tépően, s ismét Orlik felé mutatott. Tolja nagy igyekezettel, sörényénél fogva ráncigálta a lovat felfelé.

Amíg Vologya az őrrel tárgyalt, a házikóból egy altiszt és egy közlegény lépett ki. Az altiszt azonnal rászólt az őrre, azután odasietett Vologyához, megfenyegette géppisztolyával, és rákiáltott: „Weg!" Kézzel is mutogatta, hogy Vologya azonnal hordja el magát.

Vologya lassan elfordult, hogy visszamenjen Toljához. Mindent látott, és mindent tudott, amire szüksége volt. Amíg az őr körül sündörgött, a ház ajtaja néhányszor kinyílt és becsukódott. A kis felderítő éles szeme azonnal felfedezte a házban tartózkodó tiszteket és legénységet. Az ablakon keresztül kitűnően lehetett látni a telefonistát, amint tábori telefonkészüléke fölé hajolt. Vologyának arra is volt elegendő ideje, hogy megjegyezze magának a géppuskák és az őrség helyét.

Tolja időközben nagy üggyel-bajjal felvonszolta Liszkát a hegy tetejére. Visszafelé Vologya egy vízmosáson haladt át, hogy a bánya főbejárata előtt sétáló őr ne láthassa. Innen pontosan ki lehetett

venni a német aknavetőket és a távolabbi dombocskán álló tábori ágyúkat. Az ágyúcsövekből hang nélküli láng csapott ki: előbb az elsőből, azután a másodikból, majd a harmadikból. S egy másodperccel később elkésett, súlyos, fülsiketítő dörrenések rázták meg a földet. Valami kevés légnyomás is elhatolt idáig, és szele megbillentette a fiúk kabátjának szárnyát.

Az ellenség Kercset lőtte.

– Nem felejtetted el, amit láttál, Tolja? Vigyázz, nehogy összekeverj valamit. Én jól megjegyeztem mindent, ami a házban van. Egész biztosan parancsnokság. Most már mehetünk haza, mert Sztov nyugtalankodni kezd. Vezesd Orlikot lefelé. Ha a németek megkérdik, hogy minek lődörgünk itt, majd Orlikra fogjuk az egészet. Azt kell mondani, hogy meg akarjuk menteni a lovunkat.

A két fiú egy pillanatra sem vette le tekintetét a főbejárat körül nyüzsgő németekről, miközben kedveskedve simogatták a gyötrődő, remegő, botorkáló lovat. Törött lábára rászáradt a vér. Hiába nyújtogatták a gyerekek megmaradt kétszersültdarabkáikat a kimerült állat szája elé, az, szegény, közömbös maradt, és elfordította fehér csillagos homlokú, hosszú, bús fejét. Nagy, zavaros szeméből súlyos könnycseppek csurogtak. A két felderítőnek elszorult a szíve, amikor Orlik kitágult, szomorú szemével rájuk tekintett, és érdes, fekete felső ajkát felhúzva, halkan, fájdalmasan felnyerített. Vologya és Tolja úgy elérzékenyedett, hogy minden veszélyről megfeledkezett. Mindkettőjüknek csak egyetlen vágya volt most: elvinni a sebesült Liszkát valahová, minél messzebbre ettől a veszélyes helytől.

Lépésről lépésre haladtak lefelé, mikor egyszerre egészen közelről szöges bakancsok nyikorgásának zaja riasztotta meg őket. A fiúk szinte megdermedtek a rémülettől. Önkéntelenül is behúzták a nyakukat. Durva kiáltást hallottak a fejük fölött. Egy tüzér közeledett feléjük. Tolja, aki most látott életében először eleven fasisztát, méghozzá így, közvetlen közelről, teljesen elvesztette a fejét. De a tapasztalt Vologya, aki már eléggé jártasnak érezte magát az ellenséggel való szükséges és elkerülhetetlen érintkezés terén, ismét Orlik törött lábát kezdte mutogatni, és kézzel-lábbal könyörgött a németnek, hogy segítsen valahogy a szerencsétlen jószágon.

A katona eleinte után hallgatott. Szemmel láthatóan egy szót

sem értett Vologya előadásából. De aztán gondolt egyet, szó nélkül lehajolt, felkapott a földről egy jókora kődarabot, és a ló felé hajította. A kődarab nagy erővel vágódott az állat oldalába. Liszka megtántorodott, összeesett, és lezuhant a domb meredek lejtőjén. Vologya, aki a ló mellett állott, ijedten félreugrott, ő is megcsúszott és szintén gurulni kezdett. A mindig csöndes, nyugodt Tolját olyan határtalan düh fogta el, hogy nem bírt magával.

– A lovat kínozod, te piszok?! – mormogta elkeseredetten, és lehajolt, hogy egy követ keressen.

A súlyos nácicsizma durva rúgása az oldalát találta el.

Toljának nem volt ideje felemelkedni. Hanyatt-homlok bukfencezett lefelé a meredek lejtőn, magával sodorva az apró kavicsokat. Kínjában a fogát csikorgatta, és sírva fakadt a fájdalomtól, a sértéstől és a tehetetlenségtől. A katona többé rá se pillantott a gyerekekre; a domb másik oldalán megindult lefelé.

Vologya odakúszott barátjához:

– Hogy az a... Nagyon megrúgott, Tolja? A gazember!

Tolja hangtalanul sírt, hősiesen nyelte könnyeit, és elfordult. Hasra feküdt, és két kezét fájó oldalához szorította.

– Még szerencse, hogy fegyvertelen volt. Biztosan az ágyúk legénységéhez tartozik. Mert ha fegyver lett volna nála, akkor ő téged... – Vologya torka összeszorult. – Nem sebesültél meg? Engedd, hogy megtapogassam... Húzd fel az inged... Ó, mekkora véraláfutás!... Ej, az aljas fasiszta! Köszönje meg, hogy nekünk még nem adtak fegyvert! Ne törődj vele, Tolja, jól megnéztem magamnak, akár a sötétben is felismerném a pofáját...

Néhány lépésnyire tőlük ott vergődött, haldoklott a törött gerincű Liszka.

– Elpusztította a lovat – kesergett Vologya. – Ha soká engedik őket, mindent elpusztítanak. De nem hagyjuk, nem fogjuk megengedni nekik! Igaz-e, Tolja? Na, gyerünk, Susztov már vár ránk. Búcsúzzunk el gyorsan Orliktól.

A katona ezalatt a katlanból felment a dombra, és vissza se nézve a fiúkra, visszatért ütegéhez.

– Tudsz menni, Tolja? Na, akkor gyerünk!

Vologya azonban, amikor azt mondta: „gyerünk" – egy lépést

sem tett, hanem a hideg, szúrós fűbe vetette magát, és kúszni kezdett. Tolja követte. Ez az óvatosság nem volt fölösleges: az ágyúknál álló katonáknak meg azoknak, akik a főbejáratnál nyüzsögtek, nem kell meglátniok, hová tűnik el az előbb még a dombtetőn baktató két gyerek.

Susztov úgy érezte, hogy már jó néhány óra telt el a fiúk távozása óta. Vanya Gricenkóval együtt hasaltak az üreg nyílásában, és egy centiméternyit sem tágítottak onnan. Susztov már a csizmaszárba dugott kést tapogatta, és időnként megsimogatta a zubbonya alá rejtett kézigránátokat. Minden pillanatban kész volt arra, hogy kiugorjon az üregből, és a két gyerek segítségére siessen. Eleinte még szemmel tudta tartani Vologyát, és látta, hogyan közelíti meg a házikót. Nagyon nyugtalanította a kis felderítő vakmerő vállalkozása. Azzal vádolta saját magát, hogy talán nem eléggé érthetően magyarázta meg a fiúknak, hogyan kell viselkedni felderítőben.

Susztov nem láthatta, mit csinál Vologya a házikó előtt. A kisfiú befordult a ház sarkán, a bejárat felé ment, és amikor eltűnt Ivan Gavrilovics szeme elől, az remegni kezdett izgalmában. „Ó, ha megfogják ezt a gyereket, elveszett a kis legény!" Mikor végre Vologya egy pillanatra ismét előtűnt, Susztovnak úgy rémlett, hogy a kisfiú sír, és öklével törölgeti könnyeit.

Később aztán ismét látta Vologyát. Felfelé jött a dombon. Susztov kissé megnyugodott. De aztán mind a két gyerek felmászott a dombra, és ő ismét elvesztette őket szeme elől. Az a negyven perc, amit a két fiú a dombtetőn töltött, szinte végtelennek tetszett Susztovnak. Erőszakkal, nagy nehezen tartotta magát vissza, hogy ki ne ugorjék, és ne rohanjon a fiúk után. Végre-végre, mikor már végképp fogytán volt a türelme, a nyílás mellett halk neszt hallott. A tapasztalt felderítő óvatosságával villámgyorsan kinézett. Vologya és Tolja ott hasalt a hideg, száraz fűben.

– Na, végre! – sóhajtott fel megkönnyebbülten az öreg. – Várjatok, fiacskáim, ne mozduljatok, kedveskéim... Amíg nem szólok, ne mozduljatok! – gyorsan körülnézett, és merőn figyelt a főbejárat felé. Kivárta a pillanatot, amikor a német őr elfordult, és az ellen-

kező irányba lépkedett. Akkor aztán halkan vezényelt: – Gyertek haza, libuskáim! Gyertek!

Talán egy másodperc sem telt belé, s a két fiú beugrott a nyíláson, egyenesen az öreg felderítő ölelő karjaiba. Az magához szorította a fiúkat, és halkan, gyorsan hadarta, lázasan az örömtől:

– Ah..., köszönöm, fiacskáim, hogy nem sokáig kínoztatok, hogy gyorsan visszajöttetek. Mert mi itt Vanyával kettesben nagyon izgultunk értetek... Sebaj, az a fő, hogy minden rendben van! Harapjatok gyorsan valamit, azután indulunk visszafelé. Átkúszni az omláson nehezebb feladat, mint ott fenn a dombon szaladgálni.

A két fiú türelmetlenül várta, hogy mindent elmondhasson Susztovnak és Vanyának. Hiszen annyi mindent láttak, annyi mindent megtudtak, és annyi izgalomban volt részük. Ivan Gavrilovics azonban továbbra is éberen figyelte a környéket a nyílásból, és a fiúknak addig csöndben és mozdulatlanul kellett ülniök. Ha netán hangosabb beszélgetésbe kezdtek, Susztov erélyesen rendreutasította őket.

– Na, mi lesz? Csend legyen, ha mondom! Majd később mindent elmondhattok. Most azt mondtam: pihenni – hát pihenjetek!

Pihenésről persze szó sem lehetett. A fiúk már semmi fáradtságot sem éreztek. A figyelmes, óvatos éberség, ami ott kinn gúzsba kötötte mozdulataikat, itt egy csapásra eltűnt. Ujjongott a szívük, és valami vidám büszkeséggel telt meg, hogy megmenekültek, hogy elmúlt a veszély a fejük felől. Mintha még Tolja oldala is kevésbé fájt volna. Egymás szavába vágva, suttogva mesélték Vanyának kalandjaik sorozatát, az pedig lelkesen, de irigykedve hallgatta őket. Csak Susztov nem mozdult az üreg kijáratából; türelmesen rakosgatta vissza a köveket előbbi helyükre. A tapasztalt felderítő attól tartott, hogy az ellenség felfigyel a gyerekek hirtelen eltűnésére, és akkor lázasan keresni kezdik őket.

De fenn minden csendes volt, csak a német üteg ágyúi dörögtek a közelben. Kercset lőtték.

A bánya főbejáratánál leváltották az őrséget és a géppuskák kezelőszemélyzetét. A kis házhoz időközben már két motorkerékpáros futár érkezett. A Kercs felé vezető úton katonákkal telt teherautók robogtak. A korán leszálló estében egyre jobban vöröslött a fekete füstfelhő az égő Kamis-Burun fölött. A németek megállás

nélkül folytatták a kilakoltatást Sztarij-Karantyin szélső házaiból, puskatussal hajszolták az embereket, batyuikat széjjelszórták, és holmijukat széthurcolták. Odahallatszott a katonák durva ordítozása és az asszonyok jajveszékelése.

– Aljas fasiszta banda! Gazember bitangok! – szidta őket dühösen Susztov.

Azután órájára nézett, és tüstént eszébe jutott, hogy a parancs szerint tizenhét óra nulla perckor vissza kell érkezniök jelentéstételre. Az öreg felderítő még egyszer a nyílás felé fordult, utoljára még egy jókorát szippantott a friss levegőből, aztán odagörgette az utolsó sziklát is, hogy elzárja a nyílást.

– Na, induljunk, kedveskéim, hazafelé – suttogta, miközben óvatosan meggyújtotta és a tokkal kissé letakarta lámpását.

Szótlanul indultak visszafelé: a beomlott tárnán, a föld alatti járatok labirintusán, a sötét kőfolyosókon végig...

A parancsnokságon csak az ügyeletes Zsucsenkovot, a föld alatti erőd fegyverfelelősét találták. A többiek mind az első védelmi vonal állásaiban tartózkodtak. A felső emelet folyosóin, a járatok torkolatánál és a főbb kereszteződéseknél szóróaknákat helyeztek el a partizánok.

– Hát akkor várjunk itt, gyerekek – ült le Susztov egy székre. – A parancsnokság most mással van elfoglalva. De mert ti már égtek a türelmetlenségtől, hogy jelentsétek, amit láttatok, hát kezdjetek hozzá, és mondjatok el nekem mindent. Halljuk a jelentést!

És a fiúk részletesen beszámoltak Susztovnak mindarról, amit megfigyeltek a földön. De bármiről is kezdtek el beszélni, azonnal rátértek Liszka-Orlikra. Susztov csak ilyeneket hallott tőlük: „Az ütegnek ott hat ágyúja van... Akkor szegény Liszkát húzni kezdtük fölfelé... A náci meg fog egy nagy követ, Liszkához, vagyis Orlikhoz vágja, akkor Orlik, szegény, lezuhant, úgy gurult lefelé..."

Susztov végül is bosszúsan megjegyezte:

– Ide figyeljetek, galambocskáim, én az ellenségről kérdezlek benneteket, nem arról a szegény lóról..., nyugodjék békében!

Susztov azért mégis kiszedte a gyerekekből a legfontosabb adatokat és a szükséges felvilágosítást. Az öreg felderítő megdicsérte a fiúkat, hogy már első alkalommal is ilyen derekasan megállták a

helyüket. Miután késő re járt az idő, azt ajánlotta, hogy menjenek a konyhába valamit enni, annál is inkább, mert a friss levegőtől bizonyára kitűnő étvágyuk támadt.

Az étkezőben jókedvű lárma fogadta a fiúkat. Már mindenki tudta, hogy felderítőben voltak. Csak úgy zuhogtak a kérdések minden oldalról:

– Hohó! Megérkeztek a hőseink... Na, hogy volt, szerencsével jártatok?

– Meséljétek már el, mi van fenn! Csak nem gyújtották fel a németek Sztarij-Karantyint?

– Ugye, a mi Kercsünk még tartja magát?

– Milyen idő van fenn? Láttátok a napot?

De mivel Tolja és Vanya két kézzel tömködte szájába Manto bácsi jóízű fánkjait, a válaszok többé-kevésbé érthetetlen csámcsogásba fulladtak. Az önfeláldozó Vologya azonban mindkettőjük helyett válaszolt. Elmondta, hogy fenn nyirkos és hideg az időjárás, a tengert szürke köd borítja, a napot füstfelhő takarja, mert Kamis-Burun ég. Beszélt arról, hogy a nácik kikergetik az embereket Sztarij-Karantyin szélső házaiból. A hitleristák külsőleg nem sokban különböznek más emberektől, csak mindig dühös, gonosz a tekintetük, idegesen nézelődnek ide-oda, ellenségesen figyelik az embereket és a környéket, és a nyakukat úgy behúzzák a gallérjuk alá, mintha attól tartanának, hogy jókora nyaklevest kapnak.

Kilja néni megkísérelte megvédeni a gyerekeket a partizánok kérdéséradatától.

– Jól van már..., elég legyen ebből... Hagyjátok pihenni a gyerekeket! Minek kérdezősködtök annyit?... Üljetek le, fiúk egyetek nyugodtan. Most már nem kell sietnetek. Aludjatok egy jó nagyot az egészre, aztán holnap mindent elmesélhettek. Nem tréfa ez... Elvégre a gyerekek a fasiszták karmai között voltak... Ti meg nem hagyjátok őket... Egyél, Vologya, egyél, drágám...

Akilina Jakovlevna személyesen tálalta az ebédet Susztovnak és a gyerekeknek. Mindenképpen igyekezett a kedvükbe járni, s egyre csak arról faggatta őket, mit ennének még. Olyan erélyesen őrizte a felderítők nyugalmát, hogy még a legkíváncsibbak is visszahúzódtak. Csak a partizángyerekek, Zsora Jemelin és Vova Lazarev

merészkedtek oda, és az asztalra könyökölve, megigézetten bámultak Vologyára és Toljára. Még a szájukat is mozgatták, szinte segítettek rágni a két kis felderítőnek. Időnkét, amikor Kilja néni egy-egy percre eltűnt a láthatárról, halkan beszélgettek:

– Hát azt a katonát miért nem öltétek meg, aki leütötte a lovat azzal a kővel?

– Mivel öltük volna meg? – kérdezte Vologya. – Kétszersülttel? Amikor a felderítők kimennek, nem szabad fegyvert vinniök magukkal. De nem baj, csak dugja ide az orrát az a fasiszta, majd eszébe juttatjuk Orlikot!

Étkezés után a parancsnokságra rendelték a felderítőket. A jelentést okvetlenül meg akarta hallgatni az egész parancsnokság. A parancsnokok már előző nap kidolgozták egy éjszakai támadás tervét. Elhatározták, hogy meglepetésszerűen megtámadják a német stábot, szétrombolják, és ezzel magukra vonják azokat az erőket, amelyeket a fasiszták Kercs ellen készülnek bevetni. De a sztarij-karantyini helyzet pontosabb felmérése végett előbb meg kellett hallgatni a felderítés eredményeit.

Zjabrev barátságosan üdvözölte Susztovot és Vologyát szerencsés visszaérkezésük alkalmából, majd megkérdezte:

– De hol van a harmadik felderítő?

– Kilja néni bevitte a kötözőhelyre, az orvosi szobába – állt fel Vologya a székéről.

– Mi az, tán megfájdult a felderítő hasa? Kilja néni biztosan agyonetette...

– Egyáltalán nem – sietett a magyarázattal Vologya. – Tolja sérülését egy fasiszta okozta. Egy katona ott Orlikot..., azaz a bánya lovát, Liszkát... kővel megdobta, de Tolja meg akarta védeni, és azt a fasisztát szintén kővel akarta... Az meg akkorát rúgott bele...

– Aha – bólogatott Zjabrev –, úgy látszik, ez harcos felderítés volt. Nagyszerű! Derék emberek vagytok!

A komisszár elrejtette mosolyát, és Vologya felé fordult:

– Kővel harcolni Hitler ellen butaság! Te ezt, mint a csoport parancsnoka, megmagyarázhatnád Toljának. Egy ilyen gyerekes dolog miatt az egész felderítés meghiúsulhat.

– Igenis, komisszár elvtárs, meg fogom magyarázni, hogy gyerekes dolog volt! – ismételte el katonásan Vologya. – De azt a katonát... előbb mi hozzá se nyúltunk..., egy ujjal se bántottuk..., de ő a lovat...

– Alekszandr Fjodorovics – avatkozott a vitába Susztov –, jobb, ha nem kezd vele, mert megint két órán keresztül fog arról a jobb sorsra érdemes paripáról mesélni. Én már eleget bajlódtam itt vele... Engedje meg, hogy én jelentsek!

– Nagyon helyes, Susztov elvtárs – egyezett bele Zjabrev. – Jelentsd a felderítés eredményeit! Te meg, Vologya, figyelj és tanulj! Tanuld meg, hogyan kell a felderítést jelenteni! Azután, ha majd Ivan Gavrilovics befejezi, te esetleg még hozzáteszel valamit.

Susztov röviden, érthetően, világosan jelentette mindazt, amit ő és a fiúk a felderítés folyamán megtudtak. Vologya csodálkozva hallgatta, hogy az öreg olyan részleteket is elmond, amely mellett ők úgy mentek el, hogy észre sem vették.

– Ebben a házikóban kétségkívül parancsnokság van – magyarázta Susztov. – Minden valószínűség szerint egy tüzérüteggel megerősített zászlóalj parancsnoksága. Az üteg négyszáz méterre van a kőbánya főbejáratától. A zászlóalj száma négyes. Ezt a motorkerékpárok számtábláján láttam. A telefonvezeték a falun keresztül vezet. Könnyű dolog lesz majd elvágni...

Amikor Susztov befejezte jelentését, Zjabrev és a komisszár még egyszer részletesen kikérdezte Vologyát mindenről, amit a házikóban és körülötte látott, lerajzoltatták vele a géppuskaállásokat, és meg kellett jelölnie, hol áll az őrség. Ezután Vologyát elbocsátották.

Amint elindult a homályos folyosón, utolérte Kornyilov.

– Gyerünk a kötözőhelyre... Megérdeklődjük, hogy érzi magát a barátod – mondta a politikai tiszt. – Derék legények vagytok, Vologya, a feladatot teljesítettétek. De holnap én is hozzákezdek, hogy teljesítsem, amit ígértem, megtanítlak benneteket célba lőni. Ha elég kitartók lesztek, mesterlövészeket nevelek belőletek.

Az orvosi szobából hangos kiabálás és felháborodott tiltakozás hallatszott. A két ápolónő és Nyina Kovaljova sehogy sem tudta

ágyban tartani a sebesült Tolját. Ólomvizes borogatást kellett a csúnya véraláfutásra rakni. Tolja kézzel-lábbal kapálózott, és nem adta meg magát. Amikor megpillantotta a belépő politikai tisztet, felült az ágyon, és panaszkodni kezdett:

– Politikai tiszt elvtárs, mondja meg nekik, hogy hagyjanak békében! Már elmúlt az egész... Csak a helye látszik... Nincs semmi dolguk, hát rajtam gyakorlatoznak.

De amikor Kornyilov meglátta a lila, helyenként zöld színekben játszó, hatalmas véraláfutást, szigorúan ráparancsolt, hogy feküdjön nyugodtan, és vesse alá magát a katonai orvostudomány előírásainak. Amint Tolja meghallotta, hogy nem az egyszerű, hanem a katonai orvostudomány szabályai szerint fogják kezelni – habozás nélkül megadta magát.

– Nos, nekem vissza kell mennem a parancsnokságra – búcsúzott Kornyilov. – Megbeszélésünk lesz. Holnap... – egy pillanatra elgondolkodott, azután gyorsan folytatta: – ... holnap, persze, hogyha minden rendben lesz, reggel a céllövőpályán találkozunk. Addig pihenjetek, gyerekek!

1941. november 12-én történt, estefelé.

Fenn, a föld színén majdnem olyan sötét volt, mint lenn, a bánya mélyén. A tenger felől hideg északi szél süvített. Dideregve topogtak a bányánál őrt álló németek.

Lenn a mélyben, a föld alatti erőd orvosi szobájában a fehér lepedőkkel bevont falak már magukba szívták a patika- és kórházszagot. Az ágyon csendesen szundikált a karhatalommal lefektetett Tolja, mellette egy széken pedig Nyina Kovaljova, Tolja nővére virrasztott. Nyina nagyon unatkozott, és hogy el ne aludjék, előszedte párnája alól iskolai ellenőrző könyvét. Ebbe nemrég még a házi feladatokat jegyezte be. Most a föld alatti élet napi eseményeit írta ellenőrző könyvébe. Nyina közelebb húzódott a fehér éjjeliszekrényen álló lámpáshoz, és tintaceruzájával írni kezdett. A vonalazott oldalakon felül ezek a nyomtatott betűs szavak álltak: „Tantárgyak", „Napi feladat", „Jegyek", „A tanár aláírása".

Gondosan megformált, kerek iskolás betűkkel írt. Nagy igyekeze-

tében még a nyelvét is kidugta, és kinn is felejtette. Néha búsan lehorgasztotta fejét. Máskor egy-egy súlyos könnycsepp is hullott a papírra, de az itatóspapír gyorsan felszárította a nedvességet.

Később letette a ceruzát, és a hideg kőfalnak dőlve, hosszan elgondolkozott, végül csendesen elszunnyadt. Ócsikéje hamarosan felébredt, és alighogy kinyitotta a szemét, észrevette a fekvőhelye melletti széken heverő naplót. A kisfiú oldalát már régen furdalta a kíváncsiság, hogy ugyan miről írhat esténként Nyina olyan rendkívüli buzgalommal. Most aztán végre elérkezett a várva várt pillanat. Tolja nesztelenül felült az ágyon, elvette a füzetet, és mohón olvasni kezdte:

Ma Sztarij-Karantyinba mentek felderítőink: Vologya Dubinyin és Tolja. Tőlük tudtam meg, hogy a mi Kamis-Burununk ég. Milyen kár! Milyen szép volt az élet ebben a városban, az ötéves tervek idején épült, gyönyörű házakban! Ég a gyár! Csak nem rombolják le a mi iskolánkat is, amely Makszim Gorkij nevét viseli? Mennyire szerettük mindannyian ezt a szép épületet! Aki csak eljött városunkba, mindenki azt mondta, hogy ilyen iskolára még Moszkva is büszke lehetne. Partizánjaink most nagyon harcias hangulatban vannak. Bosszút akarnak állni Hitleren apáink és fivéreink kiontott véréért! Fenn fasiszták vannak, és mi a föld alatt – mintha egy más országban élnénk. A mieink készülnek, hogy bosszút álljanak az ellenségen, és súlyos csapást mérjenek rá... Egy fasiszta a lábával megsebezte Toljá t, és ő most az orvosi szobában van. Az ágya mellett ülök és unatkozom...

Tolja a többi kisfiúval együtt szentül hitte, hogy Nyina mindenféle ostobasággal firkálja tele naplóját. Most aztán meglepődött, hogy nővére nap mint nap ilyen komoly és fontos dolgokat ír le. Tolja elégedettségéhez nagyban hozzájárult, hogy nővére róla is megemlékezett a naplóban, ahol a náci katonával történt találkozására is jutott hely! Még egyszer óvatosan végiglapozta a naplót. Nahát, ez a Nyinocska! Ki gondolta volna – milyen öntudatos lett!

Ekkor az orvosi szoba ajtaját helyettesítő függöny mögül halk suttogás hallatszott:

– Tolja, nem alszol?
– Nem – lehelte a lehető leghalkabban Tolja.
A függöny mögül Vologya feje jelent meg.
– Működnek a tagjaid?
– Mind, egytől egyig...
– Tudsz járni?
– Akármennyit...
– Na, akkor gyere ide, de csöndben!
Tolja habozás nélkül lemászott az ágyról, és lábujjhegyen megkerülve alvó nővérét, kisurrant a folyosóra.
– Ide figyelj! – ütött barátja vállára Vologya. – Megtudtam valami fontosat. A mieink ma éjszakai támadásra készülnek. Felrobbantják azt a német stábot, amit mi derítettünk fel. Már vagy egy órája futkosok föl s alá. Meg akartam találni a parancsnokot vagy a komisszárt, de minden hiába, nem sikerült a dolog. Most aztán elrohantam Lazarevhez, és megkértem, hogy bennünket is vigyenek magukkal.
– Na és ő mit mondott?
– Előbb vitatkozni kezdett, és azt mondta: „A felderítő fegyvere a szem és a fül, és nektek semmi keresnivalótok kinn éjszaka!" Aztán mintha beleegyezett volna, csak hozzátette, hogy mindezt még beszéljük meg véglegesen a parancsnokkal. Most aztán eljöttem érted. Gyere... Talán majd ketten jobban rá tudjuk beszélni a parancsnokot. Vanya Gricenko már vár ránk ott.
A két fiú a parancsnokság felé sietett. Útközben többször is találkoztak partizánokkal, katonákkal, akik lámpással kezükben mentek valahová. Ezek szótlanul haladtak el mellettük, rájuk sem hederítettek. Lámpáik fénye egy ideig még imbolygott a sziklafalakon, aztán beleveszett a sötétségbe. Bár későre járt az idő, a kőbányában még mindig szokatlan élénkség, sürgés-forgás uralkodott. Búgtak a telefonok, és valahol messze fémet kalapáltak. Az emberek hangja halk, komoly és tartózkodó volt, és még járásukban is valami különös határozottság látszott.
Érezhető volt, hogy a föld alatti erődben komoly dolgokra készülődnek.
A fiúk hamarosan elcsípték a parancsnokot. Eleinte hallani sem

akart kérésükről. De a gyerekek nem tágítottak, könnyes szemmel rimánkodtak, ezért végül is úgy tett, mintha megadta volna magát.

– Jól van, kis katonáim! – Éles szemével hamiskásan nézett a gyerekek arcába, és zseblámpájával megvilágította őket. – Ha nem vagytok nagyon fáradtak, elviszünk benneteket is. De még sok időnk van az indulásig. Most menjetek, és feküdjetek le, egy helyre mind a hárman, hogy azután majd ne kelljen keresgélni benneteket. Aludjatok egy jót! Ma alaposan kifáradtatok – látom, hogy majd leragad a szemetek. Nekem pedig ma sasszeműekre van szükségem, és nem alvajárókra. A mai hadművelet rendkívül fáradságosnak ígérkezik. Feküdjetek le nyugodtan! Indulás előtt elküldök értetek. Úgy vélem, megegyeztünk. Igen? Na, adjatok rá kezet!

A parancsnok kinyújtotta a kezét. S a gyerekek kis keze szelíden simult a parancsnok nagy, nyitott tenyerébe. Összemarkolta a három kis kezet, erősen megszorította, és sokáig kezében tartotta. Aztán még egyszer az arcukba világított:

– Még csak egyet, kiskomák... Fél óra múlva ellenőriztetni fogom, hogy lefeküdtetek-e. És ha csak egy ilyen picinyke gyertya égne nálatok, akkor persze egyikőtök se megy sehová. Hát úgy vigyázzatok!

Zjabrev elengedte a fiúk kezét, és azok örömükben ugrándozva, egymás hátát csapkodva szaladtak hálóhelyük felé. A fordulónál Vologya visszanézett. Az ajtót helyettesítő függöny előtt ott állt a parancsnok, széles mellkasán, kigombolt vattázott kabátja alól kilátszott kék csíkos matróztrikója, és magasra emelt lámpásával világítva nézett a gyerekek után, másik kezével pedig ellenzőt formált szeme fölé.

Vologya, mint a járőr parancsnoka, a két felderítőt a fal mellé fektette, ő maga pedig a kőágy szélén helyezkedett el, azzal az eltökélt szándékkal, hogy állandóan résen lesz.

Eloltotta a lámpát, és nyitott szemmel feküdt a sötétben. Minden neszre lázasan figyelt. De a kőbányában minden elcsendesült, csak valahol, egy távoli folyosón hallatszott még mindig a fémes kopácsolás, a parancsnokság felől pedig léptek zaja és hangfoszlányok szűrődtek ki.

Vologya csak most érezte, mennyire kimerült.

Könnyű, kellemes zsibongás áradt el tagjaiban. Halk zsongás visszhangzott fülében. Nyitott szemére ránehezedett a sötétség, és valahol mintha narancsszínű, tűzijátékszerűen szikrázó karikák forogtak, táncoltak volna előtte.

A párna észrevétlenül eltűnt a feje alól. Teste könnyű lett, szinte felemelkedett a szalmazsákról, és mint a pehely, lebegett az űrben, a csillogó fények fölött.

Vologya nyakig belemerült ebbe a duruzsoló, mélységes nyugalomba, amelynek langyos hullámai gyűrűzve öntötték el lassan a fejét is. Lágyan simogatták a szemét, pillái lecsukódtak, és rendkívül jól érezte magát.

– Hogy milyen furfangos ez a mi parancsnokunk!... – szólalt meg félhangosan Vologya.

De csak rémlett neki, hogy kimondta ezeket a szavakat. A valóságban ajka mozdulatlan maradt.

Elaludt.

TETTEINKBEN ŐRIZZÜK EMLÉKÉT

Az idő megállt. Nem voltak már órák, percek és másodpercek...

Vologya felriadt. Mintha elmulasztott volna valamit, valami igen fontos dolgot, ami az életben soha többé nem ismétlődik meg. Felült az ágyon, és feszülten hallgatózott. Mellette egyenletes lélegzéssel szuszogtak barátai, Vanya és Tolja. Vologya szíve érthetetlenül hangosan dobogott, majd kiugrott a melléből, és szinte visszhangzott a kőfalak között. A föld alatti erőd szomszédos folyosóiról izgatott hangok verődtek idáig. Valami komoly dolog történhetett.

Vologya nem is sejtette, mennyi idő telt el azóta, hogy akarata ellenére elaludt. Nehéz volt meghatározni az idő múlását itt, a föld alatt, ahová sohasem hatolt el a napsugár, ahol az emberek örök sötétségbe burkolózott szűk kis területeket hódítottak el a kövektől. Ebben az áthatolhatatlan, sűrű, fekete sivatagban csak a parányi lánggal lobogó bányászlámpások teremtettek apró fényoázisokat.

Ott fenn könnyű volt meghatározni az órák múlását, de itt lenn szinte megállt az idő. Otthon, a konyhában éjszaka ketyegett az óra. Hajnalban meg lehetett nézni azt a híres kronométert, amelyet Vologya egyszer elrontott, majd sikeresen megjavított. Valentyina egyre attól rettegett, hogy elkésik az iskolából, mindennap felhúzta az ébresztőórát, amelynek az az utálatos szokása volt, hogy mindig akkor szólalt meg kellemetlen, éles hangján, amikor az ember a lehető legjobban érezte magát az ágyban, és egy cseppet sem akarózott kibújni a takaró alól.

Reggelenként, mindig ugyanabban az időben, az öböl túlsó felén megszólalt a Vojkov-gyár mély hangú, rekedt dudája. Ez volt a jel-

adás, s a város különböző részein levő üzemek szirénái átvették a hangot. Ha meleg volt, és nyitott ablaknál aludtak, a szél pedig a tenger felől fújt, odahallatszott az ébresztő a hajókról. Pontosan déli tizenkét órakor a Régi Várban eldördült egy ágyúlövés. Nyáron minden este hét órakor kezdődött a térzene. Egyszóval ott fenn minden órának megvolt a maga különleges, jól ismert hangja, fénye és árnyéka – reggel hosszú, déltájban rövid, és estefelé ismét hosszúra nyúló.

De itt, a föld mélyében éjjel-nappal egyformán sötét volt, és mély csend honolt.

„Csak nem aludtam el? – töprengett riadtan Vologya. – De valószínűleg ilyesmi történhetett. A parancsnok meg becsapott, és nem ébresztett fel... Na, most majd mindenki rajtunk nevet! Becsaptak bennünket, mint valami hátulgombolós kisgyerekeket!"

Vologyának szörnyen melege lett, és egész teste viszketni kezdett. Megrázta magát, és lelépett a földre. Az imént hallott hangok egyre közeledtek. Vologya eleinte csak egyes összefüggéstelen szavakat hallott. Később megismerte a komisszár mélyen dörmögő hangját. Ivan Zaharovics halkan, de érthetően beszélt:

– Elvtársak! Menjen mindenki a helyére! Nem kell összecsődülni. Ez úgysem használ semmit. Ami megtörtént – megtörtént.

Izgatott súgás-búgás, moraj volt a válasz e szavakra. Mind egyszerre szólt, egymás szavába vágtak, de igyekeztek nagyon halkan beszélni. Most megint megszólalt a komisszár:

– Kedves barátaim... Én magam is megértem... De reménytelen az állapota... Hogyan?... Nem, alig tér magához... Eddig is csak emberfölötti akarattal tudott talpon maradni... Hiszen az egész koponyáját szétlőtték...

– Amikor felhoztuk, én már akkor tudtam... – mondta valaki, és Vologya felismerte Kornyilov hangját. – Bármilyen súlyos is a valóság, szembe kell vele nézni: a parancsnokot elvesztettük...

Vologya felrázta az alvó fiúkat, belekapaszkodott az ingükbe, és ráncigálni kezdte őket. Remegő ajka nem akart engedelmeskedni:

– Halljátok?! Szasa bácsit... Zjabrevet... Ó, hogy az a... Halálosan megsebesítették! Mi pedig itt nyugodtan aludtunk...

Hevesen eltaszította magától a két megrémült gyereket, és futott,

rohant a hangok irányába, végig a homályos folyosón. Egy fordulónál megpillantotta a lámpások halvány, gyér fényét, és a félhomályban nekiszaladt valakinek. Hatalmas tenyér simította végig a fejét:

– Hát, Dubinyin, így van ez... – hallotta Vologya a feje fölött a komisszár fátyolos hangját.

– Miért nem költöttek fel bennünket, komisszár elvtárs? Hiszen megígérték...

– Eh, kis barátom, mit számít ez most már... Te még sokszor és sokáig leszel ébren, de a parancsnokunk már soha többé nem ébred fel, akárhogy költögetjük... Milyen nagyszerű ember volt...

Vologya alig vette észre, hogy már Vanya és Tolja is ott van mellette. A partizánok körülfogták a komisszárt. Bár kora hajnal volt, senki sem aludt. Olyan halkan beszéltek az emberek, mintha attól tartanának, hogy felébresztenek valakit. És a halk félszavakból, töredezett mondatokból is megértették a fiúk, hogy mi történt fenn, amíg ők aludtak.

A parancsnokság tervei értelmében a partizánok éjszakai támadásra indultak, hogy magukra vonják a Kercs ellen nyomuló ellenséges erők egy részét. Ezenkívül feltétlenül meg akarták semmisíteni a bánya közelében levő német parancsnokságot. Mindenki tudta, hogy az ellenség támadásra készül a partizánerőd ellen. S ezen az éjszakán a partizánok rohamcsapata, harminc ember, egy távoli, titkos járaton át felment a föld felszínére. A csapatot Zjabrev személyesen vezette, vele volt Lazarev, Kornyilov, Zsucsenkov, Szergejev egytucatnyi Komszomol-taggal – a legmegbízhatóbb és legügyesebb elvtársak – Ivan Zaharovics Gricenko pedig a kivezető nyílásban elhelyezett géppuskájával fedezte a csoportot.

Amikor a fasiszták észrevették a partizánokat, eszeveszett pánik tört ki soraikban. A hitleristák vaktában lövöldöztek. A váratlan támadás során a partizánok a sötétben sok fasisztát elpusztítottak, a német stáb székhelyét felrobbantották. Megszakították az összeköttetést a többi német egység parancsnokával. Sztarij-Karantyin körül heves harc támadt, a nácik szünet nélkül lövöldöztek, és világítórakétákat robbantottak. A Kercsbe irányított hitlerista egységek most a szétvert zászlóalj segítségére siettek. Nyilvánvaló volt, hogy ezek egy ideig Sztarij-Karantyinban és Kamis-Burunban maradnak.

Ez a körülmény természetesen megkönnyítette Kercs védőinek helyzetét.

De a partizáncsapat drágán fizetett ezért a merész támadásért. Az egyik hitlerista találomra kilőtt géppuskasorozata tűzkorbácsként suhintott végig az osztag élén haladó Zjabreven. De sérült fejjel, golyókkal a vállában, rettenthetetlenül ment tovább. Parancsokat osztogatott, továbbra is vezette és irányította csapatát. Csak az utolsó pillanatban, amikor ereje végképp elhagyta, és már-már elvesztette az eszméletét, akkor adott parancsot a visszavonulásra. Lazarevre, a vezérkari főnökre bízta a partizáncsapat vezetését.

Gricenko géppuskájának pontos és gyors tüze megakadályozta, hogy a fasiszták bekerítsék az osztagot. A partizánok mellett – hol jobbról, hol balról – láthatatlan, de a fasiszták számára áttörhetetlen falat emeltek Gricenko bácsi géppuskasorozatai.

A fasiszták ekkor már minden oldalról elkeseredett, vad támadásba kezdtek. A rohamcsapat, feladatát sikeresen elvégezve, harcolva visszavonult a kőbányába. Karjukon hozták az eszméletlen parancsnokot és a harcban megsebesült három partizánt: Rjabenkót, Kuzselnijt és Pavlenkót.

A folyosón összesereglett partizánok sorain keresztül a három fiú nagy nehezen elvergődött az orvosi szoba ajtajáig. Ide senkit sem engedtek be. De a lepedőből készült függöny mögül rekedtes, elcsukló, sóhajtásszerű hörgés, tompa nyögés hallatszott. Egy pillanatra előtűnt az ápolónő, vagy ahogy itt nevezték, Marina doktornő sápadt arca.

– Szóljatok a komisszárnak és a vezérkari főnöknek ... Azonnal, sürgősen jöjjenek ide ... – suttogta, és eltűnt a függöny mögött.

Egy perccel később a partizánok sorfala között belépett a betegszobába Kotlo és Lazarev. Mély csönd támadt. Aztán a belülről megvilágított lepedő meglibbent, és a komisszár kilépett. Néhány pillanatig mozdulatlanul, némán állott, majd levette sapkáját. A partizánok szavak nélkül is megértették. A lehajtott fejekről lekerültek a sapkák. Vologya körül mintha megrendültek volna a kőfalak, és a folyosó boltozata is lejjebb ereszkedett. „Nagyszerű ember volt" jutott eszébe a komisszár szava, és suttogva Vanya felé fordult:

– Tegnap kezet fogott velem, és megköszönte ... a felderítést.

Még aznap este eltemették Zjabrevet. Egyik keskeny benyíló folyosóban állították fel a hatalmas mészkőlapokból összerakott koporsót. Ide fektették a parancsnok holttestét, és egy sátorlappal takarták le. A kisírt szemű Nagya Sulgina és Nyina Kovaljova térdre ereszkedett, és papírból készült virágkoszorút helyezett el a hősi halált halt parancsnok feje mellett. Mindnyájan körülállták a ravatalt.

A koporsóra égő gyertyákat tettek. Ezeknek halvány fényében nézte Vologya a parancsnok szép, férfias arcát, amely most a szürke mészkőhöz volt hasonló. Sírás fojtogatta a torkát, de lenyelte szivárgó könnyeit, és csak nézte-nézte Zjabrev kővé meredt, sápadt arcát. Még sohasem találkozott ilyen közvetlen közelről a halállal. Szörnyű volt még csak elgondolni is, hogy az örökké vidám, mosolygó szemű parancsnok, aki még tegnap olyan kedvesen és figyelmesen kérdezgette őt, ez a magabiztos, erős, szép szál ember ma itt fekszik a szürke kövek között, mozdulatlanul és dermedten, mintha maga is egy kődarab lenne. Azután, ha majd letakarják a koporsót a nagy, súlyos kőlapokkal, a kövek ránehezednek a parancsnok mellére és mozdulatlan szívére. És ha eloltják a gyertyákat, mindenki kimegy innen, de Szasa bácsi, Zjabrev parancsnok, itt marad egyedül, élettelenül a sötétben... Egy darabja lesz ennek a rideg kővilágnak, amely egyszerre mázsás súllyal nehezedett Vologyára.

Eleinte nem is hallotta tisztán a komisszár szavait:

– Partizán elvtársak, parancsnok elvtársak, partizánok asszonyai, fiai és leányai: mindnyájan árvák lettünk. Nem találok most megfelelő szavakat..., de nincs is olyan szó, amely kifejezhetné mindazt, amit el szeretnék mondani hősi halált halt parancsnokunkról. Eljön majd az idő, amikor mindezt megfelelő szavakkal elmondják. Talán könyvet is írnak róla. A mi feladatunk pedig addig is: nem szavakkal, hanem tetteinkben őrizni emlékét. Fogjátok elszántabban, erősebben kezetekbe a fegyvert, partizán elvtársak! És harcos bajtársunk sírja fölött fogadjátok meg, hogy nem adjátok ki a kezetekből... Mert ezt a fegyvert a nép bízta reánk, és ezzel fogtok harcolni a végső győzelemig a fasiszta élősdiek ellen, amelyek, mint a tetvek, mászkálnak most fenn, a mi tiszta földünkön... Esküdjetek meg, hogy bosszút álltok szülőföldünk minden szenvedéséért, dicső parancsnokunk haláláért...

És mind egyszerre emelték néma esküre fegyverüket a föld alatti kriptában. A fegyvertelen pionírok kezüket emelték fejük fölé, és pionírtisztelgéssel búcsúztak szeretett parancsnokuktól. Kornyilov most az egyik katonától egy vörös göngyöleget vett át és szétbontotta. S a gyertyák és lámpások imbolygó lángjánál a tengerészlövész-század vörös selyemzászlaja lobogott. A megmentett zászlót át- meg átütötték a puskagolyók, szélét rongyosra tépték a gránátszilánkok. Kornyilov gyengéden a parancsnok holttestére terítette a vérvörös lobogót, majd fél térdre ereszkedve megcsókolta a zászló egyik sarkát. És a partizánok mind sorban, egymás után a zászlóhoz léptek, puskájukra támaszkodva fél térdre ereszkedtek, és megcsókolták a harci lobogót, amely alatt örök álmát aludta Alekszandr Fjodorovics Zjabrev.

De nem lehetett sokáig gyászolni. Mindenki tudta, hogy a partizánok merész kitörése után a megrémült hitleristák mindent elkövetnek, hogy elpusztítsák a föld alatti erődöt. A hívatlan vendégek bármelyik pillanatban betoppanhattak. A kőbánya bejáratainál megerősítették az őrséget. A felső folyosókban és tárnákban újabb, villanyárammal felrobbantható szóróaknákat helyeztek el. A robbantáshoz szükséges villanyáramot szolgáltató telepes készüléket Zsucsenkovnak, a mészkőbánya egykori vezetőjének, a robbantócsoport parancsnokának és fegyverfelelősnek kellett működésbe hoznia.

A partizáncsapat vezetését Lazarev vette át, akit a bányászok jól ismertek. A mindig figyelmes és nyugodt, megfontolt Lazarev biztosan tájékozódott a föld alatt, és jól ismerte az embereket. Köztiszteletben álló régi párttag volt. Igaz, hogy nem olyan vidám és könnyed, tetteiben nem olyan merész, vakmerő, mint Zjabrev volt, de a mostani helyzet nem is ezt kívánta meg a parancsnoktól. Az új stratégia most több óvatosságot, mértéktartást, meggondoltságot követelt.

A föld alatti erődben a partizánok mind úgy vélekedtek, hogy ha valaki, akkor Szemjon Mihajlovics Lazarev az az ember, aki meg fog birkózni az előttük álló újabb feladatokkal.

Lazarev név szerint ismerte a partizánokat. A szervezés idején

Zjabrev és ő válogatta ki gondos és lelkiismeretes munkával a legmegbízhatóbb, az ilyen komoly dologra legalkalmasabb embereket; szigorúan ellenőrizte az egyes kiválasztott személyeket. Zjabrev megbízásához híven Lazarev magával hozott kamis-buruni kommunistákat, halászokat és bányászokat. Zjabrevvel együtt kerestek és találtak megfelelő embereket a pártonkívüliek között is. Manto, Gajdarov és sok más partizán nem volt ugyan a párt tagja, de életüket el sem tudták volna képzelni a szovjethatalom nélkül. Zjabrev és Lazarev hívására örömmel léptek át a népfelkelők soraiból a partizáncsapatba. Mikor a föld alatti erőd helyőrségébe beolvadt Petropavlovszkij tengerészgyalogos-századának megmaradt része, Lazarev annak minden egyes katonáját személyesen ellenőrizte, és négyszemközött hosszasan és kimerítően elbeszélgetett mindenkivel.

Az egész csapat letette a partizánesküt. Saját kezű aláírásukkal erősítették meg fogadalmukat, hogy bosszút állnak az ellenségen, hogy erejüket és életüket nem kímélve küzdenek azért, hogy a nép győzelmet arasson a hódítók felett.

Vezérkari főnök most Alekszandr Nyikolajevics Petropavlovszkij főhadnagy lett. Petropavlovszkij hivatásos katona volt, és hamarosan a hadsereg, a front szabályai szerint rendezte be a föld alatti erőd életét. Meggyőzte a parancsnokságot, hogy taktikai meggondolások alapján csökkentsék és a legszigorúbban határolják el a partizáncsapat föld alatti területét. Az új vezérkari főnök meg is rajzolta ennek a partizánterületnek pontos térképét. Zsucsenkovval együtt, aki a kőbánya minden egyes rejtett zugát ismerte, bejárták mind a három horizontot, és Petropavlovszkij – iránytűje segítségével – pontosan megállapította a folyosók irányát, lemérte hosszúságukat, és szakszerűen rávezette az adatokat a térképre.

Kijelölték az őrhelyeket, megállapították a géppuskafészkek és a rohamcsapatok helyét. A géppuskákat úgy helyezték el, hogy szükség esetén a legrövidebb úton vihessék át egyik szektorból a másikba. Ugyancsak Petropavlovszkij javaslatára a kőbánya partizánlakta belső körzetét terméskőből emelt fallal vették körül. Ez a fal a mélybe vezető valamennyi folyosót elzárta. Ha a felderítők valamelyik felső folyosóra akartak eljutni, ki kellett emelniök a falból egy-egy megjelölt nagy követ. Az aláaknázott falból csak megfelelő

előkészülettel, nagy óvatossággal lehetett egy-egy követ kiszedni. Ezt a műveletet minden esetben Zsucsenkov személyesen ellenőrizte.

A felderítőktől Petropavlovszkij pontos felvilágosításokat követelt. Jelentés közben nem tűrte a szószaporítást. Vologya eleinte nem nagyon szerette az új vezérkari főnököt, mert az egyszer kiküldte őt a parancsnokság helyiségéből, ahová a fiúk eddig engedély nélkül is bemehettek. De később az ifjú felderítők, Vologyával együtt, a vezérkari főnöktől kapott feladat végrehajtása után egyre katonásabban és tömörebben jelentették a parancs teljesítését. Most már nem lógatták kezüket-lábukat jelentés közben, hanem vigyázzban álltak. Petropavlovszkij örült, hogy a gyerekek ilyen hamar elsajátították a föld alatti erődben meghonosodott katonás rendet.

A pionírok a parancsnokságon felváltva telefonügyeletes szolgálatot tartottak. Egy alkalommal Petropavlovszkij Vologyát találta a telefon mellett. Mellé ült, és felhasználva az alkalmat, beszélgetésbe elegyedett a kisfiúval, akit már régóta szeretettel figyelt.

– Tudod, Vologya, eleinte azt gondoltam, hogy a mi géppuskásunk, Ivan Zaharovics, az édesapád. Nagyon vigyáz rád, és gondoskodik rólad.

– Ő a nagybátyám. Vanyával pedig kiskorunk óta jó barátok vagyunk.

– Hát apád hol van?

– Tengerész. Most a fekete-tengeri hajóhadban szolgál.

– És anyád?

Vologyának elborult az arca, s az imént még büszkén ragyogó szeme hirtelen elsötétedett. Szemöldökét olyan komoran ráncolta, hogy Petropavlovszkij akaratlanul is közelebb húzódott hozzá, és kezét a kisfiú vállára tette.

– Nem tudom, Petropavlovszkij elvtárs – szólalt meg halkan Vologya. – Remélem, hogy él. De hogyan él, azt nem tudom . . .

– Ne aggódj, reméljük, hogy hamarosan minden jóra fordul – szólt nyugodt hangon Petropavlovszkij. – Nekünk itt, a föld mélyén, nehéz a sorsunk, de ott fenn, fasiszta megszállás alatt, talán még rosszabb. Az én anyám is ottmaradt – Leningrádban.

Azután Kercsről beszélgettek, ahová Petropavlovszkij Szevasz-

topolból érkezett a háború első hónapjában. Elmesélte, hogy október 28-ára virradó este ő volt a kercsi városparancsnokságon az ügyeletes tiszt. Légiriadó volt Kercsben. Megkezdődött a bombázás. A riadó alatt egy rendőr szaladt a parancsnokságra, és jelentette, hogy a Mitridat-hegyről valaki fényjeleket ad az ellenségnek. Petropavlovszkij az őrjárattal együtt megindult a Mitridat-hegy felé, és ő is látta, hogy a hegy lejtőjén valaki valóban jeleket ad: hosszabb-rövidebb időközökben fehér és vörös fények villantak fel az éjszakában. A fényjelek betűket formáltak a morzeábécé szerint. Petropavlovszkij jól ismerte ezeket a jeleket. Megpróbálta megfejteni a fénnyel adott üzenetet, de hamarosan rájött, hogy nem a szokásos morzeábécé szerint villannak a fényecskék. Titkos jeleket használtak. Az őrjárattal együtt futólépésben érkezett fel a hegyre, de már elkésett. Az árulónak sikerült elmenekülnie, csak a jelzőkészüléket hagyta ott.

– Jó, hogy ezt a dolgot idejekorán észrevettük – folytatta Petropavlovszkij –, mert nagyon kellemetlen éjszakát szerezhettek volna nekünk a fasiszták. A gazfickó, úgy látszik, tudta, hogy mi volt akkor este a kikötőben. De mégsem sikerült az aljas terv teljes megvalósítása. És tudod, ki vette észre elsőnek a bitang árulót? Egy kis pionír!... A kercsi pionírok eszerint nagyszerű gyerekek! A légoltalmi őrjáratban részt vett rendőr később elmondotta, hogy egy kisfiú jelentette neki, a futástól és az izgalomtól egészen kifulladva: „A Mitridat-hegyről valaki jelzéseket ad a fasisztáknak. Pionírbecsületszavamra!..." A rendőr akkor még a nevét is megmondta annak a fiúnak. Talán ismered is?... Várj csak! Ogloblinnak hívták... Nem, azt hiszem, Kologyin...

– Talán Dubinyin? – kérdezte Vologya, és komolyan nézett a vezérkari főnök szemébe.

– Állj! Hadd gondolkozom... De hiszen akkor... Nahát, milyen feledékeny vagyok! – kiáltott fel Petropavlovszkij, és zavartan bámult Vologyára, mintha most látná először életében. – Szóval te voltál! Én meg éppen neki mesélem el..., de a legjobb az, hogy ő meg nyugodtan végighallgatja!

És ettől a naptól kezdve a vezérkari főnök még jobban megbecsülte az ifjú felderítők parancsnokát.

A föld alatti szigorú katonai fegyelem bevezetésében sokat segített Georgij Ivanovics Kornyilov is, a hadsereg régi, tapasztalt politikai tisztje. Kornyilov egy csapásra megnyerte az emberek tetszését; különösen a gyerekek rajongtak érte, rendkívül katonás magatartása, szűkszavú, határozott beszédmodora miatt. A politikai megbízott kitűnő céllövő volt, és minden dolgát pontosan, fegyelmezetten, de könnyedén, erőlködés nélkül végezte, anélkül, hogy „katonásdit" játszott volna: bokáját nem csapta össze tüntetően, beszédét nem tűzdelte meg „rend", „fegyelem", „pontosan" és más ilyen „nélkülözhetetlen" szavakkal. Az emberek mégis első szóra engedelmeskedtek neki, és erőteljes hangú, szűkszavú parancsait sietve teljesítették. A fiúk hamarosan észrevették, hogy a partizánok mindenben Kornyilovhoz igazodnak, és róla vesznek példát. Igyekeznek ugyanolyan határozottan viselkedni, mint ő. Kornyilovot időközben kinevezték a komisszár helyettesévé, és rábízták a föld alatti erőd ifjúságának nevelését is.

Zjabrev temetését követő napon Kornyilov meglátogatta Vologyát és Vanyát. A fiúk éppen pihentek. Nyugtalan éjszaka volt. A németek a biztonság kedvéért egész éjjel géppuskával lőtték a kőbánya körzetét, hajnalban pedig egyes tárnákba kézigránátokat és szóróaknákat hajítottak. A robbanások a felső folyosók egy részét beomlasztották, két-három tárnát betemettek, de magában az erődben nem tettek nagy kárt. A robbanás és a földomlás zaja itt-ott riadalmat okozott, mert a dübörgés valamennyi folyosón végigvisszhangzott. Éjszaka kétszer volt riadó, és a fiúk nem alhatták ki magukat. Így hát most, munkájuk végeztével pótolták a mulasztottakat.

Mikor Kornyilov belépett a barlangszerű kamrába, a fiúk fel akartak ugrani a szalmazsákról. De a politikai tiszt visszanyomta őket, és leült a kőágy szélére.

– Pihenjetek, gyerekek, pihenjetek... Ki tudja, milyen éjszakánk lesz? Ma mit csináltatok?

– Ma a felső horizonton, a „Kijev" szektort aknásítottuk Vlagyimir Andrejeviccsel és robbantóosztagával.

– Ohó! Ha már Zsucsenkov ennyire megbízik bennetek, akkor ti már teljes értékű partizánok vagytok.

– Tudja, Gora bácsi, Zsucsenkov elvtárs azt mondta nekünk: „Manto ajánlott benneteket azzal, hogy ügyesen válogattátok a kétszersültet. Hát akkor talán az ellenség számára készült mézeskalácsokkal is tudtok bánni." Aztán ott hordtuk az aknákat, meg lyukakat fúrtunk a földbe. Ez mindenesetre sokkal érdekesebb, mint lencsét vagy borsót válogatni a konyhán.

Kornyilov átlapozta a könyveket, amelyek kicsúsztak Vologya párnája alól, majd gondosan egymásra rakta és félretette őket.

– Azért jöttem most hozzátok – folytatta a beszélgetést kissé elgondolkozva –, mert ti mindketten pionírok vagytok. És Tolja Kovaljov szintén. Meg kellene itt alakítanunk a pionírszervezetet. Szovjet emberek vagyunk, tehát mindenütt, még a föld alatt is szovjet módra kell élnünk, hogy minden rendben legyen. Van nálunk két gyerek: Vova Lazarev és Zsora Jemelin. Ezek valahogy mindenből kimaradnak... Ugye, ez nem helyes? Szerintem legalábbis nem...

– De ők még egészen kicsik – vakarta a fejét Vanya.

– Úgy van, Gora bácsi – csatlakozott Vologya az előtte szólóhoz. – Nagyon fiatalok ők még ahhoz, hogy pionírok lehessenek.

– Nos, először is Zsora Jemelin nem is olyan nagyon fiatal. Megállapításom szerint már tízéves. Vova, az igaz, még csak nyolc. De nagyon igyekszik. És tudjátok, figyelembe kell venni a hadiállapotot és a mi különleges helyzetünket. Én bizony a korhatár elérése előtt is felvenném őket... Te mit gondolsz, Vologya?

– Mondja, Gora bácsi, nem lehetne pionírjelölteknek felvenni őket?

– Nem, barátocskám, ilyet még nem hallottam. Úgy tudom, hogy a pionírok szervezeti szabályzatában ilyesmiről nincs szó... És azt gondolom, hogy ha derék gyerekek, nyugodtan fel lehet őket venni. S akkor lesz egy pionírőrsünk. Mondjuk, a sztarij-karantyini partizáncsapat keretében működő, Zjabrev nevét viselő, önálló pionírőrs.

Vologya villámgyorsan felült fekhelyén, és lerúgta a takaróját.

– Szasa bácsiról nevezzük el? – csak úgy ragyogott a szeme, és állával a vállát kezdte dörzsölgetni. – Ó, Gora bácsi, ezt aztán nagyszerűen kigondolta!... Ugye, Vanya, milyen nagyszerű?

– Gora bácsi nem szokott rosszat javasolni – állapította meg higgadt tárgyilagossággal Vanya.

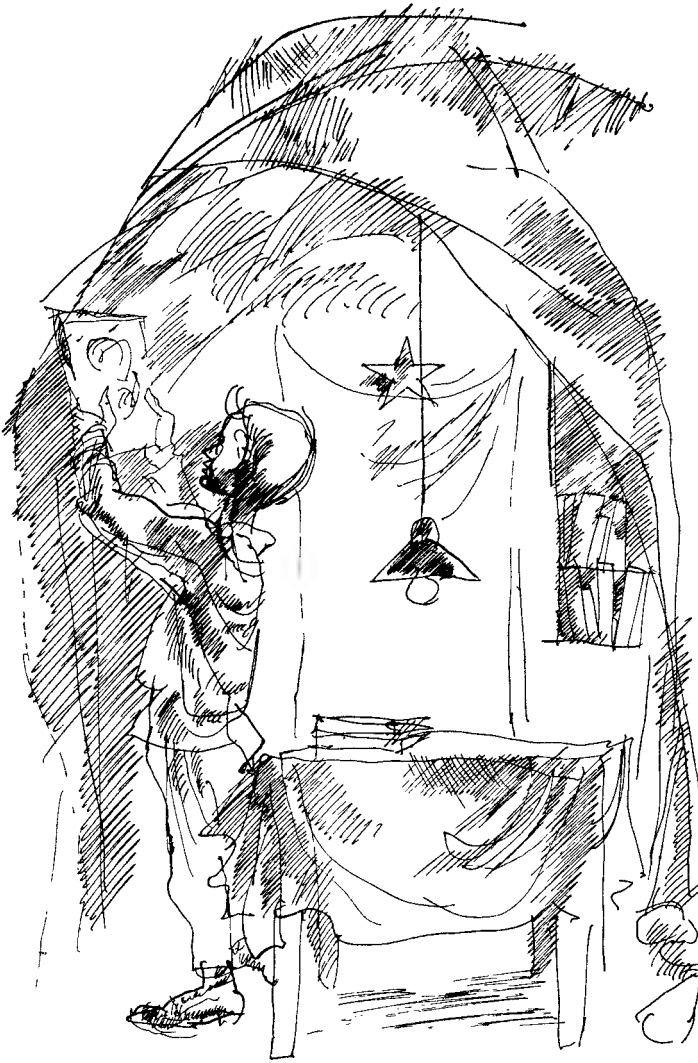

– Csak egy hiba van – szontyolodott el Vologya –, nem lesz elegendő nyakkendőnk mindenki számára. Hol lehet itt, a föld alatt, vörös szövetet szerezni?

Kornyilov elgondolkozott, majd Vologya szemébe nézve, határozott hangon kijelentette:

– Lesz nyakkendő! Te és Vanya átadjátok a tiéteket az újoncoknak.

– Hát azt azért... Gora bácsi, engedje meg... Ezt mégsem lehet... – tiltakozott a két pionír.

– Ti majd újat kaptok – felelte Kornyilov. Valami titokzatos, diadalmas kifejezés jelent meg az arcán. – Bizony, újat kaptok, gyerekek! Ígérem nektek...

A fiúk a következő napot azzal töltötték, hogy lenini „Vörös Sarkot" rendeztek be az alsó horizonton. A partizánfeleségek e célra feláldozták hazulról megmentett legszebb szőnyegeiket. Nagya Sulgina és Nyina Kovaljova képes újságokból kivágott, színes fényképekkel díszítették ą helyiséget. Vologya elhelyezkedett a lámpás mellett, és késő éjszakáig rajzolt színes ceruzákkal. A partizánok szívből gyönyörködtek Vologya munkájában. Nagy buzgalommal hordták ide a föld alatt található könyveket is. Vologya is lelkesen cipelte a párnája alatt tartogatott, átnedvesedett, málladozó könyveket.

Másnap Jasa bácsi idetolta féltett motorkerékpárját, amelynek berregésére és benzinbűzére a második horizont lakói már alaposan ráuntak. Vologya az újságpapírral letakart asztal fölé kis villanylámpát szerelt, és Manto próbaképpen beindította a szomszédos járatban elhelyezett motorbiciklit. A villanylámpa kigyulladt, és megvilágította a képekkel, szőnyegekkel és színes rajzokkal díszített kőfalakat, Jasa bácsi nyirkosság ellen zsákba burkolt mandolinját, a dámajátékot, egy halom megsárgult dominót. Volt itt még gramofon is és egy nedvességtől félig szétesett lemezesdoboz.

A fasiszták néhány bizonytalan kísérletet tettek, hogy bejussanak a partizánok föld alatti birodalmába. De az őrség résen volt, azonnal tüzet nyitott, és telefonon segítséget hívott. A sűrű homályban kézi-

gránátok repültek a fasisztákra. A fasiszták, hogy mentsék a bőrüket, sietve visszavonultak.

Estefelé elcsöndesült a harc. Ezt a nyugalmas időpontot jelölte ki Kornyilov, hogy felvegyék Zsora Jemelint és Vova Lazarevet a pionírok közé.

Lazarev, a parancsnok és Kotlo, a komisszár ünnepélyesen helyet foglalt az asztalnál. Előttük ott feküdt a két vörös pionírnyakkendő.

A „Vörös Sarok" bejáratánál összegyűltek a partizánok. Kornyilov az asztalhoz lépett, tisztelgett, és a parancsnoktól engedélyt kért, hogy a komisszárhoz fordulhasson. A komisszár és a parancsnok felállt, és úgy hallgatták:

– Komisszár elvtárs! A Zjabrev elvtárs nevét viselő, önálló pionírőrs jelentéstételre megjelent!

És felhangzott a vezényszava:

– Pionírőrs! Jelentéstételre sorakozó! Hat lépés előre – indulj!

A partizánok utat nyitottak, és az öt kisfiú katonásan, egyszerre lépkedve bevonult a helyiségbe. Az asztal előtt vigyázzba merevedve megálltak. Vologya kilépett a sorból, tisztelgett a komisszárnak, és a mély csöndben erős hangon beszélni kezdett:

– Komisszár elvtárs! A sztarij-karantyini partizáncsapat keretében alakult, Zjabrev elvtárs nevét viselő, önálló pionírőrs a szervezet felállítása céljából teljes létszámmal megjelent. Jelen van öt pionír, közülük kettőt csak most veszünk fel... – Vologya elakadt, Kornyilovra pillantott, aki biztatóan és helyeslően bólintott, és kijavította a mondatot: – vagyis most lépnek be. A jelentést leadta az őrs és az ifjú felderítőcsoport parancsnoka: Vlagyimir Dubinyin pionír.

– A jelentést elfogadom – válaszolta a komisszár, és odasúgta a parancsnoknak: – Mit kell ilyenkor mondani? Segíts, Lazarev, én bizony már egy kicsit elfelejtettem...

– Ünnepélyes fogadalomtételre, őrs – vigyázz! – vezényelt keményen Vologya, majd szabályos hátraarcot csinált, belépett a sorba, ahol ismét hátra arccal visszafordult.

– Georgij Jemelin és Vlagyimir Lazarev! – szólította a két fiút a komisszár.

A tízéves Zsora és a parancsnok nyolcéves fia, Vova előlépett. Izgalomtól kiszáradt szájuk szélét nyalogatták. Előírásosan tisztelegtek. Szemjon Mihajlovics Lazarev egyszerre azon vette észre magát, hogy izgalmában ő is szája szélét nyalogatja, miközben fiacskáját nézegeti.

És a föld alatti „Vörös Sarok"-ban, a motorkerékpár lámpájának remegő fényében, felhangzottak a pionírfogadalom szavai. Azok a jól ismert, ünnepélyes szavak, amelyek eddig csak fenn, az iskolák napfényes, világos, nagy termeiben, az üzemek kultúrpalotáiban és klubjaiban hangzottak el:

– Én, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének ifjú pionírja...

A csengő kisfiúhangokra, az ifjú leninistáknak, a forradalom legkisebb gyermekeinek e szent esküjére kitágultak a kőfalak, megemelkedett a súlyos mészkőboltozat.

– ... ígérem, hogy állhatatosan küzdeni fogok... a kommunizmus győzelméért! – mondotta hangosan, az izgalomtól remegő hangon a kis Zsora és Vova.

És mögöttük, a sor jobbszárnyán, Vologya hangtalanul mozgó ajakkal minden szót elismételt.

E percek ragyogó, ünnepélyes jelentőségét nem tudta elhomályosítani a robbanások idáig hangzó, tompa döreje sem. A partizánok megilletődve, némán hallgatták a pionírfogadalmat.

– ... ígérem, hogy úgy fogok élni és tanulni, hogy szocialista hazám méltó polgára legyek!

A komisszár az asztalhoz szólította a két fiút.

– Nyina Kovaljovát és Nagyezsda Sulginát, a Szovjetunió Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetsége tagjait megbízom, hogy a szervezetbe most felvett ifjú pionírok nyakára kössék fel a vörös nyakkendőt – szólt a komisszár.

Nyina és Nagya felvették az asztalról a két nyakkendőt, és az emelt fővel álló, lélegzetüket visszafojtó Zsora és Vovka nyakára kötötték a pionírrá avatás jelét.

– Nektek pedig – fordult a komisszár Vologya Dubinyinhoz, Va-

nya Gricenkóhoz és Tolja Kovaljovhoz –, nektek mint harcos, tevékeny pionírroknak én magam kötöm a nyakatokba ezeket a nyakkendőket... – és a közelben álló Kornyilovtól három sötétvörös, nem egészen szabályos, sebtében beszegett háromszögletű kendőt vett át. – Ezek, pionírok, nem egyszerű nyakkendők... Ezek egészen rendkívüli, és bátran mondhatom, barátaim, különleges megtiszteltetést jelentő nyakkendők... Ti mindnyájan láttátok azt a harci zászlót, amellyel a tengerész elvtársak érkeztek ide. Golyók, gránátszilánkok tépték, szaggatták meg ezt a zászlót, és ezzel takartuk le hősi halált halt parancsnokunk holttestét..., örök dicsőség neki!... Ti jól tudjátok, hogy a pionírnyakkendő egy része a vörös zászlónak. És mi a tengerészlövészeknek az ellenségtől megmentett vörös zászlajából, az egyenlőtlen harc során megszaggatott egyik darabjából szabtuk ki ezt a három nyakkendőt három pionírunk számára, akik a munkában és a harci felderítésben egyaránt igazi, ifjú hazafiaknak bizonyultak, és méltók arra, hogy mellükön viseljék a mi szent zászlónk egy darabját. Lépjetek közelebb, pionír elvtársak!

S a komisszár saját kezűleg kötötte a három kis felderítő nyakára a viharvert, helyenként fekete cérnával összeöltögetett, kissé talán rövid nyakkendőket, amelyeknél megtisztelőbbet bizonyára a világ egyetlen pionírja sem kapott...

– Lenin ügyéért a harcra legyetek készen!

– Mindig készen!

Amikor mindhárman visszaléptek a sorba, a parancsnok kijelentette, hogy a három ifjú felderítő, Dubinyin, Gricenko és Kovaljov, megbízhatóságával és buzgóságával méltónak mutatkozott arra, hogy fiatal kora ellenére fegyvert kapjon.

A fiúk alig hittek a fülüknek. Tágra nyílt szemmel, csodálkozva bámultak egymásra. Hogyan? Lehet, hogy leghőbb vágyuk megvalósul?... Lehet, hogy fegyvert kapnak?...

– Zsucsenkov elvtárs, fegyverfelelős, kérem, adja át a pionírok nak a számukra kiutalt fegyvereket! – hangzott Lazarev parancsa.

A magas, csontos arcú Zsucsenkov kilépett a bejáratnál álló partizánok csoportjából. Hóna alatt három furcsa, rövid csövű puskát tartott. A puskák agya ugyanolyan volt, mint a rendes, szabályos fegyvereké, a závárzata sem különbözött a szokásostól, de a csövek

félolyan hosszúak voltak csupán. A fiúk bizonytalanul vették kezükbe ezeket a rövid puskákat, és attól tartottak, mindjárt kinevetik őket. Kornyilov észrevette zavarukat, odalépett hozzájuk, és elmagyarázta, hogy Zsucsenkov az ő utasítására készítette ezeket a karabélyokat a pionír felderítők számára a régi, még a polgárháború idején kipróbált módszer alapján: ügyesen körülreszelte a csövet, majd egy hordó vízbe, a víz alá merítve, elsütötte a puskát. A megreszelt részen a cső azonnal letört. Így a fegyver hosszúsága most tökéletesen megfelelt a kis felderítők termetének. Ezenkívül még egy nagy előnyük volt ezeknek a puskáknak: föld alatti harcra sokkal alkalmasabbak, mint a rendes puskák.

Mindhárom pionír ragyogó, örömtől sugárzó arccal markolta meg fegyverét. Végre ők is igazi, valódi partizánok lettek!

Akár azonnal is felrohantak volna az egyik kijárathoz, hogy puskavégre kapjanak egy-egy fasisztát. Mindenesetre elhatározták, hogy azon melegében kipróbálják a fegyvereket a céllövő pályán. Addig nyaggatták szegény Kornyilovot, amíg leballagott velük a lőtérre.

Ott azután akkorát durrant az új puska, mintha ágyút sütöttek volna el. A rövid csőből vakító lángcsóva lövellt ki, és megvilágította a bánya sötétjét. Az első próba után mindhárom pionírnak zúgott a füle, de ezt a világért sem vallották volna be, még egymásnak sem.

A partizánok azon nyomban elkeresztelték a rövid csövű puskákat „pionírágyúknak".

– No, most aztán már van tüzérségünk is! – tréfálkoztak.

A „tüzérség" ezalatt óvatosan tapogatta fájó vállát. Ugyanis a puska minden egyes lövés alkalmával könyörtelenül visszalökött, jókora ütést mért a megtántorodó fiúk vállára. Mindez persze semmiségnek tűnt fel a mellett a határtalan öröm mellett, amely a három pionírt most eltöltötte, amikor a puska závárzatát csattogtatták, amikor vállukhoz szorították a fegyver simára csiszolt, súlyos agyát, és fejüket könnyedén reáhajtva, akár egy hegedűre, bal szemükkel buzgón hunyorítva, jobb szemükkel mereven a puskacső végére tekintve, igyekeztek minél pontosabban célozni.

Kornyilov sokáig foglalkozott a fiúkkal. Elmagyarázta a helyes

testtartást, megmutatta, hogyan kell fekvő helyzetből, a puskát feltámasztva célozni és így tovább.

Vologya és Vanya este a párnájuk alá fektették puskájukat. Még félálomban is hideg, sikos csövét, sima tusát simogatták. A puska érintésétől megnyugodva, végre-valahára boldogan elszunnyadtak.

Másnap aztán jött a feketeleves. Kornyilov alaposan megmosta a fejüket, amikor észrevette, hogy a puskát nem zsírozták meg eléggé. Ez pedig nagyon fontos volt itt, a föld alatt. Az állandóan nedves, nyirkos levegőben ha csak egy napig is elhanyagolták, nem olajozták és kenték a fegyvereket, máris gyanús, barnás foltokat észlelhettek rajtuk. Manto bácsi háztartásában is egyre rozsdásodtak a kések és a villák. Ugyancsak átnedvesedtek a takarók, szőnyegek, párnahuzatok is, rostjaik málladoztak. Kellemetlen, dohos szag áradt a nyirkos fekhelyekből, az undorító nedvesség mindent átitatott, mindenhová behatolt, és mindent tönkretett. Kaparta az ember torkát, úgyhogy jóformán mindnyájan köhögni kezdtek.

De bármennyire is megnehezítette a légzést a bánya nyomott, fojtó levegője, akárhogy is kínozta őket a nyirkosság, munkájukat hibátlanul kellett végezniök.

S a föld alatti erőd élete a megszokott mederben, szigorú rendben folyt tovább, ama szabályok alapján, amelyeket maguk a partizánok állítottak fel.

ZABÉRT JÖTTÜNK...

Annyi tennivaló akadt a föld alatt, hogy az emberek alig győzték elvégezni. A legalsó szinten berendezett fegyverműhelyben Zsucsenkov elvtárs utasításai alapján lázas munka folyt, szüntelen fémcsörömpölés hallatszott. A szorgalmas Jasa bácsit a nap vagy az éjszaka bármelyik órájában megtalálhatták a konyhában. Senki sem tudta, mikor alszik, de tény, hogy az őrségváltáskor visszatérő partizánokat mindig meleg étellel várta. Még véletlenül sem felejtette el összegyűjteni az ételmaradékokat és csontokat Pirat, a komisszár vadászkutyája számára. Pirat az alsó horizonton lakott, és Zsora Jemelin gondozta. Kotlónak bizony most nemigen volt ideje a kutyájával törődni. A komisszár gondja és munkája jelentősen megszaporodott. Kornyilov és Petropavlovszkij vezetésével naponta „föld alatti hadgyakorlatot" tartottak, vagyis taktikai kiképzéssel foglalkoztak: kidolgozták és gyakorolták a föld alatti harcok módozatait a sötétben, a szűk folyosókon, az emeleteken és a tárnák lejáratainál. Azokat a terepeket, amelyekből a jövőben harci színtér lehetett, behatóan tanulmányozták, különböző pontokról belőtték, végül berajzolták a Petropavlovszkij által készített különleges térképbe.

Két-három emberből álló különleges csoportokat szerveztek az esetleges beomlások, sérülések kijavítására. E csoportokat a felső horizont és a távolabbi tárnalejáratok őrségei naponta több ízben is telefonon hívatták. A németek most egyre sűrűbben dobáltak kézigránátokat és szóróaknákat a mélybe, mintha kövekkel akarták volna eltemetni a partizánokat. A gyakori robbanások hatalmas dörrenései szinte éjjel-nappal visszhangzottak a föld alatt. A légnyo-

mástól ijedten pislogtak a lámpások, és állandóan zúgott az emberek füle.

A hitleristák időnként füstbombákat dobtak a kőbányába. A sűrű fekete füst betöltötte a föld alatti folyosókat, és elhomályosította, elfojtotta a bányászlámpások és zsebvillanylámpák fényét. Az emberek a sötétben egymásnak ütköztek, nekimentek a kőfalaknak. Amikor a füst eloszlott, a földön ujjnyi vastag fekete koromréteg maradt. A korom az emberek talpához tapadt, belepte ruhájukat, behatolt torkukba, tüdejükbe. A partizánok fekete nyálat köpködtek. Kénytelenek voltak felvenni a gázálarcokat, de a szállongó korom még így is behatolt pórusaikba.

A partizánok sejtették, hogy a németek a sűrűn gomolygó füsttakaró leple alatt akarnak észrevétlenül behatolni a bányába. Ezért minden alkalommal, amikor a fasiszták füstbombát használtak, riadót fújtak a föld alatti erődben.

A hitleristák fojtógázokkal is kísérleteztek. De Pekerman, az egészségügyi szolgálat körültekintő vezetője idejekorán beszerzett egy készüléket, amelynek most jó hasznát vette. E készülék segítségével azonnal megállapította a mérges gázok jelenlétét. S amint felhangzott a gázriadó – mindenki köteles volt felvenni a gázálarcot.

De a partizánok lassanként ezt is megszokták. Látták, hogy az aknák és a kézigránátok gyöngék ahhoz, hogy komolyabb kárt tegyenek a föld alatti erődben. A legfelső horizonton álló őrök hallották, hogy fúrják a fejük feletti kőréteget a fasiszták. Ezekbe a mély lyukakba robbanóanyagot helyeztek. Így akarták levegőbe röpíteni az erőd „tetejét". De ezek a robbanások csak kisebb beomlásokat okoztak. Természetesen a partizánok azért állandóan résen voltak, és felkészültek minden váratlan eseményre.

Lazarev szigorúan megtiltotta az embereknek, hogy megközelítsék a felszínre vezető tárnákat. Oda most már csak a felderítők: Susztov, Vazsenyin és Makarov mehettek.

Vazsenyin és Makarov a föld alatt szoros barátságot kötöttek. Úgyszólván elválhatatlanok lettek, mindent közösen csináltak, együtt pihentek és mentek szolgálatba, együtt ebédeltek, és együtt jártak felderítőbe. Vazsenyin Komszomol-tag volt. A kamis-buruni Komszomol-szervezet vadászzászlóaljából jött át a partizánokhoz.

Ez a zászlóalj azzal vált híressé, hogy néhány tagja elfogott két fasiszta pilótát, akik lelőtt repülőgépükből ejtőernyővel ugrottak ki, és gumicsónakon próbáltak menekülni a tengeren. A két fasiszta foglyul ejtésekor Vlasz Vazsenyin különösen kitüntette magát. Ez a mindig vidám, találékony, egyenes jellemű fiú szívesen látott vendég volt a föld alatti erőd minden folyosóján. A fiatalok tisztelték, de azért az ifjak és öregek is gyakran megeresztettek egy-egy enyhe tréfát a kissé kövér Vazsenyin „hatalmas" termetéről.

Nyikolaj Makarov sokkal idősebb volt, mint Vazsenyin. Mozgékony, sovány termetű, száraz, ráncos arcú, meglehetősen éles nyelvű, de nagyon szelíd ember volt. Valami titokzatos adottság révén, váratlanul és nesztelenül, csaknem ugyanabban az időpontban jelent meg a föld alatti erőd legkülönbözőbb részein. Alighogy feltűnt a parancsnokságon, máris egy távoli őrhelyről telefonált. Néhány perccel később Jasa bácsi, aki éppen Makarov ebédjét akarta őrhelyére küldeni, ijedten rezzent össze, mert háta mögött váratlanul megszólalt az öreg. Makarov rendkívül ügyes és gyors mozgásának köszönhette titokzatos hírét. A háború előtt bűnügyi nyomozó volt, és gyakran mondogatta társainak, hogy ez a mesterség szoktatta a macskaszerűen gyors és zajtalan járáshoz.

A partizánokat is előszeretettel tanítgatta a felderítők különleges, zajtalan mozgására. Makarov nem a sarkára lépett, hanem előbb a talpára, azután lágyan leeresztette sarkát a földre. Léptei valóban nesztelenek voltak. Egy alkalommal Petropavlovszkij a föld alatti erőd valamelyik veszélyes folyosójára indult egy pontatlanul megadott adat ellenőrzésére, hogy azt helyesen vezethesse rá a bánya térképére. Makarov kötelességének tartotta, hogy elkísérje a vezérkari főnököt. Tudta azonban, hogy Petropavlovszkij nem szereti az ilyen kíséretet. A felderítő ezért összeszedte minden tudását, ügyességét, és csaknem egy óráig haladt szorosan Petropavlovszkij nyomában anélkül, hogy az észrevette volna a láthatatlan kísérőt.

Vazsenyin eltanulta barátjától a nesztelen járást, és gyakran mondogatta:

– Amikor Makarovval felderítőbe megyünk, úgy érzem, mintha szárnyunk lenne, és repülnénk. Teljesen zajtalanul járunk.

A két barát csakhamar bejárta a bánya legtávolabb eső, legelha-

gyatottabb részeit, a sötét föld alatti folyosókat, amelyek a partizánok emelte falon túl kígyóztak. Makarov és Vazsenyin, ha elég messze kerültek a föld alatti erőd központjától, és nem kellett attól tartaniok, hogy az ellenség figyelme a partizánok tulajdonképpeni búvóhelyére irányul, időnként hatalmas zajt csaptak, és ezzel nagy riadalmat keltettek a fasiszták között. A felszínen tanyázó ellenséges katonákat becsalták valamelyik védőfalig, és a lőréseken át néhány jól irányzott lövéssel végeztek velük.

A föld alatt gyakran végzett földerítést Alekszandr Bondarenko tengerésztiszt is. Egyik ilyen útján felfedezte, hogy a régi bánya hetes számú aknájában még megvannak a felszínre vezető létraszerű feljáró maradványai. Ez a létra már régen elkorhadt, sőt helyenként több foka hiányzott is. Bondarenko mégis megpróbált felmászni rajta. Körül akart nézni, nem lehetne-e a hetes aknán keresztül a felszínre jutni. A partizánok úgy gondolták, hogy a fasiszták ezt egy beomlott aknának vélik. És valóban, ezen a környéken soha nem is láttak hitleristákat.

Lazarev, Kotlo, Kornyilov, Petropavlovszkij és Zsucsenkov is elkísérték Bondarenkót a hetes aknához. Magukkal vitték Vologyát is, hogy sürgős szükség esetén segítségért küldhessék.

Bondarenko ügyesen, gyorsan kapaszkodott felfelé a meredek létrán. Zajtalanul haladt, de időnként halk reccsenéssel tört le súlya alatt egy-egy korhadt létrafok. Már a fele magasságnál tartott, mintegy tizenöt méternyire a talajtól, amikor az akna nyílásába felülről egy hitlerista katona nézett be. Valószínűleg végighasalt a földön, és úgy dugta fejét a nyílás fölé. Elsőnek Kornyilov vette észre. Azonnal leadta az előre megbeszélt vészjelet. Bondarenko egy pillanatig sem habozott: majdnem kétemeletnyi magasból leugrott az aknába. Röptében még kiáltott egy figyelmeztető szót, nehogy a lenn állók közül valakire ráugorjon.

Minden bizonnyal összezúzta volna magát, ha tengerészéletében nem ugrott volna le sokszor a magasból, és nem tanult volna meg kötélhágcsóról úgy lekúszni, hogy lábával alig érinti a fokokat.

Szerencsére az akna alján a talaj sima volt, nem köves, mint másutt. Bondarenkót egy pillanat alatt félrerántották, és mindnyájan meghúzódtak egy oldalnyílásban. A vezérkari főnök testével fedezte

Vologyát. És abban a másodpercben már robbant is akna mélyén a felülről bedobott kézigránátköteg. A szilánkok csattogva vágódtak a sziklafalba, a füst és mészkőpor mindent elborított. A távolabbi üregek még sokáig visszhangoztak, és a hetes aknában még egyre hullott a kőtörmelék.

A partizánok nem sebesültek meg, a keresztfolyosóban jó fedezéket találtak.

A felderítők ezután is naponta látogatták a falon túl fekvő folyosókat. Nem valami vigasztaló híreket hoztak: a hitleristák állandóan tűz alatt tartották az általuk ismert valamennyi lejáratot. A partizánoknak mindig kevesebb lehetőségük maradt arra, hogy a külvilággal érintkezzenek. Jóformán a kőbánya környékét sem tudták megfigyelni. A beomlások akadályozták a friss levegő beáramlását, és napról napra nehezebbé vált a lélegzés.

De a törhetetlen, elszánt partizánok e maroknyi csoportja a föld alól továbbra is fenyegette az öntelt hódítókat, és a nyomasztó, fülledt homályban, a föld mélyén is a napfényes élet bölcs törvényei és szabályai szerint élt, amelyeket fenti, igazi otthonában szokott meg. Kotlo és Kornyilov az őrszolgálat és a munka utáni szabad időben politikai előadásokat tartott. Zsucsenkov és Petropavlovszkij pedig a fegyverforgatás tudományára oktatta a fiatalabb partizánokat.

A föld alatti erőd ifjúsága az egyik széles, jól megerősített vájatban helyezkedett el. A fiatalok ezt a helyet „fedélköz"-nek nevezték el. Később ezt az elnevezést „legényszállás"-ra változtatták, és a partizánok ettől kezdve csak „Komszomol-legényszállás"-nak emlegették.

Ezen a helyen még az ostrom legnehezebb napjaiban is szinte szünet nélkül hallatszott a nyirkosságtól átnedvesedett harmonika rekedtes, nyekergő hangja. A vidámság és a bajtársias szellem alól még a legfélénkebbek se vonhatták ki magukat. Azok is egyre merészebbek lettek, végül már így gondolkoztak: „A mindenit neki, hát én sem vagyok gyávább a többinél!"

A legveszélyesebb feladatokra – kitörésekre, nehéz, föld alatti felderítésekre – elsőnek mindig a Komszomol-tag partizánok vállalkoztak. Mindenáron a felszínen akartak felderítőmunkát végezni. Odakúsztak a beomlott bányalejáratokhoz, és a kövek közötti kis

nyílásokon keresztül lövöldöztek a hitlerista őrökre. A komisszár azonban nem túlságosan dicsérte meg az ilyen zabolátlanul merész Komszomol-tagokat, a csetepaték kiemelkedő hőseit, hanem szokott goromba őszinteségével lehűtötte őket:

– Ilyen vakmerőségre nincs szükségünk. A mostani helyzet nem ezt kívánja. Az ilyesmi csak a versekben szép. Valamelyik régi költő meg is írta, hogy a kozákok hosszú dárdáikkal vakmerően rohantak az ellenségre, s egyik-másik még akkor is bátran hadakozott, amikor a nagy kavarodásban az ellenség már levágta a fejét. Nekünk pedig fejetlen katonák nem kellenek. Kevesen vagyunk, emberéletet tehát meggondolatlanul nem tehetünk kockára. Ezért ezt a fejetlenkedést hagyjátok abba!

Kotlo úgy beszélt, mint mindig: lassan, de minden szavának súlya volt, mondatai pontosan célba találtak. Ám a fiatalok észrevették, hogy a komisszár inkább csak a rend kedvéért korholja őket. Ez a szigorú ember csak azért ráncolja a homlokát olyan haragosan, mert minden veszélytől kímélni akarja a fiatal életeket. S a fiatalok rejtett mosollyal, de komolyan válaszoltak:

– Igenis, komisszár elvtárs! Nem fogunk fejetlenkedni!

A legényszálláson gyakran tartottak Komszomol-röpgyűlést. Ilyenkor az ifjúság beszámolt a végrehajtott feladatokról. A gyűléseken Nagya Sulgina és Nyina Kovaljova is részt vett.

A fiúk vidám tréfálkozással üdvözölték a két lányt. Egyesek bizonyos célzásokat tettek mindenféle „rokonszenvekre", abban a percben kitalált „halálos nagy szerelemre". Nyina ilyenkor zavarba jött, de az éles nyelvű Nagya nem hagyta magát, azonnal visszavágott, és kamatostul adta vissza a kölcsönt. Szergejev hadnagy, a föld alatti Komszomol-szervezet titkára ilyen esetekben igyekezett gyorsan rendet teremteni.

Vanya Szergejev már régóta a partizánok kedvence volt. Úgy érezte magát a föld alatt, mint otthon, mert a háború előtt bányász volt a Donyec-medencében, később pedig a moszkvai Metró építkezésén dolgozott. Könnyedén, szabadon mozgott a föld alatt, járás közben soha nem érintette az oldalfalakat vagy az alacsony boltozatot. Pontos bányászszemmértéke mindig megmentette őt az olyan kellemetlenségtől, amilyenekben például a nyakigláb Manto szeren-

csétlen fejének gyakran volt része. A jóképű, karcsú, de széles vállú Szergejev még itt, a föld alatt is emelt fővel járt, kedves arcán változatlanul szelíd mosollyal, mindig megjelent ott, ahol nagyon erős, nyugodt és bátor ember segítsége kellett. Ennek a fiatal atlétának minden mozdulata rokonszenvesen fesztelen, ugyanakkor katonásan fegyelmezett volt. Szergejev, bár az arcára lemoshatatlan korom és füst tapadt, a szemrevaló legények közé tartozott. Merészen ívelő, sötét szemöldöke és szőke haja láttára a két lány akaratlanul is felsóhajtott.

De Vanya Szergejev komoly ember volt, szigorúan kezében tartotta a Komszomol-tagokat, és nem tűrte az „enyelgésre" célzó tréfákat sem, vagy ahogy ő nevezte: a „bolondságokat".

Amikor a fasiszták már csaknem teljesen befalazták és elvágták a külvilágtól a csapatot, a Komszomol-tagok elhatározták, hogy felajánlják szolgálataikat a parancsnokságnak azzal, hogy ha kell, mind elpusztulnak, de kiszabadítják a partizánokat. Gyerunov főtörzsőrmester, Komszomol-tag, kiváló utász volt. Már a finn háborúban Vörös Csillag-rendjelet kapott. Most megkereste Petropavlovszkijt, és elmondta tervét:

– Csak adjon parancsot, főhadnagy elvtárs, akkor én felmegyek, és puszta kézzel felszedem az aknákat. Világos, hogy száz százalékos sikert nem ígérhetek, mert a sötétben tapogatózva, aknakutató nélkül persze könnyen a levegőbe repülhet az ember – de azért csak adja ki a parancsot, főhadnagy elvtárs! Meg kell menteni, ki kell innen szabadítani az embereinket, és főleg már szükség van valamilyen kezdeményezésre, cselekedetre. Nagyon könnyen megeshet, hogy nem robbanok fel. De ha valami hiba történnék, abból is lehet haszon... Ha néhány akna felrobban, ott aztán már át lehet jutni, és a felderítőket ki lehet küldeni. Komolyan mondom, főhadnagy elvtárs, adjon parancsot...

Gyerunovnak rendkívül ügyes, érzékeny ujjai voltak. Felderítések alkalmával a koromsötétben is pontosan kitapogatta, megérezte a legravaszabbul elrejtett aknákat is, amelyeket a hitleristák a kőbánya távoli folyosóiban raktak le. Gyerunov megtanította a Komszomol-tagokat, hogyan lehet felismerni és ártalmatlanná tenni az így elrejtett aknákat. Sokat foglalkozott a pionír felderítőkkel is.

Vologya gyakran megcsodálta a Komszomol-tag utász ujjainak varázsos ügyességét.

Gyerunov is meg volt elégedve Vologyával:

– Jófejű gyerek ez, ilyen a jó utász. Hamar feltalálja magát, és jó az emlékezőtehetsége. Ha ezután is ésszel jársz, Vovka, messzire eljutsz!

A partizánok szívükbe fogadták a többi Komszomol-tagot is: Mitya Zabolotszkijt, a kitűnő híradóst, aki mindig a telefondrótjaival volt elfoglalva; Zsora Zsdanovot, az udvarias, szolgálatkész szanitécet. Gricenko bácsi, a kitűnő öreg géppuskás nem győzte dicsérni Usakovot, aki géppuskalövészi tudományával mindenkit csodálatba ejtett. Egyszer a föld alatti lőtéren a pionírok diadalkiáltásai közben zavarba hozta Nyina Kovaljovát, mert egy megjavított géppuska kipróbálásakor egy sorozattal a kőfalba véste: „Nyina". Usakov azt állította, hogy a géppuskával a teljes nevét is le tudja írni.

Lonya Koliskin Komszomol-tag a borbélyságot vállalta. Petropavlovszkij és Kornyilov, akik tényleges katonák voltak, a hadsereg szolgálati szabályzatának a legkisebb megsértését sem tűrték. Megkövetelték, hogy a partizánok rendben tartsák ruhájukat, tisztálkodjanak, és rendszeresen borotválkozzanak. Így Koliskinnak meglehetősen sok munkája volt. Gondosan borotvált, de a sok koromtól és füsttől a borotvapora puskaporhoz hasonlított. A borbélyműhelynek berendezett kis barlangból gyakran kihallatszott a partizánok panaszos-haragos kiabálása, amikor már nem bírták a föld alatti szakálltalanító túlbuzgó igyekezetét: „Ne olyan erősen, te! Még a bőrt is lenyúzod a képemről! Várj, hadd nyálazzam meg legalább. No, jó lesz már, te fejvadász!..."

A föld alatti harcosok összevissza karcolt, ám simára borotvált arccal járkáltak. Kornyilov meg volt elégedve.

Senki sem csodálkozott, amikor az alsó horizonton berendezett „Vörös Sarok"-ban beszámoló Komszomol-taggyűlést rendeztek, amelyen a komisszár a nyelv tisztaságáról tartott előadást.

– Észrevettem, Komszomol-tag elvtársak – mondotta a politikai tiszt –, hogy közületek egyesek (akik alapjában véve persze kitűnő gyerekek), sőt a lányok is, egy kissé szabadjára engedték a nyelvüket. Lehet, hogy ezt a rossz szokást már fentről hozták magukkal.

Itt pedig úgy vélik, hogy a sötétben mindent szabad. Csak azt szeretném mondani nektek, barátaim, hogy aki beszennyezi a nyelvét, az fokozatosan el fog jutni odáig, hogy a gondolatai is hasonlóan szennyesek lesznek. Így például Nagya Sulgina, aki egyébként derék, aktív leány... (mindenki az árnyékba húzódó Nagyára tekintett), igen sok és jó munkát végez, de úgy véli, hogy a partizánnak olyan nyelven kell beszélnie, amelyből a normális ember csak minden második szót ért meg. Folyton ilyeneket hallunk tőle: „Csüccs le, megy a móka!", „Meg kell a szívnek repedni", „Légy oly kegyes" és más ehhez hasonlókat...

A politikai tiszt oly ügyesen és élethűen utánozta Nagyát, hogy a többiek az oldalukat fogták nevettükben.

– Nagyon jó, Ivan Zaharovics! Jól megfigyelte!... Éppen így beszél... Hohó, Nagya, ezentúl jobban vigyázz a nyelvecskédre!...

A politikai tiszt zavartalanul folytatta:

– Elvtársak, lehet, hogy nevetségesnek találják, hogy a mostani helyzetben, amikor a németektől körülzárva, ostromállapotban vagyunk, és szinte minden kapcsolatot elvesztettünk a külvilággal – én ilyen látszólagos semmiségekkel foglalkozom. Mintha most akarnám az elvtársakat a szabatos, csiszolt beszédmodorra megtanítani. Nem, barátaim... Mi önként mondtunk le a napfényről, a friss levegőről és arról az életről, amelyet ott fenn megszoktunk. Lemondtunk mindenről, hogy innen a föld alól harcolhassunk a betolakodó hódítók ellen. De arról, ami bennünk van, ami számunkra örökké szent marad, arról nem mondtunk le, és nem is mondunk le, amíg élünk...

A komisszár szavait nagy erejű távoli robbanás szakította félbe. Megremegett a föld, és a lámpás lángocskája imbolyogni kezdett. Az első után néhány kisebb dörrenés következett. Gyors léptek koppantak a folyosón. Valaki futva közeledett, és már messziről kiabálta:

– Gázriadó!... Gáz!

– Az ülést bezárom. Mindenki a helyére, harci beosztása szerint! – szólt higgadtan és csendesen a komisszár. – A gázelhárító csoport tagjai a parancsnokságra!

Vologya és pionírtársai lélekszakadva futottak a helyükre: riadó

esetén a parancsnokság mellett volt a helyük. Ők látták el az összekötő szolgálatot.

A parancsnokságon szünet nélkül búgott a telefon. A legfelső emeletről jelentették, hogy a németek felrobbantották az egyik aknát eltorlaszoló kőomladékot, és most ezen a nyíláson keresztül fojtógázas bombákat dobtak le a bányába. A közelben őrséget álló partizánok nem értették meg mindjárt, hogy mi történt tulajdonképpen, de hamarosan rosszullét fogta el őket. Néhányan elvesztették eszméletüket, a többiek még valahogy tartották magukat. Fuldokolva bugyolálták fejüket kabátjukba, de őrhelyüket nem hagyták el. Már lenn is érezni lehetett az édeskés, kábító gázszagot.

Lazarev, Kotlo, Kornyilov és Petropavlovszkij gyorsan felcsatolta a gázmaszkot, és rohanvást igyekezett felfelé a lejtős járatokon a felső horizontra. Hamarosan odaérkezett a két ápolónő is. Ezeken is gázálarc volt, és Vologya csak a járásukról ismerte fel őket.

Néhány perccel később a föld alatti erőd lakói ijesztően furcsa, nagy, kidülledt üvegszemű, gumiormányos rémekké váltak. A föld alatti fojtó, fülledt levegő amúgy is meggyötörte az embereket, most pedig a szorosan záró gumimaszk alatt még inkább szenvedtek, egészen elgyöngültek a levegő hiánya miatt. Egyik-másik fuldokolva, levegő után kapkodva tépte le magáról az álarcot, és négykézláb bukdácsolt a kövön, miközben vörösre dörzsölte könnyező, égő szemét. Volt, aki mellén szaggatta az ingét, úgy kapkodta a levegőt, lihegve és ájuldozva, Vologya és társai, ugyancsak gázmaszkban, nedves kendőt borítottak a kimerültek és az eszméletlenek arcára, és az alsó horizonton levő betegszobába támogatták őket.

A partizánok ezalatt cementtel bevont védőfalat építettek. Jasa bácsi egy nagy kádban sietve keverte a habarcsot. A fal réseit, a nyílásokat olajos rongyokkal, zsákdarabokkal tömködték be. Ugyanakkor a „Kijev" szektorban felrobbantottak egy aknát, hogy az így támadt résen friss levegő kerüljön a bányába. A németek hiába próbáltak behatolni ezen a helyen. Kornyilov két jól irányzott lövése két hitlerista életébe került.

A két ápolónő és velük együtt Nagya és Nyina is alaposan kimerültek ezen a napon. Rengeteg munkájuk akadt a gázmérgezett partizánok kezelése és ápolása közben. De reggelre a betegek mind egy

szálig egészségesen álltak be a sorba. Ezen a napon a partizánok szigorú parancsot kaptak, amelynek értelmében állandóan magukkal kellett hordaniok a gázálarcot.

A fiúk közben gyorsan elsajátították és megszokták a „pionírágyúk" kezelését. A szorgalmas, mindennapi gyakorlásnak és Kornyilov nevelésének hamarosan komoly eredményei mutatkoztak. A gyerekek türelmetlenül várták az időpontot, amikor igazi harci feladatot bíznak rájuk. Nagyon megörültek hát, amikor a parancsnok beleegyezett, hogy az idősebb pionírok felváltva őrséget állhassanak, természetesen a felnőttekkel együtt. Igaz, hogy nem a legveszélyesebb pontra küldték őket, de azért ez mégis fontos hely volt: a felső horizonton, a főbejárattól nem messze, több folyosó és járat kereszteződésénél.

E folyosóknak a főbejárathoz vezető végét már régen befalazták a partizánok. Az őrség itt vaksötétségben, szótlanul üldögélt valamelyik fal mögött, és úgy figyelte, nem kezd-e valamit az ellenség. A németek a főakna omladékaiban robbantásaikkal utat vágtak, és már jó egynéhány bombát dobtak ide, de az erős, kettős falak nem omlottak be.

Egy alkalommal a karabéllyal felfegyverzett Vologya az öreg Susztovval és Gricenko bácsival együtt állt őrséget. A két öreg partizán otthagyta Vologyát a megfigyelőnyílásnál, ők maguk pedig beljebb húzódtak, és cigarettára gyújtottak. Miután nem mentek messzire, Vologya jól hallotta suttogásukat. A két öreg a múltra emlékezett:

– Emlékszel-e, Ivan Zaharovics – suttogta Susztov –, nem felejtetted még el, hogy tizenkilencben, május tizenkilencedikén éppen itt támadtak Gyenyikin bandái?

– Ehe, már hogyne emlékeznék! Az ilyesmit nem felejti el az ember... – dörmögte a szűkszavú Gricenko bácsi.

A sötétben felcsillant egy alig észrevehető, fényes pontocska, és azonnal el is tűnt. Gricenko bácsi nagyot szippantott a cigarettából, azután gyorsan eltakarta a tenyerével.

– Hát arra emlékszel-e, amikor az angolok idejöttek a torpedórombolóikkal, és ágyúzni kezdték a mi kőbányánkat? Azt hiszem, legalább háromszáz lövést adtak le ránk...

– Bizony, legalább annyit...

– És gázgránát is volt közte... Mi?

– Hogyne emlékeznék! De mi hasznuk volt nekik annyi ágyúlövésből?

– Hasznuk bizony nem volt...

– Úgy ám! És most se lesz!

– Azt mondom én is... – hümmögött Susztov.

Ezzel be is fejeződött a két öreg bajtárs beszélgetése. Ők már nagyon sok évet töltöttek együtt a földön, a tengeren, együtt halásztak, most pedig a föld alatt újra egymásra találtak.

Az oldalfolyosóban gyanús, rövid koppanás hallatszott, mintha leesett volna valami. Susztov intett Vologyának, hogy maradjon a helyén, ő maga pedig Gricenkóval elindult a hang irányába, megnézni, mi történt ott. Vologya egyedül maradt. Ekkor érkezett oda Kornyilov és Sulgin, hogy ellenőrizzék az őrséget. Elsötétített lámpással jöttek, kezükben – a föld alatti élet szabályainak megfelelően – csőre töltött pisztollyal. Amikor befordultak a főbejárathoz vezető folyosóra, a sötétben halkan megszólalt Vologya:

– Állj! Ki vagy?

A partizánok az állandó sötétségben megszokták, hogy a hangjukról ismerjék fel egymást. Amikor Kornyilov meghallotta Vologya hangját, a jelszó helyett halkan odaszólt:

– Jól van, csak én vagyok...

És máris tovább akart indulni a koromsötét folyosón, óvatosan tapogatva az egyenetlen, durva kőfalat.

De ekkor közvetlen közelében, most már erélyesebben hangzott a felszólítás:

– Állj! Jelszót!

Kornyilov előre akart lépni, de mellén egy hideg puskacsövet érzett.

– Vovka, hát nem ismersz, vagy mi történt veled?

– Jelszót vagy lövök! – volt a zord válasz.

– Ejnye, te! – horkant fel dühösen Kornyilov, de gyorsan kimondta a jelszót: – Moszkva.

A puskacső eltávolodott a mellétől, és a sötétben halkan a fülébe suttogták:

– Mesterlövész! Menjen nyugodtan tovább, Gora bácsi!

– Miket találsz te ki, Vovka? Hiszen agyon is lőhettél volna... Nem ismerted meg a hangomat?

– Megismerni megismertem... De éppen maga parancsolta meg, hogy mindig a szolgálati szabályzat szerint cselekedjünk, és a hangban ne bízzunk soha... És most éppen maga akarja megsérteni a szabályzatot?...

Kornyilov már-már odaszólt volna, hogy: „eh, te tökmag, engem akarsz tanítani..." – de szerencsére idejében észbe kapott, és csak a foga között morgott:

– Hm... Te persze nagyon helyesen cselekedtél...

Az oldalfolyosóból, a szanaszét heverő köveken óvatosan átlépve, közeledett Susztov és Gricenko bácsi. Lámpásaikkal egy pillanatra megvilágították Kornyilovot.

– Az őrségen minden rendben, politikai tiszt elvtárs – jelentette Gricenko. – Semmilyen esemény nem történt. A németek fentről kavicsokkal dobálóznak. Az idegeinket próbálgatják. Hát... vigye el őket az ördög!

Vologya őrségváltás után megebédelt, és a „Vörös Sarok"-ba sietett, ahol nap mint nap összegyűltek a pionírok. A többiek már mind ott voltak, körülülték az asztalt, és áhítatos csendben hallgatták Vanya Gricenkót, aki egy kis bányászlámpás fényénél hangosan olvasta Tom Sawyer kalandjait.

Nehéz szag áradt a falat borító nyirkos szőnyegekből, amelyeken meg se rezzent a kerek gyermekfejek árnyéka. Vologya nesztelenül az asztalhoz lopózott. Vanya éppen azt a részt olvasta, amikor Tom Sawyer kis barátnőjével, Becky Thatcherrel együtt eltéved a föld alatti barlangban, és utolsó gyertyájuk is már csonkig égett.

– „A gyermekek le sem vették szemüket az utolsó gyertyavégről. Rémülten figyelték, hogy lassan, de könyörtelenül fogy és olvadozik – olvasta Vanya. – Végül már csak egy félhüvelyknyi maradt belőle. A gyönge lángocska hol megnőtt, hol kisebb lett, végül felszaladt a vékony füstszalagon, egy pillanatig tartotta magát – azután már csak az áthatolhatatlan, szörnyű sötétség uralkodott a barlangban..."

Vanya itt abbahagyta az olvasást, és felnézett. A hallgatóság min-

den egyes tagja az asztal fölé hajolva bámult a lámpás homályos üvege alá, és félelemmel vegyes reménykedéssel nézték a meg-meglibbenő, sápadt, kakastaréjra hasonlító lángocskát.

Vologya is odanézett.

– Na, mi lesz, olvassunk tovább? – érdeklődött Vanya.

A gyerekek megrezzentek, és egy-két sóhajtás röppent a sziklaboltozat felé.

– De azután, ugye, kikerültek onnan, és megmenekültek? – kíváncsiskodott Vova Lazarev, s Vanya vállán keresztül belekandikált a könyvbe.

– Légy türelemmel, és megtudod – takarta el tenyerével az oldalt Vanya. – Nem szeretem, ha belenéznek, amikor olvasok!

– De miért másztak be oda a barlangba? – töprengett Zsora Jemelin.

– Hát te nem értetted meg, amit a múltkor olvastam? – szólt szemrehányó hangon Vanya. – Ott kincs volt. Ezt a kincset keresték.

– Nono, Vanya, én azt hiszem, te összezavarod a dolgokat – avatkozott a vitába Vologya. – A kincset más helyen keresték, de azután kiderült, hogy véletlenül ott van.

– Miféle kincs? – tudakozódott élénken Vova Lazarev, aki a nedvességtől gyakran ismétlődő fejfájásai miatt két felolvasást elmulasztott.

– Hát mindenféle drágaság . . .

– Mi az, hogy drágaság?

– Arany.

– Óra?

– Miért éppen óra? Lehet aranypénz, gyűrű, szóval mindenféle értéktárgy.

Vova Lazarev egy darabig küszködött magával, és látszott az arcán, hogy fogalma sincs róla, tulajdonképpen mi is az az „értéktárgy", de azután félénken Vologyára sandított, és óvatosan megszólalt:

– Minek kellett az nekik?

– Hát gazdagon akartak élni, elmenni valahová, utazni, miegymás . . .

– Kirándulni? – emelte fel a fejét Zsora Jemelin.

Vova Lazarev vágyódó tekintettel nézett a távolba:

– Mi is, amikor még nem volt háború, mi is utaztunk. Mama engem elvitt Rosztovba a nénikémhez. Ebben az évben meg a Kaukázusba akartunk utazni. Csakhogy kitört a háború, és ...

– És mi is elutaztunk falura ... – hallatszott egy vékonyka hang az asztal alól. A négyéves Olja Lazareva mászott ki onnan négykézláb, és büszkén nézett a nagy fiúkra.

Lazarevék ott fenn, mielőtt leszálltak a föld alá, mindenkinek azt mondták, hogy falura utaznak, a rokonokhoz. Így aztán a kicsi Olja még mindig azt hitte, hogy a kőbánya az a falu, amelyről annyit beszéltek a felnőttek.

– Hallgass már! – legyintett a bátyja. – Örülj, hogy beengedtünk ide, és hallgass, mert mindjárt felviszlek a második horizontra, a mamához.

– De a faluban miért van mindig este? – tudakolta továbbra is zavartalanul Olja.

– Ide hallgass, Olja, ha sokat fogsz kérdezősködni, hát én téged innen mindjárt egyszerűen ...

Olja félrehúzta szájacskáját, és minden előkészületet megtett a sírásra. Vologya sietve felkapta, és a térdére ültette.

– Miért kergeted el? Hadd üljön itt, figyeljen, tanuljon ... Használhat ez majd az életben.

Vologya lehasított egy darabot az újságból, összehajtotta egyszer, kétszer, harmadszor is, megfordította, felhajtotta a széleit, kifordította, és Olja kezecskéjébe adta a kész kis papírhajót.

– De a faluban miért van mindig este? – makacskodott Olja. – És miért nincsenek ablakok?

– Mert itt nálunk elsötétítés van – találta fel magát Vologya.

– És mi mindig itt leszünk?

A gyermekszemek most mind kis vezérükre tekintettek. Vajon mit fog válaszolni erre a fogas kérdésre? Vologya észrevette, hogy feszülten várják a feleletet.

– Dehogy mindig! A fasisztákat nemsokára fentről ... akarom mondani, a városból kikergetik, és akkor mi is hazamegyünk a faluból.

– Otthon jó! Ott olyan sok ablak van, és mindent lehet látni – suttogta a kis Olja áhítatosan, mintha valami becses titokról beszélne.

Most sokáig csend volt. Mindenki egy-egy régi ablakra gondolt, mindnyájan szerettek volna kinézni egy valóságos, igazi ablakon, szerették volna látni a tengert és a napfényt, és szerettek volna ismét úgy élni, hogy ne csak estéje és éjszakája, de reggele is legyen minden napnak.

Később ismét arról a kincsről volt szó, amit Tom Sawyer keresett.

– Amikor a gyertyája elégett – magyarázta Tolja Kovaljov –, azt gondolta, hogy világítás nélkül soha többé nem jut ki onnan.

– Igen, ő még nagyon tapasztalatlan volt – jelentette ki fensőbbségesen Vanya. – Elvégre nektek is szokatlan volt itt az első nap, és nem is nagyon tetszett...

– És mi lenne, ha mi is kincseket találnánk? – kérdezte Zsora.

– Miféle kincseket? – vont vállat Vologya. – Nálunk azt úgy hívják: ásatások. Jefim Leontyevics, a történelemtanárunk értett az ilyesmihez, elmentünk vele a múzeumba, a lapidáriumba... Ha ilyen kincseket találnánk, akkor mi is a múzeumnak adnánk.

– Hát persze hogy odaadnánk – erősítgette Vanya is. – Csak nem tartanánk meg magunknak?!

– De tényleg, saját magunknak egyáltalán semmit sem hagynánk meg? – könyökölt az asztalra Zsora Jemelin.

Vologya szigorú, kimért hangon válaszolt:

– Előbb mindent odaadnánk, azután majd köszönetet nyilvánítanának ezért, vagy esetleg újjáépítenék az iskolánkat.

– Hát pénzt egyáltalán nem adnának? – tudakolta Zsora.

– Na, lehet, hogy valami pénzjutalmat is adnának... Mondom, lehet, dè nem ez teszi boldoggá az embert... – döntötte el Vologya. – Én is kaptam jutalmat a repülőmodellért. Artekba is elutaztam. De nem azért dolgoztam.

Zsora most már egészen belemelegedett:

– Én csak egy fényképezőgépet kérnék magamnak!

– Én meg azt kérném, hogy egy hordó fagylaltot adjanak – ábrándozott Vova Lazarev.

– Aztán az életben többé rá sem néznél a fagylaltra! – korholta Tolja Kovaljov. – Kipukkadna tőle a hasad...

– Hát nem enném meg mind egyszerre. Csak vagy tíz adagot ennék meg először, a többit meg levinném a pincébe.

A gyerekek most mind azon törték a fejüket, mire is lennének jók azok a kincsek. Ünnepélyt rendezni a pionírok számára? Jobb és szebb, mint a május elseje, úgysem lenne. Mindennap háromszor moziba menni? Hát akkor mikor tanulják meg a leckét? Semmit sem csinálni, úgy élni? De hát akkor egyáltalán mi értelme lenne az egésznek? Megvegyék a Kirov utcai áruház kirakatából a legnagyobb hajót? Hiszen Vologya mindenféle kincsek nélkül majdnem ugyanolyat épített.

– Nekünk kincsek nélkül is jó dolgunk volt a háború előtt – mélázott el Zsora. – Úgy éltünk, hogy jobban nem is kell! Papa már meg is ígérte, hogy megkapom azt a fényképezőgépet...

– Hát persze – biggyesztette le a száját Vova Lazarev –, csak ott külföldön, Amerikában kell nekik mindenféle kincsek...

– Hogy mondtad?

– Mindenféle kincsek...

– Nem mindenféle kincsek, hanem mindenféle kincs – javította ki Vanya Gricenko. – Hát igen, én úgy gondolom, hogy ez a Tom Sawyer azért rendes, bátor gyerek lehetett. A könyv végén a kincseket becsületesen megosztotta pajtásával, aki nagyon szegény, elhagyott kis csavargó volt. Még tanulásra sem jutott neki. Hiszen ott náluk, külföldön, még tanulni sem lehet pénz nélkül.

– Világos. Ott kapitalisták vannak – fejtegette Tolja Kovaljov. – Tudjátok, hogy van az őnáluk? – folytatta mély meggyőződéssel. – Náluk, azt olvastam egy könyvben, csak a címét elfelejtettem, mindenki minél többet akar saját magának szerezni, és ezért egymását veszik el. Nálunk pedig, és ez a legfontosabb: minden közös.

– Mert nálunk nemsokára egészen kommunizmus lesz.

Ezt Vologya mondotta, és most mindnyájan felé fordultak. Vova Lazarev halkan elismételte magában a szót: „kommunizmus", azután megszólalt:

– És hogy lesz az, Vologya? Milyen lesz a kommunizmus?

Vologya kissé elgondolkodott, majd határozott hangon válaszolt:

– Amikor kommunizmus lesz, akkor mindenkinek lesz mindene!

– Mindenkinek mindene! – ismételték halkan a kis pionírok.

– Igen – folytatta Vologya –, ez azt jelenti: mindenki úgy fog dolgozni, ahogyan tud, ahogyan csak bír dolgozni, és ezért mindent adnak neki, amire csak szüksége van. Nem lesz hiány semmiben. Mindenből lesz elegendő. Mert a technika mindenhová eljut! És az emberek egyre erősebbek lesznek, és legyőzik az egész természetet. De a papa azt mondta, hogy addig még sokat kell dolgozni. Úgy egyszerre, könnyen, persze nem megy... Mindenkinek sokat kell még majd dolgozni, és vigyázni kell, hogy amit csinálunk, azt senki el ne pusztíthassa... Én egy könyvet is olvastam erről...

– És mondd, Vologya, nemsokára kommunizmus lesz?

– Bizony, nálunk nemsokára lett volna, csak hát ez a háború... A fasiszták ellene vannak, nem akarják, hogy nálunk kommunizmus legyen.

– Akkor én már tudom, mire adnám a kincseket! – kiáltott fel Tolja őszinte lelkesedéssel. – A Szovjetunió honvédelmi alapjának! Hogy azokért a kincsekért csináljanak tankokat, és nevezzék el rólunk „Ifjú Partizán"-nak.

Ezen az ötleten megint gondolkozni kellett. A beállott csendben valahol messze, talán a felső horizont legtávolabbi tárnája tompa dübörgéssel beomlott.

– Ez a „Kijev" szektorban volt – jelentette ki némi fülelés után Vologya. Ekkor egy kéz nehezedett a vállára.

Felemelte a fejét – Kornyilov hajolt föléje. A politikai tiszt már régen ott állt a háttérben, a lágy kőporban nem hallatszottak a léptei, s a homályban senki sem vette észre. Hallotta a beszélgetés végét, de nem avatkozott a vitába. Most szeme különösen csillogott, és Vologya, amikor ránézett, rögtön tudta: Kornyilov mindent hallott.

– Semmi baj, kis pionírok, minden jóra fordul – szólalt meg Kornyilov. – A világ legdrágább, legértékesebb kincsét mi magával Vlagyimir Iljics Lenin elvtárssal már 1917-ben kivívtuk magunknak. Ez a kincs a mi szabadságunk, az az élet, amit megszoktunk ott fenn... Ezt a kincset most mi saját magunkkal együtt a föld alá rejtettük, hogy az ellenség el ne vehesse. És ez a kincs biztos kezekben van: velünk együtt őrzi pártunk Lenin meghagyása szerint

– azután Kornyilov halkan megszólalt: – Vologya Dubinyin és Vanya Gricenko, menjetek a parancsnokságra! A parancsnok hívat benneteket.

A parancsnokság már két napja igyekezett valami módot találni arra, hogy helyreállítsa a külvilággal megszakadt kapcsolatot. Sztarij-Karantyinban lakott az az ember, akinek időnként értesítéseket kellett küldenie a föld alá a német csapatok tevékenységéről, Kercs irányában tett csapatmozdulataikról és arról, hogy mit szándékoznak tenni a fasiszták a partizánok ellen. Mihail Jevgrafovics Lankin beteges, halk szavú ember volt. Azelőtt a kőbánya gazdasági osztályán dolgozott. A partizánparancsnokság és a krími föld alatti pártközpont megbízásából maradt a faluban. „Hová is mennék én ezzel a gyenge egészségemmel... Egyik helyről a másikra vándoroljak?" – magyarázta a csodálkozó szomszédoknak, miközben szomorúan köhécselt, és öklével hajlott, majdnem púpos hátát ütögette.

Még fiatal ember volt, amikor orvosi tanácsra elhagyta az amuri Blagovescsenszk nevű várost, és a Krímbe költözött. Néhány évig a kercsi vár és a Sztarij-Karantyin közötti Pavlov-világítótorony őre volt. Sokáig élt itt egyedül, még a városba is ritkán járt be. És lehet, hogy így megszokásból lett kevés beszédű, szótlan, majdnem emberkerülő. Később, mint a kőbánya gondnoka, átköltözött a bánya területén levő apró házikóba. A telepet még a polgárháború idején „Vöröspartizán"-nak nevezték el. A kis ház a hegynek egy homorulatában állott, amelyből a felszínen is terméskövéket vágtak ki.

Zsucsenkov és Lazarev már régóta ismerte Lankint. Rendkívül becsületes, szolgálatkész, szavatartó és hazája ügyéhez hű embernek tartották. Már jóval azelőtt, hogy a partizánok lementek a föld alá, elmondták Lankinnak a nagy titkot. Lankin nagy segítséget nyújtott az előkészítő munkáknál. Zsucsenkovval együtt sok robbanóanyagot szállított és rejtett el a bányában. Éjjel-nappal dolgozott. Hol a gépműhely munkásainak segített a kézigránátok készítésében, hol a föld alatti barlangokat igyekezett lakhatóvá tenni. A hősi halált halt Zjabrev, aki a háború előtt a kamis-buruni villanytelep párttitkára

volt, szintén jól ismerte Lankint. Tökéletesen megbízott a kevés beszédű, csöndes gondnokban. Lankin nem tagja a pártnak, ezért, ha a partizánok föld alá vonulása után a faluban marad, kevésbé kelti fel a németek gyanúját. Zjabrev illetékes helyen tárgyalt Lankin megbízatásáról. És Lankin, ez a csöndes, jelentéktelen, hajlott hátú ember készségesen elvállalta a Zjabrevtől kapott életveszélyes megbízatást. Fenn maradt a faluban összekötőnek a föld alatti partizánok és az illegálisan működő bolsevik pártközpont között.

Lankin nem sokkal a háború előtt megnősült. De amikor Zjabrev megkezdte a partizáncsapat szervezését, feleségét Sztarij-Karantyinba küldte nővéréhez, s egyedül maradt a bánya felett a hegyoldalba épített kis házacskában. Senki sem sejtette, hogy a ház szűk pincéjében telefonkészülék rejtőzik, amelynek vezetéke mélyen a föld alatt húzódik, és a drót másik végén levő készülék a föld alatti erőd partizánparancsnokának asztalán áll. S aki belépett Lankin házába, a legaprólékosabb kutatás után sem találhatta ki, hogy a ház egyik szilárd falának valamelyik köve titkos zár, amely különleges módon, de minden különösebb erőfeszítés nélkül elmozdítható helyéből. A kő mögött titkos út nyílt meg a pince elfalazott részébe, ahonnan keskeny járat vezetett le a kőbányába.

Mikor a hitleristák bevonultak Sztarij-Karantyinba, az első napokban Lankin néhányszor lement a kőbánya feső horizontjára, és az előre megállapított helyeken levelet rejtett el. Így jelentette a partizánparancsnokságnak fontos értesüléseit. Éjszakánként pedig telefonon jelentkezett.

Ám az összeköttetés váratlanul megszakadt.

Makarov és Vazsenyin, a két tapasztalt felderítő megtudta, hogy a fasiszták a kőbánya területe fölötti és általában a közelben fekvő házak lakóit mind egy szálig kitelepítették. Lankin nyilván – az előre megbeszélt terv értelmében – átköltözött nővéréhez, Sztarij-Karantyinba. Később, amikor a felderítők Lankin házacskájának pincéjén át akartak a föld felszínére jutni, szomorúan tapasztalták, hogy a kis házat a hitleristák felrobbantották. A ház pincéjébe vezető föld alatti járat beomlott, elzáródott.

Lankinnal teljesen megszakadt az összeköttetés.

Ismét fel kellett venni a megszakadt kapcsolatot. De a felnőtt

felderítők minden kísérlete meghiúsult. Lehetetlen feladat volt számukra kijutni a föld alól. A fasiszták erősen figyelték a bánya kijáratait, és a környéken mindenfelé ott cirkáltak az ellenséges járőrök.

Lazarev és Kotlo, fájó szívvel, de kénytelenek voltak úgy határozni, hogy ismét a pionírokat küldik fel.

Ez alkalommal Vologyát és Vanyát bízták meg a felderítéssel. A komisszár nyomott hangulatban, és mint a múltkor is, kissé bűntudatos arccal tárgyalta meg a két gyerekkel a rájuk váró feladatot. A fiúk ismét bőséges reggelit kaptak a konyhán, és meleg, vattával bélelt kabátba bújtak. Kornyilov leültette a két kis felderítőt, és még egyszer megbeszélte velük a teendőket. Egy órával később a zömök, fürge Vazsenyin, a tapasztalt felderítő, az egyik legszélső aknához vezette őket. Ez az út a felszínre vezetett, és eléggé távol esett a falutól. A partizánok még előző nap óvatosan kitisztították az aknát, elhordták onnan a beomlott földet és köveket. Arról is megbizonyosodtak, hogy ezt a németek nem vették észre. Az ellenség figyelmének elterelése végett Lazarev parancsára a kőbánya ellenkező végén az egyik nyílásból géppuskatüzet nyitottak. Így a fiúk észrevétlenül mehettek ki a felszínre.

A kis csoport élén haladó Vazsenyin a társnában hagyta lámpását, és a kijárathoz kúszott, hogy szemügyre vegye a terepet. Halkan vezényelt:

– Bujjatok ki, barátocskáim, és sok-sok szerencsét!

A nyílás, amelyből a fiúk kora hajnalban a felszínre jutottak, felülről szinte észrevehetetlen volt. Maga a természet ügyesen elrejtette. Az egyik magas kőfal tövében kisebb bemélyedés látszott. Felülről nézve kis gödörnek tűnt. De ennek a gödörnek az alján egy másik nyílás sötétlett, és ezen keresztül lehetett átjutni a kőfal alatt. Felnőtt ember aligha tudott volna átbújni ezen a szűk résen. A hajlékony testű gyerekek azonban könnyedén átjutottak rajta.

Vazsenyin a kijárat mögött őrködött. Ott várta vissza a fiúkat, akiknek este hat órakor kellett jelentéstételre megjelenniök.

A gyerekek egy keskeny árokban mintegy kétszáz métert kúsztak a korán lehullott hóban, s akkor kiértek a kőbánya körzetéből. Ott azután talpra álltak, lerázták magukról a havat, és megindultak

a falu felé. Pontosan úgy viselkedtek, ahogyan a parancsnok kitanította őket. Gondtalan gyermekeknek hihette volna őket az ember. Kis köveket rugdostak, vidáman szaladgáltak az úton. Hamarosan a Sztarij-Karantyinba vezető országútra értek. Itt már nem jelentett különösebb veszélyt, ha valamelyik német észreveszi őket.

A fiúknak azonban nem volt könnyű a helyzetük. Amint a nap felkelt, erősen megfájdult a nappali fénytől elszokott szemük. Hiába hunyorgattak, hiába takargatták el tenyerükkel, a napfényben ragyogó hó fehérsége szinte elvakította őket. Szemükben fájdalmas szúrást éreztek. Alig győzték csorgó könnyeiket törölgetni.

Vologyának eszébe jutott az első felderítés.

– Hát ehhez mit szólsz, Vanya?... Akkor sírni kellett volna, hogy a németek elhiggyék, hogy én Liszka miatt..., de egyetlen könnycseppet sem tudtam kipréselni... Most meg, amikor nem kell, magától ömlik.

Kénytelenek voltak egy útjukba került kis árok mélyén leülni. Ott vártak egy darabig, amíg szemük ismét megszokta a nappali világosságot. Ismét elindultak. Szerették volna megtudni, mi történt Kercsben. Felmásztak a dombtetőre, innen végiglátták a tengert és a várost. A novemberi reggeli ködből, az égő házak fekete füstjéből a messzeségben komoran emelkedett ki a Mitridat-hegy. Kercs égett. Még most, a nappali világosságban is bíborvörös volt az égbolt a város fölött. Jobbról terült el a ködtől félig-meddig eltakart tengerszoros. Ott most minden halott volt. Egyetlen bárka sem mutatkozott a tengeren. Hova tűnt el a sok hajó, motoros, vitorlás, bárka, uszály?... Hiszen azelőtt tömegesen tanyáztak a partok mentén! Az emberek a környéken szinte megsüketültek a hajókürtök és szirénák búgásától... Hová tűntek a széltől dagadó, fehér vitorlák?

Most csak a német ágyúk dörgése hallatszott. A szüntelen dörgéstől szinte remegett a levegő.

De ott, az öblön túl, halványan felködlöttek a tamanyi part körvonalai. Ott a mieink vannak, ott van a Vörös Hadsereg!

Az országút is néptelen, kihalt volt. Nagy ritkán egy-egy alacsony, esetlen, terepszínűre mázolt német autó robogott a havas úton, Kercs irányába.

A fiúk letértek az országútról, és egy ösvényen haladtak tovább, hogy mielőbb Sztarij-Karantyinba érjenek. Útközben Kercs felől erősödő motorzúgás hallatszott, szinte betöltötte a levegőt. A pionírotkól nem messze, az országúton robogó teherautó fékje, megcsikordult, a kocsi hirtelen fékezett és megállt. A ponyva alól, mint a békák, jobbra-balra ugráltak le a német katonák. Egyik a másik után tűnt el az országút árkában, hasra vágódtak az útjukba eső első gödörbe. A dombok mögül pedig vészes zúgással csatarepülőgépek bukkantak fel. Füst- és lángcsóvát húztak maguk után, és gyors, rövid villámokat köpködtek a föld felé. A két pionír határtalan lelkesedéssel fedezte fel a gépek szárnyán az ötágú vörös csillagot. Mindent túlharsogó bömböléssel szántottak végig és tűntek el ismét az égen a vörös csillagos gépek.

Az országúton lobogva égett a telibe talált teherautó.

Arra, amerre a gépek repültek, fekete füstóriások emelkedtek a magasba, szinte a felhőket súrolták. Rövid ideig imbolyogtak, felmorajlottak, majd rongyos lángnyelvek és szakadozott füstfelhők között lassan összeomlottak, éppen úgy, mint a sírjukból kikelt halottak Gogol „Szörnyű bosszú"-jában.

– Most megkapják a magukét! – lihegett izgatottan Vologya, és megfeledkezve a felderítőkhöz illő óvatosságról, felállt, és kiegyenesedett a dombon. – Most megkapják!

Vologya e percben úgy érezte, hogy sérthetetlen. A vörös csillagos gépek minden ellen megvédik. Nem is gondolt arra, hogy a közelben becsapódott bombák egy repeszdarabkája végezhet vele.

A fiúk nemsokára a falu keleti széléhez érkeztek. Útközben észrevették, hogy a németek mintegy kétszázötven méterre a falutól, közel az országúthoz, egy mélyebb völgykatlanban tábori autójavító műhelyt rendeztek be. A katlan falainak árnyékában rejtőztek a gépkocsikra szerelt légelhárító ágyúk, amelyeket repülőgépről nem is lehetett észrevenni. Mindenfelé munkaruhás szerelők dolgoztak.

– Hé – suttogta Vanya –, oda nézz!

– Ne forgasd a fejed... Menj előre, és nézz magad elé! Azt hiszed, én nem vettem észre?

– Te Vovka – kezdte ismét Vanya –, csak fél szemmel pislants

oda... Ott, a szomszédos katlanban látod azt a felrobbantott házat?

– Látom hát... Na és?

– Ott óvóhely volt... Onnan egy szűk nyíláson át be lehet jutni a tárnába, egyenesen hozzánk...

– No? – élénkült fel Vologya. – Ezt majd el kell mondanunk. Innen kényelmesen ki lehet piszkálni az egész társaságot.

– Hát én is ezt akartam mondani.

A fiúk már jócskán elhagyták a javítóműhelyt, mikor valaki utánuk kiáltott. Mindketten visszafordultak. Egy könyökig feltűrt, olajos, vattázott szürke munkaruhába öltözött, tábori sapkás katona hívogatta a fiúkat, összevissza hadonászott, és egyre ezt kiabálta:

– Héj, russz, komm! Komm!

– Mit akar ez? – nézett barátjára Vanya. – Csak nem vett észre valamit? Szaladjunk el?

– Gyerünk oda, ha hív... Te meg szedd össze magad, és légy bátrabb! Tudod, mit mondott a komisszár. Mindig nyugodtan kell viselkedni.

Eközben odaértek a némethez. Az egy vödröt nyomott Vologya kezébe, és ujjával rámutatott.

– Bring mal ein Eimer Wasser! Geschwind!

– Azt akarja, hogy vizet hozzak? – nézett tanácstalanul Vologya Vanya felé.

A német a vödörre mutatott, fenyegetően intett a fiúk felé kinyújtott ujjával, majd begörbítette, és úgy tett, mintha egy képzelt pisztoly kakasát rántaná meg vele, egyenesen a fiúkra célozva.

– Puk-puk! – kiáltotta, és szigorúan felrántotta szemöldökét, mintha azt mondaná: eszetekbe ne jusson megszökni azzal a vödörrel, mert lelőlek benneteket, mint a kutyákat.

– Hozzunk? – kérdezte óvatosan Vanya.

– Hát mit csináljunk?... Muszáj – morgott Vologya, és elindultak. Kissé távolabb odasúgta barátjának: – Nem baj... Legalább közelebbről megnézhetjük, hogy rendezték be azt a műhelyt. Aztán majd elmondhatjuk otthon, hogy lehet legkönnyebben idejutni.

Az országút menti kútban nem volt víz. Így hát el kellett menniök

a falu széléig. Ott éppen két asszony húzta a vizet. Vanya kissé lemaradt: félt, hogy esetleg felismerik. Vologya bátran odalépett, és vödrét ráakasztotta a horogra. Ügyesen fékezte a száz meg száz kéztől simára csiszolt fahengert, leengedte a vödröt a mélybe. A kötél sebesen csavarodott, a vödör csobbant, Vologya nagy lendülettel hajtotta a vaskereket, amíg a vödör újra napvilágra került. A kútkerék úgy visított, nyikorgott, mint a kismalac, de Vologya mégis meghallotta a távolodó két asszony párbeszédét.

– Egyik elmegy, jön helyébe a másik – panaszkodott az idősebbik. – Amit nem vitt el az egyik, azt elviszi a másik... Borzalmas, hogy mennyit harácsolnak!

– És nincs nyugtunk tőlük, hiszen majdnem minden házba beköltözött egynéhány... Mindent összelopkodnak... Ha meg csak egy szót is mer szólni valaki, ordítozni kezdenek: „Partizán, partizán..." – és a földre mutogatnak... Minden kútba belelőnek... Megparancsolták, hogy minden pincét be kell tömni.

Mikor az asszonyok elmentek. Vologya leemelte a kútkáváról a vízzel telt vödröt, és Vanyával kettesben visszacipelte a műhelyig. Az előbbi német most két másikkal beszélgetett egy teherautó mellett, miközben a motort piszkálgatták. A fiúk szó nélkül elébe tették a vödröt.

– Karasó! – kacsintott társaira a német. Gúnyosan nézegették a fiúkat, és mindhárman hangos nevetésben törtek ki.

Vologyának megrándult a válla. Vanya figyelmeztetően hátba lökte, mire a fiú tüstént lehiggadt. A német nagyon hálás akart lenni, mert piszkos, olajos ujjaival két cigarettát nyújtott a fiúk felé.

A két gyerek tagadóan rázta a fejét. A katoná dühében pulykavörös lett, felfújta magát, és a cigarettát durván Vologya orrához nyomta. Az önkéntelen mozdulattal eltolta magától a katona kezét. Ekkor a német vadul dobogni kezdett csizmás lábával, és öklével úgy hadonászott, mintha azon nyomban rá akarná vetni magát a fiúkra. A két kis pionír összenézett, és szélsebesen futásnak eredt. Futottak, futottak, és torkuk elszorult a dühtől. Még sokáig hallották maguk mögött a három náci hahotázását.

– Ezek rajtunk röhögnek – mormogta elkeseredett dühvel Vanya.

– Majd meglátjuk, ki nevet utoljára... Láttad, mennyi csirke-

toll hevert a műhely körül? Minden tyúkot elszednek az itteniektől. Ez azt jelenti, hogy ott is laknak a műhely melletti beomlott tárnában. Érted?

De a két felderítő figyelmét az sem kerülte el, ami távolabb, a kőbánya főaknájának lerombolt bejárata körül történt. A fasiszták ott egy kútgémszerű készüléket állítottak fel. Ennek segítségével dobálták az aknákat a kőbánya mélyébe. Helyenként a bánya fölött magas, háromlábú alkotmányok meredeztek, ezek minden bizonnyal fúrótornyok voltak. A bányától délnyugatra, a Feodoszijába vezető országúton rengeteg gépkocsi torlódott össze. Ide ágyúkat is szállítottak. Mindez azt mutatta, hogy Sztarij-Karantyinba újabb csapatok érkeznek. Az ellenség valamire készül. Talán Lankin már tudja is, hogy mit akarnak a hitleristák. Mindenáron meg kell keresni Lankint.

A fiúk jól ismerték Lankin nővérének házát, ahol most a bánya egykori gondnoka lakott. Már jártak nála akkor, amikor a föld alá leszállításuk előestéjén átadták Zjabrev üzenetét a faluban lakó partizánoknak. Most, amikor a házhoz értek, előbb óvatosan elsétáltak előtte, majd feltűnés nélkül belestek az udvarra. Sehol semmi gyanús jelenség. Ismét a kapuhoz kerültek és bekopogtattak.

Léptek hallatszottak belülről, és megcsikordult a retesz.

– Na, te most hallgass... Majd én beszélek, ahogy a komisszár parancsolta – vetette oda Vologya barátjának. E pillanatban már nyílt is az ajtó. Fedetlen fejű, vállkendőbe burkolózott asszony dugta ki a fejét. Kérdően nézett a fiúkra:

– Mit akartok, gyerekek?

Vologya hadarni kezdett:

– Mi zabért jöttünk, néni... Nincs mivel etetni a lovainkat, és azt mondják, hogy maguknak...

Az asszony gyorsan körülhordozta tekintetét az udvaron, és betessékelte a fiúkat valami homályos, ablaktalan előszobaféle helyiségbe. Becsukta az ajtót, ráhúzta a retesz kallantyúját, és besietett a szobába. A gyerekek magukra maradtak.

Itt csaknem olyan sötét volt, mint a bánya mélyén. De a szobaajtó kisvártatva megnyílt, és egy alacsony, hajlott hátú ember lépett a fiúk elé. Nyomban felismerték Lankint.

– Gyertek be... Gyertek, kis barátaim... Csakhogy végre! Már félni kezdtem... Ilyen sok idő elmúlt, és senki nem jött...

– Zabért jöttünk magához – szólalt meg ismét sokatmondó hangsúllyal Vologya.

– Jól van már, no! – legyintett Lankin. – Üljetek inkább le... Ljuba, adj egy széket... Minek titkolózol még mindig, talán nem ismerlek benneteket?

– Nálunk, bácsi, nincs mit enni adni a lovaknak, magának meg, azt mondják... kísérletezett tovább Vologya.

– Hagyd ezt abba – kérte szelíden Lankin –, látod, hogy e nélkül is teljesen megbízom benned. Láttalak téged már ott. Ha jól emlékszem, valami Vovának hívnak. Igaz? Téged meg, Vanya, szopós gyerek korod óta ismerlek... Na, mondjatok el gyorsan mindent! Hogy éltek ott lenn? A náciknak alaposan megadtátok a magukét... Olyan zűrzavar volt itt, hogy vásárban sincs különb. Másnap rengeteg tiszt meg katona jött ide. A bánya körül lakókat mind kilakoltatták. Engem is. A házacskámat meg a levegőbe röpítették. Azóta is egyre azon törtem a fejem, hogy állíthatnám helyre a kapcsolatot veletek... Most mire készül Alekszandr Fjodorovics?

A fiúk egymásra néztek. Vanya mélyet sóhajtott, és Vologya makacsul a földre nézve, szótlanul gyűrögette sapkáját.

– Szasa bácsit eltemettük... – szólalt meg végül suttogva.

– Hogyan?!... – Lankin előrehajolt, feje szinte eltűnt a két válla között. Tenyerével eltakarta a szemét. – Hát hogy történt ez a szerencsétlenség, gyerekek? Hát miért nem vigyáztatok jobban Alekszandr Fjodorovicsra? Hiszen olyan nagyszerű ember volt...

Lankin egészen összegörnyedt, hajlott háta most szinte púposra görbült.

– Hallottad, Ljuba? – szólt át a másik szobába. – Micsoda szerencsétlenség! Ki gondolta volna... Szörnyű!... És ki van most helyette?

A fiúk elmondották Lazarev üzenetét, és elmesélték, mi a helyzet a kőbányában. Lankin végighallgatta őket, és azt tanácsolta, hogy mielőbb térjenek vissza a föld alatti erődbe. A fiúk megtudták, hogy az ellenség elfoglalta Kercset.

November 16-án este a fasiszták már a Mitridat-hegyen voltak.

A városi pártbizottság titkára, a katonai parancsnok és a városi szovjet elnöke az utolsó tehergépkocsin hagyta el a várost. A németek nyomjelző golyókkal lőtték a kocsit. A hitleristák most mindenfelé partizánokat keresnek. Teleragasztották a várost parancsaikkal, amelyek szerint minden föld alatti járatot, katakombát, sőt még a pincéket és vermeket is be kell falazni. A parancs megszegéséért agyonlövetés jár. A németek még a legkisebb lyuktól is félnek: hátha partizánok bújnak ki onnan...

Lankin elmondta, hogy megfigyelései szerint a fasiszták nagyban készülődnek a bánya ostromára. Gondosan megvizsgálnak minden kijáratot. Valószínű, hogy a helybeliek közül valaki áruló lett, és sorra megmutatta az ellenségnek a lejáratokat. Megerősítették a tüzérséget. Éjszakánként a kőbánya felett nappali világosság van, mert szünet nélkül világítórakétákat lődöznek a levegőbe, és fényszórókat működtetnek. A hitleristák között az a hír járja, hogy a föld alatt egész partizánhadsereg rejtőzik. Tegnap óta állandóan újabb és újabb ágyúkat és töméntelen lőszert szállítanak a bánya környékére. A főtárna fölött még fülelőkészülékeket is elhelyeztek. Az országúton túl elterülő, a bányával szomszédos környéket tilos területnek nyilvánították. Lépten-nyomon őrökbe botlik az ember. Ma betonkeverő gépeket vittek oda, nyilván be akarják falazni a járatokat, és csapdába ejteni a partizánokat.

Lankin felvezette a fiúkat a padlásra. Itt egy szalmával álcázott erős tüzérségi megfigyelő látcsövet őrzött. A padlásablakon keresztül messzire elláttak.

– Ott ni, látod? – mutatott a kőbánya irányába Lankin. – Jobbra... Éppen az alatt van a ti „Volga" szektorotok. Úgy sejtem, éppen azon a tárnán keresztül akarnak lemenni hozzátok. A „Kijev" szektort innen nem lehet jól kivenni, de este kinn jártam, és észrevettem, hogy ott is élénk mozgás van. Mondd meg Lazarevnek, hogy a bitangok mind a két szektor felől támadásra készülnek, sőt azt hiszem, középről is. Készüljetek fel alaposan... Ti pedig siessetek vissza, mert lehet, hogy még ma... Ki tudja?...

– Hát akkor a zabról mást nem üzen? – kérdezte Vologya, aki úgy vélte, hogy az eddigi beszélgetés túlságosan egyszerű volt.

Lankin csaknem megharagudott:

– Te már megint kezded a zabot? Egy félórája magyarázok, te meg folyton azon a zabon kérődzöl... Inkább nézz oda... Mondd, mi van azon a környéken, ahol kimásztatok?... Ott semmi változás sem látszik?... Nehogy visszafelé elcsípjenek benneteket...

Vologya arrafelé irányította távcsövet. Az erős lencsén keresztül, amelynek közepén egy kis fekete kereszt vibrált, mellette pedig az üvegre rajzolt beosztási vonalak és számok voltak, egészen közel látta az országutat, az ismerős helyeket és... A távcső megremegett kezében. Alig tudta még egyszer megtalálni ugyanazt a pontot. Tisztán látta, hogy éppen azon a helyen, ahol reggel kibújtak a föld alól, most sötétzöld ruhás német katonák járkálnak.

Elvágták a visszatérés útját.

TALÁLKOZÓ A CSILLAGOKKAL

Már erősen alkonyodott, mikor a fiúk végleg meggyőződtek arról, hogy azon a járaton, ahol reggel kijöttek, nem térhetnek vissza. A fasiszták megneszelhettek valamit, és most az ilyen esetekben szokásos rendszabályokhoz folyamodtak. A nyílás körül zöld ruhás katonák nyüzsögtek: karókat vertek a földbe, szögesdrótokat cipeltek, géppuskafészkeket ástak.

– Úgy – szólt Vologya megfontoltan, a falu legszélső házának alacsony kőkerítésén üldögélve. – Érted, miről van szó?

Vanya Gricenko mindent megértett.

– Minket pedig tizennyolc óra nulla perckor várnak – folytatta Vologya. – Átkozott helyzet, mi?

– Mit fogunk most csinálni? – nyugtalankodott Vanya, de rögtön megbánta az elhamarkodott kérdést. A „csoport" kis parancsnoka villámló szemmel támadt barátjára:

– Láthatod, hogy gondolkozom... Most hallgass! Majd ha döntöttem, akkor kérdezhetsz.

És állát a szokott mozdulattal, erélyesen a vállához dörzsölte. Egy ideig szótlanul töprengett, azután kissé bizonytalan pillantást vetett alárendeltjére:

– Ide figyelj, Vanya... Elvégre te ezt a környéket jobban ismered, mint én. Ott ni... túl azon a dombocskán, volt még egy lyuk... Amikor kicsi voltam, egyszer oda bújtam el...

– Az, ahová Vaszilij bácsi tehene is beleesett? Hogyne emlékeznék! Téged akkor az apám kötéllel húzott ki onnan. Szóval amerre Susztovval együtt mentünk?...

– Dehogy... Én nem arról beszélek! Figyelj jobban! Emlékezz csak vissza, volt még egy járat... Oda nézz, azon a helyen, ahol most éppen egy fia német se mászkál. Ott tiszta a levegő... Erre a járatra a kutya se gondolt eddig... Gyerünk oda! Ott biztos bejutunk. Nos? Mit állsz itt, mint egy sóbálvány?

Vanya zavartan topogott, és sehogy sem akart elindulni.

– Te Vovka – szólalt meg végre hosszas habozás után –, én ismerem azt a helyet... Most persze nem azért mondom..., ki is nevethetsz... De azt hiszem, jobb lesz, ha nem mászunk be oda.

– És ha szabad tudnom, miért ne másszunk be oda? – kérdezte méltatlankodva Vologya.

– Hát nem tudod? Ez a tárna az a bizonyos..., ahol éjszaka lángocskákat láttak. Most meg már kezd sötétedni... Nos, hát te is tudod... Ezen a környéken soha senki sem ment még oda...

– Eh, sok olyan hely van, ahol azelőtt nem jártak az emberek! Azelőtt mi is a földön éltünk. Most meg már hetek óta a föld alatt... Legfőbb ideje elfelejteni ezeket a boszorkánymeséket...

Vologya erőltetett, mély hangon beszélt, és minden igyekezete arra irányult, hogy parancsnoki színezetet adjon mondatainak. Ez nemcsak a fegyelem fenntartása miatt volt szükséges, de őszintén szólva, saját maga is rászorult némi megnyugtatásra. Hiszen jól emlékezett ő is kisgyermekkorából, mennyi ijesztő mesét hallott erről a titokzatos, rossz hírű tárnáról. Most pedig ráadásul már esteledett.

– Te Vovka, azért mégsem kellene odamenni! – kezdte újra Vanya. – Én magam sem hiszek abban, amit összevissza fecsegnek az emberek, de valahogy mégsem vagyok egészen nyugodt.

– Na! Elég legyen ebből! – kiáltott fel dühösen Vologya, és ezzel végleg legyűrte az imént érzett félelmet. Bosszankodni kezdett saját gyöngesége miatt. – Azt hiszem, világos, amit mondtam! Fogd marokra a bátorságod, ha már olyan gyenge lábon áll, és gyere utánam. Egy-kettő!

Fél órával később a két kis felderítő, messze elkerülve a németeket, észrevétlenül eljutott a régen beomlott tárnához. A tenger felől átható, hideg szél fújt – szinte csontig hatolt. A fiúk alaposan átfáztak. Az alacsonyan szálló felhőkből száraz dara hullott. Szót-

lanul kúsztak a sűrűn meredező, kiszáradt csalánbokrok között. A hegyes, szúrós kórók véresre karcolták a fiúk kezét, arcát. A cserjéket zizegtető jeges hó nemcsak az arcukat, fejüket verte, de behullott a nyakukba is, és csiklandozóan olvadt végig a hátukon. Alig várták, hogy megérkezzenek „otthonukba", a föld alatti erődbe. A meggémberedett gyerekek arról ábrándoztak, hogyan adják majd le jelentésüket a parancsnokságon, hogyan közlik megfigyeléseiket. Azután majd Jasa bácsi megvendégeli őket konzervből partizán módra készített, jó meleg céklalevessel, ők pedig jóízűen, farkasétvággyal esznek, s közben felderítőútjuk izgalmas kalandjait mesélik...

A tárna nyirkos, fagyos homálya szinte húzta, vonta lefelé a gyerekeket a föld mélyébe. Vanya csendesen megérintette Vologya vállát, és most ijedten pillantottak egymásra. Aztán Vologya mogorván összeráncolta szemöldökét, és makacsul előrenézett. Egyik sem érezte magát valami kiválóan. Persze már régen nem hittek a tárnában mászkáló kísértetekről szóló rémmesékben. De hát az emberek mégsem minden ok nélkül kerülték el ezt a tárnát.

Elszántan másztak lefelé a lejtős folyosón. Minél mélyebbre értek, annál sűrűbb lett körülöttük a baljós sötétség. Most riadtan kapták fel a fejüket. Hosszan tartó, félig elfojtott nyögést hallottak. A földhöz lapulva megmerevedtek. A hörgésszerű nyöszörgés valahol mögöttük ismét felhangzott.

– Hallod, Vova? Mondtam, hogy nem kell idejönni... – suttogta Vanya.

Vologya oldalba bökte pajtását, hogy hallgasson. Most egy darabig lélegzetüket visszafojtva füleltek. És mögöttük, a bejáratnál ismét fájdalmas, kínos nyögés hallatszott: „Uo-o-ooo!"

– Maradj itt, feküdj csendben, én odamegyek és megnézem – szólt elszántan Vologya.

Vanya rögtön tudta, hogy hiábavaló kísérlet lenne Vologyával vitába szállni. A fiú azonnal megindult visszafelé, a kijárat irányába. Vanya utána kúszott, ilyen nehéz pillanatban nem hagyhatta egyedül barátját. Vologya hátranézett, és öklével fenyegetőzött. De Vanya nem hátrált.

A nyögés egyre erősbödött. Egy nagy kő mögül jött a hang, és a

fiúk most már valami összefüggéstelen morgást, szavakat különböztettek meg. Vologya közelebb csúszott a nyílást félig elzáró kősziklához, és a kő alatt sötétlő hasadék árnyékában egy embert pillantott meg. Ijesztő látvány volt: torzonborz nagy ember, beesett, lehunyt szemmel, sovány arcából kiálló pofacsontokkal. Hanyatt feküdt, feje az alágyűrt kenyérzsákon pihent. Vértelen, szürke ajka, összeszorított fogai közül időnként fájdalmas nyögést hallatott, és ilyenkor hatalmas ádámcsutkája görcsösen megrándult.

A kövön egy csajka mellett matrózsapka hevert. Vologya merően nézte, és nagy nehezen kibetűzte a sapka szalagján a régen megbarnult, aranyozott betűket: „Partvédelem".

– Matróz. A miénk közül való, orosz – közölte halkan Vanyával.

A fekvő ember megremegett, felnyitotta szemét, és vad tekintettel meredt Vologyára. Szemében lázas fény lángolt. Görcsös mozdulattal tapogatózott maga körül, feje alól nehézkesen kihúzta pisztolyát, és bizonytalan, remegő kézzel Vologyára irányította a fegyver reszkető, ugrándozó csövét.

– Ki van ott? Állj! Ne mozdulj!... Lelőlek! – morogta lázas, rekedt hangján.

– Várjon, bácsi! – sietett Vologya a válasszal. – Ne lőjön, várjon... Ki maga, bácsi?

– Állj, ne mozdulj! Beléd eresztek egy golyót... – zihált a matróz, és még mindig a fiúra tartotta fegyverét.

Vologya minden eshetőségre felkészülve a kő mögé rántotta a fejét.

– De bácsi, hát maga mit csinál? Mi van magával? Nincs eszméletnél? Maga biztosan sebesült, nem? Majd segítünk. Mi pionírok, felderítők vagyunk...

– Vigyázz magadra, te féreg! – hörgött a matróz. – Csak dugd ide az orrod! Engem nem fogsz el. Harcoltam, és harcolni fogok ellenetek... Csak gyere közelebb, te bitang!... Kézigránátot kapsz a hasadba... Engem élve nem kaptok el!...

A matróz el-elfúló, rekedt hangján szünet nélkül dühöngött és fenyegetőzött. Vologya fedezéke mögül a matróz csajkáját nézegette. Kevés víz csillogott benne. Hogy került ide víz? Hiszen világosan

látszott, hogy a matróz már hosszabb idő óta nem tud lábra állni. Mozdulatlanul feküdt, szétvetett lábát sátorlap borította. Ki hozhatott hát vizet a sebesültnek? Vologyát új foglalkozása, a felderítés már megtanította arra, hogy körültekintő legyen. Az olvadás után újra megfagyott havon egyetlen lábnyom se látszott. Az átázott és jéggé fagyott újságpapír, a csalánbokor földig hajló, merev ága is azt mutatta, hogy a matróz már régen fekszik itt, teljesen egyedül. De hát akkor ki hozott vizet neki a csajkába? Vologya most észrevette, hogy a rés felett nedves a kő és víz csöpög le róla. A matróz bizonyára a lassan szivárgó víz alá tette a csajkáját, és így gyűjtött vizet magának.

– Bácsi, ne tartsa rám azt a pisztolyt – kérlelte óvatosan a sebesült matrózt Vologya, és vigyázva kikandikált a kő mögül. – És ne kiabáljon így! Maradjon csendben, mert a nyakunkra hozza az ellenséget! Tegye le a fegyvert, bácsi! Mi partizánok vagyunk, lenini pionír-becsületszavamra...

– És mivel bizonyítod ezt? – mormolta a sebesült. – Nekem hiába esküdözöl. Itt körül vagyunk véve... Tudom...

– Tegye le már a pisztolyt – rimánkodott tovább Vologya. – Én itt hasalok a földön, maga meg nem enged felállni... Pedig közben elmehetnénk a mieinkért, és elvinnénk magát oda le... Ne célozzon rám azzal a fegyverrel... Nos hát mivel bizonyítsam be? Hiszen amikor felderítőbe megyünk, semmit sem vihetünk magunkkal...

– Kérdezzen tőled valamit, és te majd válaszolsz, úgy bizonyíthatod... – javasolta Vanya.

– Helyes... Csakugyan, bácsi, kérdezzen tőlem valamit, és én mindenre válaszolok..., és meg fogja látni, hogy nem hazudok. Ha akarja, kérdezzen valamit a pionírszervezetről.

– A pionírszervezet... – lihegte halkan, töredezetten a sebesült – a pionír... Ne mozogj, feküdj ott, vagy lövök!... A pionírmozgalmat én már elfelejtettem... De te... Ó!... Ha igaz, hogy pionír vagy..., mondd el, mit tudsz az alkotmányról...

– Az alkotmányról? Azonnal! – szólt készségesen Vologya, de titokban nagyot nyelt, és óvatosan megbökte a mögötte lapuló Vanyát, hogy majd szükség esetén súgjon neki. Azután nagy örömmel válaszolt, olyan hangon, mint az iskolában – amikor könyv nélkül

tudta a leckét: – Jog a munkára, jog a pihenésre... és jog a tanulásra... És bármilyen nemzetiséghez tartozó népek mind egyenlők. És még... a legfontosabb..., mindjárt elmondom: a haza védelme szent kötelesség... Na, hagyja már abba, bácsi, tegye le azt a pisztolyt!

– Jól mondtad... Tudod – halkan, a fogai között szűrve bökte ki a szavakat a sebesült. – Mintha nem hazudnál... Hé, állj, ha mondom! Egyelőre ne mássz közelebb. Na, vess keresztet... Mindenesetre... – követelte váratlanul.

Vologya sértődötten vont vállat:

– De furcsa maga, bácsi! Én pionír vagyok, csak nem fogok most magának imádkozni! Mit bizonyítanék ezzel?

– Igazad van – helyeselt fáradtan a matróz. – Na, mondd meg, melyiket ismered a mi dalaink közül.

Vanya örömében ide-oda forgatta a fejét: jól tudta, milyen sok dalt ismer Vologya.

– Na, ez könnyű. Én majdnem mindet ismerem – szólt Vologya. – Hát először is: „Fel, fel, ti rabjai a földnek", azután: „Drága föld, szülőhazámnak földje", azután még tudom énekelni: „Völgyvidéken és hegygerincen át". Meg tudom még a „Zseleznyak matróz"-t. Így van: „Herszon szép vidékén kalász nőtt a rónán, s egy sírdomb maradt meg csupán – énekelte Vologya legkedvesebb dalát. – E domb alatt dőlt le örök pihenőre Zseleznyak matróz – partizán..." – mély érzéssel énekelte végig Vologya a dalt, és mivel a sebesült nem válaszolt, óvatosan kinézett a kő mögül.

A matróz hangtalanul zokogott, arcát elfedte pisztolyt tartó kezével. Széles, csontos válla remegett a sírástól.

– Pionírok, kedves testvérkéim, kis barátaim..., segítsetek... Gyönge vagyok..., nagyon elgyöngültem...

Ezzel a sebesült újra elvesztette eszméletét.

A fiúk egy ugrással mellette termettek. Az óvatos Vologya először is kiszedte a matróz elgyöngült kezéből a pisztolyt, szakértő szemével megnézte, és kabátja belsőzsebébe dugta. A kis felderítők részvéttel hajoltak az ájult ember fölé.

– Milyen sovány! – borzongott Vanya. – Olyan, mint egy csontváz.

– Itt könnyen csontváz lehet az emberből – válaszolt komolyan Vologya, és mély szánalom szorongatta a torkát. – Hány napja lehet itt? Látod, nem adta meg magát a németeknek, a kézigránátokat is előkészítette. Itt vannak, ni...

Sietve, ügyetlenül gombolta ki a matróz mellén a nyirkosságtól merev vitorlavászon köpenyt. A fiúk arcát nehéz, meleg szag csapta meg: meglátták az alvadt vérfoltos, kék csíkos matróztrikót.

– Ide figyelj, Ivan – fordult a barátjához Vologya –, most lemégy, de egyedül... Jelented a parancsnoknak vagy a komisszárnak, hogy mit találtunk itt... és így tovább. Érted? Én meg itt maradok. Ki tudja, mi történhet?... No, megmondtam, itt maradok, és pont! Csak nem hagyjuk itt ezt az embert? Most már fegyver is van... – előhúzta a pisztolyt, megnézte, majd ismét elrejtette. – Várj, vidd magaddal az iratait, hogy ne kételkedjenek.

Vologya ügyesen kiszedte a matróz köpenyének belsőzsebeiből a gyűrött, nyirkos, megsárgult papírokat. Egy fénykép került a kezébe: jóképű, széles vállú matróz mosolygott rajta, és sötét szoknyás, fehér blúzos lány állt mellette. A matróz és a lány a tengerparton egy vastag pálmafa alatt állt, mögöttük a tengeren egy nagy, fehér, kétkéményes hajó látszott.

Vologya vastag vörös papírba csomagolt kis könyvecskét tartott a kezében. Kinyitotta és elolvasta az első oldalra írt szavakat. „A Szovjetunió Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetsége; Nyikolaj Gavrilovics Bondarenko tagsági könyve; születési év – 1921." A könyvben is volt egy lepecsételt sarkú fénykép: vidám, hunyorgó tekintetű, fiatal, jóképű matróz nézett Vologyával farkasszemet. A fiú most elfordította szemét a képről, és a sebesült matróz szakállas, fájdalomtól eltorzult arcára nézett, majd a másik fényképre pillantott, ahol a matróz a lánnyal együtt állt az árnyas pálmafa tövében. A matrózsapkán itt is ki lehetett betűzni a „Partvédelem" feliratot.

– Vanya – kiáltott fel csodálkozva –, azt hittem, hogy ez egy öreg bácsi! Pedig kilencszázhuszonegyben született. Ide nézz, Komszomol-tag. Nézd csak, ezelőtt milyen erős, egészséges fiú volt! Látszik, hogy sokat szenvedett... Na, menj gyorsan! Hívd a mieinket! Van gyufád? Nesze, vidd az enyémet! De ha lehet, ne nagyon használd! Az utat úgyis ismered.

Vologya egyedül maradt az eszméletlen matrózzal. Gyengéden betakargatta a sátorlappal, begombolta köpenyét, és megigazította feje alatt a kenyérzsákot. Leült, hallgatózott, és elégedetten tapogatta a matróz pisztolyát.

Körös-körül minden csendes volt. Odakinn sötétedett. Néhaféha alig hallhatóan nyögdécselt a sebesült. Vologya vigyázva felemelte a sátorlap egyik szélét, és alánézett. A matróz egyik lába valami ronggyal volt becsavargatva, másik, rettenetesen feldagadt lábán pedig felrepedt a csizma varrása.

Hány napja fekhet itt ez a fiatal, nem is olyan régen még minden bizonnyal erős, egészséges ember, aki nem volt hajlandó megadni magát az ellenségnek a tőlünk elvett földön? Valószínűleg a harc utolsó napjaiban sebesülhetett meg, vagy talán akkor maradt Sztarij-Karantyinban, amikor csapataink visszavonulását és a tengerszoroson való átkelését fedezte. Ez pedig jó két héttel ezelőtt volt. És azóta itt feküdt tehetetlenül, egyedül, segítség nélkül, néhány lépésnyire a német katonáktól, akik körülzárták az egész környéket. Miben reménykedett így sebesülten, éhezve, amíg csöppenként gyűjtötte magának az ivóvizet, dermedt lábbal, a hideg kövön, amely teste utolsó melegét is kiszívta? Két kézigránát, a pisztoly a tárban maradt három golyóval, utolsó darab kétszersültje és csajkája – ez volt minden felszerelése... De ez a matróz elhatározta, hogy élve nem kerül a fasiszták kezébe. Utolsó megmaradt erejével bemászott ide, készen arra, hogy ha felfedezi az ellenség, hát utolsó csepp véréig küzdeni fog.

Vologya a sebesült mellett kuporgott, és sovány, megfeketedett arcát nézte.

Most már nem látta olyan nagyon öregnek. A kis felderítő közelebb húzta magához a csajkát, a kevéske vízben megnedvesítette a sátorlap egyik sarkát, és vigyázva megtörölte a matróz verítékező homlokát. A sebesült most hirtelen kinyitotta szemét, tekintete megtelt zavaros tűzzel, teste megrándult, fogát csikorgatta, és nagyot káromkodott.

– Csöndesebben, Bondarenko elvtárs, még meghallják – suttogta Vologya, és a sebesült fölé hajolt.

– Állj!... Te ki vagy? – mormogta a matróz, és Vologyára né-

zett Azután valami tehetetlen, de kedves, szelíd mosoly ömlött el a megnyugodott arcvonásokon, mélyen ülő szemében kialudt a fenyegető láng. – Pionír... Testvérke...

Késő éjszaka volt. Vologya nagyon átfázott. Szünet nélkül didergett, és fogai hangosan vacogtak. A régi tárna felől végre zajtalanul feltűnt Vazsenyin, Susztov, Kornyilov és még néhány partizán. Künn a németek világítórakétákat lövöldöztek a levegőbe, és minden egyes rakéta méregzöld fénnyel öntötte el a bejárat üregét. A fény azután lassan elhalványult, kifakult, végül kialudt. Vologya halkan jelt adott. Pár perccel később a partizánok a koromsötét éjszakában a legnagyobb óvatossággal karjukon vitték a sebesült matrózt. Az hol elájult, hol görcsösen rángatózott, nyögdécselt. Susztov kénytelen volt kezével befogni a száját, hogy a hitleristák meg ne hallják a lázálomban vergődő sebesült hangját.

– Susztov bácsi, ne olyan erősen, mert még megfullad... – könyörgött rémülten Vologya. – Nagyon gyenge...

A fiú leghátul lépkedett, ő tartotta a matróz fejét, és vitte a sapkáját.

Az orvosi szoba előtt ott tolongtak a partizánok. Már tudták, hogy a felderítők az egyik tárnában egy sebesült szovjet matrózt találtak, aki inkább a halált választotta, inkább elpusztult volna az éhségtől és sebeitől, mint hogy fasiszta fogságba essen.

Az eszméletlen sebesültet megmosdatták és bekötözték. A két ápolónőnek Nyina is segített. A lány összeszorította fogát, és behunyta szemét, hogy ne lássa a matróz megfeketedett, dagadt lábát.

Ezalatt a kis felderítők jelentést tettek a parancsnokságon mindarról, ami tudomásukra jutott. Ezek az értesülések rendkívül fontosak voltak a partizánok számára. Különösen felfigyeltek Lankin üzenetére, hogy az ellenség a kőbánya ostromára készülődik. A német autójavító műhelyről kapott hírt is nagy érdeklődéssel fogadták.

Vologya a jelentéstétel után evett valamit, és máris sietett az orvosi szobába.

Bondarenko szinte mozdulatlanul feküdt. A komisszár tiszta, bő inge volt rajta, és a sebesült időnként megérintette ezt az inget, igazgatta a mellén, mintha szűk volna. A fehér éjjeliszekrényen álló

lámpára falemezből készült ernyőt tettek, hogy a fény ne zavarja a beteget. A matróz arca így szinte feloldódott a félhomályban. Marina először nem akarta beengedni Vologyát, de ő csak nem tágított, és suttogva könyörgött: – De Marina néni, hát miért ne... Hiszen én találtam meg, és ő ismer engem!...

Marina nem ellenkezett tovább, csak csendet parancsolt.

Vologya lábujjhegyen ment az ágyhoz.

Ez az ember, akit ő mentett meg, most az ő számára egyike volt a legdrágábbaknak a világon. Csöndben, lélegzetét is visszatartva hajolt a sebesült fölé, úgy figyelte lesoványodott, de most már sokkal nyugodtabb arcát. A beteg váratlanul felnyitotta szemét, és merőn nézett Vologyára:

– Állj, te ki vagy? Hol találkoztunk mi? – emelgette erőlködve fejét a párnáról.

– Bondarenko elvtárs, én vagyok az, aki megtalálta magát. Maga most itt van nálunk...

– Ahá... A pionír... – a sebesült szürke ajka gyönge mosolyra nyílt. – Köszönöm... Most hol vagyok? – minden erejét megfeszítve igyekezett felkönyökölni. Tekintete a kőfalra meredt. Hátrahajtotta a fejét, és maga fölött is kőboltozatot látott. Ismét dühöngeni kezdett: – Állj!... Miért van itt minden kőből? – és öklével a falat ütögette. – Miért temettetek be? Várjatok, gazemberek!... Én még élek...

Marina és Nyina odaugrott és lefogta. Gyöngéden nyugtatták, csillapítgatták az izgatott, lázas embert.

– Feküdjön nyugodtan, Bondarenko elvtárs, ezt nem szabad! – kérlelte Marina. – Mi partizánok vagyunk, és maga nálunk van, jó helyen... Ne féljen...

A sápadt, borostás arcú matróz felült az ágyon, csontvázujjaival az ing gallérját tágítgatta elvékonyodott nyakán, fogait csikorgatta, és űzött vadként nézett maga körül. Égő tekintetét újra Vologyára szegezte. Aztán egy percre lehunyta szemét, megremegett: a könnyek végigcsorogtak szürke, sápadt arcán. Amikor megint kinyitotta a szemét, tekintete már világosabb, nézése már nyugodtabb volt.

– Pionír – lihegte halkan, halálosan kimerülve –, köszönöm neked... Nem hagytad, hogy megdögöljek, mint egy kutya... Most

már, ha meg is halok, hát becsülettel..., emberi módon... De hol vannak az okmányaim? – kiáltott fel hirtelen, és izgatottan keresgélni kezdett maga körül.

Megnyugtatták, és megmondták neki, hogy okmányai a komisszárnál vannak. Hamarosan odaérkezett Kotlo is, leült a sebesült ágya mellé, és megigazította rajta a takarót.

– Komisszár elvtárs – szólt hozzá bágyadt hangon Bondarenko –, magukhoz kérem magamat... Kérem, vegyenek be engem is partizánnak... Amint jobban leszek, küldjön az első vonalba... Magánál vannak az okmányaim? Megvan a Komszomol-tagkönyvem?... Felvesznek?...

Ez a beszélgetés egészen megnyugtatta a beteget. Úgy érezte, hogy most minden jóra fordult. Végül nyugodtan elaludt.

Marina a komisszárral együtt kiment a szobából. Vologya csendben utánuk osont.

– Reménytelen – hallotta a fiú Marina hangját –, mindkét lába gangrénás. Még ha amputálni lehetne, az sem segítene... De így...

– És sehogy, semmit sem lehet csinálni? – kérdezte a komisszár.

Marina csak a fejét rázta. Vologya odalépett hozzá, és megrántotta fehér köpenye ujját.

– Marina néni... Talán vérátömlesztés kellene... Azt mondják, ez segít... Ha kell, vegyenek tőlem vért, nekem van elég... Marina néni, talán mégis valahogy meg lehetne gyógyítani? Nem lehet az, hogy annyit kínlódott és hiába...

Vologya egész éjszaka a matróz ágya mellett ült. Marinát Nyina váltotta fel, Nyinát pedig Nagya, aki a sarokban egy kis szalmazsákra telepedett le.

De Vologya csak nem mozdult a helyéről, egyre Bondarenko arcát figyelte, nyögését hallgatta, megitatta, borogatást tett a homlokára, kérlelte, hogy feküdjék nyugodtan, amikor az görcsösen, lázasan rángatózni kezdett fekhelyén. És a sebesült engedelmeskedett a kisfiúnak, magához tért, megkereste a kezét, és gyöngéden megszorította.

– Pionír... Testvérkém...

Ilyenkor néhány percre egészen feleszmélt, és világosan, érthetően beszélt.

– Ki az apád? – kérdezte Vologyát. – Az apád is itt van? Ő is partizán?

– Nem. Az én apám is matróz, úgy, mint maga... – közölte vele Vologya sietve. – Csak nem tudom, él-e még... Hadihajón van... Mama meg fenn lakik a faluban.

A sebesült hirtelen kérni kezdte:

– Te kicsi, légy oly szíves, kopogtasd meg egy kicsit a lábamat. Ütögesd meg hát, ha kérem! Erősebben... Nem érzem... Tedd meg hát, ha kérem!...

Vologya már néhányszor ráütött öklével a matróz térdére, majd a combjára.

– De hát... – mondta majdnem sírva – én... ütögetem...

– Nem érzek semmit – susogta leverten maga elé Bondarenko. – Eh, testvérkém, én már befejeztem a hajózást. Térden felülig már a másvilágon járok. Nemsokára ott lesz a fejem is.

Visszahanyatlott a párnára.

Vologya másnap, amikor csak tehette, szaladt, és érdeklődött a sebesült hogyléte felől. Néhányszor el is kérte magát a munkából. E napon az egyik felső folyosón falat építettek, ott, ahol Lankin értesülései szerint támadás fenyegetett. De este Vologya ismét a sebesült ágya mellé húzott széken üldögélt, fáradtan lógatta a fejét, elelbóbiskolt, és olyankor majdnem leesett a székről. Végül Nyina Kovaljova nagy nehezen rábeszélte, hogy pihenjen egy kicsit. És most Nyina virrasztott az ágy mellett, míg Vologya a sarokban heverő szalmazsákon helyezkedett el. Semmi áron sem volt hajlandó elhagyni az orvosi szobát. Az alacsony, nyirkos szalmazsákon fekve, Vologya félálomban hallotta a matróz Nyinához intézett szavait:

– Nagyszerű emberek maguk, nővérke! Ilyen emberekkel én is egész életemben... Ez a pionír meg igen derék gyerek...

Hosszú hallgatás után ismét megszólalt:

– Eh, csak még egyszer, legalább fél szemmel megnézhetném a ragyogó csillagokat! Ez minden... Te még meg fogod látni nővérke...

Reggelre nagyon rosszul lett Bondarenko. Már nem ismerte meg Vologyát sem, hánykolódott az ágyon, tépdeste az ingét, parancsszavakat kiabált és átkozódott. Estefelé megint elcsöndesült, ma-

gára húzta a takarót, egészen az álláig, és mind ritkábban, zihálva szedte a lélegzetet.

Marina föléje hajolt az injekcióstűvel, és megfogta a sebesült kezét. Azután lassan felegyenesedett, és letette a tűt az éjjeliszekrényre.

– Mi az, Marina néni? Miért nem adja be neki? – ugrott oda roszszat sejtve Vologya.

– Most már nem segít, Vovka – felelte Marina.

Vologya mindent megértett. A szalmazsákra vetette magát, sírva fakadt, és úgy zokogott, ahogy talán még soha életében. Évek óta nem látták Vologya könnyeit, nem tartozott a sírós gyerekek közé. Most azonban, akárhogy is vigasztalta Nyina, bármilyen szeretettel és gyöngéden simogatta vállát Kornyilov, csak sírt, zokogott, arcát a nyirkos, szúrós szalmazsákba temette. Keserű fájdalmat érzett, amely szaggatta a szívét, és át- meg átjárta vonagló kis testét.

Bondarenkót ugyanabba a föld alatti üregbe temették, ahol Zjabrev parancsnok aludta örök álmát.

Vologya később a folyosón utolérte Nyina Kovaljovát, akivel a két nehéz nap alatt nagyon összebarátkozott.

– Nyina – szólalt meg akadozva, halkan –, nem akarod megnézni helyette a csillagokat? Emlékszel, mit mondott neked tegnap?

– Ó, Vologya, ha csak fél szemmel is megláthatnám . . .

– Na, gyere velem, de csöndben . . . És Vanyát is elvisszük. Ő ismer egy olyan tárnát, ahonnan jól látszik az égbolt.

– Hármasban – Nyina, Vanya és Vologya – egy keskeny járaton keresztül megindultak a kőbánya egy távolabbi részébe. Ezt a járatot csak a két fiú ismerte. Vanya egy fordulónál megállította társait, eloltotta a lámpást, és nesztelenül, óvatosan lépkedve ment előre a sötétben. Nyina és Vologya alig hallotta a suttogást:

– Gyertek ide, de csendben ám . . .

A három fiatal ott szorongott a félig beomlott tárna mélyén, a sötétben. Közvetlenül felettük az elérhetetlen magas égboltról, a világmindenség másik feléről benézegettek az aknába a ragyogó, fénylő, nagy szemű csillagok. Egyikük sem szólt egy szót sem. Mindhárman némán bámulták a távoli, néma égitesteket, amelyeknek fénye talán több millió évig jött, hogy most a világűr feneketlen

pusztaságán áthatolva, bevilágítson ebbe a félig betemetett üregbe, és ott megörvendeztessen három pár emberi szemet..., a nap, a fény, a csillagok után halálosan vágyakozó szemeket...

De most fenn, az akna szélén valami gyanús nesz hallatszott. A fiúk azonnal félreugrottak, és maguk után húzták Nyinát is az oldaljáratba. Útközben egyikük véletlenül megérintett egy követ, s az tompa zajjal arrébb gurult. „Csendesen!" – sziszegte Vologya. De már elkésett: egy másodperc sem telt el, és a tárna mélyébe, ahonnan éppen most ugrottak ki, valami lezuhant, élesen koppant a kiálló köveken. Egy dobhártyaszaggató robbanás vakító fénycsóvát vetett az oldalfolyosóba, ahol rémülten lapultak a gyerekek és Nyina. A levegő mintha hirtelen megkeményedett volna, behatolt a kövek közé, és mindhármukat leütötte lábáról. Nagy nehezen feltápászkodtak, és libasorban, egymás kezét fogva megindultak visszafelé. Ekkor érte utol őket a második kézigránát robbanásának légnyomása. De most már a keresztfolyosóban voltak, és nem ijedtek meg annyira.

Így végződött a találkozó a csillagokkal.

CSATA A FÖLD ALATT

Miután Lazarev meghallgatta a felderítők jelentését, elhatározta, hogy ismét megzavarja a németeket. Az ellenséget mindenáron meg kellett tartani abban a tévhitben, hogy a föld alatt, amelyen ők hasztalanul igyekeztek szilárdan megvetni a lábukat, felmérhetetlen partizánerők gyűltek össze. Akkor aztán majd a németek kénytelenek lesznek nagyobb erőket elvonni a frontról.

De mitévő legyen ez a maroknyi, ténylegesen a föld mélyébe zárt csapat?

Először is az ifjú felderítők felfedezte német szerelőműhely megsemmisítését tűzték maguk elé.

Vazsenyin, Susztov, Zsucsenkov és Kornyilov hosszas föld alatti felderítőútra ment. Meg kellett találni a megfelelő járatokat, amelyek a katlan melletti tárnák egyikéhez vezetnek, hogy onnan észrevétlenül megtámadhassák az autójavító műhelyt. Még Zsucsenkov is, aki pedig úgy ismerte a bányát, mint a tenyerét, még ő is kételkedett abban, hogy a föld alatt el lehessen jutni egy ilyen távoli tárnához. Ezen a napon sok kilométernyi utat tettek meg a felderítők. Sokáig barangoltak az egymást keresztező folyosókon, amíg fel nem fedezték azt a keskeny járatot, amely összekötötte a kőbánya központi részét a régen elhagyott, félig beomlott tárnával. Kiderült, hogy ezt a járatot valamikor valóban befalazták, de a falu lakosai majdnem teljesen szétszedték a falat, és elhordták építőanyagnak.

Aznap este Zsucsenkov ezen a keskeny járaton keresztül a tárnába vezette a partizánok rohamcsapatát. Vologya addig könyörgött, amíg őt is magukkal vitték. De arra már nem kapott enge-

délyt, hogy ő is a felszínre menjen. Megbízatása értelmében két felnőtt partizánnal együtt puskatűzzel kellett fedeznie a rohamcsapat visszavonulását arra az esetre, ha a németek idő előtt észrevennék a támadást.

A sötétség leszálltával a harcosok észrevétlenül átlopakodtak a tárnából a völgykatlanba. Ott húzódott meg a szerelőműhely. Vazsenyin megbeszélt füttyjelére minden oldalról zuhogtak a kézigránátok a műhelyre, a körös-körül álló gépkocsikra és a földbe ásott fedezékre, amelyben a fasiszta katonák laktak. A kézigránátok becsapódásakor azonnal lángra gyúlt néhány gépkocsi. A benzineshordók nagy zajjal szétrobbantak, folyékony lánggal árasztották el a fedezékeket. A rémülten kiugráló nácik vaktában lövöldöztek a szélrózsa minden irányába.

Az előre megbeszélt terv szerint a katlan magas szélén elhelyezkedett partizánok most még egy köteg kézigránátot hajítottak a hitleristák sűrűjébe. A robbanás zajába belevegyült a fasiszták nyögése és üvöltése is. Most egy váratlan, hatalmas erejű robbanás fa-, kő-, deszka- és földdarabokat repített a levegőbe a partizánok fején keresztül. Minden bizonnyal a javítóműhely mellett földbe ásott kis benzintároló robbant fel.

A katlan mélyén lángoló tűznyelvektől olyan világos lett a környék, hogy Zsucsenkov és Vazsenyin óvatosságból jelt adtak a visszavonulásra. A hitleristák el sem tudták képzelni, honnan kapták a fejükre a gránátesőt. A széles félkörben elhelyezkedett partizánok minden oldalról egy időben támadtak. Mire a németek valamennyire magukhoz tértek, a partizánok már mindnyájan a tárnában voltak, és gyorsan haladtak a csak általuk ismert járat felé. Vologya nagyon szeretett volna egyet-kettőt lőni a karabélyával, ha másutt nem, hát legalább a tárna mélyén. De Vazsenyin visszatartotta:

– Mi az, kislegény, csak nem ment el a jódolgod? Ha te most itt lövöldözni kezdesz, az ellenség azonnal felfedezi, hogy merre tűntünk el. Nekünk pedig még szükségünk lesz erre a járatra. Hadd törjék csak a fejüket, honnan támadtuk meg őket. Inkább gondolják azt, hogy az égből pottyantunk le – bánom is én . . .

Így azután a „pionírágyú" ez alkalommal sem léphetett működésbe.

De néhány nappal később megváltozott a helyzet.

A javítótelep szétrombolása után a hitleristák elhatározták, hogy mindenáron behatolnak a bányába. Igaz, hogy ezek a kísérletek egyelőre komolytalanok maradtak. A németek valószínűleg a föld alatti erőd általános ostromára készülődtek, és előbb ki akarták tapogatni az útjukba kerülő főbb ellenállási fészkeket.

Egy alkalommal Vologya elkísérte Kornyilovot ellenőrző körútján a felső szektorokba. A kis pionír elvezette mesterét abba az aknába, ahol Nyinával és Vanyával hármasban gyönyörködtek a csillagokban. Vologya nem szívesen vallotta be ezt a kirándulást, elvégre a fegyelem súlyos megsértésével, engedély nélkül másztak be ebbe a veszélyes tárnába. De megértette, hogy a föld alatti erőd helyzete napról napra nehezebb; tehát megbocsáthatatlan hiba lett volna eltitkolni a parancsnokság előtt ezt a veszélyes útszakaszt, amely eddig szinte védtelen volt.

Kornyilov végighallgatta Vologyát, és megcsóválta a fejét:

– Úgy... Hát ez kitűnő! Nagyszerű! Csillagászaink is vannak már... Le akartak szedni néhány csillagot az égről, és majdhogy bomba nem pottyant a kobakjukra. Na, mutasd, hol van az a teleszkóp...

Amikor a sötét tárna mélyére értek, Kornyilov felnézett, megragadta Vologya karját, és fülébe súgta:

– Nézz csak föl! Látod, egy alak mozog ott. Őr lesz az...

Vologya tisztán látta az akna fölé hajló ember fejét és vállát.

– Ejha, azt gondoltuk, hogy teleszkóp, és kiderült, hogy mikroszkóp! – suttogta halkan a mindig jókedvű Kornyilov. – Nézz bele, és egy élősdit, egy baktériumot fogsz látni...

– Gora bácsi, én belelőnék, ha engedné.

– No, jó, nem bánom... De nehogy aztán bakot lőj... Ne hozz szégyent rám! Célozz nyugodtan és alaposan...

Vologya erősen a vállához szorította a puska agyát, célzott, és meghúzta a ravaszt. A pionírágyú hatalmas dörrenése sokáig visszhangzott a sziklafalak között. A csőből kivágódó láng elvakította a lövészt és mesterét is. De ezzel egyidejűleg hangos fájdalomkiáltást hallottak fentről. Mindketten beugrottak az oldalfolyosóba, és igyekeztek minél távolabbra kerülni a tárna nyílásától. Éppen ideje volt:

egy másodperccel később már robbant a kézigránát, éppen ott, ahol az imént állottak.

– Megkapta a magáét tőlem Szasa bácsiért meg azért a matrózért is és azért is, mert megrúgta Tolját – mesélte egész nap Vologya a partizánoknak. – Legalább egyet közülük végre mégiscsak lelőttem!

– Ha egyszerre mindenért, akkor persze kevés – mosolygott Susztov. – De ha ez csak előleg volt, hát akkor jó . . .

A helyzet azonban mind riasztóbb lett. A felderítők bejárták a föld alatti erőd minden közeli és távoli részét, és olyan értesülésekkel tértek vissza, amelyek teljesen meggyőzték Lazarevet arról, hogy a fasiszták valóban általános támadásra készülnek.

Vologya, akit egy üzenettel az egyik előretolt őrhelyre küldtek, gyanús nyomokat fedezett fel a legfelső emelet széles folyosóján. Leguggolt, és lámpájáról leemelte az elsötétítő ernyőt. A puha mészkőporban apró szögekkel sűrűn televert széles csizmatalpak nyomait vette észre. Ezek kétségtelenül német lábaktól eredtek. Vologya néhány percig térden csúszkált, és lámpása fényénél vizsgálgatta ezeket a baljóslatú jeleket. És a szöges csizmanyomok között váratlanul egy másfajta nyomra bukkant. Nem nagy, de mélyen benyomódott női sarokféle, hegyes orrú cipő vagy csizma nyoma . . . Ez nem származhatott német katonától. Vologya bizonyos volt benne, hogy a németekkel együtt egy olyan ember is járt itt, aki könnyű cipőt viselt. A partizánok másfajta lábbelit hordtak, a nők pedig sohasem jártak idefönn . . .

Vologya azonnal jelentette a dolgot Kornyilovnak. Lazarev saját maga ment fel a folyosóra, és hosszasan vizsgálgatta a nyomokat. Nem volt semmi kétség: valamelyik járaton keresztül behatoltak a németek, és valaki kísérte őket. Azonnal megerősítették az őrséget ebben a szektorban. Lazarevet nagyon nyugtalanította az elegáns cipőjű, nyilvánvalóan nem katonacsizmás ember. Valami rég látott, de elfelejtett dologra emlékeztette.

– Úgy gondolom, valami gazember lehet, aki ismeri az utat, és idevezeti a fasisztákat. Ezt az ocsmány hüllőt ki kell majd nyomozni . . .

Az ismeretlen áruló azonban már elvégezte aljas munkáját.

Másnap éjjel három egymást követő robbanás és a földomlás hosszasan morajló, hatalmas zajára egyszerre ugrott talpra minden partizán. Felkapták fegyverüket, és kijelölt helyükre rohantak. Azt hitték, az ellenség megkezdte az ostromot.

A valóság azonban ennél sokkal rosszabb volt. A németek kiszedték az egyik lejáratot eltorlaszoló omladékot, és három nagy kaliberű bombát dobtak oda. A folyosó egy része beomlott, azzal a szakasszal együtt, ahol betonba ágyazott csillékben és kádakban a víztartalékot tárolták... A partizánokat most az a veszély fenyegette, hogy víz híján szomjan halnak.

Vologya most látta először Jasa bácsit gondterhelt arccal. A föld alatti erőd gazdasági főnöke és főszakácsa inge ujjával törölgetve verítékező homlokát, berohant a parancsnokságra. Úgy csurogtak arcán az izzadságcsöppek, mint az eső az ablaküvegen.

– Ez a bizonyíték – dühöngött Manto –, hogy valaki vezeti a fasisztákat! Vagy mit gondoltok: véletlen, hogy éppen abba az aknába dobták a bombát? Ugyan! Én már nem vagyok mai gyerek. Valami bitang ott fenn tudta, hogy hol tároljuk a vizet. És most, elvtársak száraz kosztot fogunk enni...

Így most újabb, mindennél nagyobb veszély fenyegette a föld alatti erődöt. A szomjúság lassú, kínos pusztulásra ítélte a csapatot.

Az egyik folyosóban tartaléknak volt még egy víztartály. Zsucsenkov szerint a hitleristák ezt a folyosót még nem fedezték fel. Csak ketten tudtak erről a tartalékról: Zsucsenkov és Lazarev. A partizánok elhatározták, hogy vizet szereznek onnét. A víztartály az egyik rejtett járatban feküdt, a partizánterületet határoló kőfalon túl. Zsucsenkov, Kornyilov, Kotlo, Petropavlovszkij, Gyerunov és velük együtt még tizenöten a legmegbízhatóbb harcosok közül, elindultak a veszélyes útra.

Vologya most is addig könyörgött, amíg el nem vitték összekötőnek.

Gyerunov érzékeny ujjaival kitapogatta, majd ügyesen kiemelte a fal aljából a járatot elzáró nagy követ, zseblámpájával az így keletkezett nyíláson át megvilágította a fal másik oldalán a talajt, és óvatosan átbújt a résen. Vologya is utána akart surranni, de valaki lábánál fogva, minden teketóriázás nélkül visszarántotta. Kis ideig

szótlanul álldogáltak a fal mellett. A kövek közti nyílásokon keresztül alig-alig derengett Gyerunov zseblámpájának halvány fénye. Végül a lámpás ismét megjelent, mögötte Gyerunovval, aki jelentette, hogy a falon túl a fasiszták végig aláaknázták a folyosót, és hogy ő maga is csaknem rálépett az egyik aknára. A folyosót borító finom kőporban Gyerunov szöges német katonacsizmák, valamint gumitalpú női és gyermek sárcipők friss nyomait látta.

Kétségtelen, hogy a fasiszták felfedezték ezt a folyosót, de mielőtt ők lemerészkedtek volna, előbb szovjet polgárokat – asszonyokat és gyermekeket – kényszerítettek ide, hogy így próbálják ki, nem aknázták-e alá a partizánok a falhoz vezető járatot. Most már semmi értelme nem volt a további próbálkozásoknak. A németek minden valószínűség szerint elpusztították a víztartályt. Ha pedig nem így lenne, vizet akkor sem lehetne meríteni, mert azt már bizonyosan megmérgezték a fasiszták...

Szerencsére Manto, az előrelátó, gondos, mindennel törődő Jasa bácsi, egy másik folyosón is rejtegetett egy kisebb víztartályt. Ezt ő „titkos víztartalék"-nak nevezte. Ez az életet jelentő víz azonban nagyon kevés volt. Így ettől a naptól kezdve, minden csepp, minden korty víz roppant értékes lett. Szigorúan adagolták az italt: naponta es fejenként egy pohárral. Ennél a szűk adagnál valamivel többet csak a betegek és sebesültek kaphattak.

Másnap egy újabb robbanás romba döntötte a konyha művészi ügyességgel megépített „kéményét". A tűzhely füstjét ugyanis az egyik felső folyosóra vezették, ahol eloszlott, és észrevétlenül kihúzódott a felszínre. Most csípős, maró széngáz, konyhai gőz és sűrű korom borított be mindent. S mindehhez már mosakodni sem lehetett. Az arcokat hamarosan sűrű koromréteg vonta be. Néhány nap alatt az emberek olyan feketék lettek, mint saját árnyékuk a kőfalon. Friss levegő hiányában alig pislákoltak, homályosan égtek a lámpások. Le kellett mondani a fehérnemű mosásáról is. A korom behatolt a ruhák alá, egészen átitatta a fehérneműt. Nem volt mivel kimosni az edényeket. Eleinte nedves törülközővel, rongyokkal törölték ki, de ezek a rongyok is hamarosan olyan piszkosak, zsírosak lettek, hogy inkább ártottak, mint használtak az edénynek. Kézbe venni is undorító volt... Az állandó, napról napra növekvő

szomjúság egyre jobban kínozta az embereket. Megpróbáltak uborkalevet inni, amiből meglehetősen sok volt még. Eleinte úgy érezték, hogy az oltja a szomjat. De utána még tűrhetetlenebbül kívánták a vizet. A kapor és a köménymag szagától mindenkinek hányingere támadt. Csak a fáradhatatlan Jasa bácsi őrizte meg törhetetlen, élénk kedélyét.

– Higgyétek el, hogy valóban fényűző életet élünk – magyarázta élénken, miközben ebédfőzés előtti kézmosását végezte uborkalével. – Ahogy mondani szokták: körös-körül tizenhat, uborkával húsz! Hogy honnan ered ez a mondás? No, ki tudja? Senki? Majd én megmondom! A régmúlt időkben a vásári borbély így csábítgatta a publikumot: „Hajvágás és borotválás körös-körül – tizenhat kopek. De ha különleges kényelemre vágyik, borotválás előtt bedörzsölöm az arcát egy uborkával – és a borotva nem húz, nem kapar, csupa gyönyörűség a borotválkozás. És ezenkívül az uborkát még meg is eheti." Ezért aztán uborkával húsz... De uborkával kezet mosni – ezt még a cár is csak ritkán engedhette meg magának. Puhább, szebb lesz tőle a bőr... Sose szégyelljétek, kövessétek példámat!

S az emberek szomjúságtól eltikkadt, forró, kicserepesedett ajkukat nyalogatva, önkéntelenül is elmosolyodtak.

A föld alatti erődöt ostromló németek azonban napról napra szemtelenebbek lettek. Már néhány kisebb-nagyobb összecsapás is volt abban a nagy tárnában, amelyet a partizánok „Ljubkin-garázs"-nak neveztek. A széles, tágas, félig beomlott tárna puha talajában a partizánok föld alá költözése előtti napokban elakadt, besüppedt egy teherautó. Majdnem az egész kijáratot elzárta. A partizánok kis erődöt építettek az autó mögött, vastag, erős falat, lőrésekkel. Itt állították fel egyetlen kiskaliberű páncéltörő ágyújukat is. A lőréseken keresztül kitűnően lehetett látni a tárna bejáratát, amelyet majdnem teljesen eltorlaszolt a gépkocsi. A nácik már jó néhányszor megkísérelték kivontatni onnan a teherautót, hogy szabaddá tegyék a föld alá vezető utat. De az őrség parancsnoka, a vakmerő, veszélyt és félelmet nem ismerő, kedélyes Ljubkin vezényszavára minden alkalommal sortűz fogadta a betolakodókat, akik véres fejjel menekültek.

Egyik reggel nagyobb ellenséges osztag tolakodott a föld alatti erődbe. Megkerülték a teherautót, és két oldalról igyekeztek behatolni. A föld mélyében megszólalt az ágyú, és a puskák is halált köpködtek a fasisztákra. Egyik lövés a náci tisztet, az osztag parancsnokát találta el. A hitleristák megrémültek a tüzet és ólmot okádó sötétségtől, futásnak eredtek, és magukkal vonszolták kétségbeesetten üvöltöző sebesültjeiket is. De a lelőtt tiszt holtteste ott maradt a teherautó mellett. Ljubkin és elválaszthatatlan bajtársa, Makarov átkutatta a német zsebeit. Nem sokkal ezután a parancsnokságra hívatták Nyina Kovaljovnát, aki annak idején az iskolában a legjobb tanulók közé tartozott, és német nyelvből is mindig legalább „jó" osztályzatot kapott. Vele ment az izgatott és rendkívül kíváncsi Nagya is.

Lazarev a nyirkos, kormos abrosszal letakart asztalra tette a tiszt iratait, néhány Kurt Schwerich névre címzett levelet és egy kövér, szőke hajú lányt ábrázoló fényképet. Mint a kép hátára írt szavakból kiderült, a lányt Minnie-nek hívták. Egy másik képen ugyanez a Minnie a teniszpályán volt látható, Kurttal együtt, mindketten talpig hófehérben. Minnie kacér mozdulattal teniszütője mögé rejtette arcát, és a rácsos húrokon keresztül kukucskált Kurtra, aki viszont úgy tartotta kezében az ütőt, mintha mandolinon játszana.

– Nézd, hogy főzi, hogy flörtöl a lelkem... – kuncogott Nagya. Még valamit akart mondani, de meglátta az éppen belépő komisszárt, és elharapta a mondatot, mert eszébe jutott az ilyen és ehhez hasonló beszédekért kapott múltkori „fejmosás".

Vologya a komisszárral együtt az asztalhoz lépett, és hosszasan nézte a fényképet.

Eszébe jutott az összekarcolt, gyűrött fénykép Bondarenko matróz Komszomol-tagsági könyvében. Valami érzelgős önteltség volt Kurtnak és barátnőjének a filmújságok címlapjairól leutánzott, mesterkélt pózában, bár mindketten igyekeztek természetesnek és könnyednek látszani. Persze Vologya nem tudta ezt így magmagyarázni, de azonnal megérezte, mennyire elüt ez a párocska Bondarenkótól és a szevasztopoli lánytól, akik ott a tengerparti sétányon őszinte örömmel és kissé félénken álltak a gyorsfényképész lencséje elé.

A két lány Vologya segítségével igyekezett visszaemlékezni arra,

amit az iskolában német nyelvből tanult. Az asztal fölé hajolva silabizálták az agyonlőtt hitlerista tárcájában talált parancsot.

– „Sich erbarmen" – betűzte Nyina. – „Sich erbarmen..." Mit jelent ez? Te, Nagya, én úgy emlékszem, hogy mi ilyen szót nem is tanultunk...

– Az lehet – jegyezte meg Lazarev –, hogy ezt ti nem tanultátok, de őnekik az iskolában ezt a szót, úgy látom, éppen ebben az értelemben verték a fejükbe! Mert mit jelenthet ez? Ide figyeljetek – kezdte olvasni a fordítást, amit Nyina már elkezdett egy papírlapon: „A meghódított orosz területen tartózkodó német tisztnek nincs joga..." – és itt következik ez a „sich erbarmen" – és azután folytatódik: „... helyi lakosság iránt." Most már világos. Írd be a kihagyott helyre: „Nincs joga sajnálkozni, könyörületet mutatni", egyszóval sajnálni a helyi lakosságot. Ezt jelenti a „sich erbarmen"... Eh, a koszos tetvek!

A tiszt tárcájában egy orosz nyelvű parancsot is találtak, amelyet Kercs német városparancsnoka adott ki. Erről a parancsról Lankin már beszélt a fiúknak. Vologya és Vanya már kiragasztva is látta a faluban. „Minden házban és utcában haladéktalanul szilárd kőfallal kell elzárni a katakombákba vezető lejáratokat és nyílásokat. A parancs végre nem hajtásáért – agyonlövetés jár!" – fenyegetőzött a parancs.

– Hű, ezek nagyon félnek tőlünk! – kiáltott fel Ljubkin. – Innen, a föld alól ugyancsak égetjük a patájukat...

– A parancsot Kercs elfoglalásának napján adták ki – szólt a komisszár. – Azonnal rámentek a partizánokra... Ezt aligha tanulhatták a mi polgárháborúnk történetéből... Ez inkább olyasvalamire hasonlít, mintha valakinek nagyon sürgős lett volna feljelenteni bennünket vagy az adzsi-muskaji elvtársakat a németeknél. És most nagy becsben tarthatják azt a gyáva férget...

Ljubkin még egyszer rápillantott a fényképekre, majd a vállára kapta puskáját:

– Na, én megyek a garázsomba. Csak előbb még feljegyzem ennek a frájlennek a címét. Hátha még személyesen is átadhatom neki a „megboldogult" utolsó üzenetét. Miért ne, igen tisztelt polgártársaim? Én bizonyos vagyok abban, hogy eljutok Berlinig...

Most felbúgott a telefon. Lazarev felemelte a kagylót. Figyelmesen hallgatott, és csak néha-néha szólalt meg:

– Úgy... Igen... Értem... Jelentse a fejleményeket... – letette a kagylót, és a komisszárhoz fordult: – A „Volga" szektorhoz és a főlejárathoz több motort és dinamót szállítottak. Talán valami villanyáram-fejlesztő készül. Kábeleket húznak. Teljes kivilágítás mellett akarnak meglátogatni minket... Fel kell készülni a fogadtatásukra. Hol van Petropavlovszkij?

A vezérkari főnök, Petropavlovszkij azonnal jelentkezett. Egy partizán jött vele. Gyorsan összegyűlt a többi vezérkari is. Megérkezett Vanya Szergejev, a kék szemű, karcsú hadnagy is, és Nagya úgy tett, mintha a fiú egyáltalán nem is érdekelné. Megjött az erősen lesoványodott, egykor barna képű, de most koromtól fekete arcú, mindig nyugodt Zsucsenkov, és szemmel láthatóan nagyon törte a fejét valamin. Minden bizonnyal az járt az eszében, vajon elegendő aknát helyezett-e el a hívatlan vendégek számára a kijelölt helyeken. A mindig rendes, tiszta, frissen borotvált Kornyilov tisztelgéssel üdvözölte a jelenlevőket, és az asztalhoz ült. Ő kitalálta, hogyan lehet víz nélkül eltávolítani a felesleges szőrzetet.

Amikor mindnyájan együtt voltak, Lazarev azonnal beszélni kezdett:

– A kapott értesülések szerint a fasiszták ma hozzánk készülnek. Mindahhoz, amit már elmondtunk és elhatároztunk, nem akarok sokat hozzátenni. Csak emlékeztetőül mondom, hogy az ellenség még mindig meg van győződve arról, hogy mi itt rengetegen vagyunk a föld alatt. Ebből az következik, hogy jelentékeny erőket vetnek be ellenünk. Minél nagyobb német erőket vonunk magunkra – annál jobb. Éppen ez a mi feladatunk. De az, hogy az ellenségnek legalább harmincszoros számbeli fölénye, túlereje van – ez persze már nem valami kellemes számunkra... Mindebből azonban csupán egyetlen következtetést lehet levonni: a harcban minden egyes emberünknek harminc helyett kell küzdenie. Legalább harminc helyett! Egészen komolyan beszélek, elvtársak... Meg vagyok győződve arról, hogy megbirkózunk ezzel a feladattal.

És Lazarev még egyszer tüzetesen elmagyarázta a már régóta kidolgozott tervet. Véleménye szerint a hitleristák nem fogják meg-

kockáztatni, hogy kisebb csoportokban ereszkedjenek a tárnák mélyébe. A kőbányák folyosóinak minden fordulója meglepetéseket tartogató, fenyegető akadály az ellenség számára. Lazarev úgy vélte, hogy a németek együtt maradnak, egy csomóban, hogy el ne veszítsék egymást a sötétben. Ezt kell aztán kihasználniuk a partizánoknak. A támadók számára láthatatlanul, a keskeny, jól ismert folyosókon óriási veszteségeket okozhatnak az ellenségnek.

– Az ellenség jelentős erőit kénytelenek leszünk kis, elszigetelt csoportokban fogadni. Minden csoport önállóan működik, a mindenkori helyzetnek megfelelően. És úgy kell működnünk, hogy a hitleristák azt higgyék: minden egyes szakaszon ötven vagy akár száz népi bosszúálló áll velük szemben . . .

Vologya egy sarokban igyekezett észrevétlenül meghúzódni. Attól félt, hogy ha meglátják, kiteszik a szűrét. Izgalmában többször is vállához akarta dörzsölni állát, de az utolsó pillanatban mindig sikerült fegyelmeznie magát. Óriási lelkesedéssel hallgatta a parancsnokság vakmerően ravasz haditervét. Hol Lazarevre nézett, hol pedig Kotlón pihent meg a tekintete. De mindketten, a parancsnok és a komisszár is, olyan nyugodtan, tárgyilagosan beszéltek, mintha a szokásos napi feladatok kiadásáról lenne szó csupán: ki fog falat építeni, ki hámozza a burgonyát, vagy ki válogatja a kétszersültet. Vologya mérhetetlen rajongással és büszkeséggel figyelte a partizánok vezetőit. Szinte szerelmes volt ezekbe az erős, igazságos, bátor emberekbe, akik olyan biztosan hittek a sikerben.

Érezte, hogy ezekért az emberekért ő maga is készen áll, ha kell, a halálra is!

– Minden őrségparancsnok a saját védelmi szektoráért felelős – folytatta Lazarev. – Az ellenség minden behatolási kísérletét feltartóztatni – ez ma az őrségek fő feladata. Időnként esetleg kissé beljebb lehet engedni a nácikat, hogy aztán könnyen elvághassuk őket a sötétben a többiektől. Egyet azonban ne felejtsetek el, elvtársak: tartalékunk nincs, csak saját magunkra számíthatunk. Ehhez még egy figyelmeztetés járul: lehetséges, hogy egyik helyről el kell vonnunk néhány embert, hogy azokba a szektorokba vethessük be őket, ahol veszélyesebbé vált a helyzet. Még egyszer elismétlem: a komisszár a központi „Moszkva" szektorba, Kornyilov elvtárs a

„Volgá"-ba, Szergejev hadnagy a „Kijev" szektorba megy. Én a „Tűzvonal" őrségnél leszek. Petropavlovszkij itt marad a parancsnokságon: tartja az őrségekkel az összekötettést, és állandóan értesít engem a helyzetről. Összekötők a pionírok: Dubinyin, Gricenko, Kovaljov. Az összekötők egyelőre itt maradnak. A többi gyerek lemegy az alsó horizontra. Megértettétek? Kinek van kérdése?

– Rettentő szomjasak vagyunk – motyogta Szergejev cserepes ajkával. – Egészen kiszáradt a szám, már köpni sem tudok...

– Igazad van – bólintott Lazarev. – Ha a hitleristák megkezdik az ostromot, mindenki egy pohár vizet kap a fejadagon felül. Közöljétek ezt Mantóval. Komisszár, akarsz valamit közölni vagy hozzátenni?

Kotlo kissé előrehajolva lassan fölállt, széles vállát kifeszítette, mintha azzal akarná megtámasztani a súlyos kőboltozatot. Vologya, bár egy kicsit félt tőle, mint mindig, most is csodálkozva nézett rá. Milyen szigorú ember, és mégis olyan rendkívüli, bizalomgerjesztő kedvességgel tud nézni az emberekre. Szinte sugárzik róla a jóság és az embertársai iránti szeretet. De a komisszár határozott jellemre valló szája mellett a szigorú ráncok azt is elárulták, hogy ma senkinek sem bocsátaná meg a legkisebb gyöngeséget sem. Senkinek!

– Minden világos és érthető – mondta –, tehát nincs mit beszélni. Szilárdan hiszem, hogy mindenki mindent elkövet, ami emberileg lehetséges, de ha kell, még a lehetetlent is megkísérli...

Ebben a pillanatban két olyan hatalmas robbanás, amilyet még nem hallottak a kőbányában, két vad, elemi erejű mennykőcsapás, amelytől mintha megrepedt volna a kőboltozat a fejük felett, a komisszár torkára forrasztotta a szót. A kőpadló megingott a lábuk alatt, a bejáratot takaró sátorlap lengedezni kezdett, mintha erős szélroham érte volna. A beáramló kőporfelhő elhomályosította a helyiséget. Mindenki felugrott, kivéve a parancsnokot.

– Azt hiszem, megkezdődött – mondta Lazarev, és lassan felkelt. – Az őrségparancsnokok a helyükre mehetnek. Sok sikert kívánok, elvtársak!

Az őrségparancsnokok bányászlámpásaikat igazgatva hagyták el a helyiséget. Lazarev az egyik erőtlenül búgó telefonhoz lépett:

– Központ... Én vagyok, Lazarev. Hallom... Igen... Hol?... A régi aknában?... Az egész fal?... Mindjárt küldöm – letette a kagylót, és intett Vologyának. – Szaladj gyorsan az orvosi szobába, és mondd meg: a régi akna fala ráomlott Szergyukovra és Noszkinra. Az egyik ápolónő azonnal menjen oda. Azután jelentést kérek. Te rögtön visszajössz. Nehogy eszedbe jusson odadugni az orrod! Hallod?

– Igenis, nem dugom oda az orrom!

– Hm... Jól van... Főhadnagy elvtárs, én megyek a „Tűzvonal" szektorba... Tartsd velem a kapcsolatot!

Még néhány hatalmas detonáció rázta meg a föld alatti folyosókat. Valahol tompa, elhaló morajjal három-négy távoli robbanás dörrent.

– A tárnákat bombázzák. El akarják vonni a figyelmünket a bejáratoktól – mondta Petropavlovszkij. – Ez olyan tüzérségi előkészítésféle...

Ismét hatalmas robbanás. Majd valahol a föld alatti erőd folyosóiban visszhangzó lövések kopogtak, mint a jégeső. Gyors egymásutánban néhány sortűz dördült el. Kattogni kezdtek a géppuskák. S ettől a perctől kezdve az egész föld alatti erőd megtelt a robbanóanyag savanykás szagával, a gyakori robbanások súlyos dörejeivel, füsttel és porral, amely csípte, marta az emberek szemét, betömte szájukat és orrukat.

A fasiszták megkezdték a kőbánya ostromát.

Szörnyű nap volt ez. Aki túlélte, sohasem fogja elfelejteni, de aligha tud pontosan visszaemlékezni mindarra, amit a föld alatti erőd védőinek ama hosszú, pusztító órák alatt el kellett szenvedniök. Az idő elmosódott, és az órák egybefolytak, mint valami hosszú, fojtó, lidércnyomásos álom...

A fasiszták egyszerre indították meg a támadást valamennyi lejárat ellen. Felrobbantották a torlaszt, géppuskákat, páncéltörő ágyúkat vontattak a tárnák bejáratához, és tüzet nyitottak a föld alatti sötétségre. A mélységben állandóan bombák robbantak, szétrombolták a partizánok kőfalait és barikádjait. Az ellenség nem sajnálta a robbantószert. Egyes meredek aknákból, mint a vulkán kráteréből, repültek vissza a robbanástól feltépett kövek. A hitle-

risták kénytelenek voltak arrébb futni, nehogy áldozatul essenek saját bombáik hatásának.

Amikor Vologya az orvosi szobából visszafelé sietett a parancsnokságra, a légnyomás jó néhányszor leütötte a lábáról, vagy alaposan odanyomta a kőfalhoz. Egyik esésnél lámpásának üvege eltört, és a légnyomás elfújta a lángot. Vologya most teljes sötétségben bukdácsolt, miközben feszülten figyelte a minden oldalról dübörgő ostrom zaját. Ekkor váratlanul megtorpant. Lába előtt valaki sírdogált. A fiú lehajolt. Remegő kis kezek kapaszkodtak a ruhájába.

– Fé-é-é-lek... Mamához akarok menni... Eltévedtem... – sírdogált halkan a kis Olja a koromsötét folyosón.

Vologya karjára vette a kicsit, és megindult vele. Könyökét-vállát maga elé tartotta, hogy így védje a parancsnok kislányát a sötétből váratlanul kiugró sziklafalak kiálló szögletei ellen.

– Te ki vagy? – kérdezte Olja útközben.

– Én... Vologya Dubinyin...

– Á... Nem ismertelek meg. Szagoltam, szagoltam, de hiába... Most mindenkinek egyforma szaga van: uborkalészag és mint a lámpa, mikor füstöl...

Egy távoli beomlás nyomán lassan dübörgött a föld.

– Hogy mennydörög ma... – rezzent össze Olja. – Eső lesz? Jó lenne, mert a teát már mind megittuk, és mama nem ad többet...

Vologya berohant a parancsnokságra, átadta Olját ott ácsorgó bátyjának. Megkérte Petropavlovszkijt, hogy a kisfiú lekísérhesse húgocskáját az alsó horizontra, Kilja nénihez. A vezérkari főnök beleegyezően bólintott, és azonnal új megbízást adott Vologyának:

Gyorsan fel kellett mennie Ljubkin „garázsába", és figyelmeztetni őt, hogy fekete ruhás fasiszták – SS-katonák – tartanak arra. A felső emelet egyik megfigyelőpontjáról vették észre a „garázs" felé lopakodó fasisztákat.

– Csak légy nagyon óvatos! A garázs majdnem legfelül van. Vigyázva menj, mert még beléjük ütközöl – figyelmeztette Petropavlovszkij.

De Vologya már rohant is a távoli tárna felé. Új lámpást tartott a kezében, és lángját félig lecsavarta. Útközben egyre kerülgette az útjába kerülő leomlott köveket, botladozva futott célja felé. A nya-

kába akasztott puska futás közben nagyokat vágott az oldalába. De nem lassíthatott, hiszen minden pillanat drága volt számukra. Idejében figyelmeztetni kellett Ljubkint a fenyegető veszélyre.

A rohanástól elfulladva, végre felérkezett a nagy, lejtős tárnába. A külső bejárattól mintegy másfél száz méternyire erős falat emeltek a partizánok. E fal lőrésein halványan átszivárgott a nappali világosság. Itt tartózkodott Ljubkin és Makarov. Vologya már messziről suttogott: „Sepetovka... Sepetovka..." – s amikor meghallotta a jelhangot: „Srapnel" – odamászott a barikád tövéhez.

– Te vagy az, Vovka? – hajolt hozzá Ljubkin.

– Én hát... A vezérkari főnök üzeni, hogy ide magukhoz megint németek jönnek, egy egész század. Fekete ruhás SS-ek...

– Mi az, a fritzek ennyire érdeklődnek az autónk iránt? – mosolygott kedélyesen Ljubkin. – Hát jól van, ha kocsikázni akarnak, ez a taxi szabad. Megkocsikáztatjuk őket... Állítsd be azt a taxaméternek... – és a lőréshez húzódva kidugta rajta a géppisztoly csövét.

Szűkszavú társa, Makarov szótlanul ugyanígy cselekedett.

Vologya odacsúszott az egyik szabad lőréshez, és kinézett rajta. De Ljubkin szinte ugyanabban a pillanatban galléron ragadta, és elrántotta onnan.

– Hát téged ki hívott ide? Mit parancsoltak neked? Átadni az üzenetet és visszasietni. Megleszünk nélküled is!

– Ljubkin bácsi – rimánkodott Vologya –, én csak egészen picikét szeretnék kinézni, és ha jönnek, közéjük durrantok egyet...

– Majd durrantok én egyet mindjárt a nyakad közé, de olyat, hogy nem kérsz még egyet!

Ljubkin hatalmas tenyere eltakarta a lőrést Vologya orra előtt. De akkor valami nesz szűrődött át a falon, és Ljubkin a saját lőréséhez ugrott. Vologya most már óvatosan kitekinthetett...

Elöl, alig százötven méternyire a faltól, ért a felszínre a tárnafolyosó. A besüppedt kerekű teherautó körvonalai tisztán látszottak, annál is inkább, mert a háttérben vakítóan fénylett a kék égbolt. Az autó mellett jobbról és balról két keskeny utacska maradt szabadon, és ezeket kitűnően szemmel lehetett tartani a fal mögül. Ha csak egy macska is lett volna a látogató, Ljubkin azonnal észrevette volna.

De aki fentről jött lefelé, az csak sűrű homályt, tömör sötétséget láthatott.

E pillanatban Vologya is észrevette, hogy az autó két oldalán emberi alakok jelentek meg. Lassan haladtak a szűk kis utakon. Mögöttük egyre újabbak és újabbak jöttek. Gyámoltalanul keringtek a teherautó körül, kissé összeszorultak a keskeny átjárókban, és óvatosan lépkedtek lefelé a sötét tárnába a lejtős úton.

– Ljubkin – suttogta Makarov, miközben feszült figyelemmel kémlelődött lőrésén át –, neked jobb szemed van... Nézd csak meg jobban! Én nem tudom, rosszul látok, vagy mi a fene. Mintha asszonyok jönnének ott!

Ljubkin feje szinte eltűnt a lőrés nyílásában, azután fejcsóválva húzódott vissza:

– Nem értem, mi akar ez lenni. Valami női felvonulás? Mind asszonyok... Mi az ördög ez?

Most már Vologya is világosan látta, hogy félénk, tétovázó asszonyok kerülgetik a gépkocsit. Hogyan juthattak be ide? Hisz' a fasiszták erről az oldalról senkit sem engednek közel a kőbányához.

Az asszonyok már a tárna sötétjében botorkáltak, és a bejáratnál most egészen más alakok jelentek meg. Ezek már minden kétséget kizárólag SS-katonák voltak.

– Hát mi a fenét eszeltek ki ezek az aljas banditák? – dühöngött Ljubkin. – Te érted, Makarov?

– Nagyon is értem... Asszonyok mögé bújnak. Most aztán mit csináljunk, Ljubkin?

– Hát ezen rajtavesztenek a bitangok, kezeskedem róla!... Makarov, engedd közelebb az asszonyokat, egészen a keresztfolyosóig, és készítsd elő a gránátokat!

Mindketten készenlétbe helyezték a gránátokat, és hátrább húzódtak a faltól.

– Hallod-e, Vova – szólt sietve Ljubkin –, húzódj el a lőréstől, mert még megsebesíthet egy repeszdarab... Maradj itt egyelőre, fiam... Ha valami nagyobb baj lenne, fuss, ahogy a lábad bírja! Mi majd az oldaljáratból intézkedünk.

Vologya még mindig nem értette a dolgot, de azért ottmaradt a

falnál. Hallotta, hogy Ljubkin és Makarov kissé eltávolodik. De a léptek hirtelen elhalkultak, mintha a két partizán egészen eltűnt volna. Vologya nem tudott az oldalfolyosó létezéséről, amely nem messze a gépkocsitól éles szögben torkollott a tárna széles folyosójába. Ide surrant be Ljubkin és Makarov.

Közben Vologya a falon túlról már orosz beszédet hallott.

– Mit művelnek ezek az átkozottak! – zokogtak halkan, görcsösen az asszonyok. – A hátunk mögé bújva akarnak harcolni...

– Csapjatok zajt, asszonyok, lármázzatok! Hadd hallják meg odalenn, hogy jövünk...

Most az alacsony kőboltozattól letompított, kétségbeesetten csengő női hang hallatszott:

– Partizán elvtársak, mögöttünk németek jönnek..., szuronnyal hajtanak bennünket! Lőjetek inkább belénk, elvtársak, de ezeket az ocsmány férgeket ne engedjétek ki innen élve!

A mögöttük haladó németek egyike zseblámpájával megvilágította az asszonyok csoportját, hogy felfedezze, melyik kiabált. A fénysugár végigkúszott a falon, és az asszonyok észrevették az oldalfolyosó keskeny nyílását. A németek pedig megnyugodtak, hogy a partizánok, akik azelőtt azonnal lőttek, ha valaki közeledett, most hallgatnak. Még néhány zseblámpát meggyújtottak, és határozottabb léptekkel haladtak lefelé. E pillanatban az oldalfolyosó fordulója mögül két géppisztolysorozat zúdult a fasisztákra. Ezzel egyidejűleg felhangzott Ljubkin harsány hangja:

– Asszonyok, feküdjetek le a földre, csússzatok oldalt, és bújjatok meg a sarokban! Gyorsan, polgártársnők!

A zseblámpák fénye azonnal kialudt, egyetlenegy világított továbbra is, de az is a földön hevert már. Makarov kézigránátjának robbanása vakító fénnyel öntötte el a folyosót. Vologya jól hallotta a hitleristák rémült üvöltését és nyöszörgését, míg csak egy második robbanás el nem fojtotta. Ezt a gránátot Ljubkin dobta, aki most géppisztolyával kezdte kaszálni a kijárat felé tolongó, menekülő németeket.

Vologya hol elugrott a lőréstől, hol szinte odatapadt. Hallotta, hogy kopognak a fal külső oldalán a találomra lövöldöző németek golyói. Puskája csövét a lőrésbe dugta, és meghúzta a ravaszt. A

„pionírágyú" dörrenése szinte betöltötte a tárnát. A fasiszták abbahagyták a lövöldözést, és négykézláb igyekeztek kimászni a tárnából. Két egymást megelőzni akaró német beszorult a gépkocsi és a fal közötti keskeny nyílásba. Tíz körömmel kapaszkodva a kőszíklába és a kocsiba, egyik a másikat akarta visszalökni. Ljubkin jól irányzott kézigránátja egy csapásra véget vetett a vitának.

A tárnában egyetlen élő ellenséges katona sem maradt.

– Maguk meg, polgártársnők – kiáltott a sötét, szűk folyosóba Ljubkin –, lassan másszanak fel, de ne mind egyszerre! Majd mi vigyázunk...

– Jaj, kedves, inkább vigyenek bennünket oda, ahol maguk vannak! – kiáltotta valamelyik asszony a sötétből.

Ljubkin könyökével oldalba lökte Makarovot.

– Hová, hozzánk? Csak nem hitték el a németek meséit a partizánokról? Hiszen nincs itt semmi az égvilágon... Mi itt a barátommal kettesben csak vadászgatunk, ennyi az egész – hazudta folyékonyan Ljubkin, és Makarov fülébe súgta: – Már hogy vihetnénk őket magunkkal? Ki tudja, kik ezek? Sose lehet tudni... Nincs semmi baj, most már nyugodtan kimehetnek. A németek erről az oldalról ma már nem jönnek még egyszer.

A két partizán visszajött a falhoz. Vologya már-már beleavatkozott a beszélgetésbe, amikor hátulról, a bánya mélyéről robbanások és puskalövések tompa zaja hallatszott.

– Ahá, a harc áthúzódott a második emeletre – szólt aggódva Ljubkin. – Ide figyelj, legényke – fordult Vologyához –, siess a parancsnokságra, és jelentsd, hogy itt mi történt. Mondd meg: Ljubkin úgy gondolja, hogy ezen a szakaszon ma már nem támadnak még egyszer. Jó lenne, ha minket valahová áthelyeznének, közelebb a tánchoz... Ide esetleg lehetne valaki gyöngébbet... Na, szaladj! Járj közben az érdekünkben...

Vologya ész nélkül rohant a sötét folyosókon. Időnként megmegállt, levette lámpásáról az elsötétítőtokot; körülnézett, jó irányban halad-e. Az is könnyen eltévedhetett az utak bonyolult hálózatában, aki egyébként jól ismerte a terepet. Most meg ez a szakadatlan zaj, dübörgés is zavarta Vologyát; még futás közben is erre figyelt. Ő még nem tudta, hogy az ellenség már több helyen behatolt

a föld alá, hogy egyetlen, a fasiszták által ismert bejárat sem maradt, ahol ne támadtak volna. Vologya néha egészen közelről hallott valami furcsa, különös ordítozást, rekedtes, hörgő, idegen beszédet. Csak később tudta meg a partizánoktól, hogy a hitlerista parancsnokság leitatta a katonákat, így öntött bátorságot beléjük, hogy ne féljenek annyira a föld alatt.

A példátlan föld alatti csata, a szörnyű küzdelem a sötétben vakon folyt az erőd emeletein. A harc már jó egynéhány órája dúlt, és a fasiszták még egyetlen partizánt sem láttak. De bármerre fordultak, bármelyik folyosóra kerültek, mindenütt vad ellenállásba ütköztek. A föld alatti erőd láthatatlan, megfoghatatlan, a sötétben szinte szétfoszló lakói jól irányzott lövésekkel, biztos kézből elhajított, váratlan gránátokkal, a kőfolyosó fordulói mögül osztogatott gyors késszúrásokkal torlaszolták el a bánya mélyébe vezető utat. A németek időnként már-már kísérteteknek, szellemeknek hitték a partizánokat. És se szeri, se száma a sok kísértetnek. Lépten-nyomon megjelentek. Váratlanul szembetámadtak, de már abban a pillanatban a hátuk mögé kerültek, elvágták a felszínre vezető utakat, és ugyanakkor, mintha a vastag sziklafalból bújnának ki, oldalba kapták a támadókat.

A hitleristák parancsnoksága most már végleg meggyőződött arról, hogy a föld alatt nagyszámú partizánhadsereg működik. Száz meg száz újabb katonát vetettek harcba, hogy együttes erővel ostromolják a föld alatti erődöt. Soha egyetlen német tábornok vagy tiszt sem hitte volna el, és hangosan nevetett vagy bosszúsan legyintett volna, mint egy rossz tréfán, ha megmondják neki, hogy a két és fél ezer főnyi válogatott, jól kiképzett, géppisztolyokkal, kézigránátokkal, mélységi bombákkal, géppuskákkal, páncéltörő ágyúkkal, fényszórókkal, áramfejlesztő teleppel, hangkutató készülékkel felszerelt és felfegyverzett katonával csupán egy maroknyi vakmerő partizán állt szemben: kilencvenkét ember, beleszámítva a nőket és a gyermekeket, még a négyéves Olja Lazarevát is...

A legmerészebb képzelőerő sem találhatott volna ki kegyetlenebb és ellentétesebb dolgot, mint ez a föld alatti csata, a vízözön előtti barlangok örök homályában, a XX. század legmodernebb haditechnikájának alkalmazásával. A hitleristák elektromos kábeleket húz-

tak maguk után a föld alá, erős fényszórókkal küzdöttek a fenyegető, vészes sötétség ellen. Egyszer és mindenkorra végezni akartak az átkozott, halált hozó homállyal. Üvöltöztek, ordítoztak, ahogy csak a torkukon kifért, találomra lövöldöztek, hogy elfojtsák magukban a feltörő rémület hangját, hogy felriasszák a nyomasztó csendet. Makacsul törtettek a bánya titokzatos mélye felé.

TŰZ A FÖLD MÉLYÉBEN

Ha a föld alatti csata idején valaki átláthatott volna a küzdők fölé tornyosuló tizennyolc méter vastag kő- és földrétegen, csodálatos jeleneteknek lehetett volna szemtanúja. A fasiszták sok főből álló géppisztolyos csoportjai a legelszántabb küzdelem árán sem tudtak behatolni e megközelíthetetlen erőd szűk folvosóiba, amelyek legtöbbjét csak egvetlenegy, pisztollyal és kézigránáttal felfegyverzett partizán védelmezte. A bevehetetlen erőd sötét járataiban az ellenfelek néhol csupán két-három lépésnyire álltak egymástól. A fordulókban álló partizánok nyugodtan elengedték maguk mellett a világítólövedékek egész sorozatát. Az alig néhány hüvelyknyire repülő golyók nyoma hosszú, színes fonalként húzódott végig a folyosókon. A föld alatti harcosok nyugodtan álltak, nem álcázták magukat, és nem vágódtak hasra a földön. Jól tudták, hogy az ellenséges golyók színes áradata egy hajszálnyira sem közelítheti meg őket, mert a keskeny folvosó a golyók röppályáját korlátok közé szorítja, és végeredményben a golyó nem fordulhat be a sarkon.

Ha a megfigvelő felemelhette volna a föld alatti erőd tetejét, megcsodálta volna a partizánok sziklaszilárd nyugalmát, kissé fölényes bátorságát és néma, elszánt gyűlöletét. Az erőd gazdái szinte megfeledkeztek a veszélyről. A megfigvelő láthatta volna, milyen mesteri ügvességgel harcolnak a modern haditechnika minden vívmányával felszerelt fasiszták százai ellen.

De senki sem emelhette fel a kő- és földrétegeket, senki sem láthatta a föld mélyében zajló küzdelmet, az évszázados homályban

dúló, rettenetes harcot, ahol még a fényszórók kőfalakon és omlásokon végigpásztázó sugara is hiába viaskodott a sötétséggel. Már sok-sok órája folyt az elkeseredett, kemény küzdelem.

Vologya mint összekötő ezen a napon a bánya minden szakaszát bejárta. A robbanás okozta beomlások itt-ott megszakították a telefon-összeköttetést az őrhelyek között. Ilyen esetben a pionírok vitték a különféle jelentéseket, parancsokat, utasításokat. A fürge lábú kisfiúk már jobban ismerték a kőbánya zegzugos, kanyargós járatait, mint maga Zsucsenkov. Egyik emeletről a másikra rohantak: átadták a szükséges parancsokat, átvették a jelentéseket, ha szükség volt rá, segítséget hívtak az elsősegélyhelyről, és időnként bizony olyan helyekre is bekukkantottak, ahonnan barátságosan, de igen határozottan kitessékelték őket.

Amikor Vologya a vezérkari főnök utasítására a legfelső emeletre érkezett, az ott tartózkodó Lazarev olyan feladatot bízott rá, amely először kissé sértette a fiú önérzetét.

– Gyere csak ide, Vovka – suttogta Lazarev. – Fogd meg, fiam, ezt az albérlőt, és vidd innen valahová, minél messzebb...

A sötétben Vologya tulajdonképpen nem is látta, mit nyomott a parancsnok a markába. Valamilyen négylábú állat végtagjainak mozgását érezte, azután meleg, nedves, érdes nyelvecske nyalta végig az arcát, és egy megelégedett hang, nagyokat fújva, hízelegve a fülébe vinnyogott.

– Ez Pirat, a komisszár kutyája – magyarázta Lazarev –, megszökött a helyéről, összevissza csatangol, keresi a gazdáját... Maradj nyugton, te szamár! Csitt, ha mondom!

– Ilyen kutyát még nem is láttam – dohogott mellettük Gricenko bácsi. – Semmi öntudat sincs benne, az értelemnek egy halvány szikrája sem. Csiba te! Még kifecsegi az ellenségnek, hogy hol vagyunk.

– Gyorsan, Dubinyin! – szólt szigorúan Lazarev. – Vidd a kutyát valahová, jó mélyre...

De az örvendező kutyust nem is lehetett olyan egyszerűen lecsillapítani. Pirat villámgyorsan kitépte magát Vologya kezéből, körülugrándozta a fiút, és azon igyekezett, hogy nyelvével elérje az arcát. Közben persze hangosan ugatott, és vidáman nyüszített. Vologya

nem tehetett mást, felkapta a kutyát, száját magához szorította, úgy sietett vele lefelé. Mindketten mélyégesen meg voltak sértve. Vologya azért, mert hadiállapotban, az első vonalban arra kényszerítették, hogy egy vacak kutyát cipeljen, Pirat meg azon háborodott fel, hogy ilyen kurtán-furcsán, minden teketória nélkül elbántak vele. Vologya határozottan megkönnyebbült, amikor egy fordulónál a parancsnokságra sietö Toljába ütközött.

– Állj, Tolja! – vezényelt Vologya. – Vedd ezt az állatot, és vidd gyorsan az alsó horizontra! Maga Lazarev parancsolta. Nekem vissza kell mennem...

Sietve tette meg az utat a meredek föld alatti járatokon, ezért elfúló lélegzettel érkezett vissza Lazarevhez. A parancsnok és Gricenko bácsi éppen valami furcsa neszre figyeltek. A falhoz szorították fülüket, úgy hallgatóztak. Ez a fal zárta el a felfelé vezető utat.

– Halkan! – súgta Vologya fülébe a parancsnok, és a falra mutatott. – Állj félre... Hallod? Bontják a falat...

A zaj egyre erősebb lett. Lazarev eloltotta az amúgy is gyengén pislákoló lámpát. A mindent elárasztó sötétségben jól hallatszott a falbontás zaja. Ekkor hirtelen, közvetlenül a boltozat alatt, fénycsík hatolt be, ugyanakkor újabb kődarabok koppantak a földre. Lazarev és Gricenko csodálkozva bökte meg egymást. A nyílásban egy úgynevezett „denevérlámpás" jelent meg. A németek sohasem használtak ilyen világítóeszközt. A partizánok éberen, mozdulatlanul figyeltek, lélegzetüket is visszafojtották, nehogy idő előtt elárulják jelenlétüket. A fal mögül német beszéd hangzott. Majd színtiszta orosz nyelven, érthetően mondta valaki:

– Nincs ott senki...

Lazarev a sötétben megragadta Gricenko bácsi és Vologya karját, magával vitte őket a keresztfolyosó sarkára, ahonnan jól lehetett látni, mi történik. A fény egyre erősebb lett. Lazarev intésére Gricenko bácsi és Vologya célba vette a nyílást, hogy az adott jelre azonnal lőhessenek. Vologya izgalmában fészkelődni kezdett, de Gricenko bácsi figyelmeztetően hátba vágta.

Lazarev hangosan kiáltott:

– Ki az?

A fal mögül senki sem válaszolt. A lámpás fénye megrezzent, de egy helyben maradt. Lazarev fenyegető hangon, még erősebben kiáltotta:

– Azt kérdem, ki van ott!

Most remegő, bizonytalan hang válaszolt:

– Én vagyok ... Mironov.

– Hát te mit keresel itt?

– Én azért ... hát ... én építőanyagért ..., kőért jöttem ... Egy kis kamrát építek ... Itt meg körös-körül lövöldözni kezdtek, most félek visszamenni. Engedjenek le, kérem, kedves polgártársak!

– Te is jól megválasztottad az időt, hogy kőért gyere! – szólt Lazarev. – És vajon kinek akarsz palotát építeni?

Mironov hallgatott. Lazarev tovább faggatta:

– Várj csak ... Te Szidor Mironov vagy?

– Az hát – válaszolt most már nekibátorodva Mironov. – És ott ki van?

– Szóval te sétafikálsz így nálunk divatos, magas sarkú cipőben, és hozol még vendégeket is magaddal? – kérdezte fenyegető hangon Lazarev, és most már pontosan emlékezett a faluban lakó piperkőc Mironovra, aki valamikor Kercsben a milliomos Meszakszudi testvérek alkalmazottja volt: nyeszlett, alacsony kis emberke, aki, hogy magasabbnak látsszon, mindig különlegesen magas sarkú cipőt csináltatott magának. Ezek szerint ennek a lába nyomát találták meg nemrég a felső horizont folyosóinak kőporral borított talaján!

– Egyedül vagy? – kérdezte Lazarev.

– Egyedül, egyedül, egészen egyedül! Véletlenül kerültem csak ide ... – tétovázott a hang a fal mögött.

– Úgy! Szóval egyedül vagy? Senki sincs veled?

A fenyegető hangtól halálra rémült Mironov siránkozó hangon hadarta:

– Persze, hogy senki! Mondom, hogy egyedül vagyok. De kérem, polgártársak, nehogy eszükbe jusson lövöldözni. Egyedül vagyok.

– Bizony, te aljas áruló, egyedül vagy! Nálunk kevés hozzád hasonló alak van! És hány nácit hoztál magaddal, te rühes kutya? – kérdezte erélyesen Lazarev.

– Senkit, egyet sem ... Jaj, csak ne lőjenek!

– Miért lőnénk? Egymagadra csak nem pocsékoljuk a golyót! – szólt Lazarev metszően hideg, gúnyos, nyugodt hangon.

A parancsnok most kiugrott a forduló mögül, és közvetlenül a nyílás alá osont. Vologya hallotta, amint foga között morogta: „Miért lőnénk?... Megdöglesz te így is, az egész kompániáddal együtt..." És Lazarev felágaskodva egy kézigránátot hajított át a fal nyílásán. Ő maga gyorsan félreugrott, és lekuporodott a földre. Mironov lámpása eltűnt. Hatalmas robbanás remegtette meg a falakat. Kőpor és füst tódult be a tárnába, és zavarosan kavarogni kezdett a nyíláson beszüremlő gyenge fényben. Túlnan lábdobogás és rémült ordítozás hallatszott. Gricenko bácsi és Vologya néhányszor átlőtt a résen. A hitleristák eszüket vesztve rohantak a kijárat felé. De akkor a fal mögül egy olyan hatalmas dörrenés hallatszott, hogy ehhez képest valamennyi aznapi robbanás semmiségnek tűnt. A légnyomás még a keresztfolyosóban ülő Vologyát is megrázta.

– Ahá, minden rendben van! Ez Vlagyimir Andrejevics – szólt elégedetten Gricenko bácsi.

– Igen, megismerem a hangját – örvendezett Lazarev.

Gricenko bácsi nem tévedett. Zsucsenkov, akit a partizánok „tűzmesternek" hívtak, mert olyan nagyszerű „tűzijátékokat" rendezett az ellenségnek, a tárna kijáratánál csapdát állított fel. Minden fontosabb bejáratot aláaknázott. Az aknát mesteri ügyességgel álcázta, oldalt, a kövek alatt kivezette a robbanógyutacshoz erősített, megtisztított végű drótot, és valamelyik keresztfolyosón húzta végig. Ezután már csak a hordozható elemmel kellett összekötni, és a felrobbantott, beomlott kőtömeg betemette a bejáratot. Az öreg most az egyik oldalfolyosóból leste a fasiszták mozdulatait, látta az áruló Mironovot, amint az erőd élvonala ellen vezette őket, és idejében felkészült a robbantásra. Alig várta a „tűzijáték" megkezdésére legalkalmasabb pillanatot.

Zsucsenkov mintegy negyvenméternyire állt a robbanás színhelyétől, de a légnyomás még őt is fellökte. Fehér kőpor lepte el a folyosót, és a lámpával közeledő Zsucsenkov olyan volt, mint valami lisztes molnár. Lazarev, Vologya és Gricenko bácsi fuldokolva köhögött: soha még ennyi kőport nem nyeltek.

Zsucsenkov oldaljáratokon át, a védőfalat megkerülve, a robba-

nás helyére vezette a parancsnokot és Vologyát. A por és füst lassan elült. Vologya döbbenten nézett körül: a hatalmas kődarabok alatt sűrű, fehér porral beszórt német hullák hevertek. Nagyon sokan voltak. A Mironov vezetésével behatolt fasiszták közül egy sem menekült meg. Vologya lámpása fényénél alaposan szemügyre vette a terepet, és összerázkódott az undortól: az egyik leomlott szikla alól szokatlanul magas sarkú, szűk cipőbe bújtatott láb lógott ki.

– Nem volt rossz munka – mormogta Lazarev. – Ide ma már aligha merészkedik valaki: beomlott az egész. Látom, nem sajnáltad az árut, Vlagyimir Andrejevics!

– Ha kedves vendégről van szó, semmi sem drága! – nevetett Zsucsenkov, és kiköpte szájából a mészkőport. – Csak az a kár, hogy ennyi rengeteg követ összetörtem. Kiváló minőségű kőréteg van itt. Úgy terveztem, hogy ebből kultúrpalotát építünk majd. Ennek a kőnek a színe is szép, összetétele is elsőrendű! – kis darab követ kapargatott a körmével. – Gyönyörű kő! És ezekre a férgekre kellett pocsékolnunk.

Lazarev visszaküldte Vologyát a parancsnokságra, hogy jelentse a történteket Petropavlovszkijnak, és maradjon ott, amíg újabb utasítást nem kap. Vologya éppen a telefon mellett találta Petropavlovszkijt. Mindkét kezében egy-egy kagylót tartott.

– Hallgasd csak meg, Dubinyin, mi van ott – nyomta a fiú kezébe az egyiket.

Vologya a fülére szorította a hallgatót, és távoli, recsegő hangot hallott.

– Parancsnokság? Halló, ott parancsnokság? Ki van ott? Dubinyin? Vovka?... Ide figyelj, itt Krupenya beszél a „Volga" szektorból. Figyelj jól, és mondd meg a parancsnoknak, hogy a fritzek egy nagy hordó benzint dobtak le a tárnába, azután vagy három kézigránátot. Robbanás, érted? Az égő benzintől meggyulladt a deszkaburkolat. Tűz van... Itt van közvetlen mellettünk egy raktár, és a lőszerek sincsenek messze. Gyorsan jelentsd!

Petropavlovszkij még mindig a másik telefonon beszélt, de amikor Vologya odasúgta neki a „Volga" szektorban történteket, a vezérkari főnök belekiáltott a kagylóba: „Várj egy percig!" – és kezével befogta, hogy ne hallják, mit mond.

– Azt üzenem: mindjárt intézkedünk! Segítséget küldünk. Ha megmondtad, rohanj rögtön Jasa bácsihoz, és kérd meg, hogy menjen azonnal oda minden emberével.

Vologya közölte a választ Krupenyával, de az dühösen kifakadt:

– Hogy akartok intézkedni? Nincs víz, és csak ketten vagyunk itt őrségen. Ha csak egy tapodtat is elmozdulunk, nyakunkra jönnek a nácik. Már néhányszor elkergettük őket. Ha egy kicsit is visszahúzódunk – megint idetolakszanak... Mit, mit? Azt mondod, hogy segítséget küldtök? Csak gyorsan, minél előbb!... Kit? A szakácsot? Mantót? Mi az ördögnek ide egy szakács?... Na, jól van, hát hadd jöjjön az a szakács vagy akárki... Csak gyorsan... Ha nem siettek, itt égünk mind a ketten...

Néhány perccel később a föld alatti élelmiszer-raktárhoz vezető füstös folyosóban lélekszakadva rohant Manto, Vologya, Vanya Gricenko és Kilja néni. Futva jött a komisszár is, aki azzal a csodálatos képességgel rendelkezett, hogy mintegy belső sugallatra mindig a legjobbkor jelent meg a legveszélyesebb pontokon, ahol erélyes, sürgős intézkedésre volt szükség. A raktárt már teljesen elborította a sűrű füst. A lámpások fénye nem tudott keresztülhatolni a gomolygó fellegeken. Ropogva égtek a tartóoszlopok és égett a bányafal is. A kesernyés, csípős füst benn rekedt a folyosókban, mert egyetlen nyílás sem volt, amelyen keresztül kihúzódhatott volna a levegőre. A szellőzőaknát elzáró fal ugyan beomlott, de az akna nyílását felülről betemették a sziklák és kövek.

A komisszár parancsára mindnyájan gázmaszkot öltöttek. Vologya teljesen megfeledkezett az oldalán csüngő álarcról, pedig a füst már csípte, marta a szemét. Patakokban csurogtak a könnyei. A nyelés nehezére esett. Orrcimpáit mintha tűvel szurkálták volna.

– Te menj innen! Szaladj, menekülj! – kiáltott tompa hangon a komisszár a gázmaszk lüktető arcvédő gumiján keresztül. – Menj hát! – kiáltott rá még egyszer.

De Vologya továbbra is makacsul nyomon követte a gomolygó füstben előretörő kis csapatot.

Most a komisszár ment elöl. Zseblámpája fényével ostromolva a sűrű füstréteget, szinte úszott a sárgásszürke hullámokban, mint valami szennyes vízben. A lecsapódó füst a földre nyomta a piros

lángnyelvecskéket. A tűz pattogva, lassan kúszott végig a deszkákon, s bár a füst fékezte, gonosz makacssággal, falánkul tört előre az élelmiszer-raktár felé, ahol sok éghető anyag: forgács, ládák, deszkák halmozódtak fel. Még három méter . . . , s olyan pusztító tűzvész lobban fel a föld alatt, amelyet emberi erő többé nem képes eloltani.

És az embereknek egyetlen csepp víz sem állott rendelkezésére ebben a harcban a lángok ellen. Semmiképpen sem hordhatták ide fazekakban és csuprokban Manto biztos helyre rejtett ivóvíztartalékának maradékát.

A komisszár elsőnek ugrott a lángokba, és lábbal kezdte tiporni, sapkájával próbálta elfojtani a tüzet. Manto, Vologya, Vanya és a konyhából iderohanó asszonyok jóformán puszta kézzel mentek a tűznek, két marokkal szórták rá a kőport. Az egyik partizán néhány lapátot hozott. Egy pillanat alatt szétkapkodták. Így már sokkal eredményesebben haladt a munka. Lapátra szedték a folyosókat borító vastag kőporréteget, beleszórták a lángokba, így oltották a tüzet. Manto öltözéke már kétszer is tüzet fogott, de azért továbbra is ott oltotta a tüzet, ahol a legerősebben lángolt.

Valahol a közelben több puskalövés és néhány robbanás dördült el. Fentről egyre közeledett a harci zaj. A pusztulás most kívülről bármelyik bejáraton át is rájuk törhetett volna. De az emberek itt lenn, a sűrű, fojtogató füstben a lángok ellen küzdöttek. Ezek a föld alól fenyegették az erődöt.

Vologya rosszul vehette fel a gázálarcot, mert fuldokolni kezdett, letépte a maszkot az arcáról, és azzal próbálta elfojtani, szétverni a lángokat. Haja megpörkölődött, és égette fejbőrét. Vologya lehunyta szemét, összeszorította lepörkölődött szempilláit, és addig ütötte, verte, taposta a lángokat, amíg csak ki nem fogyott a lélegzete. Ekkor valami betömte a száját, s ugyanakkor úgy érezte, hogy egy hatalmas kő fejbe vágta. Arccal előre, egyenesen a lángokba bukott.

A komisszár az utolsó pillanatban megragadta az eszméletlen kisfiút, és erős karján kivitte ebből a pokolból.

Vologya a betegszobában hamarosan magához tért. Eleinte úgy érezte, hogy kezére-lábára egy-egy súlyos kődarab nehezedik, és ezért nem tud megmozdulni. De a legsúlyosabb kőszikla a mellét nyomta, és nem engedte lélegzethez jutni. Vologya minden maradék erejét összeszedte, mélyet lélegzett, és megkönnyebbüléssel érezte, hogy a kő elgurult valahová. A kisfiú nehézkesen az oldalára fordult, és tehetetlenül pislogott Marinára, aki a halántékát dörzsölgette:

– Feküdj csak nyugodtan! Füstmérgezést kaptál... – mondta az ápolónő. – Miért éppen a legnagyobb tűzbe kellett bemásznod?

– Hol a komisszár?

– A komisszár már valahol fenn harcol. Maradj nyugodtan, a tüzet már eloltották. Most építik az új falat, ott a raktárnál. Na, te hős – mosolygott Marina Vologyára –, begyulladtál egy kicsit, mi... Nos, valld csak be nyugodtan... Igaz, hogy akkor valóban ijesztő volt a helyzet. Mindnyájan elpusztulhattunk volna...

Vologya feje úgy zúgott, mint valami méhkas. Időnként kellemetlen, tompán sajgó fájdalmat érzett, és keze-lába akaratától függetlenül rángatózni kezdett. Később aztán mintha elernyedtek volna az izmai. Mintha vattából lettek volna a végtagjai, meg sem tudott mozdulni.

Manto'bácsi is benézett a betegszobába. Köténye összeégett, övében egy hatalmas konyhakés meredezett, a mellette csüngő gyűrött gázmaszk vastag gumiormánya járás közben himbálózott. Jasa bácsi izzadt, kormos arcán a megszokott kedélyes mosoly ült, miközben egy fánkot nyújtott Vologya felé:

– Na, kiskomám, igazán nagyszerűen működtél! Fogadd ezt a konyhai személyzet nevében...

De Vologya rá se tudott nézni a fánkra, annyira émelygett a gyomra.

– Inkább egy kis vizet... Nem volna egy kis víz, Jasa bácsi?

– Vizecskét, kedvesem, azt nem adhatok többet. Te már reggel megittad a dupla porciódat... De várj csak, itt az én kulacsom...

Jasa bácsi letelepedett az ágy szélére, egyik kezével felemelte Vologya fejét, és gyengéd erőszakkal a szájába nyomta a kulacsot. A fiú mohón ivott néhány nagy kortyot, azután eltolta Jasa bácsi

kezét. Valamivel jobban érezte magát. Már-már megindult volna, hogy a parancsnokságra menjen, de amint letette a lábát a földre, elszédült, és visszahanyatlott a párnára.

Nem tudta, meddig feküdt így, félig öntudatlanul. De amikor végre magához tért, fenn még mindig dübörögtek a robbanások, de már ritkábban, és itt-ott puskaropogás hangzott fel. Vologya felkelt az ágyról, és a falnak támaszkodott. Egyedül volt az orvosi szobában. Ekkor súlyos, sietős lépteket és izgatott beszélgetést hallott. Nyina Kovaljova félrerántotta a sátorlap függönyt, mögötte Vazsenyin, Ljubkin és Sulgin lépkedett. A három ember egy negyediket cipelt: a vérző Szergejev hadnagyot. A hadnagy nyaka és válla csupa vér volt. Katonainge rongyokban lógott róla, mintha valaki készakarva tépdeste volna apró foszlányokra. Nagya két kézzel tartotta Szergejev aléltan csüngő fejét. A kis csoport mögött még valakit hoztak, vérrel átitatott sátorlapba burkolva.

A hadnagyot az egyik ágyra fektették. Marina mindenkit kiparancsolt a szobából. Vologya is kitántorgott, és a folyosón borzadva hallgatta, hogy mi történt a „Kijev" szektorban.

Ebben a szektorban játszódott le a döntő ütközet. A fasiszták ezen a szakaszon három egymással párhuzamos tárnán keresztül akartak behatolni a bányába. Először robbantásokkal tisztították meg az utat, azután nagy erejű fényszórók vakító sugaraival világították meg a falakat. A támadók itt vetették be fő erőiket. Szergejev csoportjában pedig – miután Moszkalenko, Gyerunov és Pekerman segítségükre sietett – mindössze kilencen voltak. Igaz, hogy ez a kilenc mind egy szálig kipróbált, válogatott harcos, köztük Vazsenyin, Susztov, Jurov, Jemelin és Ljubimov.

A németek roppant óvatosan haladtak előre. Minden oldal- és keresztfolyosó nyílásánál őrséget hagytak hátra.

Szergejev csoportja visszavonult egészen a föld alatti erőd szívébe, az alsó emeletre vezető, lejtős tárna kereszteződéséig. Itt szervezték meg a védelmet.

Nem volt szabad ennél tovább engedniök az ellenséget.

A harcot éppen a második horizonton levő parancsnokság helyisége fölött vívták meg. Petropavlovszkij, aki nem hagyhatta el a helyét, riadtan figyelte, mi történik közvetlenül a feje fölött.

Itt aztán nagyon szerencsétlenül alakult a helyzet. Gyerunov, aki leshelyén állt, egy pillanatra a német fényszórók sugaraiba került, és súlyosan megsebesült. Az őt felváltó öreg, tapasztalt partizán, Pantyelej Moszkalenko egy oldaljáratban bújt meg. Alig várta, hogy elhaladjanak mellette a fényszórós katonák, hogy aztán egy jól irányzott kézigránáttal pusztítsa el a veszedelmes és az ellenség helyzetét nagyon megkönnyítő fényforrást. De az öreg partizán nem vette észre, hogy a németek a háta mögött is elvonultak, így azután Moszkalenko a két főbejáratot összekötő, szűk keresztfolyosóba szorult. Amikor meglátta a háta mögött a másik fényszóró visszfényét is, az öreg partizán, aki már tizenkilencben is harcolt ebben a bányában, azonnal megértette, milyen csúnya kelepcébe került. Semmi reménye sem maradt, hogy elrejtőzhessék. A menedéket nyújtó sötétség cserbenhagyta. Moszkalenko ekkor elhatározta, hogy áttör az ellenség vonalán. Ha már el kell pusztulnia, akkor olyan muzsikával megy a másvilágra, hogy attól jó sokáig csengjen a fasiszták füle.

A mögötte futó, széles járat lassan megtelt a veszedelmes fénynyel. Moszkalenko a falhoz húzódva, mozdulatlanul állt. Egyelőre még árnyékban volt. Már csak egyetlen kézigránátja maradt, ezzel akarta felrobbantani a fényszórót és a katonákat. Azután a sötétség leple alatt át akart rohanni egy másik oldalfolyosóba. De a dolog nem úgy sikerült, ahogy Moszkalenko tervezte.

Megremegett-e az öreg partizán keze, vagy egyszerűen a balszerencse okozta-e, nem tudni, de tény az, hogy az eldobott kézigránát lepattant az egyik német katona acélsisakjáról, visszagurult a falhoz, és ott robbant, a keresztfolyosóban. Moszkalenko még látta, hogy a robbanás lekaszálta és sűrű porfelhőbe burkolta a legközelebb álló három németet, látta, amint a felkavart mészkőpor szemcséi megcsillantak a fényszóró sugarában, de azt nem vette észre, hogy ő maga is megsebesült egy repeszdarabtól. Moszkalenko most át akart rohanni a kivilágított, széles járaton, hogy elérje a szemben levő keskeny keresztfolyosót. „Eh, csak még egy gránátom lenne!" – morogta elkeseredve, és nekilendült, hogy a fényszóró mögött lépkedő hitleristák előtt átrohanjon a másik oldalra. De amint kidugta orrát a rejtekhelyről, megszólaltak az ellenséges géppisztolyok. Moszkalenko a fal mellé húzódott, fél térdre ereszkedett, és pisz-

tolyából egyik golyót a másik után küldte a fényszóró világosságában megtorpanó fasiszták felé. A nácik riadtan ugráltak széjjel, és a falhoz szorultak. Moszkalenko, miután utolsó golyóját is kilőtte, eldobta most már használhatatlan pisztolyát, és előkapta övéből végső fegyverét – a tőrét. Mélyen lehajolva megpróbált keresztültörni a széles járaton.

Ekkor közvetlenül a feje fölött egy puskagolyó vágódott a falba. Kőpor és faltörmelék fröccsent a szemébe, és egészen megvakította. Moszkalenko vérző sebét észre sem véve, dühösen törölgette szeméből a port. Egyszerre egy hórihorgas fasisztát látott maga előtt. Minden erejét megfeszítve keresztüldöfte a tőrrel, de ő maga ugyanakkor puskatussal hatalmas ütést kapott a tarkójára . . . Moszkalenko eszméletlenül rogyott össze. A hitleristák diadalüvöltéssel vetették magukat az ájult emberre, belekapaszkodtak karjába, lábába, majdnem széttépték, így hurcolták a kijárat felé. Végre meggyőződtek arról, hogy nem kísértetek, hanem élő emberek ellen harcolnak.

A „Kijev" szektor védői súlyos helyzetbe kerültek. A hitleristáknak sikerült a föld alatti erőd belső folyosóiba vezető egyik út elzáró faláig jutniuk. A védőknek itt már nem volt idejük a falat egészen a boltozatig felhúzni. A fasiszták ezen a nyíláson keresztül ostromolták a fal mögött elkeseredetten védekező partizánokat. De amint a hitleristák közelebb merészkedtek a falhoz, biztos kézzel dobott gránátok repültek közéjük. Géppisztolyaik pedig tehetetlenek voltak a nagy kövekből épült, vastag fallal szemben.

Szergejev közelebb akarta engedni az ellenséget, hogy azután közvetlen közelről, a fal felső nyílásán át hajítsa rájuk a kézigránátot. A hadnagy felállt egy nagy mészkődarabra, hogy elérje a nyílást, és előkészítette a gránátot. De akkor váratlanul baleset történt: a kő szétomlott a hadnagy lába alatt, ő maga hanyatt esett. Nem volt ideje eldobni a gránátot, az a kezében felrobbant, és súlyosan megsebesítette mellét és vállát. A gránát egy szilánkja Susztov fejét érte, aki nyomban meghalt. Megsebesült Jurov és Jemelin is. A szállongó kőpor szinte megvakította Ljubimovot és Pekermant. Egyedül Vazsenyin maradt sértetlen, mert ő idejében a földre vetette magát. A fasiszták a robbanás után megértették, hogy a fal mögött valami véletlen baleset történt, és gyorsan felkapaszkodtak a torlaszfal te-

tejére. De Vazsenyin géppisztolya működni kezdett, és sorban lekaszálta a németeket. Ezekben a szörnyű percekben egyedül ő védelmezte a partizánerőd legfontosabb és legsebezhetőbb pontját. Egyik sorozatot a másik után lőtte a fal fölötti nyíláson keresztül. Közben megtévesztésül egyik helyről a másikra futott, szabad kezével még néhány gránátot is hajított a fasiszták közé. Úgy harcolt, mintha legalábbis öt-hat ember állt volna a fal mögött.

És az ellenség nem merte megkockáztatni a rohamot.

Pekerman levitte a sebesülteket az alsó emeletre. Jelentette, hogy mi történt a „Kijev" szektorban. Néhány perc múlva a barikád egyetlen védőjének segítségére odaérkezett Kornyilov. A sötétben szinte észrevétlenül kúszott Vazsenyin mellé. Fejük fölött a falon, mint a jégeső, kopogott az ellenséges golyók zápora, amely teleszórta őket fehér és fullasztó kőporral.

– Meleg a helyzet, mi, Vazsenyin? – szólt halkan Kornyilov.

– Nem olyan meleg, mint amilyen poros, politikai tiszt elvtárs... Harcolunk, ahogy lehet. De most már nincs baj, ha erősítés jött.

A falak tetejéről, a becsapódó golyók nyomán állandóan pergett a kőpor.

– Vigyázzon, Kornyilov elvtárs, nehogy magasabbra emelje a fejét. Ne felejtse el, most ez az életszínvonal! Alacsonyabbra nem tudnak lőni.

– Na, jól van... Akkor most megállapítjuk a halálszínvonalat a fritzek számára! – felelte Kornyilov. Kiszámította, hogy a hitleristák úgysem tudják megváltoztatni a golyók röppályáját, mert a falon keresztül csak magasra lehet lőni, azt pedig, hogy közelebb jöjjenek, és felmásszanak a falra, nem merik megkockáztatni.

A fal nyílásán keresztül halvány fény szűrődött be a tárnába.

Kornyilov körülnézett, és azonnal észrevette, hogy a fal fölött egy kézigránátot tartó kéz emelkedik. Gyorsan lehajolt, és Vazsenyinnal együtt a hevenyészett kő mellvéd mögé húzódott. Máris felhangzott a robbanás. A gránátszilánkok a fejük felett süvítettek el. Kornyilov erre válaszként szintén egy kézigránátot akart dobni, de meggondolta a dolgot.

– Várj csak – suttogta Vazsenyin fülébe. – Majd mindjárt elbánok én velük... Tudok egy jó trükköt...

Kornyilov trükkje a következő volt: kivárta a pillanatot, amikor a fritz felemelte a kézigránátot a fal fölé, hogy átdobja, s akkor meghúzta géppisztolya ravaszát. És a kézigránát már robbant is, de a fal másik oldalán, az ellenség kezében. Dühös üvöltözés, átkozódás és nyögés hallatszott. Kornyilov kétszer egymás után megismételte a „trükköt", amíg a németek rájöttek, hogy mi is történik gránátjaikkal.

– Ohó, maga csuda jól lő, politikai tiszt elvtárs! – dünnyögte lelkesen Vazsenyin.

– Hát a szememre meg a kezemre nem panaszkodhatom – szerénykedett Kornyilov.

Vazsenyin és Kornyilov hamarosan újabb erősítést kapott Kotlo, a fáradhatatlan komisszár vezetésével, aki ezen a napon „a parancsnokság kiapadhatatlan tartaléka" nevet érdemelte ki.

A komisszárnak pár szóval jelentették a történteket. Kotlo mélységesen elszomorodott Susztov, Moszkalenko és Szergejev sorsa miatt. Egy percig lehajtott fejjel, némán állt, azután összeszedte magát, és megszólalt:

– Mit tehetünk, barátaim?... Veszteség nélkül nincs győzelem. De általában nem állunk rosszul. Már mindenütt voltam: az ellenség mostani támadását visszavertük. Csak itt maradt néhány belőlük. Reméljük, hogy már itt sem sokáig... Elhallgatott, nagyot sóhajtott. – Csakugyan elfogták az öreg Moszkalenkót? Eh, ez bizony nagy baj... Kár az öregért...

Senki sem tudta, mennyi ideig tartott a csata. A küzdelem hevében az emberek nem éreztek sem éhséget, sem fáradtságot. A föld alatt nehéz volt az időt meghatározni, megszokták az észrevétlenül tűnő órákat és napokat. Mit számított az, hogy fenn a kőbánya felett már lement a nap, elmúlt a hosszú, őszi éjszaka, és ismét új napra virradt?

Itt lenn egyszerűen megfeledkeztek az órák múlásáról.

Vologya, amint jobban lett, társaival együtt új feladatot kapott: előbb ennivalót, majd lőszert hordtak szét a harcoló partizánoknak, és a géppuskák tárcsáit cserélgették. A fegyverműhelyben asszonyok olajozták, tisztították a poros, homokos puskákat és géppuskákat. A gyerekek a harcosokhoz cipelték a fegyvereket, és ugyanakkor el-

hozták a tisztogatásra szoruló puskákat. Most úgy érezték, hogy igazi harci feladatot kaptak. Minduntalan megjelentek a legelső tűzvonalban, a felnőttek hasztalan kergették őket hátra. A pionírok hordták a töltényt, vízzel kínálták a szomjúságtól kimerült embereket. Azok cserepes, porlepte ajakkal, mohón vetették magukat a kulacsra, hálásan veregették meg a fiúk vállát, majd ismét a kezükbe kapták a sok használattól áttüzesedett csövű puskát.

Vologya így jutott el végre a „Kijev" szektorba is, ahol rátalált mesterére, Kornyilovra. Eközben Lazarev egy kisebb rohamosztaggal oldaljáratokon át előrement, hogy a föld alá mélyen behatolt ellenség hátába kerüljön. A hitleristák ide is erős fényszórókat hoztak. A sötét oldalfolyosókból azonban váratlan gránáteső zúdult rájuk. Ljubkin géppisztolyával lekaszált két fényszórót cipelő németet. A harc hevében kiugrott a fedezékéből, és két kézzel ragadta meg a földre hullott reflektort. A fényszóró kialudt, a fény eltűnt, és Ljubkin örvendezve cipelte zsákmányát az oldalfolyosóba. A német katonák azonban belekapaszkodtak a vastag gumikábelbe, és erővel húzták, rángatták az ellenkező irányba. A „huzavona" azzal végződött, hogy a gránátszilánkoktól amúgy is erősen sérült kábel kettészakadt.

Egy perccel később Ljubkin boldogan rohant oda, ahol Kotlo, Kornyilov és Vazsenyin állt:

– Ide nézzetek, mit zsákmányoltam! Most már nekünk is lesz világításunk...

– Szamár vagy – fordult feléje szeliden Kotlo –, a kábel végét meg talán az orrodba fogod dugni? Honnan veszed az áramot?

A küzdelem hevében Ljubkin egyáltalán nem gondolt erre. Most elszomorodva vágta földhöz a zsákmányt, és dühösen belerugott a tükrös belsejű, hasznavehetetlen fényszóróba:

– Én meg csak húztam, húztam... Ó, hogy a fene...

Hamarosan elcsendesült a lövöldözés a „Kijev" szektorban is. Egyre-másra érkeztek a jelentések: a fasiszták visszavonulnak, lemondtak a hiábavaló, meddő kísérletezésről, hogy behatoljanak a föld alatti erőd mélyébe. Később aztán jelentették az előretolt őrségek, hogy a fasiszták több tárna bejáratához betonkeverő gépet és cementes hordókat hoznak. A jelek szerint az ellenség belátta, hogy

harcban nem tudja legyőzni a partizánokat, elhatározta, hogy légmentesen bezárja, befalazza a kőbányát.

Az utolsó lövések is eldördültek a főbejáratnál, ahol a visszavonuló hitleristák a lesben álló partizánok kereszttüzébe kerültek. Valahol dübörögve hullott a mélybe egy felrobbant szikla. Ezután mélységes, néma csönd támadt a föld alatt, csak a betegszobában nyögött, sóhajtozott a súlyosan sebesült Szergejev.

Az emberek csak most érezték a szinte emberfölötti fáradtságot és szomjúságot. Lazarev parancsára a napi fejadagon kívül mindenki fél pohár vizet kapott.

A parancsnokok rövid értekezletet tartottak. A komisszár nagy nehezen elvánszorgott a székig, súlyos testével rázuhant, fejét lehajtotta, és ha Lazarev meg nem szólal, egy ültő helyében elalszik.

– Tudod-e, komisszár, hány fritzet számoltunk össze, akik ott hevernek a felső emeleten?

– Hányat? – kapta fel a fejét a bóbiskoló Kotlo.

– Több mint nyolcvanat. És Ljubkin „garázsában" is négy maradt az omladékok alatt.

– Mennyi a mi veszteségünk?

– Ivan Gavrilovics Susztov, az öreg partizán, nem harcol már többet... Moszkalenkót elfogták. Vanya Szergejev – azt mondják – nagyon rosszul van. Még két súlyos és öt könnyű sebesült van.

– Ó, milyen kitűnő embereket vesztettünk el! Mennyire sajnálom Susztovot! És milyen kár Moszkalenkóért – hajtotta le fejét Kotlo. – Makacs az öreg, halálra fogják kínozni – a komisszár keze fejével megdörzsölte fáradt, füstmarta, gyulladásos szemét.– Hát akadt néhány meleg percünk, parancsnok! És az egészhez még csak a tűz hiányzott... De annyit mondhatok neked, a pionírok derekasan megállták a helyüket! Az ám, a gyerekek közül egynek sem történt baja?

– Nem – felelte Lazarev –, magad is meggyőződhetsz róla.

Vologya Dubinyin lépett a helyiségbe.

– No, épségben maradtál, te füstös képű?

– Minden rendben, komisszár elvtárs. Csak egy kis füstmérgezést kaptam. De már elmúlt... Mehetek?

– Mehetsz, mehetsz... Menj nyugodtan aludni – intett Kotlo,

és amikor Vologya kiment, csillogó szemmel, hevesen fordult nagy testével Lazarev felé:

– Micsoda gyerekek nőnek fel nálunk, Lazarev! Micsoda nép ez a mienk!

– Aranyból vannak a mi embereink, komisszár... – bólintott komolyan Lazarev.

– Ilyen emberek még sohasem éltek sem a földön, sem pedig a föld alatt!

A komisszár hátradőlt a széken, kinyújtotta fáradt karját, két összeégett, erős kezét ökölbe szorította, és lassan az asztalra tette, mintha két nagy, kerek pecsétet ütött volna az elmondottakra.

SZEM ÉS FÜL

Pitty!... Potty!... Pitty!... Petty!... Pitty! Potty!...

Vologya furcsa hangokra ébredt. Ilyesmit még sohasem hallott a bányában.

A föld alatt eltöltött öt hét alatt Vologya megszokta, hogy azonnal felismerje a különféle föld alatti hangokat, zörejeket. Kétféle hangot különböztetett meg: jót és rosszat, és ezek mind az áthatolhatatlan, sötét mélységből jöttek. A szem itt tehetetlen volt, de a gyakorlott fül felfogta és felismerte mindazt, amit egy igazi partizánnak észre kellett vennie. Vologya már nemcsak a hanglejtésből, de léptcik zajáról is felismerte parancsnokait. Most például Zsucsenkov haladt a folyosón szilárd, biztos léptekkel, lámpás nélkül, hogy takarékoskodjék a karbiddal... A régi bányász a föld alatt ugyanolyan jól érezte magát, mint a földön. Vologya egy sajátságos neszről ismerte fel: Zsucsenkov ugyanis menet közben meg-megérintette a falat. A kövek minden kidudorodása vagy bemélyedése ismerős volt számára. Kotlo lassan, nehézkes léptekkel haladt a parancsnokság felé. Aki most jön a folyosón, az Kornyilov. A politikai tiszt egyenes, katonás, mégis csodálatosan könnyed léptekkel közeledett. Vologya ezer közül is megismerte volna harci mesterének járását. Hiszen úgy szerette ezt az embert.

Vologya később felismerte még néhány partizán jellegzetes lépteit is, akik mind a parancsnokságra siettek.

Lazarev bizonyára összehívatta a parancsnokokat.

Valahol lenn, a kőbánya harmadik horizontján már tompa lövések pufogtak. A hang, mint valami gyors, kivédhetetlen csapás,

ütötte meg Vologya fülét, a csattanást néhányszor lustán megismételte a visszhang, végül lassan elhalt a vastag sziklafalak között. Lenn a kőbánya mélyén, a lőpályán a partizánok gyakorolták a céllövést. Ezek jó, megnyugtató hangok voltak. A fül már megszokta, mechanikusan felfogta, tudomásul vette őket, egyáltalán nem keltettek riadalmat.

Vologya azonban más hangokat is ismert. Ezek riasztóan megremegtették a fojtó levegőjű homályt. Jól ismerte a géppisztolyok ropogását, a robbanások dörejét, a tárnabeomlások dübörgését és mindezen hangok ijesztő, vég nélküli visszhangját a föld alatt. Ilyenkor a sötétség szinte megkeményedett, mint valami fekete, kegyetlen sziklatömb, amelyik mindent szétnyom, elfojt, eltipor.

Így volt ez mintegy két héttel ezelőtt, az emlékezetes csata napján, amikor a fasiszták nem tudtak behatolni a kőbányába. És azóta a partizánok a folyosókon, az étkezőben, a parancsnokságon, a szalmazsákkal borított, kőbe vájt keskeny fekhelyeken egyre az öreg Susztovot siratták, és keserű aggodalommal emlegették Moszkalenkót.

Bizony, az kemény küzdelem volt! Drága árat fizettek a partizánok a győzelemért.

Elesett a rettenthetetlen, vakmerő Susztov. A kezében váratlanul robbanó gránáttól súlyosan megsebesült Szergejev hadnagy, a szőke, karcsú, vidám Komszomol-tag. Most a kórházszobában fekszik. Vologya a sötétben is hallotta a nyögéseit, és halkan odalopózott a halvány lámpafénnyel megvilágított ágyhoz. Hosszan, szótlanul nézte a napról napra soványodó arcot, amely egyre felismerhetetlenebbé vált. Úgy tűnt fel, hogy Szergejev arcvonásai lassan-lassan feloldódnak, belevesznek a tompa, nyomasztó homályba.

Már második hónapja tartotta magát a föld alatti erőd. És senki sem tudta, mennyi ideig kell még kibírni ezt a szörnyű ostromállapotot. A partizánok helyzete napról napra súlyosbodott. Most már teljesen be voltak falazva a bányába – lényegében élve temették őket a föld alá.

A németek teljesen elaknásították a tárnák bejáratát. Minden nyílást, minden valamelyest is gyanús rést betonnal vagy cementtel zártak el. A bánya mélyén élő, láthatatlan partizánok jelenléte ál-

landóan nyugtalanította a hitleristákat, a föld szinte égette a talpukat. Azért döntöttek úgy, hogy kővel temetik el, sziklával fojtják meg az általuk elfoglalt föld törvényes gazdáit, akik önként szálltak a föld alá, de nem adták meg magukat.

A bányába most már alig-alig jutott friss levegő. Nehezen, hörögve lélegeztek az emberek, elviselhetetlen szomjúság kínozta őket. És nem lehetett tudni, mit fog még kitalálni a kitartó, szívós ellenállás miatt megdühödött ellenség.

Haladéktalanul fel kellett deríteni, hogy mi történik az ellenség megszállta földön. Volt még egy nagyon távoli, elfelejtett kis járat, amelyen keresztül esetleg ki lehetett jutni a napvilágra. A jelek szerint ezt még nem vette észre az ellenség. A partizánok jól tudták, hogy a hitleristák a kőbánya közelében elfogott férfiakat válogatás nélkül, kíméletlenül agyonlövik, de a legjobb esetben is letartóztatják.

A partizánparancsnokság elhatározta, hogy ismét megpróbálkozik a lányok felküldésével. Előbb a pionírokra gondoltak, akik kitűnő felderítőknek bizonyultak. De a kommisszár határozottan ellenezte a tervet, és kijelentette, hogy ezt a megoldást csak a legvégső esetben engedheti meg. Nyina Kovaljova és Nagya Sulgina örömmel jelentkezett a parancsnok felhívására, és kijelentették, hogy bármelyik pillanatban hajlandók felmenni. A lányok időközben nagyon összebarátkoztak a föld alatt, és minden munkát együtt végeztek. Ezért most is csak azt az egyet kötötték ki, hogy kettesben mehessenek a veszélyes útra. Megfelelő előkészítés után megpróbálták őket az egyetlen szabadon maradt járaton felküldeni. De alig közelítették meg a lányok a kijáratot, a németek észrevették őket, és riadót fújtak. Valószínű, hogy hangkutató készülékeik jelezték a felderítők közeledését. A lányok csak az utolsó pillanatban tudtak üldözőik elől a kövek mögé rejtőzni, és sietve bújtak vissza a föld alá. Fenn már robbantak a kézigránátok, kattogtak a géppisztolyok. Lehet, hogy a németek készakarva és meghatározott céllal hagyták látszólag szabadon ezt a nyílást.

A lányok mélységesen elkeseredtek a sikertelen kísérlet miatt. Annyira bánkódtak, hogy a komisszár alig tudta megvigasztalni őket.

Potty!... Pitty!... Petty!... Pitty!...

Erre az érthetetlen, ismeretlen, madárcsiripelésre emlékeztető zajra ébredt fel Vologya, és úgy érezte, hogy kínzó szomjúsága még égetőbbé vált. Szájpadlása teljesen kiszáradt, a száraz kőpor torkát kaparta, fogai között csikorgott a korom. Kínjában a fal felé fordult, és mohón nyalni kezdte a nyirkos követ. Ezt is kénytelen volt megtanulni az utolsó héten. Amikor a gyötrő kín kissé alábbhagyott, ismét hallgatózni kezdett. Pitty!... Pitty!... Potty!... Pitty!... Potty!... Mi lehet az? Oldalba bökte a mellette alvó Vanyát.

– Hé, figyelj csak!

– Na, mit akarsz? – Vanya dühösen fordult egyet, és tüsszentett a koromtól.

– Csendesebben, te! Figyelj csak!

Vanya felült. Valóban, a kőbányában mindenfelé, a közelben éppúgy, mint a távolban, hol hangosan, hol alig hallhatóan, szabályosan, kitartóan és szünet nélkül pittyegett valami: pitty!... pitty!... potty!... A két fiú lélegzet-visszafojtva hallgatta.

Közben a föld alatti erőd parancsnokságán, a külön e célra kivájt, tágas helyiségben Ivan Zaharovics Kotlo, a komisszár éppen befejezte beszédét.

– Ebből az következik, elvtársak – mondotta lassan, megfontoltan, sajátos, súlyos értelmet adva egyszerű szavainak –, hogy a föld alatt végzett felderítés adatai szerint teljesen be vagyunk falazva. Valamennyi kapcsolatunkat elveszítettük a külvilággal. Nekünk pedig erre a kapcsolatra nagy szükségünk van. Nem azért jöttünk ide, hogy elbújjunk és tétlenkedjünk. Azért vagyunk itt, hogy keményen harcoljunk. És ez a lényeg! Ezenkívül meg kell mondanom: Szergejev itt lenn elpusztul. Sürgős operációra van szükség, különben vége a fiúnak. És ez napok kérdése, nem több... Lehetséges, hogy fel kell vennünk a kapcsolatot az adzsi-muskaji kőbányában működő partizánokkal. Egyszóval fel kell jutnunk, ha törik, ha szakad... Ma még van egy kijáratunk. Hangsúlyozom: egyetlenegy a „Kijev" szektorban. A németek még nem vették észre. Én ma Szemjon Mihajloviccsal ott voltam. Felnőtt ember ott nem fér ki. Mit gondolsz, Georgij Ivanovics? – fordult Kotlo Kornyilovhoz. – A te pionírjaid?...

Elhallgatott, és kérdő tekintetet vetett Kornyilovra, majd összeráncolt homlokkal elfordult, és más irányba nézett.

Minden egyes alkalommal, amikor a helyzet úgy kívánta, hogy a gyerekeket küldjék felderítőbe, a komisszár valósággal szenvedett, és kínos zavarban volt. Érzései akaratlanul is visszatükröződtek az arcán.

– Csak egy szót kell nekik szólni, Ivan Zaharovics – sietett a válasszal Kornyilov, hogy a komisszárt zavarából kimentse. – Ez a Vova már egy hete nem hagy békén, hogy küldjük fel. De én is megmondom nyíltan, nem akartam, amíg nem vált feltétlen szükségessé.

– Hát kinek van kedve ilyen kockázatos vállalkozásra küldeni a gyerekeket, ha nem okvetlenül szükséges? De hát mit tehetünk? Más kivezető utat nem találok.

– Semmi más nem marad hátra – vágott közbe a parancsnok –, kénytelenek leszünk, Kornyilov elvtárs, még egyszer felkérni a te kis tanítványaidat...

– „Felkérni" – mosolyodott el Kornyilov. – Nem kell kérni ezeket az ördögfiókákat! Csak engedd őket, ennyi az egész.

Az ifjú felderítők, akikről éppen szó volt, ezalatt már lemásztak a szalmazsákról, és nesztelenül igyekeztek arrafelé, ahonnan a furcsa, csiripelő zaj hallatszott. Eleinte arra gondoltak, hogy jelentik a dolgot a parancsnokságon, aminthogy ez kötelességük is lett volna, mert egy szigorú rendelet értelmében azonnal jelenteni kellett minden fénysugarat, minden villanást, minden zajt és zörejt, ami érthető ok nélkül keletkezik a föld alatt. De hogy ne kerüljenek esetleg nevetséges helyzetbe (márpedig Vologya és Vanya ettől jobban félt, mint a németek golyóitól), elhatározták, hogy előbb maguk nézik meg, mi lehet az a különös zaj. Lámpásukat eloltva, sötétben közeledtek ahhoz a folyosóhoz, ahol a legélénkebb volt a különös hang. Ahogy közelebb értek, a pittyegés dallama megváltozott. Már nem „pitty-potty-pitty", hanem „klatty-platty-klatty" hallatszott.

És a fiúk szeme előtt valami élénk fény csillant meg. Meglepetésükben visszatorpantak, de máris meghallották Jasa bácsi hangját:

– Hé, búvárok, hová, hová? Gyerünk csak vissza! Gyerünk, gyerünk!

– Jasa bácsi – suttogta Vologya, és a szakácshoz ugrott –, csendesebben! Hallod? Valami kopog...

– Vizecske, kedvesem, a víz csöpög! Tiszta víz! Csöppenként jön csak ide, de a mienk!

– Milyen víz?

– Ahá! Most meg azt kérditek, milyen víz? Hát az égből hullott víz. Ez a víz korábban persze, mint az iskolában is tanultátok, hó volt. De – gondolom – odafenn beállt az olvadás... Ti csak alusztok, mindenféle gyönyörű álmot láttok, de Jasa bácsi nem alszik, még csak nem is szundikál. Ő mindig ébren van. Jasa bácsi egyik szeme állandóan szolgálatban van, egyik füle éberen őrködik! Így aztán meghallottam, hogy csöpögni kezd a víz. Aztán itt mindenfelé edényeket raktam szét. Amíg ti álmotokban a másik oldalatokra fordultatok, én már másfél vödörnyi vizet gyűjtöttem össze. Ma forró vizet kaptok – cukros teát. A hős felderítőknek természetesen soron kívüli dupla porció jár. Pompásan élünk, barátocskáim, nemde?

Jasa bácsi magasra emelte lámpását, és a fiúk hátravetett fejjel bámulták a kőboltozat alatt felaggatott fazekakat, palackokat, üres konzervdobozokat. Ezekben csicseregtek a jótékony vízcsöppek. Pitty!... Potty!... Klatty!... Klatty!... – pittyegett, énekelt az edényekbe csöppenő víz. Jasa bácsi leakasztotta a legnagyobb fazekat, és a fiúk felé nyújtotta:

– Nesztek, gyerekek, igyatok egészséggel!

Vologya és Vanya fejüket összekoccantva estek neki a fazék nedves, hűvös szélének. Kiszáradt, cserepes ajkukat alighogy megnedvesítették, a parancsnokság felől hangos kiáltás hallatszott:

– Vlagyimir Dubinyin, Ivan Gricenko, azonnal a parancsnokságra!

A fiúk gyorsan, mohón nyeltek még egy óriási kortyot az üdítő, hideg vízből, és máris rohantak.

A bejáratnál Kornyilov várt rájuk, kezében égő lámpással. A fiúk arcába világított.

– Nos, felderítők! – mondotta hamiskás mosollyal. – Kedves Szem és Fül, gyertek hát, beszélgessünk egy kicsit!

Mostanában már gyakran nevezték őket így: Szem és Fül. Egy-

szer ugyanis Kornyilov a felderítők kötelességeit magyarázgatta: „A felderítés – a hadsereg szeme és füle." Ezen a napon aztán valami kisebb kellemetlenség támadt a konyhán, ahol a fiúk – kihasználva Akilina Jakovlevna távollétét – elemeltek néhány frissen sült fánkot. Vologya – szokása szerint – nem tagadott, és nem mentegetőzött, hanem nyíltan kijelentette, hogy azért vett kérés nélkül a fánkból, mert neki joga van ehhez. „Hát kik vagytok ti, hogy mindenki mást megelőzve vesztek az ételből?" – kérdezte a felháborodott Kilja néni. – „Hogy kik vagyunk mi? – kérdezte Vologya önérzetesen. – Mi – bökött ujjával mellére, majd fejével Vanya felé intett –, mi vagyunk a szem és fül. Bizony!" Azóta a nagy és éles szemű Vologyát és az éber és cseppet kajla fülű Vanyát így tisztelték: Szem és Fül.

Szem és Fül, a két fiú, most kihúzta magát, megigazította a kabátját, amint ezt a partizánszolgálat előírja, és így jelentkezett a parancsnokság előtt. Lazarev részletesen elmagyarázta a feladatot. Ismét fel kell menni a felszínre, észrevétlenül el kell surranni a náci őrök mellett, és mindenáron fel kell keresni Sztarij-Karantyinban Mihail Jevgrafovics Lankint, hogy részletesen megtudják, mi történik odafenn, és van-e valami hír az adzsi-muskaji partizánokról.

– Emlékeztek még Lankin címére? – kérdezte Lazarev.

– Behunyt szemmel is megtaláljuk – felelte Vanya magabiztosan.

– Nos, akkor jól van – mondta szokása szerint lassan és halkan a komisszár. – Csak éppen... Te Vologya, ne sokat kérdezősködj a zabról.

Erre persze mind elnevették magukat.

– Ismételd el a feladatot! – intett a komisszár.

Vologya kiegyenesedett, vigyázzba állt, és hadarni kezdett:

– A „Kijev" szektorban levő nyíláson keresztül kijutni a felszínre, észrevétlenül beszivárogni a faluba, okvetlenül jelentkezni Lankin elvtársnál, átvenni az ő értesítéseit, közölni vele a mi helyzetünket, kimenni a faluból a kijárási tilalom kezdetéig, ha besötétedett, visszatérni a nyíláshoz, a zabról Lankint nem kérdezni.

– Mindent megértettél?

– Mindent – válaszolt a felderítő osztag ifjú parancsnoka.

– Kérdés van?

– Nincs kérdés!

– Nos – szólt a parancsnok – hát akkor szedjétek le azokat az ágyúkat.

A fiúk sóhajtva akasztották le vállukról a szíjon lógó „pionírágyúkat". Nehéz volt elválni a puskától, de mindketten megértették, hogy így felfegyverkezve nem mehetnek ki a bányából. A fiúk átnyújtották a parancsnoknak puskáikat, majd kabátjukat kigombolva, leoldották az ing híján közvetlenül nyakukba kötött vörös pionírnyakkendőket. Mindenki felállt, amikor a komisszár átvette a két füstös, gyűrött, a test melegétől átlangyosodott nyakkendőt, gondosan kisimította, összehajtogatta, és a két puskával együtt a szekrénybe zárta.

– Elkísérni benneteket a nyílásig, ott várni, amíg vissza nem tértek, és adott esetben biztosítani a visszatérést, erre a feladatra kijelölöm Kornyilov, Ljubkin és Vazsenyin elvtársakat... Georgij Ivanovics – fordult a parancsnok Kornyilov felé –, a felderítőket lakassák jól. Mondd meg Mantónak, hogy most ne takarékoskodjék. És Akilina Jakovlevna mosdassa meg őket egy kicsit. Mert még itt is ijesztő rájuk nézni, olyan kormosak és füstösek. Ha meg így mennek fel a napvilágra, a fritzek azonnal rájönnek, hogy ezek az „alvilágból" jöttek fel.

Egy jó félóra múlva, miután a markos Kilja néni tisztára súrolta, Jasa bácsi pedig bőkezűen jóllakatta őket, a két ifjú felderítő jelentkezett Kornyilovnál. Útközben néhány partizánnal találkoztak. Mindegyik odalépett hozzájuk, hogy valami kedveset, bíztatót mondjon a két gyereknek: „Menjetek csak bátran, gyerekek! Nézzétek meg helyettünk is, hogy repdesnek az égen a kismadárkák", vagy „Hé, fiúk, sok szerencsét!", „Jó munkát, gyerekek!"... és így tovább.

Mindenki szeretett volna valami nagyon lelkesítőt, valami nagyon szépet mondani. De a rettenthetetlen partizánok most zavarukban nem találtak megfelelő szavakat, csak krákogtak, köhintettek egyet-egyet, és apásan megveregették a fiúk vállát. Kornyilov pedig, mint általában a felderítések előtt szokta, leültette a fiúkat, és ő maga melléjük telepedett a kőből kifaragott padra.

– No, gyerekek – szólalt meg némi hallgatás után –, beszéljünk meg még egyszer mindent. A feladatot ismeritek, nem fogom elismételni. Csak még azt akarom mondani: a parancsnokság erősen bízik bennetek. Minden partizán számít rátok. A mi helyzetünket ismeritek. Erről nem is kell bővebben beszélnem... Tudom, hogy végrehajtjátok a feladatot, mert ti vagytok a...

– Szem és Fül – vágott közbe Vanya.

– Nem, gyerekek, ez még kevés... Természetesen mi számítunk a ti szemetekre és fületekre. De leginkább bízunk a szívetekben. A szem lélek nélkül vak, a fül szív nélkül süket. De a ti szívetek, gyerekek – igazi pionírszív. Ez a szív nem hagy cserben benneteket. Erre számítunk mi, ebben bízunk valamennyien. A hadihelyzet miatt itt kell hagynotok a pionírnyakkendőket, de a pionírbecsületet, a nép iránti kötelességérzetet magatokkal viszitek. Értitek, amit mondok?

– Igen – felelt halkan Vologya. Nagy szeme aranylóan csillogott a mennyezetre akasztott kis lámpás fényében, és nagyon komoly arccal fordult a politikai tiszt felé. – Gora bácsi, kérdezhetek valamit? Én azt hiszem, ez most különleges feladat. Ugye?

– Igen, ha úgy vesszük, különleges megbízatás.

– Ez pártmegbízatás. Ugye? – kérdezte tovább Vologya.

– Hát mit gondolsz, mi más lenne? Mindaz, ami mi itt csinálunk, pártmegbízatás.

– És ha valaki pártonkívüli, akkor hogy lehet? – szólt közbe Vanya is.

– Na és ha pártonkívüli! – fordult most egyenesen a fiúk felé a politikai tiszt. – Ha itt velünk együtt szovjet emberhez méltóan becsülettel küzd, ha innen, a föld alól irtja a fritzeket, ha bátran partizánkodik, és végrehajtja a feladatot, amit a párt ránk bízott, ha védi hazánkat, akkor velünk együtt ő is kommunista kötelességet teljesít.

– Látod, Vanya, én is mindig így gondoltam – szólt közbe Vologya. – Nálunk például énszerintem az egész család a párthoz tartozik. Papa már régi párttag, kommunista. Valentyina nővérem tagja a Komszomolnak – szóval a párt segítőtársa. Én pionír vagyok – vagyis a párt legkisebb gyermeke. Nem úgy van? Igaz, hogy mama

még részben pártonkívüli, de már nagyon régóta a mi befolyásunk alatt áll, úgyhogy ő is pontosan olyan, mint mi mindannyian...

Vologyának most ismét eszébe jutott az édesanyja. Egyre jobban aggódott érte. Elgondolkozva hallgatott el. Vajon hogyan él most anyja a németek megszállta faluban? Ha legalább egyszer meglátnhatná, ha csak messziről is, csak egy pillanatra.

Kornyilov a lámpához emelte zsebóráját, és megszólalt:

– Nos, a párt legkisebb gyermekei, ideje elindulni. Egy óra múlva fenn már világos lesz. Nektek még ki kell másznotok, és mire körülnéztek, már lehet járni a faluban. A németek reggel kilenc óra előtt nem engedik. Így éppen jókor értek oda... – figyelmesen végignézte a két felderítőt, zavarában összeráncolta homlokát, és gyengéden megigazította Vologya vattás kabátját. – Induljunk, Vovka! Gyerünk, Vanya! Ljubkin és Vazsenyin már felkészült. A „Kijev" szektorban várnak. Indulás!

Az ellenség nem ismerte ezt a távoli kijáratot. A nyílás egy gödörbe.torkollott, és ezt felülről egy hatalmas szikla takarta el. A fiúk szerencsésen kijutottak a felszínre, bár a nyílás olyan szűk volt, hogy a valamivel nagyobb Vanya majdnem bennszorult. A kis fürge Vologya viszont könnyedén átbújt a kő alatt, és kintről segített barátjának. Aztán sokáig kúsztak-másztak, meglapultak a kövek között, kisebb halmok mögött. A füst és korom bűzével telített, fojtó bányalevegő után mohón, éhesen szippantották be a friss levegőt, tele tüdővel szívták magukba az édes, hűs illatot. Ó, micsoda gyönyörűség volt ez a levegő! Havat szopogattak, és ez a hó édesebb volt, jobb ízű, mint a legfinomabb fagylalt.

Egy sekély vízmosás alján kúsztak végig. A falu szélén egy helyen, ahol nem volt német őrség, kimásztak, és elbújtak egy félig lerombolt pajtában. A fából épített pajta lécei között figyelték, mi történik az utcán. Hamarosan világos lett. A fiúk látták, hogyan váltják a német őrséget. Az utcákon feltűnt a fasiszták szokásos reggeli őrjárata. Itt-ott, óvatosan a fal mellett lépkedve, megjelentek a falu lakosai is.

A kis felderítők úgy vélték, hogy ideje lesz elindulni. De ekkor véletlenül egymásra néztek, és lerogytak a földre. Öklüket tömték a szájukba, hogy hangosan ne nevessenek. Akilina Jakovlevna min-

den igyekezete sem tudta őket tisztára mosni. Kilja néni csak szétkente rajtuk a piszkot. Zsíros koromsávok, piszokfoltok éktelenítették el a gyerekek arcát.

– Jaj, meghalok, olyan vagy, mint egy csíkos zebra! Szavamra, mint egy zebra! – szorította hirtelen tenyerét a szájára Vanya.

– Te csak nézd meg magad – fulladozott a nevetéstől Vologya. – Éppen olyan vagy, mint egy foltos hiéna, de éppen olyan! De most már elég! Csend legyen! – komolyodott el hirtelen. – Azért ne felejtsd el, hogy én vagyok a csoport parancsnoka.

A pajta mögött alaposan megmosakodtak a hóban. Azután, mintha mi sem történt volna, elindultak a faluba.

Vologya már kétszer járt itt felderítés közben. De ez alkalommal a falu még komorabbnak, még kihaltabbnak látszott. A kőbányához vezető utcán, ott, ahol még nemrég házak álltak, most kormos hóval borított, üszkös romhalmazok éktelenkedtek, és robbanás okozta, sivár, puszta nagy gödrök ásítoztak. A fasiszták a bánya környékén mindent leromboltak, mindent elpusztítottak.

Vanya hirtelen megragadta Vologya karját, és úgy megszorította, hogy az csaknem feljajdult.

– Mi az? – szisszent fel Vologya.

– Nézd, nézd! – Vanya halálsápadtan, remegő ajakkal húzta Vologyát egy épen maradt házikó mögé. – Oda nézz, viszik őket...

Vologya is látta: a mellékutcából mintegy tíz német katona jött ki. Kezükben lövésre tartott géppisztollyal mentek az út közepén. Közöttük hidegtől remegő, halottsápadt emberek botorkáltak. Merev tekintetük valahová messze, a távolba meredt, mintha vakok lettek volna. Leghátul egy asszony ment hajadonfőtt, rongyos kendővel a vállán.

– Nézd, nézd, ott hátul... – suttogta Vanya.

Vologya odanézett, és megdermedt a rémülettől. Felismerte a tántorgó asszonyt. Nyusa néni volt az, Vanya édesanyja.

– Te! – suttogta remegő ajakkal. – Látod, mi van itt? Elfogták!...

Vanya beleharapott kabátja ujjába, és le nem vette szemét anyjáról.

– Ó, Vovka, milyen szerencsétlenség, micsoda szörnyű baj... – suttogta erőlködve. – Tehetetlen dühében és gyötrő fájdalmában

a fogát csikorgatta. – Te, ki ne dugd a fejed, mert ha megismer a mama, elkiáltja magát, és akkor a mieink bajba kerülnek. Lehet, hogy őt apámért meg énmiattam tartóztatták le, mert elmentünk partizánnak. Biztosan feljelentette valaki, mert akad ilyen disznó... Eh, ha a kezembe kerülne az a rothadt alak!

– Jaj, te Vanya, talán az én mamámat is? Mi meg semmit sem tudunk, csak ülünk ott a föld alatt. Eh, ha itt lenne a puskám, én...

A két fiú dermedten bámult az egyre távolodó, szomorú kis menet után.

De a rájuk bízott feladatot teljesíteniök kellett.

Szomorú gondolatokba merülve, óvatosan igyekeztek a fiúk a ház felé, ahol Lankin lakott. De mi történt? Csak nem tévesztették el az utcát? Nem... Itt a főutca, itt a kút, és mindjárt e mögött kell lennie Lankin házának... De csak olvadó hóval félig betakart romhalmaz és a magas, csupasz kémény állt ott, ahol azelőtt Lankin háza volt.

Hol van hát Lankin? Hol keressék meg, hogy végre tudják hajtani a parancsnokságtól kapott feladatot, és megszerezzék a partizánok részére oly szükséges értesüléseket? Kivel közöljék itt fenn a föld alatti erőd helyzetét?

Tanácstalanul kóboroltak a fiúk Sztarij-Karantyin kihalt, kietlen utcáin. Kiértek a Kamis-Burun felé vezető útra, amely mögött a hóval borított part fehér vonalán túl kéklett a tenger. És messze-messze, a Kercsi-szoros másik partján egészen halványan derengett a Tamany, a szabad föld, amely után úgy vágyakoztak... Minden olyan idegen volt most a két zavartan ődöngő fiú körül. Az undorító fasiszta jövevények erőszakkal vették el tőlük ezt a földet, és most valami szörnyű átok ült rajta, a házakon is, az embereken is...

Semmi sem kerülte el a felderítők figyelmét. Nemhiába hívták őket „Szem és Fül"-nek. Messziről is jól látták, hogy a hitleristák ismét készülődnek, ágyúkat vontatnak a kőbánya környékére, szeges drótakadályokat húznak, fedezékeket ásnak, betonoznak. A nácik minden bizonnyal még mindig abban a tévhitben éltek, hogy a kőbányában egész partizánhadsereg rejtőzik.

– Oda nézz, hogy törik magukat! – súgta barátjának elégedetten Vologya. – Itt meg, úgy látom, a parancsnokság van...

– Ez azelőtt a mi iskolánk volt – sóhajtott Vanya, amikor a szép, emeletes épületre nézett. Az iskola udvarán most rengeteg német gépkocsi szorongott. – Én a mögött az ablak mögött ültem a múlt évben.

– Ó, milyen ostobák voltunk, igaz-e, Vanya? – szólalt meg Vologya. – Emlékszel? Amikor néha nem tanultuk meg a leckét, ellógtuk az iskolát...

– Hát igen, nagy butaság volt, nem is tagadom... – dörmögte bűnbánóan Vanya.

– Hát én most – folytatta ábrándozva Vologya –, ha újra ott ülhetnék az iskolapadban, meg se mukkannék, úgy hallgatnám a magyarázatot. Akármilyen vacak elégségesnek megörülnék. És bármennyi leckét adnának is fel, még meg is köszönném...

A fiúk megkerülték az iskolát, és hirtelen megtorpantak, mintha földbe gyökerezett volna a lábuk. Az iskola mögötti téren, ahol azelőtt a tornaszerek, a nyújtó és a gyűrűhinta állt, most két ember holtteste lógott. A fiúk rémülten meredtek egymásra, és lassan közelebb mentek. Felnéztek a két halottra...

Semmi kétség: Moszkalenko és Lankin holtteste lógott ott. A tengerről fúvó szél meglengette a hullákat. A két felakasztott ember mellén csüngő fatáblárol nagy, otromba fekete betűk meredtek rájuk. Az egyiken ez a szó: „Partizán". Erre a táblára hajtotta Moszkalenko ősz fejét. „Ez lesz a sorsa mindenkinek, aki a partizánokat segíti!" – olvasták a fiúk a Lankin beesett mellére akasztott táblán. Körös-körül szinte elsötétült a világ, a tenger és az ég is. És ez a sötétség százszor szörnyűbb és gonoszabb volt, mint az a föld alatti homály, amelyben már második hónapja éltek.

A gyerekek mélyen megrendülve lehajtották fejüket, nehogy véletlenül egymás arcába nézzenek, és maguk sem tudták, miért, lábujjhegyen távolodtak el ettől az iszonyú helytől.

Nem ilyen híreket várnak ott lenn a föld alatt a partizánok.

Nincs többé Moszkalenko, nincs többé Lankin... Hogyan tartsák most az összeköttetést a partizánok a Krím félsziget föld alatti partizánközpontjával?

A fiúk egész nap Kamis-Burun utcáin kóboroltak. Jó hasznát vették szemüknek és fülüknek. Sok mindent megláttak, meghallottak,

megszámoltak és feljegyeztek emlékezetükben. E nehéz napon téliesen korán és – mint általában a délvidéken – gyorsan alkonyodott. A fasiszták mindenfelé kiragasztott parancsa szerint délután öt óráig szabad az utcán járni. A parancs figyelmeztetés nélkül, azonnali agyonlövetéssel fenyegetett mindenkit, akit öt óra után az utcán találnak. Vissza kellett térni a kőbányába. A fiúk mindent megtudtak, amit ebben a helyzetben meg kellett tudni, hallani vagy látni. De amikor visszatérőben az országút mentén a kopár, lehullott levelű fákon túl meglátták Gricenkóék vörös cserepes tetejű házikóját, Vologya megállt, és kérő szemmel nézett Vanyára.

– Vanya – kezdte bizonytalanul –, valamit akarok kérni tőled... Rejtőzz el most valahol, hogy az emberek ne vegyenek észre. Itt téged mindenki ismer... Én odaszaladnék a ti házatokhoz. Nagyon szeretném tudni, hogy mamát elvitték-e. Mi van vele?... Csak egy pillanatra, Vanya... Rögtön jövök vissza. Egy hangot sem szólok... Becsületszavamra, Vanya!

Vanya a reggeli találkozásra gondolt, bólintott, és remegő válla közé húzta fejét:

– Ahogy akarod, Vologya... Csak vigyázz magadra! Mindent elronthatsz...

Vologya az olvadó hó alól kifeketéllő veteményeskerteken keresztül kúszott Gricenkóék fehérre meszelt háza felé. A szél meszszire hordta a megmaradt havat. Minden olyan ismerős volt! Itt a nagy hordó, amely mellett annak idején összetűzött Vanyával a leejtett higanycsepp miatt. Itt a kiskamra, ahol horgászszerszámaikat őrizték. Most egy német motorkerékpár állt az ajtó mellett, ezért nagyon óvatosnak kellett lenni. A házban valószínűleg fasiszták is laknak. Vologya óvatosan emelte fel fejét a hordó mögül, benézett a házikó ablakán, és megpillantotta édesanyját.

Jevdokija Tyimofejevna közvetlenül az ablak mellett ült, fázósan nagykendőjébe burkolózott, és valamit varrogatott. Vologya dermedt ujjaival a hordó szélébe kapaszkodott, és így az ablakon keresztül merőn nézte anyját. A lenyugvó nap szelíden bearanyozta anyja arcát. De mennyire megváltozott és lesoványodott ez az arc egy hónap alatt. Egészen megöregedett... Vologya észrevette, mennyire remeg anyja keze, amikor a cérnát a tűbe akarja fűzni. Nem is sike-

rült neki a kísérlet, és Vologya látta, hogy a szoba mélyéből valaki odalép anyjához, és kiveszi kezéből a varrást. Felismerte nővérét. Hej, Valja, te szerencsés nővérkém! Nem érted te ezt meg! Ott állsz anya mellett, és nem is tudod, nem is sejted, milyen jó neked, hogy anyád mellett lehetsz, bármikor hozzásimulhatsz és megölelheted. Mit állsz ott, te csacsi? Öleld meg hát gyorsan, de vigyázva... Gyönge ő...

D Valja már visszament a szoba másik felébe.

Ó, mennyire szeretett volna odalépni az ablakhoz, és türelmetlenül bezörgetni: ki tudja, talán utoljára, anyjához simulni, két kézzel a vállába kapaszkodni, jó erősen alulról felfelé az arcába nézni, és hangos szóval kiáltani: „Mama, nézz hát rám, én vagyok! Ne aggódj, mama! Te biztosan nyugtalankodsz, azt gondolod, hogy már nem is élek, hogy minket a fasiszták megmérgeztek gázzal, vagy kővel betemettek. Nem, mama, ide nézz, mi csak azért is élünk! Engem, mama, a mi parancsnokunk felderítőbe küldött. Ne félj hát semmit, mama! Minden jóra fordul, te csak légy nyugodt! De értsd meg: én most pártmegbízatást teljesítek. Hej, ha papa ezt megtudná, rögtön megértené! Ő tengerész és kommunista. Ő mindent megmagyarázna neked..."

Így beszélt volna Vologya, ezt mondta volna anyjának, ha nyíltan odamehetett volna az ablakhoz, ha nem kellett volna néhány lépésnyire az ablaktól elrejtőznie, amint ezt a felderítő kötelessége és óvatossága megkövetelte. De így a földhöz fagyott hordó mögött térdelt, és csak az ajka mozgott hangtalanul: „Ó mama, mama..., te drága, édes mama, te..., te nem tudsz semmit..."

Jevdokija Tyimofejevna ekkor hirtelen összerezzent, felállt, arcát az ablak üvegéhez szorította, és fáradt, fásult tekintetét végighordozta az udvaron. Azután előbb lassan, majd mind gyorsabban legördült az elsötétítőfüggöny. És ez a sötét anyag most eltakarta a fiú elől az anyját, akit talán soha többé nem fog látni...

Vologya a hordó mellől visszakúszott a veteményeskertbe, és sietni kezdett arra, ahol a hűséges Vanya türelmesen várta kis parancsnokát. Haladéktalanul vissza kellett térniük a kőbányába.

„Nem tudsz semmit, mama! – ismételgette magában Vologya, miközben a hátsó udvarokon keresztül igyekezett vissza a magányo-

san álló kis kamra mögé Vanyához. – Nem tudsz semmit, mama . . ., és nem látsz semmit az ablakodból!"

Pedig Vologya édesanyja nagyon sokat tudott és látott. Valjával együtt sok mindent tapasztaltak, amire Vologya még csak nem is gondolhatott. Igaz, hogy arról, ami a bányában történik, semmit sem tudtak. Nagy ritkán hallottak valami hírt a partizánok vakmerő támadásairól. Látták, hogy a hitleristák napról napra jobban félnek a kőbánya titokzatos lakóitól. A bányához nem mehetett senki, a fasiszták teljesen körülzárták, őrszemeket állítottak fel, és mindenfelé őrjáratok cirkáltak a környéken. De az anya és leánya sok minden egyebet tudott, amiről meg Vologya nem tudhatott.

Mert valóban, honnan is sejthette volna, hogy Jevdokija Tyimofejevna és Valja meghatározott napon Kercsbe megy? Ezt az a munka követelte, amelyről csupán ketten, anya és leánya tudtak.

Nem sokkal azelőtt, hogy Dubinyinék átköltöztek Sztarij-Karantyinba, kercsi lakásukat egy tengerésztiszt vette ki, Nyikifor Szemjonovics közeli ismerőse. Amikor a fasiszták már Kercs felé közeledtek, és a szovjet csapatoknak heves harcok után ideiglenesen fel kellett adniok a várost, ez a tiszt hosszasan elbeszélgetett Valjával.

– Valjenyka – kezdte szíves baráti hangon –, lehet, hogy mi egy időre kénytelenek leszünk visszavonulni. Most arról szeretnék beszélni, mi történjék majd azután, ha ez bekövetkezik. Jól ismerem a családját, és magát is igyekeztem jól megismerni. Látom, hogy derék, ügyes lány, nem barátja a fölösleges fecsegésnek, és minden munkát rendben elvégez. Egyszóval tudom, hogy maga jóravaló ember, és nemhiába hordja a Komszomol jelvényét. Azt hiszem, nem hozna szégyent a megtisztelő Komszomol-tag névre a borúsabb napokban sem, ha ilyen napok jönnének. Egyszóval, figyeljen ide . . .

Szép sorjában elmondotta, hogy bizonyos, előre megbeszélt napokon Valjának és Jevdokija Tyimofejevnának – ha ő is beleegyezik – el kellene látogatniok kercsi lakásukba. Lehetséges, hogy ezeken a napokon Dubinyinék lakásába be-bekopogtatnak majd olyan emberek, akik illegalitásban akkor is a városban maradnak, ha már a Vörös Hadsereg kivonul Kercsből. Jelszó: „kombat"*.

* *Kombat* – *kom*angyir *bat*aljona: zászlóaljparancsnok

– Ha köszönés után azt mondják: „A kombat üdvözli" – ez azt jelenti, hogy a mi emberünk. Érti? Nos, beszélje meg az édesanyjával a dolgot. Azt hiszem, ő sem fogja visszautasítani. Nem olyan a Dubinyin család, ismerjük mi jól őket...

Később, amikor a várost már megszállták a fasiszták, és Jevdokija Tyimofejevna vagy Valja Sztarij-Karantyinból Kercsbe utazott, lakásuk ajtaján szegényesen öltözött emberek kopogtattak, és a „kombat üdvözletét" hozták. Négyen voltak. Felváltva jöttek egyenként. Az első Viktor néven mutatkozott be. A második Leonyidnak nevezte magát. A másik kettő neve Vaszja, illetve Vanya volt. Ezek az emberek nemcsak üdvözletet hoztak Dubinyinéknak a „kombat"-tól, hanem valami más, sokkal lényegesebbet is. Jevdokija Tyimofejevnának és Valjának pisztolyokat és töltényekkel telt cigarettásdobozokat kellett biztos, de mégis könnyen hozzáférhető helyre rejteniök, hogy az illegális harcosok majd a megszálló rablók elleni harcban használhassák őket. A hitlerista városparancsnok rendeletei több ízben és nyomatékosan figyelmeztették a lakosságot, hogy fegyverrejtegetésért azonnali agyonlövetés jár. A fegyverek odaszállításánál és átvételénél, de megőrzésüknél is a legnagyobb óvatosságra volt szükség. Jevdokija Tyimofejevna kezdetben a nagy családi dunyhába varrta bele a pisztolyokat. Ez a dunyha olyan hatalmas és vastag volt, hogy a vászonkendőbe szorosan becsavart pisztolyokat a rugalmas tollréteg alatt nem lehetett kitapogatni. De a veszélyes csomagok mindinkább szaporodtak, végül Dubinyinék dunyhája már nem tudott többet befogadni. Ekkor a „kombat" pisztolyainak egy részét igen óvatosan a padláson rejtették el, jó néhányat pedig gondosan bevazelinozva és olajjal átitatott rongyokba csavargatva, Valentyina a kutyaól alatt ásott el, ahol azelőtt Bobik lakott.

Egyszer aztán a „kombat" egyik megbízottja üres kézzel jött, azzal az üzenettel, hogy a fegyvereket új, biztosabb helyre kell szállítani, mert Dubinyinék lakása gyanússá lett. A szomszédasszony, Alevtyina Markovna, az utóbbi időben nagyon furcsán viselkedett. Néhány napra eltűnt, majd batyukkal és bőröndökkel megrakodva ismét megjelent. Sötét alakok jártak hozzá, olyanok, akik valamikor az „ócskapiacon" mindenféle gyanús üzleteket kötöttek, és azok hasznából éltek. Ilyen házban nagyon kockázatos és veszélyes volt

a fegyverrejtegetés. Új helyet kellett keresni. Dubinyinékat később értesítették, hogy a titkos fegyverraktár a Szverdlov utca 25. számú házban lesz.

Ott már mindent előkészítettek a fegyverek átvételére és elrejtésére. De hogyan szállítsák oda őket?

A szomszédok hamarosan észrevették, hogy Jevdokija Tyimofejevna és Valja valahol hatalmas, új lábosokat szerzett. Ezek látszatra igen jó minőségű, tartós, szépen kidolgozott edények voltak. Valján és édesanyján kívül senki sem tudta, hogy a lábosoknak kettős fenekük van. S a két fémlap közé rakták a dunyhából, padlásról és Bobik ólja alól előszedett pisztolyokat. Magába a lábosba aztán levest, húst, lepényt vagy főtt burgonyát tettek, majd anya vagy lánya elindultak a Szverdlov utca felé. Az edényből ínycsiklandozó ételszag áradt, de egyébként senkinek sem tűnt fel a sovány, szomorú asszony vagy a zömök kislány, aki lassú léptekkel cipelte a nagy lábos levest vagy a sült krumplit. Legfeljebb arra gondolhattak, hogy anya és leánya kifőzést nyitottak, és házhoz szállítják az ebédet... Egyszer azonban az őrjárat megállította Jevdokija Tyimofejevnát. Az egyik katona parancsára az anya felemelte a fedőt. A hitlerista az étvágygerjesztő, jól kisütött húspogácsák láttán nagyot csettintett a nyelvével, belenyúlt a lábasba, és elégedetten morgott, amíg lenyelte az ételt: „Schmeckt gut!" De nem elégedett meg a kóstolással, odaintette a többieket is. A félig megüresedett edényre aztán rácsapta a fedőt. Ekkor figyelmesen és gyanakodva végignézte Jevdokija Tyimofejevnát, lerántotta fehér gyapjú fejkendőjét, majd vállánál fogva meglódította: így adott engedélyt a távozásra. És Jevdokija Tyimofejevna elindult, hajadonfőtt, a nagy lábossal a kezében, amelynek alján a megmaradt húspogácsák alatt két „Walter" típusú német pisztoly és néhány tele tölténytár rejtőzött.

Bizony, Vologya nem is gondolhatta, amikor Gricenkóék házának ablakában megpillantotta édesanyját, hogy az éppen akkor érkezett meg Kercsből, miután elvitte a Szverdlov utca 25-be az aznapi adag „levest"...

Vanya, aki a falu szélén álló kis pajta mögött várta parancsnokát, nagyon aggódott: túlságosan hosszúnak találta a várakozási időt. Számítása szerint Vologyának már régen meg kellett volna érkeznie. A hidegtől majdnem teljesen megdermedt, fogai vacogtak. És Vologya még mindig nem jött.

Valójában Vologyának mindössze húsz percre volt szüksége, hogy megjárja az utat. És Vanyának örömében mindjárt melege lett, amikor az erősen sötétedő alkonyatban megpillantotta a kis termetű Vologyát, aki a falu szélén álló egyik házacska kerítése mögül bújt elő.

– Nos, mi van, láttad? – suttogta barátja fülébe.

– Láttam, láttam – válaszolta komoran Vologya. – Majd később elmondom, ha már lent leszünk. Most indulás ...

Ám alig értek a fiúk a Vörös partizán bányásztelep határába, amikor éles, parancsoló hang rikácsolt feléjük:

– Egy helyben állni! Hová mégy? Zurück! Visszamenni!

Nem is értették meg mindjárt, hogy tulajdonképpen mi történt. De a homályos téli estében egy alak közeledett, nyakon csípte őket, és hamarosan fájón érezték a németek puskatusainak ütéseit. Később is inkább érezték, mint látták, hogy betaszigálják őket egy fásultan lépkedő, szomorú embercsoportba, amelyet szorosan körülzártak a német őrök. Az emberek sóhajnak beillő mély lélegzéssel, de szó nélkül haladtak az alkonyatban, mind egy irányba ... A tömeg tehetetlen, szótlan hullámzása magával sodorta a két kis felderítőt is.

Vologya körülnézett, és pillantása megakadt a mellette lépkedő, rongyos ruhájú, sovány asszony ismerős arcán.

– Néni – suttogta halkan –, hová visznek bennünket?

– Mire való ez a kérdezősködés? Talán nem tudod? – válaszolt komoran az asszony, oda sem pillantva. – A barakkba visznek, ott éjszakázunk, ahol a múltkor.

– De minek?

– Hát te? – az asszony menet közben előrehajolt, hogy a sötétben jobban megnézze a kisfiú arcát. – Hát te most vagy velünk először? Reggel majd kihajtanak bennünket a földekre, fagyos krumplit szedni. Munkaszolgálat ...

Az asszony hangja is ismerősnek tűnt. Vologya már valahol találkozott vele. Megérintette Vanya karját:

– Vanya... Nézd ezt a nénit, itt oldalt..., honnan ismerem én?

Vanya előretolakodott, Vologya elé került, és az asszony arcába nézett. Az kissé visszahúzódott:

– Mit akarsz?

Vologya agyában ekkor világosság gyúlt... Eszébe jutott a fehér házikó, Lankin és az asszony, aki ajtót nyitott, amikor „zabot" kerestek. Igen, ez ő volt, Lankin nővére, Ljubov Jevgrafnova. Vologya a közelébe húzódott.

– Jó estét, Ljuba néni – ágaskodott fel az asszony füléig.

Azonban választ nem kapott, az asszony szótlanul fordult feléje, és némán botorkált tovább.

– Mi van a zabbal, néni? – suttogta, ha lehetséges, még halkabban Vologya.

Lankina visszahőkölt, ijedten nézett körül, majd görcsösen belekapaszkodott Vologya vállába. Egész teste remegett.

– Mit mondtál? Milyen zab? Ú, kedveskéim, nagy baj van! Hát titeket hogyan fogtak el? Észrevettek?... Jaj, fussatok el, ha lehet! Ha megtudják, kik vagytok, akkor végetek van. Úgy, mint a mi Misánknak.

Mélyet sóhajtott, és kendője csücskét szájára tapasztotta, hogy feltörő zokogását elfojtsa.

A fiúkat a többiekkel együtt egy üres, jéghideg barakkba taszigálták. Ez a barakk a Vöröspartizán telep határában épült. Innen vitték a németek az embereket kora hajnalban munkára, kiásni a fagyos krumplit. Most gorombán rájuk parancsoltak, hogy helyezkedjenek el éjszakára. A két fiú nem tévesztette szem elől Ljubov Jevgrafovnát, megfigyelték, hol helyezkedett el, és amikor mindenki lefeküdt, a sötétben hozzá kúsztak. Lankina hangtalan zokogással fogadta őket, s miközben sűrűn hullottak forró könnyei, súgva elmondotta a két pionírnak, hogyan halt meg a bátyja.

Lankint feleségével, Jelena Alekszandrovnával együtt letartóztatták. Ljubov Jevgrafovna néhányszor bement hozzájuk a Gestapo börtönébe, ennivalót vitt nekik. Két alkalommal sikerült találkoznia a bátyjával, akit több társával éppen előtte vezettek el. A máso-

dik találkozáskor bátyja odasúgta neki: „Griska Szpano az áruló . . ., tudod, az a görög, aki a spekulánsokkal üzletelt mindig. Mondd meg mindenkinek, hogy őrizkedjenek tőle. Mironovval együtt a föld alatti csapatot is beárulták a fasisztáknak . . ."

Lankinnak még sikerült odasúgni a nővérének, hogy látta a börtönben a letartóztatott Moszkalenkót. A Gestapo-pribékek kegyetlenül megkínozták az öreg partizánt, de Moszkalenko egy szót sem szólt, senkit sem árult el. Még a saját nevét is letagadta: Morozovnak mondta magát. A hitleristák a föld alatti partizánoktól való eszeveszett rémületükért vad dühvel álltak bosszút az öregemberen.

Ljubov Jevgrafovna e találkozás után néhány nappal ismét viszontlátta bátyját. A fasiszták Moszkalenko mellé akasztották fel.

– Most anyámnál lakom, átköltöztem hozzá – hajolt Lankina a fiúk fölé úgy, hogy súlyos könnyei arcukra hullottak. – Mama már kétszer is hívott: „Gyere, nézzük meg a mi Misánkat." De én nem bírok odamenni. Mama gyakran álldogál ott, nézi egy darabig, aztán hazajön, lefekszik és . . . hallgat.

A barakkban körülöttük már aludtak a nehéz kényszermunkában kimerült emberek. A kemény priccsen valaki mormogott álmában, egy másik horkolt. Valamelyik távoli sarokból remegő, visszafojtott zokogás hallatszott. Lankina tovább suttogott a fiúk fülébe:

– Ti, gyerekek, ha visszajuttok a tieitekhez, mondjátok meg, hogy senkitől és semmitől ne hagyják magukat becsapni. Ha netán odaküldenek valami fasiszta pénzen megvásárolt szörnyeteget, mint Griska Szpano vagy az öreg Firszov, ne higgyék egy szavukat sem. Aljas árulók ezek, átkozott, gyáva gyilkosok! Firszov, a vén gazember is összeszűri a levet velük. Az öreg Ivan Ananyevics Dubinyin, a te nagyapád testvére, meg is mondta neki, amikor szembesítették vele a Gestapónál. Amíg a fasiszták verték szegényt, ő Firszovra kiabált: „Várj csak, te vén ördög, ha visszajönnek a mieink, majd letörik a szarvad! Te félig döglött disznó! Nem Firszov vagy te, hanem fritzov, te kutya!" Firszov meg őt fenyegette: „Vigyázz te, Dubinyin – mondta –, hallgass, mert még rosszabbul jársz!" Az öreg meg azt felelte: „Nem olyan emberek vagyunk mi, Dubinyinok, hogy az ilyenek előtt, mint te, befogjuk a szánkat. Mi, Dubinyinok

köpünk rátok, aljasok!" Ilyen jellemes és bátor az öreg! Nem félt az egy szemernyit sem!

Lankina fáradtan suttogó hangjából is kihallatszott a mélységes csodálat az öreg Dubinyin iránt.

A fiúk megköszönték Ljubov Jevgrafovnának a közölt híreket, és óvatosan a barakk másik végébe kúsztak. Azon törték a fejüket, hogy jussanak ki innen még napfelkelte előtt.

– Megmondom én, Vovka – suttogta Vanya. – Figyelj csak ide! Én ezt a barakkot úgy ismerem, mint a tenyeremet. Egy ideig népfelkelők táboroztak itt, én többször meglátogattam őket. Ebben a sarokban egy vaskályha állt, de úgy látom, elvitték innen. A falba egy nagy lyukat vágtak, ott dugták ki a kályhacsövet. A helyét most egy vékony deszkalappal fedték be. Ha ezt a deszkát egy kicsit megrántod – a kezedben marad az egész. A lyuk nem nagy, az igaz, de mi ketten átbújhatunk rajta. Na? Mit szólsz hozzá? Megyünk? Várj, én felállok a priccsre, te meg mássz fel a vállamra! Húzd félre a deszkát, de csöndesen, és dugd ki a fejed! Körül kell nézni, nincs-e ezen az oldalon őrség.

– Csak egy őr van, az is az ajtóban áll. Ezt már rég megfigyeltem – ujjongott csöndesen Vologya. – Ó, Vanyka, ügyes, derék legény vagy! Ezért dicsérlek én mindig, hogy te ezen a vidéken minden lyukat ismersz! Állj fel! – s Vologya könnyedén felmászott zömök, erős barátja vállára.

Éjnek idején a két fiú szerencsésen átcsúszott a szögesdrót sövény alatt, és mindvégig kúszva igyekezett a bányába vezető titkos lejárat felé. Néhányszor mozdulatlanná dermedtek, és a földhöz lapultak: egy fényszóró vakító, hideg fénysugara pásztázta végig a talajt. Megvilágította mellettük az éj sötétjében rejtőző bokrokat és köveket; a fényben élesen domborodott ki az egyenetlen talaj minden gödre és halmocskája. Aztán a fény átugrott a két mozdulatlan, földhöz tapadt felderítő fölött, és tovasuhant a távoli dombokra, megvilágította a telep szélén álló házikók tetőit és a kopár fák sudarát. Néha, közvetlenül a fiúk feje fölött, kellemetlen fütyüléssel röpült el egy sorozat világítógolyó, és vörösen izzó, lassan kihűlő nyomot hagyott maga mögött a sötétben. A két gyerek szorosan hozzátapadt a kövekhez, a földhöz. De a talaj és a kövek is lépten-

nyomon halálos veszélyt rejtegettek: a bányához vezető minden út, minden ösvény alá volt aknázva. Ezért a fiúk óvatos mozgással haladtak előre, igyekeztek elrejtőzni a fényszórók elől, és Gverunov tanítása szerint kézzel tapogatták maguk előtt az utat, hogy kikerülhessék az aknákat. A két kimerült felderítő számára ez az út most rendkívül hosszúnak és félelmetesnek tűnt. Túlságosan sok szomorúságot láttak és hallottak egy nap alatt maguk körül.

ELEVENEN A KŐSÍRBAN

Lankin halála még bonyolultabbá és nehezebbé tette a partizánok amúgy is súlyos helyzetét. Most már, ha el is juthattak volna még egyszer a felderítők a faluba, nem volt kihez fordulniok a szükséges felvilágosításokért. Nem tudhattak meg semmit Sztarij-Karantyin és Kercs körzetéről, és arról sem, hogy mi történik a fronton. Amikor a fiúk elmondották, milyen szörnyű sorsra jutott Moszkalenko és Lankin, Lazarev végtelenül elszomorodott. Azonnal megértette, hogy a partizáncsapatot nemcsak befalazták, de ugyanakkor teljesen el is vágták a külvilágtól. Sürgősen cselekedni kellett.

Az ellenség most már egyre ritkábban támadott. Bizonyára azt gondolták, hogy a föld alatti erőd ártalmatlanná van téve, és a partizánok közös sírja lett belőle. Ezért időként lusta, tapogatózó kísérletet tettek, hogy valamelyik tárnán keresztül behatoljanak. De a bánya mélyének homályából a fegyverek villámló-dörgő sortüze azonnal válaszolt. A hitleristák pedig sietve visszavonultak, miután ismételten meggyőződtek arról, hogy a föld alatti erőd titokzatos, láthatatlan lakói még élnek, és nem szándékoznak megadni magukat.

Teltek-múltak a napok. A „Volga" szektor folyosóját elzáró védőfalnál álló őrség egy alkalommal női hangot hallott a felszínről, a bányabejárat felől. Egy asszony – ott túl a falon – reménytelen állhatatossággal ismételte:

– Vanya... Vanya... Vanya...

Éppen ez idő tájt hordták szét a pionírok az ebédet a legtávolabb fekvő őrségekre. Vologya és Vanya a „Volga" szektor parancs-

nokához, Sulginhoz igyekeztek az ebéddel. A zseblámpa halvány fényében alig látták a fiúk az őröket, akik heves kézmozdulatokkal csendre intették őket.

Ekkor a fal mögül ismét hallatszott a tompa női hang:

– Vanya... Vanya...

Vanya mindkét kezével megragadta Vologyát:

– A mamám hív, hallod? – suttogta izgatottan barátja fülébe.

De már Vologya is felismerte Nyusa néni hangját.

Sulgin és az őrök mozdulatlanul, lélegzetüket visszafogva néztek Vanyára.

– Anyád? – kérdezte szinte hangtalanul Sulgin.

Vanya csak a fejével intett. Óvatosan lekuporodott a kőfal tövébe, és arcát kezébe rejtette. A fal mögött ismét megszólalt a hang:

– Miért vertek engem, bitangok? Mit gyötörtök? Mondtam már, hogy az enyéim nincsenek itt. Régen elutaztak – már ezerszer megmondtam! Mit akartok még tőlem? Miért kínoztok? Nem hiszitek... – Nyusa néni hangja most nagyon erősen hallatszott, torkaszakadtából kiabált, és igyekezett minden egyes szavát érthetően, tisztán kiejteni. – Megmondtam már nektek: az enyémek nincsenek itt! Értsétek meg! Miért kiabáljak hiába?

Válaszul dühös morgás hallatszott, majd ismét Gricenko néni hangja:

– Vanya... Vanya...

A falon innen mindenki hallgatott. Komoran állt Sulgin, az őrök lehajtott fejjel figyeltek. Vologya az ajkát rágta, Vanya pedig a földön kuporogva, fejét térdére hajtva hallgatózott. Valahányszor a fal mögül a nevét hallotta, egész testében megremegett:

– Vanya...

A telefonon odahívott Gricenko bácsi is megérkezett, fia mellé húzódott a sötétben, átölelte, és csendesen simogatta a hátát.

– Hallgass, Ivan, hallgass! Ezt el kell tűrni! Tűrjük el együtt! Nem szabad válaszolnunk. Hallod, mit mond a mama: hogy nem vagyunk itt. Nem szabad őt meghazudtolnunk. Tűrjünk, kisfiam...

Később csend lett a fal mögött.

Vologya egész nap Vanya mellett maradt, szótlanul követte mindenüvé. Sehogy sem talált megfelelő szavakat, hogy vigasztalja kis

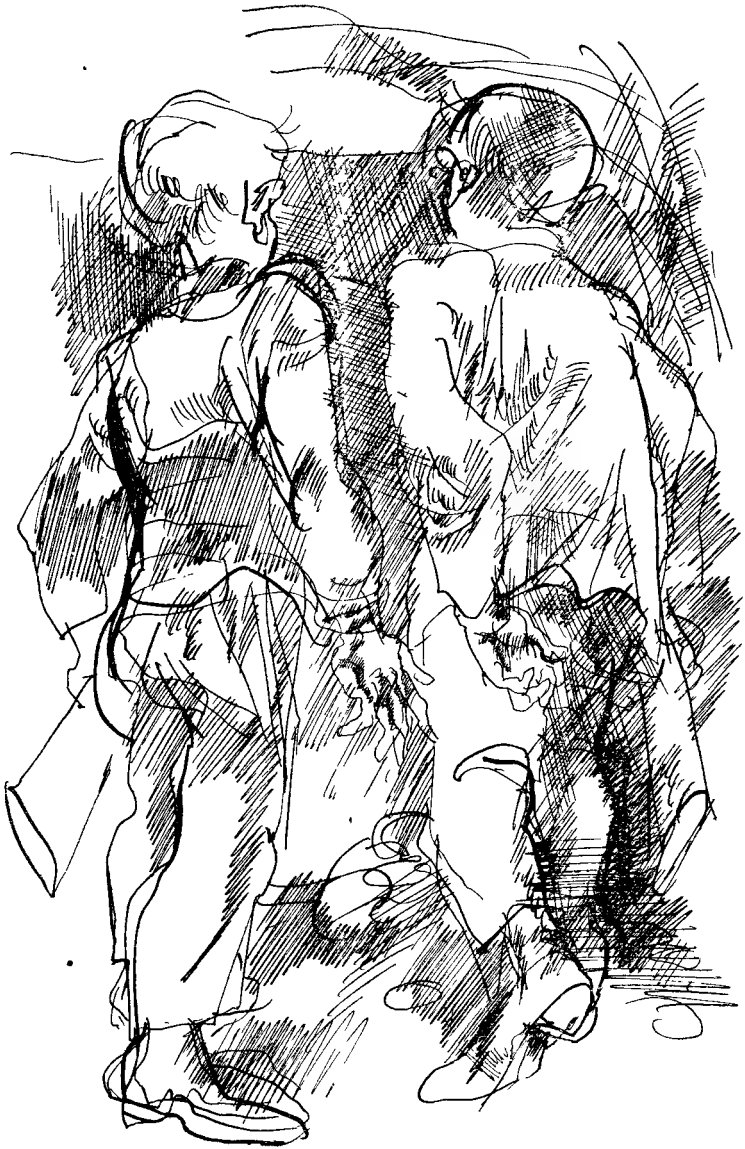

barátját. De amikor Vanya sóhajtott, Vologya is vele együtt sóhajtozott.

– Látod, így van ez, Vovka – mondotta már vagy tizedszer Vanya.

– Igen, kijut nekünk is, de a mamáinknak is – válaszolt Vologya.

Egymás szemébe néztek, majd félrefordultak, és szégyenlősen szipogtak...

Egy alkalommal Vologya és Vanya Ljubkinnal ment járőrbe. Bejárták a felső horizont folyosóit, és útközben megközelítették a hírhedt tárnát, amelynek rossz híre Sztarij-Karantyinban gyermekkoruk óta emlékezetes volt. Ennek a tárnának a kijáratánál találták meg annak idején a sebesült Bondarenkót. De azóta a fiúk nem jártak erre, bár utólag szégyellték, hogy egy pillanatig is hittek ebben az ostoba babonában. Most közvetlen közelében voltak az elátkozott helynek, és bár nem szívesen vallották volna be egymásnak, de mindketten nagyon bizonytalanul érezték magukat. Az elöl haladó Vologya hirtelen megtorpant, visszaugrott, és az elsötétítőtokot még jobban ráhúzta a lámpásra.

Ljubkin egyetlen felesleges hang nélkül, fél kézzel hátratolta Vologyát, a helyére állt, és merőn figyelt. Valóban, nem messze előttük valami imbolygó fény pislogott. A föld alatti erőd törvényei értelmében minden gyanús szikrát, minden fényt, amelyről nem tudták megállapítani, honnan ered, azonnal jelenteni kellett a parancsnokságnak. Ljubkin utasította Vanyát, hogy fusson a legközelebbi őrségig, és telefonáljon a parancsnokságra. Vologya lekapta válláról puskáját, és Ljubkinnal együtt szemmel tartotta a halványan táncoló fénysugarat. Vanya segítségért futott.

Kis idő múltán megérkezett Lazarev, Kornyilov és még néhány partizán, közöttük Gricenko bácsi is. Néhány percig figyelmesen nézték a gyengén pislákoló kékes fényt, az imbolygó, tétova lángocskát. Azután Ljubkin, Kornyilov és Gricenko bácsi óvatosan megindult a folyosón, míg Vologya a parancsnokkal és a többiekkel együtt a falhoz lapulva várakozott.

A néma csendben váratlan nevetés harsant fel. A távolból Gricenko bácsi mély hangján magyarázta:

– Ahá, most már értem!... A döglött fritzek fénylenek! No lám, hát ennyi az egész... Mi meg tizenkilenc óta butítjuk magunkat ezzel a rémhistóriával...

Vologya a hang nyomán Gricenko bácsihoz rohant, és végighallgatta, mit mesél az öreg partizán Kornyilovnak:

– Hát látod, micsoda szörnyűségeket találtak ki erről a fényről nálunk a vénasszonyok! Senki sem merte idedugni az orrát, hogy meggyőződjék a valóságról. Megijedtek a természet játékától! Ó, hogy az ördög vinné el az átkozottját!...

Kiderült, hogy a partizánok ebbe a mély tárnába dobálták a nagy föld alatti csatában elpusztult hitleristák hulláit. De tizenkilencben is ugyanebbe a tárnába hajigálták a harcok folyamán megölt fehérgárdistákat. És úgy látszik, a talaj valamely rendkívüli sajátossága folytán az oszlásnak induló hullák foszforeszkálni kezdtek, ijesztően imbolygó, sápadtkék fényt sugároztak magukból. Ezekről a „lidérces" lángokról hallott rémmeséket kisgyerekkorában a két fiú is.

Ilyen váratlanul múlt ki egy ostoba babona, így lepleződtek le Sztarij-Karantyin föld alatti „kísértetei".

Két nappal később a „Volga" szektorban őrt álló Szergyukov partizán valami zajt hallott a régi bányát elzáró fal mögül. Mintha valaki járkált volna ott. A vastag kőfalban itt egy kis nyílást hagytak, amikor építették, és ezt a rést kisebb, kiszedhető kövekkel zárták el. Szergyukovnak úgy rémlett, hogy valaki ezeket a köveket feszegeti a másik oldalról. Haladéktalanul leadta hát a riadójelet, mire az egész őrség harci készültségbe állt. Azonnal leoltottak minden fényt, még az őrség helyét is elsötétítették. A partizánok a föld alatti harc szabályai szerint bebúzódtak az oldalfolyosóba. Két állványos géppuska csövét ráirányították a nyílásra. Telefonáltak a parancsnokságra, hogy a fasiszták kívülről bontogatják a falat. Petropavlovszkij azonnal megjelent a szolgálatban levő csoporttal.

Csak Zsucsenkov csóválta hitetlenkedve a fejét. Váltig erősítgette, hogy a hitleristák semmiképpen sem juthattak el eddig a falig. A folyosó a fal mögött zsákutcában végződik – állította Zsucsenkov –, szilárd fallal rekesztették el a felszínre vezető járattól.

De amikor Zsucsenkov megjelent a szektorban, és rövid ideig hallgatózott, kénytelen volt elismerni: valaki bontja a falat...

Néma csöndben várakoztak, fegyvereikkel célba vették a kövekkel elzárt nyílást. Az egyik fiatal partizán halkan kérte Petropavlovszkij engedélyét, hogy a falhoz kúszhasson, kiemelhessen egy követ, és a nyíláson keresztül kézigránátot dobjon a hitleristákra. Petropavlovszkij ezt nem engedte meg, és parancsot adott, hogy mindenki mozdulatlanul álljon a helyén. Eközben a fal mögött egyre erősödött a zaj. Egyszerre fény villant fel a fal résein keresztül, majd érthetetlen mormogás hallatszott. A mormogásból néhány alaposan megfűszerezett orosz szó szűrődött ki.

– Úgy látszik, megint küldtek valakit hozzánk – súgta Petropavlovszkij Zsucsenkov fülébe.

Ekkor hirtelen egy nagyobb kő esett ki a falból, és a titokzatos hang egyszeriben nagyon ismerőssé vált. A partizánok nem akartak hinni a fülüknek... A fal mögött a komisszár jól ismert basszusa dörmögött. Gyors és vidám, nagyon jellegzetes hang válaszolt a dörmögésre. Ez a hang az egyik fiatal partizán, a mozgékony, nyughatatlan Ljubkin hangja volt. Ljubkin állandóan zaklatta a komisszárt, hogy újabb és újabb, csak egyedül általa ismert felfedező utakra induljon vele a föld alatt.

Zsucsenkov rájuk kiáltott:

– Komisszár! Rakd vissza a köveket, mert így léghuzat lesz!

– Ki van ott? – hallatszott most már tisztán Kotlo hangja a fal mögül. – Te vagy az, Vlagyimir Andrejevics? Engedjetek itt átbújni, mert már vagy két órája bolyongunk. Ljubkin egész a pokol fenekéig levezetett. Hencegett, hogy tudja az utat, de nem talált vissza.

Kiderült, hogy Ljubkin rábeszélésére a komisszár elindult felderítőbe, új járatokat keresni. A vége az lett, hogy eltévedtek a föld alatti folyosók bonyolult útvesztőjében.

A partizánok néhány pillanat alatt eltávolították a nyílásból a köveket, s a restelkedő komisszár lihegve átpréselte széles vállát a keskeny nyíláson. Mögötte kelletlenül bemászott Ljubkin is, nem nézett senkire, csak a port veregette magáról.

Már régóta nem nevettek olyan jóízűen a föld alatt, mint ekkor. Még a meglehetősen mogorva Zsucsenkov is, aki ugyan egy darabig tartotta magát, összegörnyedt a fal mögött – nem bírta tovább, belőle is kitört a nevetés, leült a földre, és térdét csapkodta. A ko-

misszár pedig előbb haragosan nézte a nevető partizánokat, de az általános hahotázás közepette ő sem tudott sokáig komoly maradni, harsogó kacagásra fakadt. Erre az esetre még sokáig visszaemlékeztek a partizánok, gyakran beszéltek róla az őrtállás egyhangú, tétlenségre kárhoztatott óráiban.

Már december volt.

A kövek közé zárt emberek mindenáron tudni akarták, mi történik a fronton, hogy él az ország. Jobban szomjaztak ezekre a hírekre, mint a vízre, amelynek hiánya állandó és szörnyű kínokat okozott. De bármi áron is, meg kellett tudniuk az igazat a fenti helyzetről, a háborúról, Moszkváról.

Annak idején, mikor lementek a föld alá, már nem volt idejük telepes rádiókészüléket szerezni. Lazarev hozott ugyan magával egy rádiót, de az villanyáram nélkül nem működött. Vologya ekkor rábeszélte Kornyilovot, aki szintén nagy kedvelője volt a technikának, hogy legalább egy detektoros rádiót csináljanak. A politikai tiszt szívesen belement a kísérletbe. De a detektoros készülék elkészítéséhez galenit kellett. Ezért aztán az erőd fegyverműhelyében Kornyilov és Vologya valóságos kis vegyészeti laboratóriumot rendezett be. Először kénre volt szükségük. Elhatározták, hogy ezt puskaporból vagy más robbanóanyagból vonják ki. Különféle kísérletekbe kezdtek. Egyik alkalommal a politikai tiszt és növendéke majdhogy el nem vesztette szeme világát. Mégis megszerezték a ként. A detektor hamarosan elkészült. Az egyik tárnában kifeszítették az antennát, a parancsnokságtól kicsikartak egy telefonkagylót, és kész volt a rádió. Igaz, hogy gyönge, csikorgó zörejen kívül semmi egyebet sem hallottak, de azért a detektor hegyes végének mozgatása nyomán keletkezett halk zörej is fellelkesítette az embereket. A telefonkagylót kézről kézre adták. Sorban egymás után meghallgatták a titokzatos neszt, amely a felettük elterülő, beláthatatlan nagy területre emlékeztette őket.

Úgy döntöttek, hogy folytatják a kísérletezéseket, és erősen remélték, hogy sikerül létrehozniok a rádió-összeköttetést.

De az idő veszedelmesen rohant. Az állandóan nyirkos levegő-

ben megpenészedtek a „Vörös Sarok" falait borító szőnyegek, és Nyina Kovaljova gitárja egy szép napon darabokra hullott. Már a gramofon sem működött, szerkezete végképp berozsdásodott, és dobozának fala megvetemedett a nedvességtől. Miután fenn, a földön elolvadt a hó, itt lenn még inkább érezhető volt a fojtó, párás kigőzölgés. Ezzel szemben valamivel könnyebb lett a vízellátás. Mostanában mindennap néhány óra alatt két-három, sőt néha több vödör vizet gyűjtögettek össze.

Mégis akadtak olyan napok, amikor a napfénytől már régóta megfosztott emberek úgy érezték, hogy élve eltemették őket, s a föld alatti nyirkos, hideg levegővel együtt valami megfoghatatlan szomorúság, bánat ülte meg a lelkeket. Ilyenkor elnémultak, idegesek, ingerlékenyek lettek, apró semmiségekből viták, veszekedések támadtak. Ezekben a nehéz órákban Manto bácsi élcei, tréfái nagyban hozzájárultak a helyzet megmentéséhez, mert a főszakács változatlanul jókedvű és vidám fecsegő maradt.

Az egyik ilyen nyomott hangulatú, végtelennek tűnő napon a partizánok ismét új kijáratokat kutattak a bányában. A fárasztó, sikertelen kísérletek után kimerülten tértek vissza a többiekhez. Ekkor egy motorkerékpár tisztán kivehető berregésére lettek figyelmesek. Mindenki tudta, hogy Manto bácsi „ördögszekere" (a partizánok így „becézték" a rozoga járművet) már hosszú idő óta mozdulatlanul áll az alsó horizont egyik barlangjában. Jakov Markovics naponta olajozta kedvenc masináját, de ez a nyirkos levegőtől – minden gondoskodás ellenére is – rozsdásodni kezdett.

Jasa bácsi szomorúan figyelte, hogy pusztul napról napra a mozdulatlanságra ítélt motorkerékpár, de a parancsnokság szigorúan megtiltotta az „ördögszekér" dübörgő motorjának bekapcsolását. A motor ugyanis túlságosan nagy zajt csapott, és feleslegesen sok füstöt köpködött szét az amúgy is eléggé levegőtlen folyosókban.

És íme, most mindenki füle hallatára megindult az „ördögszekér" motorja. Csak nem szegte meg Jasa bácsi a szigorú parancsot? Persze, mind elindultak a hang után.

Manto bácsi délcegen feszített vasparipája nyergében. Előredőlt, és kinyújtott karral erősen tartotta a kormányt. A motor azonban néma volt, helyette Manto bácsi berregett. Roppant élethűen és han-

gosan utánozta a motor jellegzetes hangját. Közben egy-egy képzelt zökkenőnél nagyokat ugrott az ülésen, éles kanyarral fordult jobbrabalra, komoly képpel kezelte a sebességváltót – egyszóval szemmel látható volt, hogy Manto bácsi a legnagyobb sebességgel halad.

Amikor észrevette az összegyűlt embereket, elsősorban a sehonnan nem hiányzó Vologyát és Vanyát, Manto fékezett. A fék élesen csikorgott, a motor egy-két pöfögés után végképp elhallgatott. Manto bácsi megérkezett. Szigorúan végignézte a jelenlevőket, és harsány hangon megszólalt:

– A gép Szimferopolba indul. Kérem az utasokat, foglalják el helyüket. Vovka, te ülj fel a csomagtartóra...

Vologya nem kérette magát. Egy szempillantás alatt felugrott Manto bácsi mögé, s amint az szokás, belekapaszkodott a motoros derékszíjába.

– Indulás! – kiáltotta Jasa bácsi. – Vigyázz, ha jön a kanyar!... – és Manto „szájmotorja" ismét berregni kezdett.

Persze, ezt nem lehetett nevetés nélkül megállni. Jasa bácsi olyan élethűen zötyögött a nyeregben, hogy Vologyának ugyancsak kapaszkodnia kellett, ha nem akart szégyenszemre lepotyogni a hátsó ülésről. Ő is nagyokat ugrált, hangosan kiabált, sikongatott örömében. Nagyon élvezte a sebességet, az elképzelt gyors utazás örömeit. Bár teljes gőzzel haladtak, Jasa bacsi időnként hátratordult, és szakszerűen felsorolta az „utasnak" a jól ismert helységek nevét, amelyek mellett képzeletben elszáguldtak: „Kercs-kettő!... Vlagyiszlavovka!... Szarabuz!... Het kut!..."

A partizánok elkomorodtak a jól ismert nevek hallatára, mert eszükbe jutottak a kis falvak, helységek, ott fenn, valahol a föld színén...

A nevetés fokozatosan elcsendesedett.

– Mindjárt Dzsankojban leszunk – jelentette ki diadalmas hangon Manto bácsi, és lehunyta szemét, mintha a hosszú uttol kimerült volna.

Vologya akkor hirtelen a füléhez hajolt.

– Jasa bacsi! – kiáltotta éles hangon. – Vigyázz, belefordulunk az árokba!

Jakov Markovics riadtan felugrott, teljes magasságában kiegye-

nesedett . . ., és abban a pillanatban beverte sokat szenvedett koponyáját a kőboltozatba.

Ez aztán egy csapásra jókedvre derített mindenkit. Jasa bácsi visszarogyva a motorkerékpár nyergébe, dühösen kifakadt:

– A forgalmi szabályzat megsértéséért, mert beszélgettél útközben a vezetővel, indulj a konyhába, soron kívüli krumplipucolásra!

És minden további nélkül magával hurcolta a kacagó Vologyát.

December ötödikén megünnepelték az alkotmány napját. Mivel a partizánok egy része állandóan őrségen állt, a „Vörös Sarok"-ban kétszer gyűltek össze: reggel és este. Manto ezen a napon konzervhúsból rendkívül finom ebédet készített. Vologya szépen megrajzolta a Harci Újság különkiadását. Erre az alkalomra a faliújság minden egyes „föld alatti tudósítója" kitett magáért. A Harci Újság fölé lámpást akasztottak, hogy mindenki – ha ideje engedi – kényelmesen végigolvassa.

A partizán-faliújság semmivel sem volt rosszabb azoknál a faliújságoknál, amelyeket a háború előtt a föld felett szerkesztettek. A vezércikket a komisszár írta. Nyina Kovaljova verset írt, „Meglátjuk még a fényt" címmel. Kornyilov rövid cikket írt arról, milyen jól dolgoznak a pionírok. Egy karikatúra Mantót ábrázolta, amint fejével éppen átüti a kőboltozatot, és mikor a fasiszták meglátják, rémülten menekülnek a szélrózsa minden irányába. A bíráló anyag, a kritika sem hiányzott: Kilja néni valami hanyagságot leplezett le a konyhában, és cikkében alaposan megmosta Jasa bácsi rendetlen munkatársnőinek a fejét . . .

Vologya egy könyvecskét kapott a komisszártól, és a Harci Újság címe fölé szép, nagy betűkkel felírta a könyvecske egyik mondatát: „. . . A Szovjetunió alkotmánya a fasizmus elleni vádirat lesz, amely arról beszél, hogy a szocializmus és a demokrácia legyőzhetetlen."

Így éltek ezek a szovjet emberek, akik önként temetkeztek el a kőbánya mélyén, akik lemondtak a fényről, a friss levegőről, a vízről és az emberi élet minden megszokott feltételéről azért, hogy kisebb-nagyobb hőstetteikkel hozzájáruljanak a nép nagy győzelméhez az emberiség ellensége fölött.

De az ellenség erős volt, kegyetlen és ravasz. Jó előre ki kellett

fürkészni, meg kellett tudni terveit. Az utóbbi napokban a felső emelet folyosóin valami egyenletes, recsegő zaj hallatszott, mintha óriási fúrógép működne a felszínen. Meg kellett tudniok, mire készülnek a fasiszták. Vologya ekkor ismét rimánkodni kezdett, hogy küldjék felderítőbe.

– De Gora bácsi – könyörgött Kornyilovnak –, becsületszavamra, van még tartalékban egy kis nyílás... Oda rajtam kívül senki sem fér be. No, talán azért a kis Olja átférne rajta. De hát ő még nagyon kicsi. Éppen nekem való feladat lenne... Na, Gora bácsi...

– De hát miért hallgattál eddig erről a nyílásról?

– Ez hadititok, Gora bácsi – hümmögött először zavartan Vologya, de aztán őszintén bevallotta az igazságot: – Erre a nyílásra egészen véletlenül bukkantam rá, mikor egyszer kérdezés nélkül felmentem. Akkor egy kis fényt láttam ott. Meg is akartam mondani. De azután úgy gondoltam: még jól leszidnak, hogy odamásztam. És ezért aztán mégsem szóltam, a titkot megtartottam magamnak. Tartaléknak... De ott rajtam kívül senki sem tud ám kibújni... Most éppen jól jön ez, meg aztán talán most megúszom szidás nélkül is...

Kornyilov azonnal jelentette a parancsnokságnak Vologya kérését, és elmondta, hogy van még egy kis rés, amelyet a fiú titokban tartott, a végső szükség esetére. Lazarev Kornyilovot kérte meg, hogy ellenőrizze a kijáratot. Vologya elvezette a politikai tisztet, de az hatalmas termetével képtelen volt eljutni a tulajdonképpeni nyílásig. Így is majdnem beszorult a kövek közé, olyan szűk, keskeny volt a járat.

– Hát te hogyan jutsz ki rajta? – csodálkozott. – Hiszen ezen csak az egér fér át. Te valóságos gyíkocska vagy...

Vologya a nyíláshoz kúszott, kidugta a fejét, és majd megfulladt, akkorát nyelt a friss, fagyos levegőből. S amikor a napfény okozta szemfájása egy kissé alábbhagyott, jól körülnézett, és mindent megfigyelt, amire csak szüksége volt. Meggyőződött arról, hogy ez a nyílás jóval messzebb van, mint hitte, túl a kőbánya körzetén, amelyet az ellenség szögesdrót kerítéssel vett körül. Bizonyos volt, hogy semmit sem tudnak erről a nyílásról. Ezenkívül azt is látta, hogy a földet frissen hullott hó borítja. Nappal mégsem lehetett itt a kő-

bánya felett mutatkozni. Meg kellett várni az éjszakát, hogy valamivel napkelte előtt, még sötétben lopózhasson ki innen.

Úgy határoztak, hogy Vologya magával viszi korcsolyáját. Ez a pár korcsolya is azok közé az értéktárgyak közé tartozott, amelyeket annak idején nem akart fennhagyni a fasiszták prédájául. Korcsolyázni még akkor megtanult, amikor a szolombalai fiúktól fogadáson egy pár kitűnő korcsolyát nyert. A kercsi fiatalok azóta minden télen sóvár szemmel nézték Vologyát, amint a befagyott tavon tudományát csillogtatta.

Vologya kora hajnalban bújt ki a nyíláson, és sokáig ült egy vízmosásban, hogy szeme megszokja a hó vakító fehérségét, a felkelő nap ragyogó fényét. Azután felkötötte korcsolyáját, és vidáman siklott a falu szélén, az eliegesedett ösvényeken. Egyik-másik házból német katonák jöttek ki, vállukra borított takaróval, kendővel, abrosszal. A nyugodtan korcsolyázó kisfiú saját gyermekkorukra, távol levő családjukra emlékeztette és egészen elérzékenyítette a hitleristákat. Büdös cigarettákat szívtak, csípős, erős dohánnyal megtömött pipákból füstöltek, és elégedetten krákogtak:

– O der Bursch ist ein prima Schlittschuhläufer... (Ó, ez a gyerek nagyszerűen korcsolyázik...)

Vologya pedig nyugodtan csúszkált előre-hátra a jeges úton, a németek orra előtt. Élénk szemével mindent megfigyelt, amiről hírt kellett vinnie.

A fasiszták a bánya egész környékét szögesdrót kerítéssel zárták körül. A környező dombok lejtőin lövészárkokat ástak. A felrobbantott beomlott lejáratok mellett soktölcsérű furcsa masinákat – hangkutató készülékeket helyeztek el. De úgy látszik, mindez kevésnek bizonyult. Vologya észrevette, hogy a lerombolt főkijárat mellett sok-sok német dolgozik. A katonák hosszú, vastag csöveket cipeltek ide, és azonnal össze is szerelték őket. Vologya igyekezett kifürkészni, honnan vezetik ide ezeket a csöveket. A vezeték vége azonban valahol messze, a tenger irányában eltűnt a szeme elől. A kisfiú sokáig csúszkált az összeszerelt csövek mentén, s végül meggyőződött arról, hogy a csövek a tengerig vezetnek. Utána visszakorcsolyázott oda, ahol először látta meg a csöveket. Most messziről egy traktorra emlékeztető gépet vett észre. A katonák egye-

nesen a főbejárat alá vontatták. A gép zakatolt, sípolt, és több, előtte álló szivattyút hozott működésbe. A vastag tömlők már duzzadoztak a víz nyomásától. A katonák ezeket a csövekkel együtt a felrobbantott bejárathoz húzták, amely felett most ismét ott állt a háromlábú fúrótorony.

„Értem már, mit akarnak ezek! – lúdbőrzött az iszonyattól Vologya egész teste. – Ki akarnak önteni bennünket, mint az ürgét! Eh, csak ne tévesszem el, hová torkollik a csővezeték! Kár, hogy nincs itt Vanya, ő jobban kiismerné magát."

Haladéktalanul, még sötétedés előtt vissza kellett térnie a föld alá, hogy jelenthesse a parancsnokságnak az ellenség újabb pokoli tervét. A dolog egészen világos volt: a hitleristák, miután látták, hogy sem mélységi bombák, sem aknamezők, sem mérgesgázok nem hatnak a föld alatti erőd titokzatos és megfoghatatlan védőire, most a tenger vizébe akarják fojtani mindannyiukat. Ezért vezették a vastag csöveket a tengertől a kőbányáig, és ezért próbálgatják máris a hatalmas, szortyogó szivattyúkat.

Vologya élénken elképzelte a föld alatti árvíz borzalmait. Zúgva zuhog lefelé a hideg, sós víztömeg: mindent elsöpör, ami útjába kerül, betör a föld alatti folyosókba, mindent elönt a sötétben ... A kijáratok be vannak falazva, és az emberek nem menekülhetnek semerre. A homályban utoléri őket az árvíz ... Már a lábukat nyaldossa, már térden felül gázolnak benne ... Elérte a mellüket, a szívüket dermeszti. És egyre árad, folytonosan nő ... A lámpák kialudtak. Az emberek a vaksötétben kapálóznak, evickélnek, próbálnak a víz színén maradni, bár nincs miben reménykedniük. A végzetes kérlelhetetlenséggel emelkedő víz a boltozathoz közeledik. Feljebb már nem lehet úszni – a víz színe elérte a mennyezet érdes köveit. A föld gyomrában nincs többé hely élőlények számára. És mindenki elpusztul, Kornyilov, a parancsnok, a komisszár, Jasa bácsi meg a kicsi Olja és ő maga is – mindenki.

Vologya a rémülettől szinte megdermedt. Keze-lába jéghideg lett, mintha máris abban a jéghideg vízben gázolt volna, amely hamarosan könyörtelenül elpusztít ott lenn mindenkit, aki kedves a szívének.

Még egyszer körülnézett, nagyot lélegzett a friss, jóízű téli leve-

gőből. Oly tágas volt itt a tér körös-körül, oly világos és oly tiszta, felhőtlen...

Eh, legalább egy hónapig kell a föld alatt élni – ahol az ember feje fölé éjjel-nappal az alacsony kőboltozat borul –, hogy aztán megértse, hogy milyen magas a szabad, tiszta kék égbolt! Milyen könnyedén lélegzik az ember itt fenn, a friss levegőn! Mi várt reá ott lenn a mélyben, ahová Vologyának haladéktalanul, percnyi késedelem nélkül vissza kellett térnie? Homály, fojtó, rossz levegő, majd később a szörnyű, föld alatti özönvíz...

A partizánparancsnokság utasítása értelmében nappal, amíg odakünn világos van, szigorúan tilos volt visszatérni a kőbányába. De Vologyának egy pillanatra sem jutott eszébe az a szégyenletes gondolat, hogy e parancs értelmében joga volna egy ideig még fenn-maradni a napvilágon és tiszta levegőn. Nem, megmaradni itt épségben, egyedül, míg a többiek mind elpusztulnak – ezt Vologya még elképzelni sem tudta.

Tudta, hogy most minden perc drága. Azonnal figyelmeztetni kell a partizánokat. Este talán már késő lenne.

Vologya behúzódott egy hóval félig telt üregbe, óvatosan figyelt kifelé a bokrok mögül, s miközben gépiesen dörzsölte állát a vállához, lázasan gondolkozott, miképpen lehetne megmenteni a partizáncsapatot.

Ne rohanjon-e egyenesen a nyílás felé? Hadd lőjenek! Ha szerencséje van, nem találják el...

És ha mégis lelövik? Ki fogja akkor figyelmeztetni a partizánokat?

Esetleg odakúszhatna ahhoz a tömlőhöz, s egy borotvapengével elvághatná azt az átkozott csövet (ilyen penge minden eshetőségre készen ott rejtőzött Vologya zsebében), vagy talán a fogával is átrághatná azt a csövet... Na, és mi haszon lenne abból?... Átvág egy csövet, a többi megmarad. És a vascsövekkel mi lesz, azokat persze borotvával nem is lehet átvágni.

Nem, jobb lenne egy időzített aknát szerezni. Talán óvatosan kiáshatna egyet, hiszen a bánya környékén sok ilyet látott... Igen, ha ez sikerülne, odakúszhatna a fővezetékhez, a legvastagabb cső alá tehetné, azután messziről meghúzhatná a zsinórt (a gondos fel-

derítő zsebében mindig volt egy gombolyag zsineg), és felrobbanthatná az egész vízvezetéket...

Ez a terv eleinte nagyon tetszett Vologyának. De aztán hamarosan eszébe jutott, hogy a robbanásra a fasiszták azonnal harci riadót fújnának, összeszaladnának, átfésülnék az egész környéket, és elfognák a partizán felderítőt. Vologya persze tudta, hogy egy szót sem mondana nekik, akárhogy vernék vagy kínoznák – ó, nem, inkább meghalna... De akkor ott a föld alatt ki mondja el a partizánoknak, hogy mi történt, ki figyelmezteti őket a fenyegető veszélyre, ami haladéktalanul bekövetkezik, amint a németek kijavítják a csövet?

Nem, egyik ötlet sem volt megfelelő. Észrevétlenül kellett cselekedni. Ez persze fényes nappal, a hitlerista őrökkel körülzárt bánya környékén csaknem lehetetlen volt. Vologya azonban mégsem akarta bevárni az alkonyt.

„Nem olyan nagy dolog az egész, majd csak átcsúszom valahogy... Nem lesz semmi baj..., nem vesznek észre" – bátorította önmagát a kis felderítő, miközben egyik mészkőhalom mögül a másik mögé búj, hogy észre ne vegyék az őrök. Szinte a lélegzetét is visszafojtotta, amíg az aknákat kerülgette. Így kúszott előre, remegve, félve, fülét-arcát a fagyos földre szorítva, zajtalanul, húszméternyire a német katonáktól... Vologya tisztán hallotta lépéseik dobogását. Néha már úgy érezte, hogy közvetlenül a feje mellett lépkednek a nehéz, szöges csizmák. Ilyenkor hirtelen megtorpant, visszahúzódott, majd némi hallgatózás után kis kerülővel ismét megindult a titkos lejárat felé.

Végre-végre előtte volt a két nagy szikla; az egyik alatt van a csak Vologya által ismert nyílás. A fiú felbecsülte a távolságot. Három ugrással odaérhet a réshez, és beugrohat a menedéket nyújtó homályba. Ekkor Vologya szinte közvetlenül a feje fölött, halk német beszédet és fémes zörejt hallott. Először a fagyos földhöz tapadt, mozdulatlanul várt, azután lassan, nagyon lassan felemelte a fejét..., és dühében majdnem sírva fakadt. Még csak ez hiányzott! Már majdnem odaért a nyíláshoz, senki sem vette észre, és akkor... nesze neked!... Két hitlerista jött elő a nagy sziklák mögül – az egyiknél géppisztoly, a másiknál puska –, és alig néhány lépésnyire

a nyílástól nyugodtan letelepedtek beszélgetni. A jelek szerint Vologya titkos lejáratáról sejtelmük sem volt. Most már gondolni sem lehetett arra, hogy bejusson a nyíláson. Ezek a katonák nyilván a bánya befalazott lejáratait figyelő őrséghez tartoztak. Vologya tisztán hallotta a gyufa sercenését, majd orrába csapott a német kapadohány bűze. A katonák semmi szándékot nem mutattak a távozásra. Az idő pedig veszedelmesen múlott. Minden elvesztegetett perc növelte az amúgy is súlyosan fenyegető veszedelmet.

Mit lehetne tenni?... Vologya megbújt egy gödör mélyén, és egészen beleizzadt a gyötrő gondolkodásba. Eszébe jutott Zjabrev, aki egyszer tréfából arra kényszerítette őt és Vanyát, hogy egy időre vegyék át a parancsnokságot. Vologya csak akkor értette meg, milyen nagy teher a felelősség, amelyet a parancsnok bátran vállal. Vologya akkor tanulta meg, hogy annak, aki másokért, mindenkiért felelős, nagyon erősnek kell lennie. Másképp nem is tudja ellátni feladatát.

Most pedig ő és csakis ő, Vologya Dubinyin a felelős mindazoknak az életéért, akik a föld alatt vannak. Most minden csak tőle függ. Minden remény őbenne összpontosul. A partizánok semmit sem sejtenek. Csak ő figyelmeztetheti őket, csakis ő, és rajta kívül senki más!

Vologya életében először érzett ilyen óriási, ilyen félelmetes felelősséget azoknak az embereknek az életéért, akiknek mindegyike kimondhatatlanul kedves volt neki. S egyúttal azt is érezte, hogy ezeknek az embereknek az iránta érzett bizalma és a saját felelősségtudata felnőtté, erőssé, naggyá teszi őt. Rendkívüli határozottságot érzett magában, és máris nyugodtan, figyelmesen nézett körül. Egy perccel előbb még kétségbeesésében tíz körmével akart utat vájni a földbe, hogy eljusson az erődbe, most azonban már ismét tapasztalt, higgadt felderítő lett, óvatosan megfontolta minden egyes mozdulatát, gyorsan észrevett mindent, és pillanatok alatt határozni tudott.

Nem messze a szikláktól, amelyeknek árnyékában a titkos lejárat rejtőzött, sűrű, tüskés bokrok nőttek. A fiú fejében percek alatt kibontakozott a ravasz terv. Nesztelenül a bokrok mögé kúszott. Megtapogatta a zsebében megbúvó zsineggombolyagot. Észrevétlenül

felmarkolt egy vastag, gyalulatlan, még nedves botot, amelyen középen repedés látszott.

A bokrok között Vologya előszedte zsebéből a zsineget, a végét legombolyította, a botot a közepén levő repedés mentén behajlította, csúzlit csinált belőle, a földhöz közel egy vastag ághoz kötötte, és óvatosan gombolyítva a zsineget – továbbcsúszott. Így jutott el egy kisebb gödörig. Innen már csak egy kis kőhalom választotta el a két sziklától. Ezen a halmon egy szempillantás alatt keresztülugorhatott volna, ha a hitleristák figyelme másfelé terelődik. És Vologya, a kis kőhalom mögött hasalva, elővigyázatosan rángatni kezdte a bokroktól idáig húzott zsineget. A bokorhoz kötött bot megrándult, és megzörrentette a bokrok fagyos, zúzmarás ágait.

A bánya titkos lejárata mellett üldögélő katonák azonban túlságosan elmerültek a beszélgetésben; semmit sem vettek észre. Vologya élesen figyelte őket. Most erősebben rántotta meg a zsineget. A bot ismét megmozdult, és a bokrok ágairól hangosan zörögve hullottak a jégcsapok és a keményre fagyott pamacsok. A két katona ekkor egyszerre talpra ugrott, és abbahagyta a társalgást. A zsineg újabb rángatására a bokrok úgy mozogtak, mintha valaki óvatosan csúszna alattuk.

– Achtung! Halt! Állj! – hallotta szinte közvetlenül a feje fölött a kiáltásokat Vologya.

Egy pillanatra megdermedt. De rögtön eszébe jutott, hogy a katonák nem rá kiabálnak, hanem a mozgó bokrok felé fordulnak, és ezért teljes erejéből rángatni kezdte a zsineget. A katonák csizmájának távolodó dobogása ekkor a cserjés felől hallatszott. Fülsértően süvített az egyik őr sípja, a másik élesen kiabált. A gyorsan odarohanó fasiszták egykettőre körülzárták a gyanúsan mozgó bokrokat, majd néhány puskalövés is eldördült. A hitleristák bizony nem vették tréfára a dolgot...

Vologya – bár szerette volna megtudni, mit is fognak most tulajdonképpen csinálni a fasiszták – nem vesztegette az idejét. A zsineg kezében tartott végére már jóval előbb egy követ kötött. Miután meggyőződött arról, hogy a katonák eltávolodtak a titkos lejárattól, egy szempillantás alatt odaugrott. Karja erős lendítésével lehajította a követ a domb lejtőjén, s a kő magával vitte a zsinór végét.

Így hát ez sem vezethette nyomra a fasisztákat, a lejárat nyílása továbbra is rejtve maradt a németek előtt. Vologya még egyszer körülnézett, besurrant a nyíláson – és minden rendben volt. Néhány perc múlva, miután átjutott a föld alatti torlaszokon, és a sötétben ösztönösen is rátalált az ismerős útra, lélekszakadva sietett végig a folyosókon. Kifulladva érkezett a parancsnokságra. Annyira lihegett, zihált, hogy nem is tudta azonnal elmondani Lazarevnek szörnyű felfedezését. De legnagyobb meglepetésére a parancsnok meglehetősen nyugodtan fogadta az ijesztő hírt. Igaz, azonnal hívatta Zsucsenkovot, és parancsot adott, hogy két erős falat húzzanak a felső emeleten, ott, ahol az utóbbi napokban a fúrás zaját észlelték.

– Ülj le, Vologya, fújd ki magad – nyugtatta meg a kisfiút Lazarev. – Mitől ijedtél úgy meg? A tűzzel elbántunk, majd a vizet is megússzuk. Gátat építünk fenn. De az, hogy te ezt felderítetted, persze rendkívül fontos. Ezt, fiam, köszönöm neked az egész parancsnokság nevében. Nagy bajt okozhattak volna nekünk ezek a bitangok. És ettől te mentettél meg bennünket.

Nyomban elrendelték a föld alatti „rohammunkát" – ahogy Jasa bácsi szokta mondani. A szolgálaton kívüli partizánokat mind egy szálig felküldték a felső horizontra. A legnagyobb csendben, hogy magukra ne vonják a közvetlenül fejük felett működő fasiszták figyelmét, megkezdték a belső falak felhúzását, amelyekkel elzárták a veszélyeztetett szektorba vezető valamennyi folyosót.

Éppen idejében! A védőfalak még nem is voltak készen, amikor a fasiszták által kifalazott egyik tárnán keresztül zuhogva megindult lefelé a vízáradat. Rövid idő alatt elöntötte a felső folyosót, és keskeny sugarakban átcsapott a még csupasz kőfal nyílásain. A bányászlámpákat magasan a fejük fölé emelve, térdig, sőt helyenként mellig érő, jéghideg vízben dolgoztak a partizánok egész éjszaka, amíg betömték a réseket. Reggelre a víz már nem hatolhatott be az alacsonyabban fekvő folyosókra, mert elzárták az útját. De mert a vízzel való elárasztás veszélye bármelyik másik aknán keresztül is fenyegette a föld alatti erődöt, a partizánok tovább folytatták a megkezdett munkát. Vízhatlan, cementezett kőfalat emeltek a felső folyosók minden fenyegetett részén .

Negyvennyolc óra alatt hatalmas kövekkel és cementtel teljesen elfalazták a tárnákat.

Lazarev persze ravaszkodott, amikor Vologya beszámolója után azt mondotta, hogy egyelőre nincs különösebb baj. A parancsnok egyszerűen nem akarta az amúgy is fáradt, ideges embereket újabb fenyegető veszedelemmel felizgatni. Valójában Lazarev nagyon jól tudta, milyen szörnyűség fenyegeti a föld alatti erődöt.

Késedelem nélkül intézkedtek, és erélyes rendszabályokat hajtottak végre, hogy idejekorán elhárítsák a csapat pusztulását...

Munka után, alvás előtt a partizánok gyakran összegyűltek a „Vörös Sarok"-ban. Itt a lámpás halvány fénye mellett véget nem érő beszélgetések, visszaemlékezések, adomázások, nótázások kezdődtek.

Egy ilyen alkalommal Jasa bácsi elénekelt egy dalt, amelyet ő maga írt az emlékezetes csata és tűz után:

Zajongott-lángolt a föld alatti tűz,
a füst behatolt a bányamélybe...
A konyhából az égő raktárhoz
én rohantam fehér köténybe'...

Jasa bácsi nagyon megsértődött, amikor a pionírok azt állították, hogy helytelen az a szó: „bányamélybe", úgy kell mondani helyesen: „a bánya mélyébe".

– Na és akkor mi lesz a ritmussal?

Később Manto megbékélt, és elénekelte a dal folytatását is:

Hogy becsülettel kimásszunk a bajból,
nem kíméltük a lábat és kezet.
Vologya, Vanya és Kilja néni
víz nélkül oltotta a tüzet...

Az ilyen összejöveteleken Vologya általában nagy sikert aratott rendkívül szórakoztató elbeszéléseivel. Ez úgy kezdődött, hogy a

pionírоknak egy alkalommal a Cseljuszkin-expedíció hőseiről mesélt, akiket nem kősziklák, hanem jéghegyek választottak el a Nagy Földtől, és szintén sötétben, a sarki éjszaka homályában éltek – de nem adták meg magukat, és elszántan küzdöttek a haragvó elemekkel, nem ijedtek meg és – győztek! És mind egy szálig megmenekültek!

Vologyát annyira magával ragadta saját elbeszélése, hogy észre sem vette, amikor a folyosó félhomályában felbukkantak a partizánok, megálltak, és úgy hallgatták... Később már gyakran kérték Vologyát, hogy meséljen valamit. A föld alatti pionírok kis vezetőjét nagyon szerették. Amióta pedig a legutóbbi felderítés alkalmával kiszimatolta az ellenség aljas tervét, hogy vízzel akarja elárasztani a bányát, és ezzel megmentette a csapatot a biztos haláltól – Kilja néni és általában az asszonyok még kedvesebbek voltak Vologyához.

– Az ám, tele lett volna a kéményünk tengervízzel! – tréfálkozott Jasa bácsi.

– Vologya, mesélj nekünk valamit – kérte Manto a fiút, amikor három nappal a felderítés után ismét összegyűltek a partizánok a „Vörös Sarok"-ban.

– Hát ha akarják, beszélek még egyszer Spartacusról... Amikor egyszer Spartacus pontosan olyan veszélyes helyzetbe került, mint mi... A pusztulás már majdnem biztos volt. De Spartacus nem csüggedt el. De nem ám!...

A hallgatóság felfigyelt, és közelebb húzódott az asztalhoz.

Jasa bácsi megigazította a lámpabelet, és hogy óriási termetével ne takarja el a többiek elől Vologyát, egy deszkát húzott maga alá, és letelepedett a földre.

– Hát egyszer – kezdte Vologya –, ez már azután történt, amit a múltkor elmondtam: a rómaiak bekerítették és egy kis fennsíkra szorították a fellázadt gladiátorokat és rabszolgákat. Spartacus is kénytelen volt katonáival együtt visszavonulni erre a magaslatra. Ott az egyik oldalon egy nagyon mély szakadék volt, nyolcszáz láb... Ez annyi, mint..., várjatok, mindjárt kiszámítom...

– Nos, a mi mértékünk szerint körülbelül kétszáz méter – számolta ki gyorsan Jasa bácsi.

– Igen, pontosan annyi: kétszáz méter... Azon az oldalon pedig, ahol a fennsíkról a völgybe vezetett az út, ott álltak a rómaiak. Már azt gondolták, hogy Spartacus csapdába került. Mit is tehetett volna Spartacus? Sok ezer római gyűlt ott össze, háromszor annyi, mint amennyi katonája volt a hős vezérnek. És ezt a dicső sereget a szakadék szélére szorították...

– Igen, az ő helyzetük nagyon hasonlított a miénkhez – mormogta Jasa bácsi foga között.

– Ne zavarj, Jakov Markovics! – kiáltott a sötétből egy türelmetlen hang. – Mondd tovább, Vologya!

– A gladiátoroknak csak hat napra való élelmük volt. A rómaiak már arra számítottak, hogy Spartacus feltétel nélkül megadja magát. Terveket készítettek, hogyan bánnak el a lázadók vezérével. De a bölcs Spartacus – és Vologya hangja megremegett a belülről lassan felgyülemlő lelkesedéstől – megtalálta a kiutat. „Add ki a parancsot, hogy mindenki vágjon fűzfavesszőket" – mondta barátjának, Bortorixnak. Bortorix nagyon meglepődött, de természetesen ellenvetés nélkül végrehajtotta a kapott parancsot. És akkor Spartacus megparancsolta, hogy a fűzfavesszőkből fonjanak hosszú hágcsót. „Aki erősen akar, annak semmi sem lehetetlen. Mi ezerkétszázan vagyunk, másfél óra alatt megfonjuk a szükséges hosszúságú hágcsót, és megmenekülünk!" – kiáltott fel Spartacus. Igen! És mind hozzákezdtek, hogy a fűzfavesszőből hágcsót fonjanak. Amikor aztán a hágcsó elkészült, leeresztették a sziklás szakadékba, és a sötét éjszaka leple alatt a gladiátorok Spartacusszal együtt lemásztak a völgybe, a rómaiak hátába kerültek, és váratlan támadással szétverték soraikat. Mert a rómaiak nem is sejthették, hogy Spartacus erről az oldalról fog támadni.

– Nagyszerű! – hallatszott a sötétből.

– Derék legény ez a te Spartacusod! – szólt a lámpa mellett ülő partizán. – És nagyszerűen mondtad el a történetét, te kis tudós!

– Lehet, hogy mi is kitalálunk valamit, hogy túljárjunk a nácik eszén. Csakhogy nekünk a hágcsót nem lefelé, hanem felfelé kellene húzni...

Ekkor egy sötét sarokból Vaszilij Alekszejevics Kovaljovnak, Nyina és Tolja apjának mély hangja hallatszott.

– Ezt persze nagyon érdekesen mondtad el – kezdte az öreg –, csakhogy te arról az ősrégi Spartacusról beszéltél! Más idők jártak akkor. Én most majd elmondok egy másik történetet, ami egy kicsit közelebb van a mi időnkhöz. Amit a saját két szememmel láttam. Én – lehet, hogy van itt olyan, aki ezt tudja – annak idején együtt harcoltam Vaszilij Ivanovics Csapajevvel. Az ő hadosztályában voltam. Előfordult, hogy az utászoknak az ácsmunkában kellett segíteni, mert én Csapajevnek, hogy úgy mondjam, szaktársa is vagyok: ő is asztalos-ács volt civilben, meg én is. Egyszer aztán...

Vologya tágra nyílt szemmel bámult az öreg Kovaljovra. Sose hitte volna, hogy Kovaljov bácsi, az öreg partizán ács, Nyina és Tolja papája, Csapajev seregében harcolt. Saját szemével látta Csapajevet, és együtt küzdött vele! Hát ez aztán valami!... Lám, micsoda emberek vannak a partizánerődben! Kovaljov pedig folytatta:

– Egyszer Csapajev támadást akart indítani a fehérkozákok ellen. Akkor még egy kisebb partizánegység parancsnoka volt. A fehérkozákok szintén támadásra készültek. Csapajev kitervezte, hogy ellentámadással zúzza szét őket. De ehhez át kellett kelni az Urálon... Mármint az Urál folyón... Csapajev kiadta a parancsot a mi mérnökeinknek, hogy építsenek egy hidat. „Olyan hidat építsetek nekem – mondotta –, hogy az ágyúkat is elbírja." No, elkezdtek a mérnökök tanácskozni, számolgatták, mennyi a súlya egy ágyúnak, milyen megterhelés jut egy négyzetméterre, milyen gyors a folyó sodra, milyen anyagokra lesz szükség, meg az instrukció meg a konstrukció...

– Egyszóval bürokrácia... – szólt közbe valaki a sötétből.

Kovaljov erre összeráncolta szemöldökét, és odapillantott.

– Miért? – vonta meg a vállát. – Nehéz munka az... Csak úgy hübelebalázs módra nem lehet hidat építeni. Mindent annak rendje és módja szerint kell csinálni. A mérnökök ezt már így szokták... No, végül mégiscsak megtárgyaltak mindent, kiszámították, kitervelték, mentek Csapajevhez, és jelentik, hogy a hidat persze meg lehet csinálni, de három hónap kell hozzá. No, ha pedig egy kicsit gyöngébbre építik, hát egy hónap alatt is kész lehet. Csapajev ezt felelte a mérnököknek: „Úgy kell nekem a ti hidatok egy hónap

múlva, mint a szombati fürdő annak, aki pénteken a vízbe fulladt. Akkor már nem lesz arra semmi szükség. Értitek? A híd nekem három nap múlva kell."

– Ohó, ez már beszéd! – helyeselt egy fiatal partizán.

– Az ám, ez már jobban hangzik – támogatta egy mély hang a folyosóról.

– És Csapajev megparancsolta a mérnököknek, hogy három nap alatt építsék fel a hidat. Akár konstrukcióval, akár instrukcióval, de lehet anélkül is, ha nekik így jobban tetszik. Meg is fenyegette őket: „Ha nem építitek meg három nap alatt, majd másképpen fogok veletek beszélni!" A mérnökök megint összeültek, törték a fejüket, számolgattak, azután jelentették: „Parancsnok elvtárs, meglesz a híd három nap alatt, ahogy parancsolta, de meg kell mondanunk őszintén: a negyedik napon a hidat, úgy, ahogy van, egészben elviszi a víz. És ha majd vissza akar vonulni, akkor a katonáknak át kell úszniok a folyón." Csapajev nagyon megörült a jó hírnek, és így felelt: „Nagyon jól van... Visszavonulni pedig nem fogunk! Csapajev nem fordul vissza! Csak átjussak arra a partra, azután – vigye el az ördög az egész hidat! Akár el is süllyedhet!" Na, megkezdődött a munka. Én is alaposan kivettem a részemet belőle az ácsbaltával. Az Urál a sztyeppen folyik keresztül, erdőnek körös-körül se híre, se hamva... Kidöntöttük a távíróoszlopokat, bakokat csináltunk, ezekből lettek a hídlábak. Azután mindent felhasználtunk, ami fából volt, ajtókat, kapukat, kerítéseket. Éjjel-nappal dolgoztunk. A bakokra, vagyis a hídlábakra gerendákat raktunk keresztül, ezekre meg rászegeztük az ajtókat, kerítésdeszkákat. Előfordult, hogy a víz elvitte a bakokat – nagyon gyors volt az ár sodra. De még le se telt a három nap – elkészült a híd. Csapajev kiadta a parancsot az átkelésre. Az ágyúkat magunk vontattuk a túlsó partra, azután áthúztuk a trénkocsikat. A híd meg remegett, rengett-ringott alattunk... Szörnyű még rágondolni is! De mégis átkeltünk. És úgy elvertük a fehérkozákokat, hogy csak úgy porzott! Még azt is elfelejtették, hogy valaha is támadni akartak. Meghiszem azt! Csapajevet ezen a parton egyáltalán nem várták. Szét is verte az ellenséget. Azután napiparancsban köszönetét nyilvánította a mérnököknek „a híd gyors és ügyes felépítéséért". Úgy bizony, Vovka... Azt

hiszem, ez sem volt rosszabb eset, mint a te Spartacusodé, vagy talán még annál is különb volt, mi?

A hallgatóság, mint a megbolygatott méhkas, zúgni, morajlani kezdett. Manto bácsi felkapta Vologyát, és lovagoltatni kezdte. Kovaljov azonban felemelte kezét, és a hallgatóság ismét elcsöndesült.

– Akarjátok-e tudni az igazságot, hogy miért mondtam el nektek ezt a történetet?

– Akarjuk, akarjuk! No, miért, Kovaljov bácsi?

– De előbb egyezzünk meg, hogy nem fogtok hurrát kiáltani, mert tegnap óta egyfolytában fáj a fejem. Megígéritek, hogy nem fogtok kiabálni?

– Nem, nem fogunk – harsogott a válasz olyan fülsiketítően, hogy Kovaljov rémülten fogta be a fülét.

– Hát ha így „nem fogtok", akkor egészen megsüketülök ... Na, jól van, inkább elmondom ... Most voltam a parancsnokságon, ahol nemrég fejeződött be a tanácskozás. Mindjárt kihirdetik a határozatot. Ez pedig a következő – harsogott most már Kovaljov szép, férfias mély hangja. – Kitörünk innen! ... A kőrétegen keresztül utat vágunk magunknak! Zsucsenkov már kijelölte a helyet a térképen. Kikeresett egy távoli járatot, ott vágjuk ki magunkat, és eljutunk a krími Öreg-erdőbe. Csak éppen dolgozni kell majd mindenkinek, mégpedig alaposan: húszméteres kőréteget kell keresztülvágnunk, ami bizony nem gyerekjáték ... Na és? Ha kell, negyven métert is keresztülvágunk! ... Igaz-e?

AZ UTOLSÓ FELDERÍTÉS

Mintha már egy egész emberöltőt töltöttek volna itt, a föld alatt! Rendkívüli, nemrég még hihetetlennek tartott élet volt ez, egyformán teltek-múltak az éjszakák és a nappalok. Fenn és lenn, körös-körül és mindenütt kő és kő zárta el az útjukat. Kőbe vájt üregek, folyosók, járatok: ez a csekély terület nyújtott csupán lehetőséget az emberi létre.

A dolgok azonban a maguk szigorú rendjén haladtak tovább. A parancsnokságon búgtak a telefonok, előírás szerint váltották az őrséget, harci őrséget állítottak a „Volga" és a „Kijev" szektorokba. Az alsó horizonton Kornyilov gyertyafény mellett naponta gyakorolta a partizánokkal a céllövést. A „Vörös Sarok"-ban, ha szabad ideje akadt, Vologya foglalkozott a pionírokkal.

Igaz, hogy most már alig volt valami szabad idejük.

Három váltásban, percnyi szünet nélkül, éjt nappallá téve dolgoztak a partizánok az 1. sz. munka elkészítésén.

„1. sz. rendkívüli rohammunká"-nak nevezték el a partizánok azt a hosszú, keskeny tárnát, amelyet a kőbánya egyik legtávolabbi szektorában vágtak. Itt több kilométernyi hosszúságban húzódott egy elhagyott, már rég üzemen kívül helyezett vájat. Zsucsenkov kiszámította, hogy ez a hely messze túl van a kőbánya ellenségtől körülzárt körzetén, és két halom között bújik meg.

Roppant kínos, nehéz munka volt kézi erővel áttörni a vastag kőréteget, felfelé vágni a járatot, szinte belefúródni a kősziklába. A szakadatlanul hulló törmelék és por félig megvakította az embereket, akik itt állandó félhomályban dolgoztak, és lemezhulladékok-

ból vagy egyszerűen újságpapírból készítettek maguknak szemvédőket. Keményen, makacsul, vadul és elszántan dolgoztak az emberek ezen a levegőtlen helyen. Szemük előtt maró mészkőpor felhők gomolyogtak. A nyakigláb Jasa bácsi itt is elég alkalmat talált arra, hogy kifogyhatatlan tréfáit szabadjára engedje.

– Jaj, istenem – hallatszott gyakran a keskeny nyílásból, ahol egy védőlemezzel felszerelt bányászlámpa állt, és a főszakács hosszú, sovány, madárijesztőhöz hasonló árnyéka mozgott –, jaj, istenem, mennyi daganat van szegény fejemen! Bőven elég lenne mindenkinek, sőt még maradna is egynéhány belőle.

– Miért, Jasa bácsi? – kérdezték a többiek, és már előre élvezték a tréfásnak ígérkező választ.

– Hát egyszerűen azért – felelte Jasa bácsi –, mert ott, ahol mindenki kényelmesen átfér, én kiemelkedő termetem miatt feltétlenül megakadok. Ilyenkor megvizsgálom, illetve pontosan meghatározom a fejemmel a kő keménységi fokát. Nem, én bizony nem azért születtem erre a világra, hogy a föld alatt éljek, hanem hogy szabad ég alatt, emelt fővel járjak... Na, hagyjuk a beszédet, dolgozzunk... Vegyétek figyelembe, hogy mi nem egyszerű kijáratot vájunk most. Ez átjáró lesz a másvilágról az igazi világba. Csak éppen az a baj, hogy ebben a sötétségben nehezen tudjuk megállapítani, melyik a másvilág, és melyik az igazi...

A partizánok nevettek, buzgón törölgették kimart, könnyes szemüket, veregették ruhájukról a port. És egyikük szelíden, minden harag nélkül, inkább csak a rend kedvéért megjegyezte:

– Csak azon csodálkozom, Jasa bácsi, hogy nem fárad el a nyelve ennyi beszédtől!

– Ó, ti balgák! – válaszolt fölényesen Jasa bácsi. – Ha valamit is olvastatok volna már ebben az életben, tudnátok, hogy egy tudós egyszer kijelentette: „Gondolkozom, tehát vagyok!" Na és? Én ezt hangosan szeretem csinálni. Hiszen olyan sötétben élünk, hogy amíg nem hallom a saját hangomat, magam se tudom, élek-e még, vagy már kimúltam.

A pionírok szintén az 1. sz. munkán dolgoztak. Segítettek összeszedni és kihordani a törmeléket a vájatból. Éhesen, izzadtan, fehér kőporral borítva, zajongva állítottak be munka végeztével a kony-

hába. Itt ismét Jasa bácsi fogadta őket. Már levetette kőműveskötényét, és most már főszakácshoz méltó fehér köpenyben feszített.

– Lássunk itt is munkához – mondta tréfálkozva –, mert még el talál szaladni a munkánk.

Kotlo elérkezettnek látta az időt, hogy összegezzék az elért eredményeket. Év vége felé jártak. Már másfél hónapja állta az ostromot a kis föld alatti erőd. Igaz, a helyzet napról napra súlyosabb lett, és ezt senki sem titkolta. A partizánok azonban elérték céljukat: egy egész hitlerista ezred erejét vonták magukra. A partizánok újabb kitörésétől rettegve, a kőbánya környékét éjjel-nappal több mint kétezer katona őrizte. A nagy föld alatti csata során és néhány más, kisebb-nagyobb csetepaté folyamán mintegy másfél száz fasiszta pusztult el. A náci parancsnokság még mindig szilárdan hitte, hogy hatalmas partizánerők rejtőznek a föld alatt.

Másfél hónapja küzdött a hódítók hadserege ellen ez a maroknyi, füstös-kormos, szomjúságtól gyötrött kis csapat, gyerekekkel együtt alig kilencven ember. Hetedik hete nem látták sem a napfényt, sem a csillagokat. Már több mint negyven napja nem szippantottak friss levegőt. A hideg kő volt számukra az égbolt. Az állandó sötétség kínozta, megrongálta a szemüket, s a nyirkosságtól már fájt minden csontjuk. De mégis kitartottak, és úgy éltek, ahogy elhatározták, ahogy a lelkiismeretük megkövetelte.

Vologya már régen megszokta ezt a különös életet. Ez az életmód cseppet sem hasonlított a régire, de mégis mindenben megfelelt azoknak a nagy, bölcs törvényeknek és szokásoknak, amelyek a háború előtt fenti életét irányították. A katonák között egy napig sem szünetelt a politikai oktatás. A „Vörös Sarok"-ban a pionírok karbidlámpa fénye mellett rajzolták, másolták, ragasztgatták a cikkeket a föld alatti faliújságra. Kornyilov oktató előadásokat tartott. Vologya eleinte csodálkozott, sőt néha bántotta is, hogy Kornyilov olyan szigorú és igényes a foglalkozásokon, hogy nem tűri el a legkisebb hibát vagy szabálytalanságot sem a föld alatti szolgálatban. Mindenkit megdorgált a legkisebb késésért, szóra sem érdemes, csekély szabálytalanságért. De a fiú később megértette, hogy itt, a föld alatti sötétben ugyanúgy meg kell tartani a szabályokat, mint ahogyan ott fenn az ellenség betörése előtt, a nagy, napfényes, sza-

bad életben is megtartották őket. Azt is észrevette Vologya, hogy mindenkinek tetszett – a katonáknak és a partizánoknak, a házsártos Kilja néninek és az éles nyelvű Nagya Sulginának –, hogy itt a kövek közé befalazva is ugyanúgy élhetnek, ahogyan bármelyik szovjet embernek élnie kell. Ez a tudat mindnyájukat büszke erővel, szilárd akarattal töltötte el. „Élünk – mondogatták – becsületesen, úgy, ahogy kell, és az az átkozott ellenség semmire sem mehet velünk, amíg így élünk."

Hogy lelkiismeretük szerint élhessenek, ezért halt hősi halált Zjabrev parancsnok, ez a csodálatos erejű, nagyszerű ember, ezért áldozta életét Bondarenko, a fiatal tengerész, az öreg Susztov és Moszkalenko. És ezért haldoklott most mindnyájuk kedvence, Szergejev is.

Nyina Kovaljova sokáig üldögélt a sebesült ágya mellett. Szergejev a magas láztól félrebeszélt, mindenáron fel akart kelni, és nagyokat nyögött. Valami ijesztő, idegen vonás jelent meg lesoványodott arcán. Így egyre jobban hasonlított Bondarenkóhoz, a hősi halált halt matrózhoz. És éppen e miatt a baljós, szinte megmagyarázhatatlan hasonlóság miatt gyötörte Nyinát napról napra erősebben valami szomorú előérzet.

Vanya Szergejev időnként magához tért. Ilyenkor hosszan nézte Nyinát, és erős, de most már lesoványodott kezét csendesen rátette Nyina kezére.

– Ne menj el – kérte Nyinát. – Olyan hideg itt minden... Csupa kő... A kezed olyan jó meleg... Ide figyelj, Nyina – nézett a lányra tehetetlen, könyörgő tekintettel –, csakugyan végem van? Igazán vége az életemnek?...

Nyina igyekezett megnyugtatni a beteget, és miközben a kezét simogatta, majdnem elsírta magát. Mikor Szergejev újra elvesztette eszméletét, Nyina elővette naplónak használt, féltve őrzött ellenőrző könyvét, és sietve beírta a „Házi feladatok" rovatba:

Mennyire szenved! Emlékszem rá, milyen volt 1941. XI. hó 27-én, egy órával a harc kezdete előtt. Nagy volt és erős. Bátran ment, oldalán térképtáska, pisztoly... Fekete sapkájával a fején nagyon tetszett nekem. Egyenes vonalú, fekete szemöldöke alatt ragyogó szeme égett a vágytól, hogy bosszút állhasson az ellen-

ségen. Odajött hozzánk, mosolygott... Mondtuk neki, hogy vigyázzon magára. Erre ő csak szomorúan ránk nézett. Most nagyon nehéz visszaemlékezni erre. Itt fekszik az ágyon, haldoklik, fáj minden tagja... Élni akar, de valami elveszi tőle az életet... Mennyire szenved! A szívem megszakad, úgy sajnálom... Hát csakugyan meghal? Napról napra rosszabbodik az állapota... Ha jobban van, éjjel-nappal olvasgatunk neki, S. Nagyával együtt, szórakoztatjuk, próbálunk beszélgetni vele, hogy ne gondoljon a halálra. Hogy bízott abban, hogy kijutunk ebből a barlangból, és most is hisz a felszabadulásban és abban, hogy élni fog... Pedig hamarosan jön a halál. Egyik karja már könyökig fertőzött. Nagya és én nem távozunk mellőle. Milyen kedvesen beszél velünk! Aranyos pacsirtának, drága virágocskának szólít... Folyton bennünket akar látni. A szemünket sem hunyjuk le, mindig mellette ülünk, és csak arra gondolunk, hogy meghal. Szegény Vanya, milyen jó barátot veszítünk el! Hát csakugyan meg kell halnia?...

Sürgős műtétre lett volna szükség. De ki végezhette volna el az operációt a föld alatt? Minden remény az 1. sz. munkában volt. Talán ha kiérnek a felszínre, és eljutnak az erdőbe, csatlakoznak a közelben harcoló partizánokhoz, akkor majd találnak egy sebészt, aki megmenti Vanya Szergejevet, ha ugyan megéri azt a napot.

Zsucsenkov számítása szerint, három váltásban dolgozva, négy-öt hét alatt kivájhatják az új járatot, és megláthatják a napvilágot. A parancsnok utasítására Manto már el is osztotta az élelmiszert húszkilós csomagokba, „fejenként és hátanként" – ahogy kifejezte magát –, és figyelmeztetett mindenkit, hogy arra az időre, amikor a csapat a kőbányából a felszínre költözik, „a konyha leltározás miatt zárva" lesz.

Kilja néni és a lányok már csomagolták is a hátizsákokat.

A partizánok nagyban készülődtek, hogy kibújjanak a kőcsapdából.

Nem lehetett azonban csak úgy vaktában, találomra kimenni. Előbb még egyszer ellenőrizni kellett, nincs-e ellenséges őrség vagy őrjárat azon a környéken, ahova az új tárna nyílik majd. Ezenkívül meg kellett teremteni az összeköttetést Pahomov partizánjaival. Pa-

homov partizáncsapata az adzsi-muskaji kőbányában rejtőzött, jó messzire Sztarij-Karantyintól, Kercs másik végén.

De hogy lehet oda eljutni?

Kolto, a komisszár, hatalmas felsőtestével az asztalra dőlve, kerek fejét széles válla közé húzva, állát domború mellének feszítve, komor gondolatokba merülve ült a parancsnok mellett.

Mindnyájan együtt voltak a parancsnokságon. Lazarev éppen most tért vissza az 1. sz. munkáról. Az apró kavicsokat, törmelékeket szedegette az inge gallérja mögül. Ott volt Zsucsenkov, a fő robbantómester, a munka vezetője. Kornyilov most is rendesen megborotválkozott, és füstös-kormos katonaingének nyakát belül tiszta, fehér vászoncsík szegélyezte. Manto, a főszakács is megjelent. Mindnyájan tudták, hogy a helyzet tarthatatlan, elvégre nem lehet így, tájékozatlanul, vaktában kitörni a bányából. Valamit tenni kell, azaz már jó előre, idejekorán felderítőket kell küldeni.

Lazarev félrehajtott fejjel rázogatta füléből a kőport, mint a fürdőzők, amikor a víz alól kibukkanva meg akarnak szabadulni a fülükbe jutott víztől.

– Mindenhová bemászik ez az átkozott por – morogta dühösen maga elé. – Tele van a fülem, orrom, szám. Nem győzök köpködni.

– Én úgy vélem, parancsnok elvtárs – magyarázta a javíthatatlan Manto –, hogy erre azért van szükség, hogy legalább belülről kimeszeljük magunkat, ha már kívülről egészen megfüstölődünk. Elvégre nem maradhatunk örökre feketék, ideje, hogy kicsit fehérebbek is legyünk.

Kedvetlen mosoly volt a válasz. A parancsnok kirázta a port a másik füléből is, és beszélni kezdett:

– Okvetlenül fel kell vennünk a kapcsolatot Pahomovval. Szükség esetén Pahomov partizánjai zajt csaphatnak, hogy eltereljék ránk a fasiszták figyelmét. Ezalatt mi szépen kijuthatunk innen. De különben is, mindenáron meg kell teremtenünk az összeköttetést az adzsi-muskaji partizánokkal.

– Nem tehetem! – kiáltott fel a komisszár, kiegyenesedett, és két hatalmas öklét az asztalra fektette. – Mindez igaz, mindez helyes, de nem engedhetem meg még egyszer, hogy a pionírok kockára tegyék az életüket.

– Veszélyes dolog ezt napról napra halogatni, sőt még néhány órai késedelem is nagy bajt okozhat – felelte Lazarev. – Ma egész nap valami gyanús mozgolódás hallatszik felülről. Ezt a „Kijev" és a „Volga" őrsége jelentette. És robbanásokat is hallottak. Gondolom, a hitleristák újévre újabb tűzijátékot akarnak rendezni. Vagy talán a vizet készülnek szivattyúzni. Igaz, hogy ezekben a szektorokban a tárnákat és folyosókat elfalaztuk, de mi lesz, ha más helyen árasztanak el bennünket? Elvtársak, nem szabad tovább várni, mert ha minden rendben lesz, akkor sem törhetünk ki vaktában.

Kotlo erre megszólalt:

– Akkor talán ez egyszer mégis próbáljuk meg a gyerekek nélkül... Én már kinéztem egy helyet. Ha ott eltisztítjuk, elhordjuk az omladékot, akkor megkísérelhetjük a kitörést. Már harmadik napja járok oda. Gondolom, ott tiszta a levegő.

Így azután elhatározták, hogy a beomlott tárnán keresztül Vazsenyint és Makarovot, a két legvakmerőbb, legtapasztaltabb felderítőt küldik ki. Úgy tervezték, hogy mire fenn besötétedik, megkezdik a kövek és a föld elhordását a tárna egyik nyílásából. Meg is kezdték a munkát, nesztelenül dolgozott a két felderítő, és ha lehet, még csendesebben bújtak ki a résen. De alig kúsztak két métert a földön, hangos robbanás hallatszott, sortűz ropogott, és lángvörös nyomjelző golyók zápora kopogott a nyílás fölötti kőszíklákon. Egy fényszóró hideg sugarával elöntötte a tárna bejáratát. Néhány perccel később lihegve mászott vissza a nyíláson a súlyosan sebesült Makarov: hátán cipelte a halott Vazsenyint. Lábuk alatt egy akna robbant, egy elrejtett, észrevehetetlen akna, amilyenekkel az ellenség a kőbánya egész környékét telerakta.

Amikor Makarov elesett bajtársa testével hátán bemászott a tárnába, ájultan terült el a köves földön. Többé nem is tért eszméletre. Estére meghalt.

Így vesztették el a partizánok két legbátrabb, legtapasztaltabb felderítőjüket: Vlasz Vazsenyint és Nyikolaj Makarovot.

A szomorú kis pionírok sokáig álltak komor díszőrséget a hősi halottak vörös zászlóval letakart holtteste mellett.

A komisszár most már nem tehetett mást, kénytelen-kelletlen beleegyezett, hogy újra a gyerekekre bízzák a felderítést. Ismét Vo-

logya „tartalék nyílása" segített, amelyen keresztül az apró termetű fiúkon kívül senki más nem tudott kijutni.

Fel kellett tételezni azonban, hogy az ellenség ezt a titkos nyílást is felfedezte. Talán már aknákat is raktak köréje.

– Tudom már, mit teszünk – szólt a komisszár. – Pirat, te kutyafülű eb, gyere csak ide!

A föld alatti folyosó homályából hangos csaholás és apró körmök kocogása hallatszott. A következő pillanatban Pirat már örvendezve ugrálta körül gazdáját, heves farkcsóválással dörgölte hozzá kormos szőrét, ráugrott, és mindenáron meg akarta nyalogatni az arcát. Rázta a bundáját, és örömében nagyokat vakkantott.

Negyedórával később a komisszár az egyik folyosó végén levő szűk nyíláshoz kúszott, és nyakánál fogva maga után húzta kutyáját. A résen friss, jó illatú szellő áradt be. Pirat száját szíjjal jó erősen bekötötték, nehogy ugathasson, ami viharos felháborodást váltott ki a kutyából. De sikertelenül próbálta lábával leráncigálni orráról a szoros szájkosarat. Ezért bánatosan belenyugodott sorsába, annál is inkább, mert még újabb megaláztatások vártak rá. Nyakörvének két oldalához spárgával nehéz vasdarabokat kötöztek.

Pirat ezzel már sehogy sem tudott megbékélni. A nyílásnál érzékeny orra élénken, mohón szippantotta a friss, édes levegőt, amelytől már csaknem elszokott, de aztán megtorpant, és ijedten hátrált. Akárhogy tolták, lökdösték, taszigálták kifelé a kövek között – a kutya ellenállt. Gazdája előbb szíves szóval, becézgetve igyekezett rábeszélni kedvencét a kinti sétára, később meglehetősen gorombán leszidta Piratot – de ez sem használt. Pirat a világért sem volt hajlandó kibújni a résen, és olyan nyüszítést vitt végbe, hogy ha a közelben ellenséges katona tartózkodik, annak nem lett volna szüksége hangkutató készülékre...

– Ez az ördögadta kutya valami nem jót érez – törülgette a homlokát a komisszár. – Nem lehet itt kiengedni a gyerekeket. Pirat minden ok nélkül nem ellenkezik ennyire... Itt van valami... Higgyetek nekem!

De akkor Vologya közbeszólt:

– Ne féltsen bennünket komisszár elvtárs! Nincs itt semmi. Ha akarja, most mindjárt meggyőzöm róla.

– Hogy az ördögbe tudnál meggyőzni, mikor még Pirat tudománya is csődöt mondott?

– Én már kifundáltam valamit. Erre Susztov bácsi tanított, amikor még élt. Ott lenn, a parancsnokság mellett hosszú vasbotok hevernek egy sarokban. Az építkezéshez és a betonozáshoz készítették oda. Egy ilyen vasbot végére kis vasdarabokat kötünk, kidugjuk a résen, és jobbra-balra mozgatjuk... Esetleg hosszú spárgát köthetünk a kampós végére, kidobhatjuk jó messzire, és visszahúzhatjuk. Ha valahol akna van lerakva, mindjárt beleakad, és – bumm! Így megtudjuk, van-e akna vagy nincs...

– Ej, hiába, jó fejed van! – hümmögött elégedetten Kotlo. – Jól elraktároztad benne, amire tanítottak! – és óvatosan Vologya kobakjára helyezte nagy lapátkezét.

Úgy is tettek, ahogy Vologya kigondolta. Sokáig tapogatták a nyílás körül a földet a hosszú vasbottal, többször kidobták, és a kampóra kötött spárgánál fogva visszahúzták. Végül meggyőződtek róla, hogy odakinn tiszta a levegő. A nácik még nem fedezték fel a kis felderítők „tartalék nyílását". A parancsnok és a komisszár megadta Vologyának az engedélyt, hogy kimehessen.

Úgy döntöttek, hogy Vologya még napfelkelte előtt hagyja el a bányát, hogy még sötétben jusson túl a bánya körzetén. Így virradat előtt beér a faluba. Mire kivilágosodik, munkához láthat. Ez alkalommal Vologya egyedül ment: Vanya Gricenko gyengélkedett, Tolja Kovaljov pedig megsebesült az 1. sz. munkán: egy kő esett a lábára, és nehezen tudott járni. Különben is, a nagy kockázatra való tekintettel tanácsosabb volt egyedül kísérletezni. Lazarev és Kotlo hosszan, nyugodt hangon és részletesen beszélgetett Vologyával most is, mint minden felderítés előtt. Feltétlenül meg kellett tudni, hogy a fasiszták nem vezettek-e csöveket más nyílásokhoz is, s nem állítottak-e őröket arra a területre, amely alatt az 1. sz. munka folyik. De a legfontosabb és legnehezebb feladat még hátra volt, és ez sokkal veszélyesebbnek bizonyult, mint minden együttvéve, amit Vologya Dubinyin eddig csinált. El kell mennie Kercsig, onnan valahogy el kell jutnia Adzsi-Muskajba, és mindenáron fel kell vennie a kapcsolatot Pahomov partizánjaival.

– Mindent megértettél, Vologya? – nézett a komisszár fürkészve

Vologya okos, komoly, bátor szemébe. – Jól van, látom, hogy érted a dolgot. Szóval ha meggyőződtél arról, hogy az 1. sz. munka felett tiszta a levegő, hogy a németek nem fektettek le újabb csővezetékeket, akkor nem térsz vissza. Igen? Hanem elindulsz egyenesen Adzsi-Muskajba. Majd alaposan felszerelünk, ellátunk mindennel, ami szükséges, elvégre nem egynapi útról van szó. Úgyhogy... – és itt Kotlo szelíden elmosolyodott – úgyhogy, kis barátom, ebben az évben már nem találkozunk, csak jövőre...

Vologya elkomorodott, állát a vállához dörzsölte, aztán felnézett. Szemében most egy kis ijedtség is felvillant:

– Olyan sokára? Csak jövőre?

– „Jövőre" – ez már holnapután lesz, csacsi!

Vologya ámulva nézett a komisszárra. A föld alatt az ember könnyen összezavarta a napokat, eggyé folytak egy hosszú és gyakran sivár napba, amelynek nem volt se reggele, se estéje, csak örök éjszakája. A pionírok a „Vörös Sarok"-ban nemrég megkezdték az előkészületeket az 1942-es új év fogadására. De az utóbbi időben Vologya állandóan az 1. sz. munkán dolgozott. Észre sem vette, hogy szalad az idő, és egy nap múlva kezdődik az új esztendő. Ő pedig kénytelen lesz egyedül ünnepelni, ki tudja, hol, ki tudja, merre, ellenségek között, nehéz úton, titkos ösvényeket keresgélve, amelyek talán elvezetik a menekülést hozó, távoli jó barátokhoz. Vologyának még egyszer sem fájt ennyire a szíve, hogy itt kell hagynia a föld alatti erődöt, mint éppen most.

– Semmi baj, kis barátom! – vigasztalta a komisszár a zavart és nyugtalan kisfiút. – Amikor visszajössz, még egyszer megünnepeljük az új évet, jó?

Vologya szemében most rendkívül otthonos, barátságos és kellemes lakóhelynek látszott a föld alatti erőd. Sohasem esett még ilyen nehezére a válás. A hideg rázta, ha arra gondolt, hogy egy óra múlva már a gyűlölt jövevények által megszállt, fagyos földön fog járni.

Amíg Jasa bácsi jó falatokkal rakta tele a Vologya előtt álló tányért, és Kilja néni buzgón csomagolta az útravalót, Vologya utasításokat osztogatott pionírjainak. Tolja és Vanya ugyanis, amikor félálomban értesültek Vologya küldetéséről, betegséget és fájdalmat

feledve, azonnal hozzá siettek. Most figyelmesen hallgatták parancsnokuk utasításait. A többiek már mind aludtak.

Azután Vologya felállt, megtörölte a száját egyik felől a tenyerével, másik felől a keze fejével, végül befejezte a műveletet kabátja fényes ujjával.

– Köszönöm szépen a vendéglátást, Jasa bácsi! Magának is köszönöm, Kilja néni!

– Kedves egészségedre, fiacskám! – felelte Manto.

– Nincs mit, drágám, nincs mit... Váljék egészségedre, és szerencsés utat kívánok! – hadarta Akilina Jakovlevna elérzékenyülten.

Azután, mint ilyenkor mindig, Kornyilov leültette Vologyát egy kőpriccsre, maga is mellé ült, átölelte a fiú vállát, és halkan megszólalt:

– Üljünk csendesen a hosszú út előtt, és gondoljunk át mindent még egyszer...

Fenn olvadt, a hó már puha volt, és besüppedt a kúszó Vologya testének súlya alatt. A fiú gyakran érintette ajkával az üdítő havat. A tenger felől állandó, hol erősödő, hol elhalkuló hullámverés zaja hallatszott. Az éjjel nagy vihar tombolhatott, mert a víz még mindig nem csillapodott le. Az öböl felől fúvó szél meglehetősen gyenge volt, és langyos, friss tengerillatot sodort magával. Erre a szellőre, erre az illatra vágytak az emberek olyan nagyon ott lenn a föld mélyében.

Néma csend volt körös-körül. A falu felől egy hang sem hallatszott. Valahol messze egy motor zakatolt csupán.

Vologya szerencsésen végigmászott a jól ismert vízmosás alján. Kezével tapogatta maga előtt az utat, hogy a sötétben bele ne akadjon valami drótba vagy aknazsinórba. Néhányszor megmerevedett, mozdulatlanul figyelt és hallgatózott. A mély csendet, amely ez alkalommal olyan kísérteties volt, furcsának találta. Ebben az időben már rendszerint nyikorogtak a kapuk és a kerítésajtók, rekedten kiabáltak egymásnak a didergő őrjáratok, berregtek a teherautók. Most pedig semmi nesz sem törte meg a hajnali csendet.

Vologya besurrant a faluszéli kis házikó kerítése mögé. Vanyával rendszerint innen szokott elindulni felderítő körútjára. Most is hosszú ideig figyelte az egyre ritkuló hajnali szürkeséget. Hiába hegyezte a fülét, hogy valami hangot halljon. Finom, érzékeny fülét megütötte ugyan valami nagyon távoli moraj, de ezt elnyomta a hullámverés zaja. Egyébként nyomasztó csend borult a falura.

Vagy egy óra hosszat várakozott így a fiú. Messze, Kamis-Burun felett már piroslott a hajnal, az égbolt várta a napot. A kopár faágakról fel-felröppentek a madarak. A közelben megállás nélkül zakatolt, berregett egy motor. De egyébként a környéken minden csendes és mozdulatlan maradt.

Vologya rendszerint kivárta, amíg az utcákon megindul a forgalom, akkor már nyugodtabban lehetett járni, a járókelők közé vegyülve, anélkül, hogy bárki figyelmét is felkeltette volna. De ma nagyon átfázott, habár időnként néhány „mélyguggolást" csinált a kerítés mögött, topogott, karját keresztbe lengetve, öklével ütögette a vállát, hogy valahogy felmelegítse elgémberedett tagjait. Az idő ólomlábakon vánszorgott. Az utcák még mindig üresek, néptelenek, némák voltak. Hiába dugta ki Vologya a fejét a kerítés lécei között, hiába nézegetett jobbra-balra, sehol egy élő lelket sem látott. A fiú nagyon megunta a kerítés mögötti ácsorgást, a tétlen várakozást, és kisurrant az utcára, gyorsan keresztülvágott rajta, és a másik oldalon, a kertek alatt megindult a teljesen kihalt falu közepe felé.

Arrafelé tartott, amerre a motor zakatolt. Hamarosan egy magányos, nagy ház elé érkezett. Azelőtt egy mérnök lakott ott, de az elköltözött az ország belsejébe, mielőtt még a fasiszták elfoglalták Kamis-Burunt. Most német parancsnokság volt a házban. Ezt már rég tudták a partizánok. Reggelenként itt mindig nagy élénkség, sürgés-forgás volt, gépkocsik, motorkerékpárok, lovas szekerek érkeztek és indultak, katonák nyüzsögtek.

Ma azonban egyetlen eleven embert sem lehetett itt látni. Üres volt a gépolajtól foltos, havas udvar. A verebek zavartalanul ugrándoztak, csipkedték-turkálták a megfagyott trágyát és a szétszórt szalmaszálakat. A kapu előtti fabódéban nem állt az őr. Csak az udvar mélyén, az eresz alatt zakatolt még mindig a nagy vaskerekeken álló motor.

Vologya kissé közelebb settenkedett, és megrökönyödve torpant meg. A mérnök házának nagy ablaka be volt törve. Az elsötétítőfüggöny félig leszakítva, rongyokban lógott le az ablakpárkányra. A függöny mögött Vologya tarka, csillogó-villogó, sokszínű girlandokkal feldíszített valamit látott.

A kisfiú kővé meredten bámulta ezt a furcsa, varázslatos jelenséget, amely oly édes, gyönyörűséges napokra emlékeztette. Félt, hogy rosszul lát. Sehogy sem tudta megérteni, amit saját két szemével látott. De aki életében csak egyszer is beszívta ezt a gyantás fenyőillattal telített meleg gyartyaszagot, aki már hallotta színes üveggolyók, villogó gyöngyök és gömbök könnyed, törékeny csilingelését, csengő koccanását, az első pillanatra felismeri a gyerekek boldogságának ezt a káprázatosan ragyogó-fénylő jelképét.

Igen, egy feldíszített fenyőfa állott ott benn. Csillogó játékszerekkel, üveggyöngyökkel teleaggatott, apró, színes villanygyertyácskákkal megvilágított, a szivárvány minden színében tündöklő fenyőfa. Az apró körtécskék fénylően égtek a betört ablakú, homályos szobában, amelybe már beszűrődött a téli reggel kékesszürke fénye.

Az utcán percenként világosabb lett, és ezzel egyidejűleg homályosodtak el a fények a szobában. Vologya még mindig értetlenül, dermedten állt a fészer sarkán, tágra nyílt szemmel bámulta ezt a különös világot, ahol egyszerre minden olyan mozdulatlan és csendes lett, mint az alvó Csipkerózsika birodalmában. A reggeli szellő elült. A sötétkék, rongyos függöny mozdulatlanul csüngött az ablakon. A kéményből felszálló könnyű füst is mintha megállt volna, meg se lebbent. Rezzenés nélkül égtek a fenyőfa színes lámpácskái. Csak a motor zakatolt továbbra is az eresz alatt, kitartóan, makacsul, mintha fel akarná ébreszteni az alvó világot.

A motorból két vastag kábel húzódott a házig. Vologya a vezeték mellett lépkedve lassan felment a tornácra, és halkan bekopogott az ajtón. Senki sem válaszolt. Az ablakhoz lépett, felkapaszkodott a párkányra, úgyhogy beláthatott a szobába.

Benn iszonyú rendetlenség volt. Az abrosz lecsúszott a nagy asztalról, amelyen egymás hegyén-hátán különféle üvegek hevertek, akár a tekebábuk. Rendetlen összevisszaságban álltak ott a székek, még a dívány tetejére is jutott belőlük. A szekrény tárva-nyitva tátón-

gott, a ruhák összedobálva púposodtak előtte. A zongora gyertyatartóján egy nadrágtartó lógott. Két vége a billentyűkön pihent. A szobában egyébként senki sem tartózkodott. Valami néma riadalom volt ott benn. S ebben a kietlen összevisszaságban furcsa látványt nyújtott, hogy a nappali világosságban még mindig égtek, habár nem ragyogtak többé, a színes villanygyertyácskák.

A tanácstalan Vologyát valami csodálatos, elképesztő esemény előérzete fogta el. Itt valami történt, csak éppen még nem érti, hogy micsoda. Rémülettel és reménységgel eltelve rohant, ahogyan csak a lába bírta, Sztarij-Karantyin üres utcáin a falu közepe felé.

Futás közben egyszerre csak felkapta a fejét. Sok-sok emberi láb szabályosan dobbanó lépteinek zaja ütötte meg a fülét. Abban a pillanatban megállt. Figyelt. Nagyot akart lélegzeni, de rémületében torkán akadt a levegő, és egy kapunak dőlve, sokáig köhögött. A kapu a váratlan lökéstől kitárult, és Vologya még ijedtebben ugrott félre. A hangok egyre közeledtek.

Trapp!... Tramm!... Trapp!... Tramm!... – visszhangzott a csendes, néptelen utcákon. A dobogás pillanatról pillanatra erősödött, és lassan betöltötte az egész környéket. Hiába zakatolt sietősen és reménytelen kitartással a motor ott, ahol az imént Vologya a fenyőfát látta. Az új, ütemes zaj elfojtotta a motorzúgást. Ettől visszhangzott most a kihalt, üres falu, és erre a hangra, mintegy válaszul, Vologya testének minden sejtecskéje megmozdult. Most már felismerte a szovjet tengerészek sajátos, dobbanó, szilárd, egyenletes lépteit. Vologya úgy érezte, hogy minden dobbanásra világosabb lesz az utca, mintha csak most virradna fel igazán Sztarij-Karantyin felett az ég, mintha a napfény együtt haladna azokkal, akik most mindjárt befordulnak a sarkon. Trapp!... Tramm!... Trapp!... Tramm!... A léptek zaját már fülsiketítőnek érezte.

Az izgalomtól lihegő Vologya a kerítés léceibe kapaszkodott, messze kidugta a fejét, és olyan türelmetlenül figyelte az utat, hogy az már szinte kibírhatatlan volt.

Végre megpillantotta őket! A gyorsan oszló hajnali szürkületben, mintha éppen ezt a homályt kergetnék el a föld színéről, emberek közeledtek, rézcsatos, széles övvel leszorított, jól ismert fekete köpenyben, fejükön félrevágott matrózsapkával. De még ha nem is

látta volna Vologya az oly jól ismert köpenyeket és a szalagos, vörös csillagos matrózsapkákat, akkor is tudta volna, hogy szovjet katonák jönnek.

Ez bizony nem az a merev porosz lépés volt, amellyel nemrég még a fasiszta parancsnokság előtt jártak az őrszemek – kinyújtott, szinte megkövült lábuknak először a hegyét érintették a földre, mintha rálépés előtt ki akarnák próbálni, elég szilárd-e. Ez nem a német őrjáratok tüntetően dobogó lépése volt, amellyel meg akarták mutatni, hogy uralkodnak azon a földön, amelyet szöges bakancsukkal tapodnak. Könnyű és mégis szilárd, szabad, de mégis egyetlen lelkes mozdulatnak engedelmeskedő lábak egyszerre dobbanó lépteivel jöttek, mint olyan emberek, akik biztosan járnak-kelnek saját földjükön, mert ez a föld mindig, örök idők óta jogos tulajdonuk, és most visszaszáhódították a betolakodott ellenségtől.

Vologya már semmivel sem törődött. Magánkívül ugrott át a kerítésen, és hanyatt-homlok rohant a matrózok felé. Mindenről megfeledkezett ebben a pillanatban – arról is, hogyan kell viselkednie egy komoly felderítőnek, no meg egy katonának parancsnoka előtt, elfelejtette Kornyilov jó tanácsait az óvatosságról. A csapat élén haladó, magas termetű, géppisztolyos, vörös csillaggal díszített tányérsapkát viselő törzsőrmester nyakába ugrott...

– Bácsika, bácsikám! Parancsnok elvtárs! Ó, hurrá!... Hurrá!... Mondani akarok valamit... – kiabálta lázas lelkesedéssel a kisfiú, és két kézzel kapaszkodott a matróz köpenyébe.

A törzsőrmester kissé megrökönyödve nézett a fiúra, és igyekezett lefejteni magáról a görcsösen kapaszkodó két kezet. Melléhez odaszorult a gyerek kócos feje, amelyről a füles sapka a fagyos földre hullott. Fékezhetetlen örömmel telt, óriási szem csillogott a kisfiú hihetetlenül maszatos, füstös arcából.

– Állj! Te ki vagy?... Várj... Na?!... Honnan bújtál elő, te fekete ördögfióka? – kérdezte nagy zavarban a törzsőrmester. – Ne kapaszkodj hát annyira belém, engedj már el... Na, kihez beszélek?

Vologya elengedte a törzsőrmestert, legyűrte eszeveszett izgalmát és féktelen örömét, egy lépésnyire hátraugrott, kihúzta magát, és kezét tisztelgésre emelte:

– Törzsőrmester elvtárs: a sztarij-karantyini partizáncsapat ifjú felderítőosztagának parancsnoka, Vlagyimir Dubinyin megjel... vagyishogy... nem... Hisz maguk jöttek ide... Bácsi, maguk a fekete-tengeri hajóhadhoz tartoznak?... És a fasisztákat mind egy szálig elkergették, ugye? Ó, most már hurrá! Most már igazán hurrá!

Lépésről lépésre hátrált a menetelő tengerészek elől, még egyre sapkája mellé emelt kézzel tisztelgett, minden erejével meg akarta tartani a szolgálati szabályzat előírásait, beszélni igyekezett, de boldog izgalmában összekeverte a szavakat.

– Állj legalább pihenjbe – sajnálta meg végre a törzsőrmester. – Állj pihenjbe, tedd le a kezed, és beszélj értelmesen! Ki vagy? Miért vagy olyan fekete, mint az ördög?... Osztag, állj! – vezényelt embereinek.

A matrózok megálltak. A hátsó sorokból az elöl állók vállán keresztül kíváncsian nézegették a szurtos, lihegő, örömtől lángoló szemű kisfiút. „Igazán olyan, mint egy kis ördögfióka... A másvilágról jöttél talán?... De a szeme csak úgy forog örömében" – hallatszott innen is, onnan is.

– Na, elég lesz! – kiáltott rájuk a törzsőrmester, és Vologyához hajolt: – Te meg mondd csak el gyorsan, miféle csapatról van szó, miféle partizánokról beszélsz te.

– Törzsőrmester bácsi, parancsnok elvtárs, mi itt vagyunk a kőbányában... már két hónapja... Az ellenség minden kijáratot cementtel..., és körös-körül elaknásított. Egy súlyos sebesültünk haldoklik... Hadnagy... Nagy harcunk is volt, törzsőrmester bácsi... Mindjárt elmondok mindent. Mi magukat úgy... Mi úgy vártuk... – és Vologya úgy érezte, hogy most szégyenszemre mindjárt elsírja, elbőgi magát, mint egy kislány. Maga sem értette, mi történik vele, de nem tudta visszatartani a könnyeit. Ajka remegni kezdett, szája félregörbült, torka elszorult, még valamit akart mondani, de azután nem törődött többet a szolgálati szabályzattal, két kezével belekapaszkodott a vastag, fekete posztóköpenybe, fejét ráhajtotta a törzsőrmester karjára, a vörös posztóból varrt aknászjelvényre.

– No, mi az? Szedd össze már magad, te gyerek! – csillapította a törzsőrmester. – Látszik, hogy sokat szenvedett szegényke...

Most már ne búsulj! Minden rendben van! Te kisfiú, nyugodj meg már végre, és mondd el, amit akartál...

Öt perccel később a törzsőrmester mindent tudott a sztarij-karantyini partizánokról, a föld alatti erődről, amelyben kilencven bátor ember van befalazva.

– Szóval most sürgősen ki kell szabadítani őket – fejezte be az őrmester Vologya előadását.

– Nem, nem! – nyugtalankodott Vologya. – Így egyszerre nem lehet odamenni. Mindenfelé aknák vannak ott. A mieink közül is felrobbantak ketten, alighogy kimásztak... Először fel kell szedni az aknákat. Majd én mutatom az utat. Csak még azt mondja meg, parancsnok elvtárs: a fasisztákat mind elkergették innen? A városban is a mieink vannak?

– A mieink, fiacskám, bizony a mieink... Már tegnap óta. Partra szálltunk Feodoszijában és Kercsben. Ha nem lett volna az a nagy vihar a tengeren, akkor már tegnapelőtt elintéztük volna az egészet. Zsukalov, Taraszkin! – szólított ki a sorból két matrózt. – Gyertek ide! Kísérjétek a gyereket a kapitányhoz, jelentsétek, hogy mi a helyzet. Ő majd ad utászokat. A gyerek megmutatja, merre vannak a kijáratok. Értitek? Ide meg addig is őrséget kell állítani. Mert majd valaki a lakosok közül a kőbányához szalad, ott meg – a fiú szerint – aknák vannak. Nos, induljatok!

Zsukalov és Taraszkin a kamis-buruni iskolához kísérte Vologyát. Itt helyezkedett el a fekete-tengeri hajóhad egyik partra szállt alakulatának parancsnoksága. Vologya útközben megtudta kísérőitől az utóbbi két nap eseményeit.

Az történt, hogy a vaksötét decemberi éjszakában a fekete-tengeri flotta hajói nesztelenül megközelítették a partot, és Kercs-félsziget több pontján partra szálltak.

A tenger viharos volt ezen az éjszakán, és a tízfokos hidegben vékony jégpáncél képződött a hajótesteken. A viharos szél vadul korbácsolta a tenger vizét. Félő volt, hogy a hatalmas erejű, fekete hullámok partra vetik a hajókat, leseprik a partról, és elnyelik a már partra szállt osztagokat. A matrózok azonban bátran beugrottak a jéghideg vízbe, és nyakig merülve gázoltak a part felé. Minden kő, minden szikla jó fedezék volt számukra, és elősegítette, hogy meg-

vethessék lábukat a parton. De az erős vihar megakadályozta, hogy első alkalommal szétverjék az ellenséget. Ezért aztán a fasiszták azt hitték, hogy elbántak a partraszállókkal.

A tengeren tovább dühöngött a vihar, és a hitleristák bizonyosak voltak afelől, hogy a szovjet parancsnokság nem ismétli meg a támadási kísérletet. A koromsötét, viharos éjszakában, a decemberi kemény fagyban váratlanul érte őket a második támadás. Olyan heves, gyors és meglepetésszerű volt ez a csapás, hogy a karácsonyi ünnepek alkalmából mulatozó fasiszta tisztek alig tudták megmenteni az irhájukat; úgy futottak Sztarij-Karantyinból, ahogy csak a lábuk bírta. Még annyi idejük sem volt, hogy kikapcsolják a vontatható áramfejlesztő motorját, amely a parancsnokság helyiségeit látta el villanyárammal.

Az első partraszállási kísérlet után a nácik minden embert kikergettek a faluból. Ezért fogadta olyan mély, kísérteties csönd Vologyát, amikor a kőbányából a faluba ért. Most pedig minden irányból szállingóztak az emberek, lassan visszatértek házukba.

Vologyának azonnal eszébe jutott édesanyja. Nagyon szeretett volna most mindjárt Gricenko bácsi házához futni. A kis házikó cserepes teteje idelátszott a falu kopár fái mögül. Egy pillanatra arra gondolt: megkéri kísérőit, hogy egy kis kerülővel meglátogathassa anyját. De jól tudta, milyen szörnyű helyzetben vannak a mit sem sejtő, élve eltemetett, befalazott partizánok. Nagyot sóhajtott, egy rántással megigazította vattakabátját, és igyekezve lépést tartani a két matrózzal – elindult.

A parancsnokságon, amely az iskolaépületben helyezkedett el, Vologyát egy tengerésztiszt elé vezették. A tiszt arca szinte dagadt volt a hidegtől és a jeges széltől. Álmatlanságtól vörös szeme fáradtan tekintett a kisfiúra. Köpenye ujján kapitányi rangjelzés látszott.

– Egy pillanatra – mondta, amikor Vologya befejezte a mondókáját. – Úgy látszik, éppen ez lesz az, ami után nálunk érdeklődtek... Vaszilenko! – kiáltott át a szomszéd helyiségbe, ahonnan a telefon búgása és a telefonisták monoton hangja hallatszott. – Vaszilenko, hívd csak fel nekem Petrovot!

Petrov nemsokára jelentkezett, és a kapitány átvette az asztalon álló zöld színű készülék kagylóját:

– Ide figyelj! Mit mondott neked a napokban az az ember, aki Adzsi-Muskajból jött? ... Igen, igen, Pahomovtól ... A kőbányában? Sztarij-Karantyinban? Már régóta be vannak falazva ..., érted? A felderítőjük épp most jelentkezett nálunk ... Csodával határos módon tudott csak kimászni onnan. Ha látnád, hogy milyen az arca ... Egy súlyos sebesültjük is van. Sürgős orvosi segítségre, sebészre van szükség. Nem tudnak kijutni, értsd meg! Minden alá van aknázva körös-körül ... Kérlek, jelölj ki néhány utászt, és gyorsan küldd ide őket! Gondold csak el, élve eltemetve ... Majdnem két hónapja ... Na gyerünk, gyerünk ... Küldd az utászokat! A felderítőjük majd mutatja az utat.

– Kapitány elvtárs – hadonászott kézzel-lábbal Vologya. – Hol van az, aki Adzsi-Muskajból jött? Én parancsot kaptam, hogy vegyem fel velük a kapcsolatot.

– Majd felveszed a kapcsolatot – nyugtatta meg a kapitány. – Most már nem olyan sürgős ... Most menj gyorsan a mi utászainkkal a kőbányához, és mutasd meg, hol lehet a legkönnyebben bejutni! Bizonyos, hogy legalább egynapi munkába kerül. A tieid persze még semmit sem sejtenek. Jó hírt viszel nekik újév ünnepére! De addig csak ülj le, és várj itt türelmesen!

A telefonok állandóan búgtak a szomszéd szobában, az ajtón kibe jártak a katonák, Vologya fel-felugrott székéről, és minden egyes emberre olyan lelkes örömmel bámult, mintha legkedvesebb barátja érkezett volna, akit már nagyon-nagyon régen nem látott.

Hamarosan megérkeztek az utászok. Kezükben hosszú bot, a végén egy drótkarika, oldalukon kis ásó és hosszú nyelű drótvágó olló. Sapkájukra fülkagyló volt erősítve.

– Te vezetsz? – kérdezte az utászok parancsnoka. – Akkor előbb mondd el, mi a helyzet!

Vologya részletesen beszámolt mindenről, amit csak tudott, és máris indulni akart az utászokkal együtt, amikor gondolt egyet, visszafordult, és a kapitányhoz lépett:

– Kapitány elvtárs, egy nagy kérésem lenne ... Nekem itt van a mamám ..., azaz az édesanyám ... A tizenegyes számú házban lakik ... Ha él még, akkor mondják meg neki, hogy én ép és egészséges vagyok. Megengedi? Csak azt mondják, hogy: Vologya ...

– Igenis, megmondani az édesanyádnak, hogy az ő Vologyája épségben megvan! – bólintott a kapitány. – Légy nyugodt, megmondjuk. Most pedig indulj!

Vologya az utászokkal együtt megindult, és amikor a falu szélén a mérnök háza elé értek, megkérte az embereket, hogy egy percig legyenek türelemmel. Ő maga beszaladt az udvarra. Ott már néma csend volt, a motor sem búgott. A tornácon keresztül befutott a nagyszobába, vigyázva leszedett a fenyőfáról néhány nagyobb díszt, és a kincseket óvatosan zsebeibe rejtette. Leszakította a fehér villanydrótot is a sok színes lámpácskával együtt, és a dereka köré csavarta. Azután szaladt vissza az utászokhoz.

– Ahá! Az élelmes legényke nem feledkezik meg a hadizsákmányról... – tréfált a legöregebb utász. – Minden zsebe tele van... Minek neked ez a holmi?

– Azt hiszi, hogy magamnak hoztam? – szólt sértődött hangon Vologya. – Ott lenn nálunk kisgyerekek is vannak.

– Ó, te... És igazán, egészen kicsik? Azt hittem, nálad kisebbek nincsenek.

– Először is, én már mégiscsak hetedikes voltam. És már régóta pionír vagyok, nemsokára Komszomol-tag leszek... De ott lenn egészen kicsik is vannak...

Vologya elvezette az utászokat a kőbánya egyik bejáratához, és ott tüzetesen megvizsgálták a környéket. Hamarosan kitűnt, hogy hosszadalmas munka vár rájuk. A fasiszták nagyon ravaszul aknázták alá a nyílásokhoz vezető utakat.

– Hát, legényke, ezt egy nap alatt nem lehet elvégezni – vakarta a fejét az utászok parancsnoka. – Na, persze, egy kis ösvényt, hogy egy ember óvatosan keresztülmehessen, azért ki lehet tisztítani. De a tárna be van temetve. Persze ha a tieid belülről segítenének az omladékot kitisztítani, akkor könnyebben menne.

– Hát akkor én azon a kis nyíláson, ahol kijöttem, most vissza is mehetek! – örvendezett Vologya. Már alig várta, hogy visszatérhessen a föld alá, és megvihesse a szabadulás hírét az aggódó embereknek.

– De nem fogsz felrobbanni? – nézett rá aggódva az utász.

– Hát ott jöttem ki.

– Nos, egyszer sikerült... Csak vigyázz, légy nagyon óvatos. Mert ha az ilyesmiben csak egy kettérepedt hajszálnyit is tévedsz – mindörökre véged... Állj, várj csak! – tartotta vissza a már-már nekieredő fiút. – Küldök veled egy utászt. Hadd tapogassa ki az utat. Így biztosabb lesz...

A türelmetlenségtől égő Vologya óvatosan haladt a termetes, öreg utász mögött, aki aknakutató botjával tapogatózva, tempósan lépkedett a nyílás felé. A kisfiú egyre nyújtogatta a nyakát, és igyekezett átkukucskálni az öreg karja alatt, mert az a világért sem engedte volna, hogy előremenjen.

– Jaj, bácsikám, gyorsabban! Itt úgysincs semmi, csak tegnap másztam erre, és lám, egészben maradtam...

– Ne siess, még idejében eljutsz a másvilágra! – felelte nyugodtan az öreg, és lassan, megfontoltan lépkedett tovább. – Maradj mögöttem, és le ne lépj az ösvényről!

– Bácsi, becsületszavamra mondom, ez hiábavaló munka...

– Ne siess... Nem bolhára vadászol. Idejében odaérsz! – felelte az acélidegzetű utász, és nem zavartatta magát.

Végre megérkeztek az ismerős nyíláshoz.

Az öreg nem is vette észre. Vologya nagyon meg volt elégedve. Most kissé hátramaradt, előreengedte az utászt, és amikor az már néhány lépéssel túlhaladt a résen, nesztelenül hasra feküdt, és bekúszott a keskeny nyíláson.

– Hu-u! – kiáltotta onnan.

– No, mi az? – fordult hátra az öreg, körülnézett és megállt. Kissé meghökkent, és nem értette a dolgot: a fiú eltűnt.

– Hé, ne csintalankodj itt nekem! Nem érek rá veled bújócskát játszani!

– Ne siessen, bácsi, nem bolhára vadászik! – felelte pajkosan Vologya, és kidugta fejét a nyílásból. – Én már itthon is vagyok. Látogasson meg majd bennünket, de a főbejáraton jöjjön! Köszönöm, hogy elkísért, bácsi! De most már nem érek rá. Várnak rám...

És Vologya eltűnt a nyílásban.

BOLDOG ÚJ ÉVET!

Vologya úgy rohant a föld alatti szűk folyosókon, mint még soha: gyufát sem gyújtott, hiszen már csukott szemmel is megismerte a fordulókat, véletlenül sem tévesztette el az irányt. Mint mikor a fészkébe visszaröpülő galamb csodálatos módon felismeri a legegyenesebb utat a levegőben, vagy a denevér a sötét éjszakában meg sem érinti, hanem kikerüli az előtte kifeszített fonalat, a kisfiú ugyanúgy, ösztönösen követte a sötétben az utat, futott a tekervényes föld alatti folyosókon. Ha pedig itt-ott mégis beverte a fejét, vagy megbotlott egy-egy kőben, nem érezte a fájdalmat.

Egyszerre halványsárgás fény csillant meg előtte.

– Állj! – hallatszott a sötétben. – Ki vagy?

Az első őrség. Vologya megismerte Lonya Koliskin hangját.

– Lonya, te vagy?

– Hát Lonya a nevem... De ki van ott?

– Lonya, Lonyka! Én vagyok, Lonyka.

És a sűrű homályból, melyet csak egy kiszögellés mögött elrejtett lámpás enyhített valamelyest, apró termetű emberke ugrott elő, odarohant az őrhöz, és ölelgetni kezdte.

– Lonya, hagyd itt az őrséget, gyere velem a parancsnokságra! Ha megmondom neked..., az égig ugrasz örömödben. Pionír-becsületszavamra! Hallod, Lonyka? Megjöttek a mieink, elkergették az ellenséget! Már beszéltem a legfőbb parancsnokkal, mindent elmondtam neki... Mindjárt hozzákezdtek, hogy kiszabadítsanak bennünket... Semmi értelme, hogy itt állj továbbra is... Hagyd itt az őrséget, gyere velem!

– Te, hallod-e, hagyd abba ezt a buta tréfát! – rázta meg Vologya vállát az izgatott Koliskin. – Igazat beszélsz, vagy csak bolondítasz?

– Igaz, Lonya, hidd el, igaz! Gyere velem a parancsnokságra, most nem érek rá, majd ott mindent elmondok.

– Az őrhelyet nem hagyom itt, parancs nélkül nincs hozzá jogom... Te csak menj egyedül, szaladj gyorsan, ha igazat beszélsz! Szólj majd, hogy váltsanak le. Ohó, ez már aztán... Jaj, nem tudom elhinni!

Vologya már eltűnt a sötétben, de azután ismét megjelent a lámpás halványsárga fénykörében:

– De Lonya, ne telefonálj a parancsnokságra, hadd mondjam én el... Hallod-e, Lonyka? Én szeretném elmondani... Nagyon szépen kérlek, ne telefonálj...

Ezzel ismét eltűnt a sötét folyosón.

Még kétszer állította meg Vologyát az őrség. Minden alkalommal sietve közölte az őrökkel a szabadulás hírét. Sajnálta a csodálatos hír értékes szavait elaprózni, azokat a szavakat, amelyeket már előkészített, százszor is átgondolta magában, hogy majd minél ünnepélyesebben csengjenek. Elképzelte saját magát, amint berohan a parancsnokságra, meglátja feletteseit, megáll és megszólal: „Parancsnok elvtársak! Nagy hírrel jöttem. A szabadulás órája elérkezett..." Nem, jobb lesz így: „Utott szabadulásunk órája! Ott fenn, felettünk már a mieink vannak, a Vörös Hadsereg, a szovjethatalom! Hurrá!" De mivel nem tudta magában tartani a mondanivalóját, és minden egyes őrségnek kénytelen volt, ha röviden is, de mégis elmondani azt, amit fentről hozott idáig, így a legfontosabb, a végére tartogatott, féltve őrzött szavakról megfeledkezett. S amikor bejelentés nélkül berohant a parancsnokságra, és az éppen ott tartózkodó Kotlo, Lazarev és Kornyilov szigorúan nézett rá, Vologya száján az izgalomtól és a gyors futástól egy hang sem jött ki.

– Mi az? Te vagy az? Már vissza is jöttél? Ilyen hamar? – pattant fel Kornyilov az asztal mellől.

– Valami baj van? – hajolt felé a komisszár, és lámpásával az arcába világított.

– A mieink vannak fenn! Megjöttek a mieink! Gyorsan! – kiál-

totta Vologya, most már végleg elfelejtve az előkészített, szép kifejezéseket. – Matrózok... Vörös Hadsereg... Partra szálltak! Itt is meg Feodoszijában is... Az utászok már dolgoznak, fel lehet menni...

Mindnyájan felálltak. Három lámpás egyszerre világított Vologya arcába. Három ember egyszerre nézett némán a szemébe. A fiú derekára tekert fehér dróton himbálózó kék, vörös és sárga lámpácskák megcsillantak a halvány fényben.

– Várj! – szólalt meg Lazarev elcsukló, halk hangon. – Ne siess úgy... Nem értek semmit... Kezdd újra, és mondj el mindent sorjában!

És Vologya, aki már egészen lemondott arról, hogy pompásan előkészített, szép szavakkal közölje a jó hírt, most már attól tartott, hogy nem hisznek neki. Ezért készségesen, az örömtől el-elfulladva, nagyokat nyelve, részletesen elmondotta parancsnokainak, hogy hajnalban, amikor a faluba érkezett, mennyire meglepte az érthetetlen csönd, elmondotta, hogyan látta meg a mérnök házában a fasiszták által otthagyott fenyőfát, elmondotta, hogyan találkozott a matrózokkal, és hogy vezette az utászokat a lejárathoz. Mikor befejezte, megnedvesítette kiszáradt ajkát, és várakozó pillantással nézett feletteseire. Még futás közben jó előre elképzelte, hogy fognak felugrálni, amikor meghallják a meglepő hírt, mekkorát kiáltanak örömükben. De a három ember hallgatott. Végül Lazarev megköszörülte a torkát, a komisszárhoz fordult, és halkan, tagoltan megszólalt:

– Na, Ivan Zaharovics...

A komisszár hallgatott, lassan kiegyenesedett, és kihúzta széles vállát. Azután Kornyilov szólalt meg halkan:

– Hát mégiscsak megértük...

A komisszár hirtelen előrelépett, és bal kezével – jobbjában a lámpást tartotta – megfogta Vologya vállát:

– Vologya..., kedves kisfiam... – mondta fátyolos hangon, és erősen magához szorította a kis felderítőt.

Most valami halk koccanás hallatszott. Vologya ijedten húzódott el, kiszabadította magát az ölelő karokból. Ezüstösen csillogó, könnyű üvegszilánkok hullottak a földre. Vologya kiszedte felső zsebéből az összenyomott karácsonyfadíszt.

– Összetörtem valamit? – kérdezte ijedten a komisszár.

– Ezt Oljának meg a kicsiknek hoztam a németek fenyőfájáról.

– Ó, milyen ügyetlen vagyok! – pironkodott a komisszár.

De mintha az előbbi halk roppanás feloldotta volna a dermedtségből ezeket az embereket, akik két hónap óta felelősséggel tartoztak csaknem száz bajtársuk életéért.

A három parancsnok most már egymás szavába vágva beszélt, nevetett. Egymás kezét szorongatták, összeölelkeztek. Kornyilov óvatosan lecsavarta Vologyáról a villanydrótot a törékeny, színes üveggyertvácskákkal, és csak azután ölelte meg.

A föld alatti folyosókon szélsebesen terjedt el a szabadulás örömhíre. Vologyát kézről kézre adták, simogatták, hol az egyik, hol a másik emeleten ölelgették, csókolgatták, arcára könnyek hullottak, pionírpajtásai pedig örömükben néhányszor hátba vágták, amíg egyszer csak meg nem érezte a konyha felől áradó finom ételszagot. Természetesen azonnal odafutott, ott meg Jasa bácsi szorongatta meg hosszú karjával. A jelenlevők egyszerre elnémultak, azt várták, hogy Manto bácsi most különösen kitesz magáért, és valami olyan szellemességet fog mondani, amit még évek múlva sem felejtenek el.

Manto körülnézett, és csöndesen megszólalt:

– Persze, ti most azt várjátok, hogy valami olvasmit mondjak, amin életetek végéig nevetni fogtok. No de miről beszélhetek én még ezután, amit a mi kis Vologyánk már elmondott? Jakov Mantónak minden nehéz helyzetben volt és lesz elegendő tréfás szava, ehhez nem fér kétség... De ebben az esetben Jakov Manto nem talál szavakat. Hallgat. Erre emlékezzetek majd vissza!

És Jasa bácsi sűrűn pillogva elfordult, úgy tett, mintha valami roppant sürgős dolga lenne a tűzhely fölött.

Mindnyájan hallgattak. Csak az egyik partizánnak jutott valami eszébe, és felkiáltott:

– Elvtársak, hány óra? Mindjárt váltás az 1. sz. munkán. Jasa bácsi, adj enni, de gyorsan!

Csupa megszokásból sietve teríteni kezdtek. A váltás ideje volt az 1. sz. munkán, ahol szünet nélkül dolgoztak, hogy mentőkijáratot vágjanak a felszínre a befalazott bányából.

– Várjatok! – kiáltott fel ekkor Nagya Sulgina, a konyhaügyele-

tes, aki már hozta a tányérokat. – Várjatok csak – ismételte, mert úgy látszik, ő döbbent rá először a megváltozott helyzetre. – Hiszen akkor most már nem kell kijáratot vágni. Fenn már mindenütt szabad az út. Képzeljétek el, elvtársak! Mindenütt szabad a kijárat...

S csak most fogták fel teljes egészében az emberek, hogy szabadok lettek, hogy nem kell a kövön áttörni, átvágni magukat, hogy az újból kivívott élet minden kijáratnál ott várja és friss, napfényes, tágas ölelésébe zárja őket.

De előbb még ki kell tisztítani a betemetett, beomlott kijáratokat. És elsősorban fel kell vinni Vanya Szergejevet, akit esetleg még megment a műtét. Kiderült, hogy Lazarev az 1. sz. munkán dolgozó embereket már mind egy szálig abba a tárnába küldte, amelynek külső bejáratát az utászok kezdték tisztítani. Mindnyájan odarohantak. A rendszerető Kornyilov kénytelen volt szigorúan ügyelni, nehogy túlságosan sok ember tolongjon a tárnában, és egymást akadályozzák a munkában.

Talán felesleges is elmondani, hogy mi történt akkor, amikor az aknákat felszedő utászok és a partizánok összetalálkoztak, és szívélyesen összeölelkeztek. Mint a legkedvesebb vendégeket, úgy vezették le kézen fogva a katonákat a bányába.

A partizánok még nem hagyhatták el a bányát: túlságosan sok és ravaszul elrejtett akna volt a bejáratok körül. De a szabad tárnán keresztül elsőnek Pirat, a komisszár kutyája ugrott ki a hóra. Úgy látszik, megérezte, hogy tiszta már a levegő. Örvendezve bukfencezett, a levegőbe ugrált, hangosan ugatott, sikerült megnyalnia Vologya orra hegyét. Olyan zajosan mutatta ki fékezhetetlen boldogságát és megelégedettségét, hogy végül is gazdájának erélyesen meg kellett dorgálnia. Miután Pirat megkapta a magáét, lecsillapodott, visszakullogott a konyhába, leheveredett a tűzhely mellé, és olyan sértődött képet vágott, mintha azt mondaná: „Eh, kutya élet ez! Örömömben még ugatni sem hagynak!" De később, amikor egy jókora adag konzervhúst kapott Jasa bácsitól, mégiscsak megbékélt a „kutya élettel".

Közben az utászok parancsnoka elmondotta Lazarevnek, hogy

egyelőre csak egy keskeny ösvényt tisztítottak meg az aknáktól. Ezen a szűk úton csak egyesével, libasorban lehet járni, és aki lelép róla, az életét veszélyezteti. Kinn pedig már sötét van – így hát könnyű letévedni az ösvényről. Az utászok másnap hajnalban természetesen folytatják az aknák felszedését, és azután majd veszély és kockázat nélkül mindenki felmehet. Lazarev azonnal őrséget állított a kijárathoz, és szigorúan megtiltotta, hogy az ő engedélye nélkül bárki is felmenjen.

Mindenekelőtt a sebesültekről kellett gondoskodni. Nagy nehézségek árán, óvatosan, vigyázva felvitték Szergejevet. Marina kísérte a kórházba. A többi könnyebb sebesült állapota miatt egyelőre nem kellett aggódni.

Éjszaka Lazarev engedélyt adott Sulginnak és Pekermannak, hogy felmehessenek. Elindulásuk előtt a parancsnokságra hívták őket, ahol éppen ott tartózkodott Vologya Dubinyin is. Hosszasan tanácskoztak valamiről. Vologyát a parancsnok többé nem engedte felmenni, bárhogy is könyörgött. Szigorúan eltiltották a felszíni kirándulásoktól, és megbízták az újévi ünnepség megrendezésével. Vologya magához hívta pionírjait – Toljáit és az örömtől egykettőre felgyógyult Vanyát. Hozzákezdtek a nagy munkához. A főlejárat aknájából, ahol békeidőben villanyvilágítás volt, most előszedték a leszaggatott kábelt, felszerelték a folyosókra, és nagy villanykörtéket erősítettek a falra. Nagya és Nyina régi nyirkos, megsárgult újságokból csipkés mintákat vágtak ki, és szépen feldíszítették a konyha polcait. Jasa bácsi vidáman, önfeledten énekelt:

Zengett-bongott az erdő,
lagzit ült a sok madár . . .

és egy óriási újévi tortát sütött. A kellemes süteményillat ínycsiklandozóan terjengett a föld alatt.

– Nemcsak hogy az egész földön nem lesz még egy ilyen pompás torta, de még a föld alatt sem – mondogatta a főszakács.

Éjjel vendégek érkeztek. Nehezen jutottak el idáig az utászok megtisztította, keskeny ösvényen. Itt volt a törzsőrmester, akivel reggel először találkozott Vologya, a kapitány, aki az utászokat

küldte, egy ismeretlen elvtárs Kercsből és Pahomov adzsi-muskaji partizánjainak küldötte. Mindnyájan a parancsnokságra mentek.

– Otthonosan éltek ti, elvtársak, komolyan mondom, otthonosan! – nézett körül a kapitány, és szemügyre vette a ládákat, szekrényeket, a kőből vájt fekhelyeket. Buzgón szimatolt, amikor megérezte a Jasa bácsi föld alatti birodalmából áradó finom illatokat.

A vendégek meghatva nézegették kormos-füstös, sovány házigazdáikat, akiknek fekete arcán fehér foltokat mostak az örömkönnyek. Elégedetten szemlélték a szolgálatukat fegyelmezetten teljesítő őrszemeket, a tisztára söpört járatokat, Lenin képét a falakon, a gondosan bezsírozott, sorba rakott puskákat, minden fekvőhely fölött a gázmaszkot.

– Rend van nálatok, példás rend – jegyezte meg elégedetten a kapitány. – Jó kis tengeralattjáró ez!

– Igen, hosszabb mélyvízi úton voltunk! – felelte mosolyogva Kotlo.

Sulgin eközben visszatért fentről, és egy hosszú kábelt húzott maga után. Fontoskodva suttogott Vologyával és a másik két pionírral, majd a parancsnoktól kapott engedélyt kihasználva, több ízben felment a felszínre. Egyszóval a vak is látta, hogy valami nagyszabású meglepetés készül.

A parancsnokság és a konyha közötti széles folyosón már elhelyezték az asztalokat, ládákat, padokat és ülésre alkalmas mészkőtömböket. A partizánasszonyok előszedték a nácik elől iderejtett díszes takarókat, asztalterítőket, és megterítették a hosszú, ünnepi asztalt. Nagya, Nyina és a kis Olja a fenyőfácskát díszítették. A kis zöld fenyőt Pekerman szerezte valahonnan a faluból. Vékony kis fácska volt, nem is igazi fenyő, csak boróka, de pompásan beillett újévi fenyőnek. Miért is ne? Amikor elhelyezték rajta az apró, vörös zászlókat, és Nyina ez alkalomra felajánlott ukrán gyöngykalárisát, amikor rászerelték a Vologya zsákmányolta, színes villanygyertyácskákat, a legtetejébe pedig egy igazi, katonai, ötágú vörös csillagot tüztek, akkor mindenki meggyőződhetett arról, hogy sehol a világon nem volt még ennél szebb újévi fenyő.

Vologya a boldog készülődés közben fel sem figyelt, amikor Pekerman az oldalfolyosóba vonta Nyinát, majd Nagyát is. Egyszer

csak meghallotta azt a hangot, amelynek csengése megremegtette, összeszorította a szívét.

– Ó, milyen sötét van, és milyen fullasztó itt a levegő! – mondotta a jól ismert hang. – De hol van Vovocska?

– Vologya! Hallod?! – kiáltott fel Vanya. – Ez Duszja néni, becsületszavamra! Megjött a mamád, Vologya!...

Vologya nem tudta, hogy a kapitány, ígéretéhez híven, elküldött valakit édesanyjához, és az értesítette a történtekről. És Jevdokija Tyimofejevna azonnal a kőbányához rohant. Persze az őrségbe állított matrózok nem engedték a lejárat közelébe. Ott ácsorgott hát a drótsövény mellett késő estig, amíg az utászok dolgoztak, végül összetalálkozott Sulginnal. Ekkor a partizánok – miután engedélyt kaptak a parancsnoktól – nagyon óvatosan átvezették a szűk ösvényen, és lekísérték a föld alá.

Amikor Vologya meghallotta anyja hangját, villámgyorsan leugrott a székről, amelyen állva éppen egy jelmondatos szalagot erősített a falra, és berohant az egyik oldalfolyosóba.

– Hova szaladsz? – csodálkozott Vanya.

– Mindjárt!... Mondd, hogy azonnal jövök!...

De Gricenko bácsi már futott Jevdokija Tyimofejevna elé. Átölelték és háromszor-négyszer megcsókolták egymást.

– Lám, mégiscsak találkozunk erőben és egészségben, kedves Duszja! Mi van az én Nyusámmal? Alig merem megkérdezni... Hallottam, hogy elvitték...

– Kiszabadult... Most Kercsben van a sógorasszonynál.

– Ó, köszönöm a jó hírt, kedves... Képzelheted, milyen boldogok vagyunk valamennyien!...

– De hol van Vovocska? – kérdezte kissé elfulladva Jevdokija Tyimofejevna, és nyugtalanul kémlelt bele a félhomályba.

– Éppen most volt itt Vanyával együtt... Vovka, hol vagy? Megjött az anyja, ő meg...

– Mindjárt jön, azonnal... – sietett válaszolni Vanya, ő is üdvözölte Jevdokija Tyimofejevnát, és hozzátette: – Boldog újévet, Duszja néni!

– Az ám, nagy ünnep nekünk ez a mai nap – szólt közbe Gricenko bácsi. – Na, itt van a te Vovkád!

Jevdokija Tyimofejevna gyorsan odafordult, és meglátta Vologyát, aki már közben hálóhelyéhez futott és most teljes partizánharcos felszereléssel tért vissza: övvel leszorított, vattával bélelt kabát, két kézigránát az övében, vállán a híres-nevezetes rövid csövű puska – a „pionírágyú", elöl a nyakába akasztva lógott egy zsákmányolt német géppisztoly. Fején egy matrózsapka lötyögött, olyan nagy, hogy még a szemöldökét is eltakarta, és két fülét lekonyította. A sapka szalagján kopott aranybetűs felirat állt: „Partvédelem"... Ez a sapka a hősi halált halt Bondarenkóé volt.

Vologya teljes partizándíszben akart anyja előtt megjelenni, miután elérkezett az olyan régen várt, annyira óhajtott találkozás órája.

Katonásan tisztelegve, férfiasan mély, de rekedtes hangon üdvözölte anyját, de aztán komoly zavarba jött, nem tudta, mit mondjon, mit csináljon, és tétovázva kezét nyújtotta anyja felé.

– Hogy vagy, mama? Egészséges vagy?

Most már aztán igazán nagyon kényelmetlenül érezte magát, kezében a náci géppisztollyal. Egyáltalán nem úgy sikerült az egész, ahogyan kigondolta. És anyja is mintha elbátortalanodott volna, szégyellte magát a többiek előtt, zavarba jött a szokatlan helyzetben, itt a föld alatt. Aggódva nézegette Vologya megváltozott arcvonásait, és halkan válaszolt:

– Ó, Vovocska kedves, jól vagyok, köszönöm. Hát te hogy érzed magad?

– Én is jól – dadogta ügyefogyottan Vologya. – Mint rendesen... Papától jött valami hír?

– Már hogy jöhetett volna? Hisz' nálunk fasiszták voltak.

– Tudom én ezt nagyon jól...

– Csókoljátok hát meg egymást, az ördög bújjon belétek! – fakadt ki Gricenko bácsi. – Egészen elvadult ez a gyerek. Mennyi ideje nem látta az anyját, milyen időket éltünk át közben, és ő kezet nyújt az anyjának! Hallottak ilyet?!

Vologya odalépett, egyik kezével a gránátokat, másikkal meg azt a mozgásban akadályozó, átkozott német géppisztolyt tartotta. Nagy nehézségek árán odahajolt anyjához, és ügyetlenül megcsókolta az arcát. Jevdokija Tyimofejevna két tenyere közé szorította, csókolgatta, könnyeivel öntözte Vologya maszatos képét.

PARTIVEDET

Ekkor azonban kemény, erős léptek közeledtek. Vologya gyorsan elugrott anyjától, megigazította kabátját, és háta mögé rejtette fegyvereit. Belépett a komisszár, mögötte pedig Lazarev, Zsucsenkov, Kornyilov és a vendégek.

Kotlo egy nagy, sűrűn teleírt papírlapot tartott a kezében. A partizánok elhelyezkedtek a székeken, padokon, és ekkor Lazarev az oldalfolyosó felé fordulva megkérdezte:

– Na, Sulgin, minden rendben?

– A legnagyobb mértékben! – hallatszott a folyosóról a jókedvű válasz.

– No, akkor rajta!

És most hirtelen minden, ami két hónap óta majdnem teljesen fekete vagy nagy ritkán szürkéssárga volt, egy csapásra, szempillantás alatt vakító fehér lett. Az emberek hunyorogtak, kezükkel takargatták szemüket.

Kigyulladtak a villanylámpák. Az apró szénszálakat a német áramfejlesztő motor hozta izzásba, amit a partizánok a bánya lejáratához húztak. Ez volt Sulgin és Pekerman meglepetése.

Apró, színes lámpácskák gyúltak ki a karácsonyfa ágai között is. Milyen ünnepi és kellemes volt most az egy perccel előbb még komor, sötét, föld alatti helyiség! De amikor az emberek kissé megszokták a fényt, és megtörülgették könnybe lábadt szemüket, egymásra néztek, és hatalmas nevetésben törtek ki. Csak úgy dülöngéltek a kacagástól, az asztalra borulva rázkódott a válluk, egymás hátát ütögették féktelen jókedvükben. Alig ismertek egymásra, olyan maszatos, kormos, fekete volt mindegyik!

Nagya és Nyina egymás kezéből kapkodták a tükröt, belepillantottak, és rémülten takarták el arcukat. A partizánok, akik két hónapja csak homályosan láthatták egymást, most alig tudtak magukhoz térni. A harsány kacagás megremegtette a legtávolabbi folyosót is, és a bejáratnál álló őrök felfigyeltek: „Mi lehet lenn – csak nem földomlás, vagy mi a szösz?"...

Nagy nehezen lecsillapodtak a kedélyek, a komisszár felállt, és Jasa bácsi az asztal közepére helyezte remekművét, az ötágú csillaggal és ízléses mintákkal díszített, kocsikerék nagyságú tortát. Azután ő és Kilja néni megtöltötték a poharakat és bögréket azzal az

itallal, amit Jasa bácsi „érinthetetlen tartaléknak" nevezett. A komisszár elmondta az első pohárköszöntőt.

– Elvtársak – kezdte Kotlo –, kedves elvtársaim, barátaim! A legnagyobb örömmel köszöntjük ma az újévet, amely a szabadulást hozta számunkra. Hajóhadbéli elvtársaink közölték velünk, hogy Moszkva szilárdan áll, és a Vörös Hadsereg Moszkva alatt hatalmas csapást mért a fasisztákra, és visszavonulásra kényszerítette őket. Még csak azt szeretném elmondani, elvtársak...

– Bocsánat, komisszár elvtárs – suttogta Kotlo fülébe az odasiető Pekerman. – Rendbe hoztam a rádiót, és Moszkvából éppen Kalinyin elvtárs beszél.

– Kalinyin beszél – járt szájról szájra a hír az asztal körül –, Mihail Ivanovics beszél!

A néma csöndet most csak a kis Olja törte meg, amint harangozó lábacskája oda-odakoppant a zsámolyhoz. Anyja gyorsan ölbe kapta a kicsit, s az tágra nyílt szemmel bámulta a fénylő fenyőfát.

Pekerman, a hosszú vezetéket maga után húzva, az asztal közepére helyezte a keménypapírból készített kis hangszórót, és felhangzott Kalinyin hangja:

– Kedves elvtársak! Szovjetunió polgárai! Munkások és munkásnők! Kolhozparasztok és kolhozparasztasszonyok! Szovjet értelmiség! Vörös Hadsereg és haditengerészet harcosai, parancsnokai és politikai tisztjei!

Mihail Ivanovics Kalinyin e szavainál a Lazarev mellett ülő kapitány megigazította a zubbonyát, figyelmeztető pillantást vetett az őrmesterre, aki szintén kihúzta magát, és ünnepélyesen körülnézett.

– Partizánok és partizánnők! – folytatta Kalinyin, és az asztal körül ülő emberek boldogan tekingettek egymásra, mintha az akarnák mondani: „Ez nekünk szól..." – A német fasiszta hódítók által ideiglenesen megszállt szovjet terület lakosai! – ekkor minden szem Jevdokija Tyimofejevna felé fordult. – Boldog új esztendőt kívánok! A küszöbönálló új év alkalmából engedjék meg, hogy röviden beszámoljak a háború eddigi eredményeiről... – hallatszott a hangszóróból..., nem, nem a Pekerman kezében levő hangszóróból, hanem egyenesen Moszkvából.

Néma csöndben figyeltek a partizánok. Az egyik félig nyitott

szájjal egészen előredűlt, a másik tenyerét, mint egy tölcsért, a füléhez emelte, hogy egyetlen hangot se veszítsen el a beszámolóból; ez itt mereven néz egy pontra, és összeharapja a száját, szomszédja pedig összeráncolt homlokkal, hunyorgó szemmel csak a hangot figyeli, látja, hallja...

Moszkvából pedig Mihail Ivanovics Kalinyin beszél, ez a sokat tapasztalt, bölcs ember, aki minden bizonnyal azt is tudja, mi történik majd ezután.

– A Vörös Hadsereg húsz nappal ezelőtt az arcvonal több szakaszán az aktív védelemből támadásba lendült...

Büszkén pillantottak a tengerész vendégek a halálos veszedelemből kimentett partizánokra. Közben Mihail Ivanovics folytatta:

– ...és ez idő alatt a dicső Vörös Hadsereg felszabadította a német-fasiszta megszállás alól a Don menti Rosztovot, Tyihvint, Jelecet, Rogacsovot...

Vologya kirántotta zsebéből pionírnoteszét, és egy megnyálazott ceruzavéggel gyorsan írni kezdte a felszabadított városok nevét.

–...Dubno, Bogorogyick, Kalinyin... – hallatszott a hang, és mindnyájan boldogan mosolyogtak; örültek, hogy Mihail Ivanovics maga jelenthette be az ő nevét viselő város felszabadítását. A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelső Tanácsa Elnökségének elnöke pedig lassan, nyugodtan folytatta a felszabadított városok felsorolását:

– Kozelszk, Ugoda-gyártelep, Kercs, Feodoszija...

Hogy tapsoltak mind, amikor meghallották ezeket a jól ismert közeli városneveket!

– ...Kaluga – mondotta Kalinyin.

– Ez meg az én szülővárosom! – kiáltott fel Jurov, aki ugyanúgy, mint Kovaljov, annak idején szintén Csapajev seregében harcolt. Most mindenki feléje fordult, és boldogan koccintott vele.

A partizánok szinte szívfájdító örömmel hallgatták a már két hónap óta nem hallott édes hangot, a Kreml tornyának négyszeres harangjátékát és az éjfélt jelző tizenkét óraütést. Az új esztendő bevonult Moszkvába. Bimm!... Bamm!... Szilárd, dobbanó, katonás léptekkel indult el a Vörös térről a nagyvilágba az új év, az 1942. esztendő. Bejárta az egész országot, megérkezett a felszabadított

városokba, átugrott a front vonalán, oda, ahol lépteit titokban hallgatták az emberek, fülüket az elrejtett rádiókészülék lehalkított hangszórójához szorítva. Új év volt a földön! És itt a föld alatt is, a sztarij-karantyini kőbányában, ahová most már szabadon jött be az édes, friss, illatos levegő, ide is elérkezett az új esztendő.

A Kreml órájának új évet jelző hangjára válaszul összekoccintották poharaikat, bádogbögréiket, konzervdobozból készült ivóedényeiket, és krákogva, prüszkölve, fenékig itták az erős italt.

– Boldog új évet, kedves elvtársak!

A második és harmadik pohár ital után ismét Ivan Zaharovics Kotlo kezdte a beszédet. Felállt, komor, szigorú, széles arcát tiszta, derűs fény ragyogta be:

– Nincsenek itt asztalunknál valamennyien, akik megosztották velünk a nehéz, de dicső partizánsorsot, akiknek jó barátsága bevilágította a csaknem nyolc hétig tartó föld alatti éjszakát. Nincs itt velünk első parancsnokunk, Zjabrev elvtárs, a mi jó Alekszandr Fjodorovicsunk. Nem ülnek itt velünk legjobb felderítőink: Vlasz Vazsenyin és Nyikolaj Makarov, nincs köztünk Ivan Gavrilovics Susztov és Pantyelej Moszkalenko. Nem sokáig élt velünk a föld alatt Nyikolaj Bondarenko, a fiatal tengerész. Álljunk fel, partizán bajtársak és vendég elvtársak, és ebben az éji órában, felesleges szavak nélkül, néma csöndben ürítsük poharunkat dicső emlékezetükre!

Mindenki felállt. Némán, lehajtott fejjel álltak néhány percig, majd lassan, óvatosan helyezték vissza kiürített poharukat az asztalra, hogy meg ne törjék a mélységes csendet.

Amikor ismét leültek, a csapat parancsnoka, Szemjon Mihajlovics Lazarev állt fel, kezében sűrűn teleírt, jókora papírlappal. Feltette szemüvegét, és felolvasta a napiparancsot, a föld alatti erőd utolsó napiparancsát. A hosszú felolvasás alatt gyakran felálltak az emberek, tapsoltak, koccintottak azokkal, akiknek neve a felolvasás folyamán elhangzott. Vologya anyja mellett üldögélt, és amikor az nem figyelt oda, titokban felhörpintett egy-egy pohárka bort. A szokatlan italtól rendkívüli vidámság töltötte el, kissé szédült a feje. A fiú igen jól érezte magát, és időnként minden különösebb ok nélkül nevetésre fakadt. Ezért aztán nem is hallotta mindjárt, amikor Lazarev megemlítette: a partizáncsapat parancsnoksága a harci felada-

tok példás végrehajtásáért Vlagyimir Dubinyint, az ifjú felderítők parancsnokát felterjeszti a Vörös Zászló-rendjellel való kitüntetésre.

Ó, csak ezután jött a java! Mindenki koccintani akart Vologyával, egyre-másra töltögettek poharába. Jevdokija Tyimofejevna azonban rászorította mindkét tenyerét Vologya poharára, és jobbra-balra forgolódva tiltakozott:

– Jaj, nem szabad már neki többet inni! Nem szokta... Köszönjük a jó szót... Vologya, köszönd meg te is, ahogy illik, a parancsnok elvtársnak... Nos, miért hallgatsz?

A pionírok lelkesen, torkuk szakadtából hurráztak, amíg Gricenko bácsi néhány szelíd hátbavágással és enyhe nyaklevessel észre nem térítette őket. A nagy örömtől mámoros partizánok már-már a levegőbe dobták az ifjú felderítőt, de felmérve a helyiség magasságát, inkább lemondtak szándékukról, nem merték megkockáztatni, hogy Vologya beverje fejét a kemény sziklaboltozatba.

A komisszár odalépett Jevdokija Tyimofejevnához, koccintott vele, megfogta a kezét, és nem is engedte el:

– Köszönjük magának, Jevdokija Tyimofejevna! Köszönjük parancsnokságunk és az egész partizáncsapat nevében! Nagyszerű fiút nevelt fel. Ezért dicséret, hála és dicsőség illeti!

– Köszönöm, nagyon köszönöm! – pirult el Jevdokija Tyimofejevna e szavakra, és olyan kedves, szerény szépség ragyogott fel fáradt, szelíd arcán, hogy mindenki elgyönyörködött benne.

Vologya gondolatban jól leszidta saját magát, hogy ostoba legénykedésből nem fogadta kedvesebben.

– Köszönöm – suttogta az anya. – Csakhogy nem egyedül én neveltem...

– Igen, hallottam már... A maga férje derék ember, jó kommunista. Az apától is sok függ, az igaz. De az anya...

– De itt nemcsak rólam és az apjáról van szó... Hát az élet, az iskola, a szovjethatalom? Hogy neveltem volna fel enélkül? Hiszen maguk is tudják, hogy ő milyen...

Vologya az asztal alatt gyengéden megráncigálta anyja szoknyáját, és a szája szögletéből morogta:

– Éppen most kell erről...

– Ez persze igaz – nevetett Kotlo. – Ilyen gyerekkel nem bírt volna egyedül. Ami igaz, az igaz! De azért bevallom őszintén, én nem nagyon szeretem a túlságosan csöndes embereket. Mi magunk se vagyunk valami csöndes természetűek: kővel, földdel temettek el bennünket, de azért mégis meghallották ott fenn a hangunkat!

– Hát az már igaz, a csendes életet, úgy látszik, nem nekünk találták fel – sóhajtott Jevdokija Tyimofejevna. – Lám, én asszony vagyok, de a polgárháborúban sebesültszállító vonaton szolgáltam. Ott ismerkedtünk össze Nyikifor Szemjonoviccsal, az ő apjával. És most megint háború...

– Bizony, nem nekünk találták ki a nyugodalmas életet, Jevdokija Tyimofejevna!

– Pedig olyan életünk lesz valamikor.

– Lesz hát, egész biztos, hogy lesz! Éppen ezzel a reménnyel ünnepeljük most itt az új évet. Béke legyen az egész világon!

Már a vacsora vége felé tartottak, amikor még két polgári ruhába öltözött, de felfegyverzett, ismeretlen ember érkezett. A felső folyosón álló egyik partizánőr vezette őket.

Mielőtt az őr leadhatta volna jelentését, a parancsnok és a komisszár között ülő kercsi elvtárs már vidáman integetett az érkezőknek, és halk hangon magyarázta:

– Értem jöttek! Ezek a mi embereink. Adjatok nekik egy pohárkával, hadd igyanak ők is az új esztendőre, és – én már megyek is.

Eközben az egyik vendég meglepődött arckifejezéssel, mereven bámulta Jevdokija Tyimofejevnát, majd kissé bizonytalanul, megfontolt lassúsággal odaköszönt neki:

– Jó estét, Jevdokija Tyimofejevna... Üdvözlet a „kombat"-tól.

Vologyát meglepte édesanyja különös, sokatmondó, komoly hangja, ahogy az üdvözlésre válaszolt.

– Jó estét... Kérem, adják át neki viszontüdvözletemet. Mit üzent a „kombat"?

A két vendég elnevette magát.

– Ma nem üzent semmi különöset, csak hálás köszönetét küldi – emelték mindketten magasra teli poharukat. – Egészségére, Jevdokija Tyimofejevna!

Jevdokija Tyimofejevna a jövevények felé tolta Vologyát:

– Ismerkedj össze az elvtársakkal, Vovocska! Ez Viktor, ez meg Leonyid...

– Igen, ő Viktor Szamohin, én pedig Leonyid Agejev vagyok. Most már megmondhatjuk a teljes nevünket – fordult Agejev Vologyához. – Hát, öcsém, csak annyit mondok neked, hogy nagyszerű édesanyád és nővérkéd van! Sokat segítettek nekünk.

A partizánok a padokat félretolva, körülvették a két vendéget, és felkérték őket, hogy mondjanak el mindent, ami történt.

Vologya szava szinte elállt a csodálkozástól, amikor megtudta a részleteket. Ekkor hallotta először a „kombat", a titkos fegyverraktár, a dupla fedelű fazekak históriáját. A meglepetéstől egészen elkábult:

„Hát ilyen dolgokkal foglalkoztak azok, akik fenn maradtak?! Lám, lám, mama meg Valentyina is!"

Vacsora után félretolták az asztalokat, és megkezdődött a műsor. Jasa bácsi, a bemondó, sziporkázott a szellemességtől. Nagya és Nyina vidám, föld alatti partizán csasztuskákat énekelt.

Jasa bácsi önmagát fölülmúlta ezen az estén. Tréfás táviratokat olvasott fel, amelyeket a föld középpontjából, azaz „innen a szomszédból" kapott, ahogy megjegyezte. Elmondta a hallgatóságnak, hogy már alig hiányzott valami ahhoz, hogy a föld másik oldalán, Amerikában kössön ki, annyira mélyen beásta magát a sziklák közé. Később a nyirkosságtól darabokra hullott és most összeragasztott mandolinon saját magát kísérve, előadta legjobb számát. A megreparált hangszer olyan könyörtelenül nyikorgott és recsegett, mint a kenetlen kocsikerék, de Jasa bácsi elszántan a hasához szorította, és úgy dalolta: „Zengett-bongott az erdő, lagzit ült a sok madár, trillári, trillára, trilla..." A partizánok vele együtt énekelték a jól ismert refrént. Jasa bácsi hol a varjúvőlegényt, hol a bóbitás kócsagmenyasszonyt, hol a vén bagolypópát, hol a házasságközvetítő kacsát, hol a kócsagba szerelmes, féltékeny verebet, hol meg a szellemes törpebaglyot utánozta, aki ugyanolyan nagyszerű beszédet vágott ki a madárésküvőn, mint maga Jasa bácsi a partizánünnepségeken.

A népszerű Jasa bácsinak hatalmas sikere volt, de ő mit sem tö-

rődve a tapsokkal, Vologyához fordult, és a fiú minden tiltakozása ellenére kituszkolta a középre, a lámpafénybe. Most már mindenki az ifjú felderítők parancsnokát akarta hallani.

Vologya arca élénkebben piroslott, mint nyakában a pionírnyakkendő, de azért hősiesen nekikezdett, és mandolinkíséret mellett elénekelte kedvenc dalát, a „Zseleznyak matróz"-t. Tiszta, de időnként kamaszosan meg-megbicsakló hangját kitűnően aláfestette a mandolin kissé recsegő kísérőzenéje. Hangja mind több és több érzéssel csengett, mind lelkesebb és zengőbb lett. Eszébe jutott Bondarenko matróz, akinek utoljára énekelte ezt a dalt. És ennél az emléknél a tiszta fiúhangba cseppnyi könnyes bánat vegyült. Jevdokija Tyimofejevna zsebkendője csücskével egy-egy szivárgó könnycseppet törölt ki a szeme sarkából. Még a legvidámabb, leghangosabb ifjú partizánok is elcsendesedtek. Kotlo, a komisszár, nagyot sóhajtott, amikor Vologya a dal végéhez ér:

... E domb alatt dőlt le
örök pihenőre
Zseleznyak matróz – partizán ...

Rendkívüli éjszaka volt ez, amely másnapra még sokkal többet ígért. S valóban, sohasem lett volna vége a vidámságnak, dalnak és táncnak, ha ki nem merül az áramfejlesztő motorja. Előbb lassan megsárgultak a villanykörték, majd vékonyka, vörösen izzó csík maradt bennük, végül egészen kialudt a fény. Sötétség borult az egyszerű partizánfenyőfára is. Ismét éjszaka lepte el a kőbányát, sokkal sötétebb, mint azelőtt – legalábbis így érezték a ragyogó villanyfény után. Sercegett a gyufa, meggyulladtak a tüzes nyelvecskéjüket öltögető karbidos bányászlámpások, és a pislogó, halvány fény most újra elnyúló árnyakkal népesítette be a bánya mélyét. A partizánok elbúcsúztak egymástól, és nyugovóra tértek.

Jevdokija Tyimofejevna nem engedte el többé Vologya kezét, és amint kialudt a fény, még ijedtebben kapaszkodott bele. Úgy érezte, mintha eltévedt volna ebben a sok, egymást keresztező, sötét árnyakkal telt, feneketlenül mély homályban, amelyet csak egyes felvillanó, halvány fények törtek meg.

– Milyen ijesztő! – suttogta. – Hogy is tudtatok ebben a sötétségben élni?

– Hát egészen egyszerűen, mama – magyarázta Vologya. – Neked ez szokatlan... Gyere csak mögöttem, ne félj semmitől...

Ügyesen megtöltötte a karbidlámpát, levegőt pumpált bele, és gyufát gyújtott. A kitóduló karbidgáz azonnal meggyulladt, és sziszegő, kékes lánggal égett.

– Velem alszol, mama – szólt Vologya megfontoltan. – Nekem nem is fekvőhelyem van, hanem olyan kőnyoszolyám, mint Mithridatész király szarkofágja. Vanya majd az apjához megy aludni. Ó, nagyszerűen élünk itt! Mindjárt meglátod, milyen kényelmes az ágyam... Olyan, mint egy jól szabott, testhez álló koporsó.

– Miket beszélsz te, Vovocska? Így is elég szörnyű ez a hely, te meg mindenféle ostobaságokat fecsegsz összevissza...

Vologya a parancsnoksághoz közel fekvő barlangjába vezette anyját, és lámpással bevilágította a „hálószobát".

– Látod, mama, itt alszunk mi Vanyával kettesben. Erről a falról nyaltuk a nedvességet, amikor nem volt vizünk. Oda nézz: ott egy széles, fehér csík, onnan egészen lenyaltam a kormot... Itt meg, látod, egy szöggel rovátkákat csináltam, mindennap egyet, naptár helyett, tudod... Most bevésem az utolsó rovátkát is: az övenkettediket. Így ni... Itt néhány csillag van a rovások fölött. Egy, kettő... Számold csak meg! Ez azt jelenti, hogy azon a napon felderítőbe mentem.

Anyja öt csillagot számolt össze. Ötször ment ki hát az ő kisfia titkos nyílásokon keresztül a felszínre, ahol minden lépés pusztulással fenyegette, minden vigyázatlan szó, a legkisebb gyanús mozdulat biztos halálát okozhatta.

A kis lámpás halvány fényénél az anya körülnézett a föld alatti lakóhelyen.

Szóval itt élt Vologya két hónapig. Itt aludt és itt figyelt fel még álmában is minden neszre. Itt hever egy tankönyve, a falhoz támasztva a zsákmányolt náci géppisztoly, a fal egy kiszögellésén a matrózsapka és a vattás kabát. A szalmazsákon ott hever a füstös, korommal átitatott takaró.

– Várj, legalább összesöprök egy kicsit nálad. Nézd, mennyi tö-

rek kihullott. Van itt seprű? Ahá, ott ni! Látom már... Add csak ide...

Ügyes kézzel kikapta Vologya kezéből a seprűt, és két-három pontos, könnyed mozdulattal máris tisztára söpörte az ágy mellett a kőpadlót.

– No, egy kicsit mégis tisztább lett – jegyezte meg elégedetten, és levetette nagykendőjét. – Gyerünk aludni, fiacskám! Kissé kimerített ez a mai nap – száját tenyerével eltakarva, nagyot ásított. – Téged engedjelek a falhoz, ugye?

– Dehogy... Nem vagyok én már kisgyerek – tiltakozott élénken Vologya. – Feküdj te a falhoz, én szélről fekszem. Elvégre te nem vagy hozzászokva ehhez a kopor... Jól van, no, csak tréfáltam, mama... Szóval ilyen partizánfekvőhelyen még sohasem aludtál. Még lepottyansz róla álmodban.

Vologya is olyan álmos volt, hogy kis híján állva elaludt. Hiszen annyi rendkívüli esemény történt a mai napon, hogy az nem tréfadolog.

Olyan vadul ásítozott, hogy még az állkapcsa is ropogott belé.

Jevdokija Tyimofejevna már nagyban készült a lefekvésre. Felrázta a zizegő szalmát a nagy szalmazsákban. Félhold formájú, nagy fésűjével kibontotta hosszú haját, és két fonatba fonta össze.

Vologya rámosolygott:

– No, mama, hogy érzed itt magad? Kényelmes?

Jevdokija Tyimofejevna ma még a puszta követ is kényelmes, puha fekvőhelynek érezte volna! Vajon hogy érezheti magát az anya, aki ismét maga mellett látja örökre elveszettnek hitt fiát?...

– Jó nekem itt, Vovocska – felelte halkan. – Feküdj le, kisfiam, te is fáradt vagy. Lám, most is mekkorát ásítottál...

– Mama! – szólalt meg ismét Vologya, miután elhelyezkedett anyja mellett. – Tudod-e te azt, mama, hogy én téged nemrégen láttalak, méghozzá egészen közelről? Olyan közelről, mint innen odáig... – felhúzta szemöldökét, állát vállához dörzsölte, és eszébe idézte, hogy akkor mennyire szerette volna megölelni az anyját. Hiszen ott kuporgott alig néhány méternyire tőle, a földhöz fagyott hordó mögött. Most pedig itt van, egészen közel hozzá, éppúgy, mint régen. Annak idején, apjához utaztukban, a murmanszki úton

is így feküdtek egymás mellett a vonat keskeny padján. És most megölelhetné édesanyját, de valahogyan, valamiért szégyelli a dolgot. Eszébe jutott anyja arca, ahogyan akkor látta, az ablakon keresztül. Egyszerre nagy és mérhetetlen gyöngédséget érzett, torka összeszorult, szinte fuldoklott. Anyja felé fordult, arcát vállához szorította, átkarolta a nyakát, és miközben az apró hajszálakat fúvogatta, halkan a fülébe sugdosta:

– Láttalak... Az ablakon keresztül... Felderítőben voltam, és egyszerre csak... Olyan nagyon szerettelek volna látni... De a házban fasiszták voltak. Elrejtőztem a hordó mögött, te meg éppen az ablaknál ültél..., varrtál valamit. Ott kuporogtam, és csak néztelek, néztelek... Aztán egyszerre csak felálltál, és leengedted a függönyt... Akkor továbbosontam. Vanya várt rám.

Jevdokija Tyimofejevna hallgatott. Szelíden simogatta Vologya buksiját. Csak fia szemét nézte, és mélyen megrendült. Valamiért bűnösnek, hibásnak érezte magát, talán azért, mert nem érezte meg akkor, hogy fia ott van valahol a közelben, nézi őt, ő pedig egyszerűen leeresztette a függönyt.

Vologya suttogva folytatta:

– Nagyon irigykedtem akkor, amikor Valját megláttam. Ott járkált körülötted, és... semmit sem értett meg.

– Mit kellett volna megértenie?

– Hát én az ő helyében mindig téged simogattalak, öleltelek, csókoltalak volna!

– Na és most?... Egészen elszoktál tőlem...

Vologya elnevette magát, még szorosabban odasimult anyja oldalához, arcához szorította az arcát, simogatta, csiklandozta a nyakát, és aprókat fújt a fülébe.

– Hagyd abba, Vovka! Micsoda rossz kisfiú vagy! Ne merj még egyszer a fülembe fújni! Ugye, hányszor kikaptál ezért? Tudod jól, hogy ezt nem szeretem. No, kinek beszélek?... Úgy rákoppintok mindjárt a kobakodra, hogy még!... Hallod?... No, most legalább megkaptad a magadét! Kis csibész! Nesze még egy!... Meghúztam én már máskor is a fülét ennek a parancsnoknak, így ni, így ni!

– Nem is fáj – legénykedett Vologya. – Ujjujuj! Juj, ez már igen!... Na!... Csuda erős kezed van!

– Csak azt kaptad, amit megérdemeltél... És most aludj, kisfiam...

A falmélyedésben álló bányászlámpás fénye egyre sárgább, halványabb lánggal égett. Elcsöndesült a bánya. Már az álom világában jártak az emberek, a legfáradhatatlanabb beszélgetők, a legvidámabb mulatozók is. Egészséges, nyugodt horkolás, szuszogás hallatszott mindenfelől.

Nem pengett már a konyha felől a mandolin sem: Jasa bácsi is lefeküdt. Talán túlságosan sokat fogyasztott az újévi ünnep alkalmából az „érinthetetlen tartalékból". Sötétség és csönd uralkodott a föld alatt. Csak a köveken átszivárgó, megolvadt hólé csepegett a kirakott csöbrökbe és tálakba.

– Mama... – szuszogott álmos hangon Vologya –, ugye, majd visszajön a papa is, a fasisztákat elkergetjük, és minden jóra fordul... Ugye, mama?

– Úgy lesz, fiacskám... Aludj...

– Kár, hogy Valja nincs itt. Mondd el neki, hogy mi mindent beszéltek itt rólam, és hogy fegyvert is kaptam. Mert tudom, hogy másképp nem fogja elhinni. Sohasem hisz el semmit..., és mit gondolsz, csakugyan megkapom a rendjelet?

– Persze hogy megkapod. Hisz' olyan nagyon dicsért a komiszszár!

Jaj de jó volt ismét anyja mellett aludni, mint régen, kisgyerek korában. Egyszerre minden olyan megnyugtató, kényelmes és biztonságos lett. Úgy érezte, már semmi baj nem történhet, ha anyja mellette van. Vologya némán mozgatta telt ajkát, fejét befúrta a piszkos, füstös párnába, hogy kényelmesebben elhelyezkedjék. Ismét egészen kicsinek érezte magát. Mélyeket, nagyokat lélegzett, és saját lehelete melegét érezte anyja vállán. Azzal a biztos tudattal, hogy a világon most már nincs semmi baj, két kézzel belekapaszkodott anyjába. A kőfekhely szélén a sztarij-karantyini föld alatti partizánok ifjú felderítőosztagának rettenthetetlen parancsnoka édes álomba szenderült.

Anyja anélkül, hogy elzsibbadt vállát kiszabadította volna, óvatosan felemelte fejét, és szótlanul nézte kisfia megváltozott, megemberesedett arcvonásait. Vologyát valami megváltozott, kissé idegen

illat lengte körül. De a kesernyés korom és uborkalé, a föld, a vas, a bőrszíjak és egyéb jellegzetes katonaszagokon keresztül is megérezte a régi, jól ismert, sajátos illatot, kisfiának születésétől fogva oly kimondhatatlanul kedves, meleg leheletét.

A karbidlámpa már alig pislogott, utolsó sugarai már alig adtak valami kevéske fényt, de az anya még mindig sajnálta eloltani. Könyökére támaszkodva, egyre csak nézte, nézte ezen a boldog, szerencsés újévi éjszakán visszatért alvó kisfia arcát.

A Mitridat-hegy csúcsán vörös zászlót lobogtatott a friss, januári északi szél. Az újesztendő napjára virradó éjszakán két partra szállt vöröstengerész – Vlagyimir Ivanov és Nyikolaj Gandzjuk – felmászott ide, és kitűzte az ősi hegy csúcsára, Kercs fölé, a hajóról hozott, ötágú csillaggal díszített vörös lobogót.

A felszabadult város ujjongott, örvendezett.

Kercs diadalmas felszabadítói, a keménykötésű vöröskatonák, vattakabátjuk fölé kanyarított esőköpenyben, a matrózok térden alul visszahajtott szárú, vízhatlan csizmában és jól szabott, fekete köpenyben sétálgattak az utcákon. Mindenfelé vidáman mosolygó arcok fogadták őket, lelkes, ujjongó kisgyerekek tolongtak körülöttük.

A város kérészéletű tegnapi urait, a pórul járt fasisztákat buzgón halászták ki a tengerből. A hitleristák ugyanis első meglepetésükben úgy futottak a világ négy tája felé, ahogy a lábuk bírta. A rajtaütésszerű partraszállás rémületében úgy menekültek, ahogy tudtak, minden szalmaszálba belekapaszkodtak.

Néhányan közülük kapukból, ajtókból összeeszkábált tutajokon eveztek ki a nyílt tengerre. Átázva, átfázva, a félelemtől szinte eszüket vesztve hánykolódtak a haragos hullámok hátán, nem messze a parttól, és segítségért könyörgtek. Ki is halászták és a parancsnokságra kísérték őket.

Véget értek hát a szörnyű, majdnem két hónapig tartó rémségek. De amikor elmúlt az első örömmámor, amikor egy kissé elcsillapodott a boldog lelkesedés, amikor az emberek már kedvükre meg-

ölelgették egymást, eleget sírtak és nevettek örömükben, akkor a meggyötört város számlálgatni kezdte sebeit, keresni kezdte azokat, akiket a nácik elhajtottak, akik nem tértek haza, akik elvesztek, akik nyomtalanul eltűntek. Nemsokára mindenki tudott már a meggyilkoltakról, a halálra kínzottak ezreiről. Szörnyű hírek járták be a várost a Bagerovi-szakadékról, ahol az olvadó hó alól hétezer csonttá fagyott holttest nyújtotta megmerevedett kezét az ég felé. Az emberek a borzalmak színhelyére rohantak, hogy felkutassák meggyilkolt hozzátartozóikat. Éjjel-nappal keresték szeretteiket a hétezer megfagyott holttest között. Ennyi gyilkosságot követtek el a hitleristák egyetlen helyen, alig két hónapig tartó uralmuk alatt, Kercs városában.

Sztarij-Karantyin és Kamis-Burun lakosai kora reggeltől késő estig tömegesen vonultak ki a kőbányához. Mindnyájan türelmetlenül lesték azt a pillanatot, amikor közvetlen közelről láthatják a föld alatti erőd hőseit. akik félelmet és megadást nem ismerve álltak ellen a fasisztáknak.

Egyelőre még nem lehetett a bánya közelébe jutni. Őrség állt az ellenség húzta szögesdrót sövény mentén. Negyedik napja dolgoztak a fáradhatatlan utászok, százával szedték ki a földből és tették ártalmatlanná az aknákat. Az egyik tárna kijáratánál megtisztítottak egy keskeny ösvényt, és ezen keresztül egyesével – lehetőleg napkelte előtt – kivezették a partizánokat, hogy a nap erős fénye meg ne vakítsa sötétséghez szokott szemüket. A nap folyamán még így is sok partizán panaszkodott a nappali fénytől fájó, égő, könnyező szemére.

Szörnyű látványt nyújtottak ezek az elcsigázott, lesoványodott, félig megvakult, kormos, piszkos emberek, akik a föld alatt eltöltött majdnem két hónap alatt csak a bánya fojtott levegőjét szívták, égető szomjúságot szenvedtek, sötétben éltek, és mégsem adták meg magukat az ellenségnek, hanem az egyenlőtlen küzdelem során keményen elbántak a hitlerista túlerővel.

Az emberek, mikor kiléptek a földre, kezükkel takargatták fénytől elszokott szemüket, nyitott szájjal, mohó élvezettel, teli tüdővel szív-

ták be a friss levegőt. A fönti emberek megölelték és kézen fogva hazavezették őket. És azok is sírtak, mert Sztarij-Karantyin lakosainak szeme is elszokott a nagy örömből fakadó fényzuhatagtól.

De a partizánok nem pihentek sokáig. Amint egy kissé körülnéztek, és teleszívták magukat jó levegővel, ismét munkához láttak, most már a földön. Január negyedikén Nyina Kovaljova már ezt írta naplójába:

A mi csapatunk áll Kamis-Burun élén. Az élet fokozatosan visszatér a régi kerékvágásba. Lazarev a kerületi szovjet elnöke, Sulgin a helyettese. Kotlo a kerületi pártbizottság titkára. Én a pártbizottságban dolgozom. Segítjük a hadsereget, ágyneműt és edényt gyűjtünk a kórháznak, összeírjuk a felesleges élelmiszert. Felállítjuk az étkezdét. Mihelyt sikerül megtisztítani a lejáratot az aknáktól, a bányában maradt élelmiszereket odaadjuk az étkezdének. Vanya Szergejevet megoperálták a kórházban. Él, és élni fog! Nagya Sulginával a harcos partizánélet kapcsolt össze, és örökre jó barátok maradunk. Azt hitték, mindnyájan meghaltunk, és íme, most feltámadtunk. Nem győzzük bámulni a napot, a holdat, élvezni a friss levegőt. Éljen az élet, a fény, a boldogság és a szerelem!

Ugyanazon a napon a kőbánya mélyén végigharcolt rendkívüli háború egyik legfiatalabb hőse, a rettenthetetlen felderítő, akinek hőstetteiről felnőtt partizántársai máris sokat meséltek Sztarij-Karantyin és Kamis-Burun fiataljainak, nyakig belemerült egy nagy teknő vízbe, és telefröcskölte Gricenko bácsi házikójának egész konyháját. Ivan Zaharovics és Vanya Kercsbe utazott. Vanya mamája, a beteg Nyusa néni ott lakott, amióta kiszabadult a Gestapo fogságából. Valja is velük ment a városba valami Komszomol-ügyben. Jevdokija Tyimofejevna pedig élt a kedvező alkalommal, és elhatározta, hogy megfürdeti, tisztára mossa fiacskáját .

Nagyon kínos pillanatok voltak ezek a vitéz felderítő számára, aki, mint valami kisgyerek, kénytelen volt pucéran beleülni a teknőbe, és kiszolgáltatni magát anyja kényére-kedvére. Pedig ez alkalommal Jevdokija Tyimofejevna szemében a könyörület leghalvá-

nyabb szikráját sem lehetett felfedezni. Tetőtől talpig jól beszappanozta kisfiát, azután úgy mosta, súrolta, hogy csak úgy repült a sűrű szappanhab. Már harmadszor kellett cserélnie a vizet, mert az pillanatok alatt fekete lett a Vologyáról rétegekben leázott koromtól.

Csípős szappanoldatba mártott, kemény gyökérkefével csutakolta fia sovány vállát, keszeg hátát, kiálló bordáit és lapockáját.

A fiú nagyot nőtt, és alaposan lesoványodott, amióta anyja utoljára látta. És milyen piszkos lett! Mennyi korom rakódott le régen nem nyírt hajában!

– Ujjujuj, mama! Szörnyen csípi a szememet – köpködte Vologya a szappanhabot. – Még papa sem dörzsölt így le Murmanszkban, a *Krasznon* ... Pedig ő ...

– Tűrj csak, tűrj, partizán! – biztatta kisfiát folyvást Jevdokija Tyimofejevna, és olyan elszántan dörzsölte Vologya fejét, hogy az majd leszakadt a nyakáról.

– Ne olyan erősen, mama! ... Kitéped minden hajamszálát ...

– Jól van, na, kis vitézem, marad még elég ahhoz, hogy legyen mit elválasztani és megráncigálni ... Hogy tudtad így összepiszkítani magadat? Három nap alatt sem lehet tisztára súrolni!

Még egyszer nekilátott Vologya fejének a kátrányszappannal, azután bedörzsölte ecettel, végül bekente petróleummal, nehogy valami tetűféle maradhasson benne, majd bő vízzel többször egymás után leöblítette, és kifacsarta belőle a vizet.

– Na, kiskacsa fürdik fekete tóban ... Te is szépen megfürödtél.

Vologya egészen megkönnyebbült, amikor anyja végre ráborította a nagy, bolyhos lepedőt. Szemét még mindig csukva tartotta, és nagyokat fújtatott, míg anyja fürgén szárazra dörzsölte tiszta testét, haját, és gyöngéden törülgette az arcát.

– Majd én ... Majd magam ... – szólalt meg a frissen mosdatott ifjú, és lustán kiszabadította magát az erélyes anyai kezekből, miközben önfeledten élvezte a tisztaságot, kényelmet és kényeztetést.

– Jól van, csináld magad – vont vállat Jevdokija Tyimofejevna. – Mintha most már valamivel tisztább lennél. Hű, de kimelegedtem!

Tiszta inget dobott oda Vologyának, aki nagy nehezen felrán-

gatta a szűk inget kissé még mindig nedves, kellemesen bizsergő, égő testére.

– De megnyúltál! – kiáltott fel anyja, miközben fiacskáját nézte. – Könyöködig ér az ing. Mindent kinőttél . . .

Vologya megfésülte kócos haját, tiszta ruhát vett fel, és anyjával együtt asztalhoz ült teázni.

– Na, most mondd el, mit csináltál ott a föld alatt – érdeklődött Jevdokija Tyimofejevna.

– Hát mindenfélét, amit kellett – válaszolt fölényes nyugalommal Vologya, miközben teát töltött magának. – Amit rám bízott a parancsnokság, azt megcsináltam.

– Talán mosogattál is? – nézett rá a szeme sarkából anyja.

– Nem, nem mosogattam – dörzsölte erélyesen állát vállához a fia. De aztán anyjára pillantva hozzátette: – Nem volt vizünk, tudod, mama . . . Bizony, szívesen mosogattam volna . . .

Így ült egymás mellett anya és fia, és halkan beszélgetett. Vologya a régi ismerősök után érdeklődött. Jevdokija Tyimofejevna úgy hallotta, hogy Julija Lvovna és Szvetlana él és egészséges.

– De Jefim Leontyevicset megölték. Szívbaja volt, és mégis beállt a népfelkelőkhöz. Azt mondják, harc közben esett el. Milyen csöndes, jó ember volt . . .

Vologya elkomorodva nézett ki az ablakon. Homlokán eddig nem ismert ránc jelent meg, és állát idegesen dörzsölte vállához.

Az ablak alatt e pillanatban haladt el egy szakasznyi vöröskatona. Kezükben hosszú bot, a végén drótkarikával. Sapkájukon fülhallgató. Vologya felugrott helyéről, az ablakhoz rohant, és megkocogtatta az üveget. A szakasz élén haladó idősebb katona meghallotta a kopogást, és az ablak felé fordult: először nem ismerte meg a fiút, azután elmosolyodott és tisztelgett.

– Mama – nézett körül izgatottan Vologya, a sapkáját keresve –, mama, megjöttek az utászok! Mindjárt hozzákezdenek az aknaszedéshez a lejáratok körül. Az, aki nekem tisztelgett, jó ismerősöm. Én mutattam meg neki a felszabadulás napján, hogy melyik utat kell aknátlanítani. És mára is megígértem, hogy . . . Tudod, én arrafelé minden zegzugot ismerek!

– Meglesznek nélküled is, Vovocska. Megmondotta neked még

tegnap a komisszár, hogy ne dugd oda az orrod. És a parancsnok se rendelte el.

– Ej, mama, hiszen én ott úgy ismerek minden egyes követ, mint a saját tenyeremet! Segíteni kell az embereknek. Egyszerűen kötelességem... Elvégre pionír vagyok, vagy mi! Egész hétig elbajlódnak vele. Értsd meg, mama! Nem ülhetek nyugodtan, amikor segíthetnék. Minél gyorsabban fel kell hordani az élelmiszert. A faluban nagy szükség van rá. A nácik mindent felzabáltak.

Leakasztotta a fogasról kabátját, a széken heverő füles sapkája után nyúlt. De anyja az ajtó elé állt és visszatartotta:

– Ne menj, Vologyka, kérlek szépen, ne menj! Nagyon félek, kisfiam... Neked ezt nem parancsolta senki. Még valami bajod történik, véletlenül rálépsz egy aknára, vagy hozzáérsz...

Vologya szelíden félretolta anyja kezét, és kinyitotta az ajtót:

– Nem maradok sokáig, mama! Ebédre már itthon is leszek.

– Legalább vigyázz magadra! – kiáltotta utána az anyja. – Ó, megint nagyon nyugtalan vagyok...

Az ablakon keresztül látta, amikor Vologya utolérte az utászokat, előrefutott az öreghez, tisztelgett, és megindult mellette. Az apró termetű, határozott mozdulatú fiú nagy igyekezettel próbált lépést tartani a katonákkal. Jevdokija Tyimofejevna még sokáig állt az ablaknál, amíg fia el nem tűnt az utca végén, a fordulónál.

„Aranygaluskát sütök neki ebédre – gondolta magában. – Régóta nem evett ilyesmit, pedig mennyire szereti..."

Kiment a konyhába, előkészítette a lisztet, vizet tett hozzá, és dagasztani kezdett. Hamarosan egészen belemerült a megszokott napi munkába. Nagy kedvvel sütött-főzött, mert tudta, hogy ha Vologya visszajön ebédre, és meglátja kedvenc ételét, örömében a nyakába ugrik.

Hirtelen két elnyújtott, hatalmas robbanás mennydörgésszerű ereje szinte levegőbe emelte az egész házat, majd nagy robajjal visszadobta a földre. A papírral beragasztott ablaküveg egyik sarka kitörött, és játékos csörömpöléssel visszahullott az ablakpárkányra...

Néhány kődarab koppant a háztetőn, majd az ablak előtt tompa puffanással a földre hullott. Rémült kiáltozás hallatszott. Az utca megtelt rohanó, ijedt emberekkel. Jevdokija Tyimofejevna jól látta

az ablakon keresztül, hogy egymást megelőzve, mind a kőbánya felé igyekeznek..., oda, ahova éppen most ment el Vologya.

Kis ideig némán, kővé meredten állt egy helyben, mintha a robbanás ereje odaragasztotta volna a földhöz. Majd bizonytalanul, lassan lépett egyet, és még egyet lépett volna, de lába nem bírta, lerogyott egy székre, és a konyharuha kiesett elgyöngült, reszkető kezéből.

Ki kellene menni az utcára, meg kellene tudni, mi történt. De annyi ereje sem maradt, hogy felálljon.

Kint minden elcsöndesedett. Az ablak előtt senki sem ment el. Jevdokija Tyimofejevna még mindig ott ült, mozdulatlanul, arccal az ajtó felé fordulva, még mindig reménykedve, de egyúttal rettegve is, hogy mindjárt kinyílik az ajtó, és betolakszik rajta a hír, amelynél iszonyúbbat, lesújtóbbat egy anya sem kaphat...

Sokáig ült így egy helyben. De minden múló pillanattal halványabb és halványabb lett szívében a gyenge remény.

Lassan sötét lett a szobában. Kinn leszállt a szürke, rideg alkonyat.

Kopogtattak. Az anya nem hallotta saját hangját. De ott kinn meghallották.

Az ajtó kitárult.

Hárman jöttek be a szobába. Arcuk fekete volt a koromtól. Jevdokija Tyimofejevna azonnal felismerte Lazarevet, a parancsnokot, Kotlót, a komisszárt és azt a tengerészruhás elvtársat, akit Vologya tegnap mutatott be neki mint tanítómesterét.

Beléptek az ajtón, és mindhárman egyszerre levették sapkájukat.

Az anya tétován felemelte kezét, reszkető ujjaival gyűrögetni kezdte ruhája fodrát. Majd hirtelen két kézzel a torkához kapott, mintha így akarná visszatartani feltörő sikolyát.

Azok hárman ránéztek, és azonnal megértették, hogy mindent tud.

Jevdokija Tyimofejevna ajka némán megremegett.

– Vologya?... – suttogta.

Lazarev tehetetlenül tárta szét két karját.

– Nem vigyáztunk rá eléggé... Ő maga ment oda... Segíteni akart az utászoknak...

Az anya felállt, és a fejük felett az ajtóra nézett.
A komisszár hozzálépett, megfogta a karját:
– Nem szabad..., ne menjen oda most..., Jevdokija Tyimofejevna.

Kamis-Burun parkjának virágoskertjében, ott, ahol a gyerekek játszani szoktak, a partizánok közös sírhelyén egy nem túlságosan magas emlékoszlop áll. A kőtalapzatra erősített krími márványtáblán aranybetűs felirat hirdeti:

Itt nyugszanak: Alekszej Fjodorovics Zjabrev, Ivan Gavrilovics Susztov, Vlasz Ivanovics Vazsenyin, Nyikolaj Makarov, Nyikolaj Bondarenko, Vologya Dubinyin, a Honvédő Háború partizánjai, akik hősi halált haltak a német fasiszta megszállók elleni harcokban.

1951. június 6-án a pionírőrsök felsorakoztak a Vologya Dubinyin Középiskola előtt. Lehullt a vörös lepel, láthatóvá lett a szerény négyszögletes talapzat és rajta egy bronzszínű torzó, egy dacosan felvetett gyermekfej. A szobor tekintete bátran, kutatóan néz a messzeségbe. Pionírnyakkendőjét kissé szétzilálja a szemből jövő szél. S a szobor bronzarcán ott játszanak a friss akáclombokon áttörő napfény visszaverődő foltjai.

Ilyennek örökítette meg a szobrász Vologya Dubinyint.

Nagyszerűen érzékeltette bátorságát, a természetében rejlő előretörő lendületet, a makacs tudnivágyást, a nyíltszívűséget s az életörömet. Ugyanilyen, csakhogy márványból faragott mellszobrot helyeztek el 1951 nyarán a berlini világifjúsági találkozón azok között a szobrok és arcképek között, amelyek a békéért és az emberek boldogságáért vívott harc ifjú hőseit örökítették meg. Ma ez a szobor Moszkvában van, a Történelmi Múzeumnak egyik állandó kiállításán, amely a Komszomolnak az 1941–1945-ös Honvédő Háborúban játszott szerepét mutatja be.

Kercsben, a Mitridat-hegy alján, a régi lépcsőről jól látható az az egyenes, napfényes utca, amely a hegy lejtőjén, a lépcső lábánál kez-

dődik, és széles sugárban fut tovább. Ha jó idő van, ebben az utcában egész nap dalolnak a kalitkában a csízek, ott, ahol a széles Lenin utca keresztezi Vologya utcáját.

Jevdokija Tyimofejevna és Valja a kercsi pionírok kíséretében néha végigsétál ezen az utcán.

A pionírok gyakran meglátogatják Dubinyinékat. Sokáig nézegetik Vologya fényképét, halkan kérdezgetik az anyját és Valját Vologya felől. Elolvassák Nyikifor Szemjonovics egyszerű, férfiasan erős levelét, amelyet akkor írt haza, amikor megtudta fia halálát.

Nem sokkal e levél megírása után Nyikifor Szemjonovics Dubinyin is elesett. Az apa is hősi halált halt azért a nagy és igazságos ügyért, amelyért fia önfeláldozóan az életét adta.

Hosszan, mohó érdeklődéssel kérdezősködnek a gyerekek mindazokról, akik együtt jártak Vologyával iskolába, akik együtt voltak vele a pionírrajban, a föld alatti erődben. És Jevdokija Tyimofejevna türelmesen válaszolgat. Elmondja nekik, hogy Lazarev, ugyanúgy, mint a háború előtt, most is a kőbányák igazgatója. Zsucsenkov a sztarij-karantyini bánya főnöke, ahol azokban az emlékezetes napokban a partizáncsapat rejtőzött. Nemrég írta a Pravda, hogy: „Zsucsenkov elvtárs, a volt partizán, egy kőfejtő gépet szerkesztett. E gép alkalmazása lehetővé tette, hogy a bányák megkétszerezzék a lakóházak és gyárak építéséhez szükséges mészkő kitermelését."

Kotlo Kubanyban él, egy gép- és traktorállomás politikai vezetője. Kornyilov egy tuapszei gyárban dolgozik, Petropavlovszkij a későbbi harcok során megsebesült, sebesülése következtében elvesztette szeme világát, most anyjánál lakik, Leningrádban. Gyakran találkozik az ottani pionírokkal, és mesél Lenin városa gyermekeinek a föld alatti erődről és a pionír felderítőkről. Gricenko bácsi szövetkezetben dolgozik, s ugyanabban a kis házban lakik, ahol azelőtt.

Dubinyinék kis háza előtt gyakran megáll egy kamis-buruni kombinát tehergépkocsija. A vezetőfülkéből kiszáll a sofőr, egy arányos testalkatú, cingár fiatalember.

– Jó egészséget, drága Duszja néni! Szervusz, Valja!

Ez a fiatalember nem más, mint Vanya Gricenko, Vologya uno-

kafivére és legjobb barátja, akivel partizán korában nemegyszer ment veszélyes felderítőútra. Egy pillanatra kiszállt az autóból, hogy meglátogassa régi barátait és rokonait.

A kercsi gyermekek igen örültek, amikor megtudták, hogy Vanya 1951-ben visszatért szülővárosába, és most mint sofőr azon a vidéken dolgozik, ahová olyan sokat járt Vologyával együtt felderítőbe.

Szvetlana Szmirnova 1952-ben elvégezte az idegen nyelvek moszkvai főiskoláját, és mint édesanyja, ő is tanári pályára lépett.

Szvetlana francia nyelvet tanít egy ukrajnai iskolában. Julija Lvovna ma is Kercsben tanít, és az órákon gyakran mesél egykori diákjáról, Vologya Dubinyinról.

Csöndben, elgondolkozva hallgatják a pionírok az anya szavait.

Jevdokija Tyimofejevna előkeresi azt a megsárgult frontújságot, amely közölte a Krími Arcvonal parancsnokságának 1942. március 1-i napiparancsát:

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelső Tanácsa Elnöksége a német hóditók elleni háborúban harci feladatok példás végrehajtásáért és e feladatok végrehajtása közben tanúsított bátorságáért és hősiességéért Vörös Zászló-renddel tünteti ki... Vlagyimir Nyikiforovics Dubinyint.

Ezután a pionírok megkérik Jevdokija Tyimofejevnát és Valját, hogy menjenek el velük Vologya utcájába.

– Itt az én kisfiam utcája – mondja a pionírоknak az édesanya, amint lassan lépkednek lefelé az öreg lépcsőn, amelynek alján a fia nevét viselő utca kezdődik.

– A mi Vologyánk utcája – teszi hozzá ilyenkor nagyon halkan Valentyina.

Ünnepnapokon pedig, amikor a városban mindenfelé szól a zene, amikor a kikötőben sokszínű zászlókat lobogtat a szél a hajókon, amikor a Mitridat-hegy felett fehér szárnyú repülőmodellek keringenek, a régi, megszürkült kőlépcsőn hangosan pereg a dob, és felharsan a pionírkürt.

Ütemesen dobbanó léptekkel háromsarkú piros nyakkendőt viselő fiúk és lányok jönnek le hosszú sorokban a meredek lépcsőn: a

Vologya Dubinyin nevét viselő iskola, a szomszédos csapatok pionírjai.

A könnyű, ütemes léptek dobbanása élénken visszhangzik a köveken, és betölti az egész utcát. Kiriljuk csízei üdvözlő dalocskát fütyörésznek a Lenin utca sarkáról. Két tenger szele lobogtatja a vörös zászlókat, és a pionírok zárt sorokban mennek a széles, napfényes utcákon, ahol minden ház kapuján, a lámpa alatt felirat látható:

VOLOGYA DUBINYIN UTCÁJA

Kercs–Moszkva
1947 szeptember – 1949 február
1950 május – 1952 január

(Lev Kasszil életrajzát lásd a Svambránia nagy titka című sorozati kötet végén.)

TARTALOM

I. KÖTET

Egy utca Kercs városában 7

ELSŐ RESZ

NAGYRA NŐJ, KISFIÚ!

I. Felirat a barlang falán 13
II. A higanycsepp megszerzése 30
III. Apa zászlaja 49
IV. A betűk világában 72
V. „Adott szó – pontos idő" 89
VI. Pionírlélek 100
VII. Három kutató útnak indul 126
VIII. Ég és föld 145
IX. Megpróbáltatások 172
X. „Sz + Sz" 202
XI. Pionírok tengerpartja 225

MÁSODIK RESZ

A FÖLD ALATTI ERŐD

I. Nem vittek el katonának 241
II. Lángoló szívek 256
III. Orlik és Szokolik 279
IV. Gricenko bácsi titka 293

II. KÖTET

V. Búcsú a napvilágtól 5
VI. A föld alatti erőd 19
VII. Fenn és lenn 37
VIII. Az első vállalkozás 62
IX. Tetteinkben őrizzük emlékét 84
X. Zabért jöttünk... 102
XI. Találkozó a csillagokkal 131
XII. Csata a föld alatt 146
XIII. Tűz a föld mélyében 166
XIV. Szem és Fül 184
XV. Elevenen a kősírban 207
XVI. Az utolsó felderítés 231
XVII. Boldog új évet! 252
Vologya utcája 275

AZ ÉN KÖNYVTÁRAM

Szerkeszti: Elek István

A kiadásért felel
A Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Schindler Frigyesné
A fordítás szövegbűségét ellenőrizte: Kovács László
Képszerkesztő: Bródy Lászlóné
Műszaki szerkesztő: Gut Ferenc
Műszaki vezető: Földes György
Kötésterv: Rudas Klára és Szántó Tibor
Lev Kasszil arcképét K. Lukáts Kató rajzolta
Ez a könyv az MSZ 5601–59 szabvány
szerint készült
18 (A/5) ív terjedelemben
64/31324 Franklin-nyomda Budapest,
VIII. Szentkirályi u. 28.

IF 140 – c – 6466